

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XXII Nr. 3 - 4 MARTIE - APRILIE - 1963

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XXII Nr. 3-4
MARTIE-APRILIE
1963

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. Dr. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. Dr. ANTIM,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

PASTORALE

P. F. Patriarh JUSTINIAN, <i>Pastorală de Sfintele Paști</i>	209—215
P. S. Episcop ANTIM al Buzăului, <i>Pastorală de Sfintele Paști</i>	216—221
P. S. Episcop CHESARIE al Dunării de Jos, <i>Pastorală de Sfintele Paști</i>	222—227
GEORGE ȘERBAN, <i>Zi de Paști (versuri)</i>	228

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Mag. GABRIEL POPESCU, <i>La praznicul Bunei Vestiri</i>	229—231
Pr. Ec. TEMISTOCLE LEOȘTEAN, <i>De ziua mamei (versuri)</i>	232—234

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

GHEORGHE ALEXE, <i>Acțiuni în slujba păcii (martie-aprilie)</i>	235—241
---	---------

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. HORIA CONSTANTINESCU, <i>Ierarhi și opere religioase</i>	242—255
TOMA G. BULAT, <i>Danii românești, pentru creștinătatea grecească, puțin cunoscute</i>	256—268
Prof. VICTOR BRĂTULESCU, <i>Bisericile și casa sanatorială de la Viforita</i>	269—292
ANATOLIE ZAREA, <i>Secția de artă feudală a Muzeului de Artă al Republicii Populare Romine</i>	293—304

ORTODOXIA ȘI MIȘCAREA ECUMENICĂ

Pr. D. STĂNILOAE, <i>Mișcarea Ecumenică și problemele lumii contemporane</i>	305—326
Pr. I. PAROCESCU, I. Ivanov, <i>Despre unele probleme teologice de actualitate. Învățămintele istorice</i>	327—336

DOCUMENTARE

COSTIN PETRESCU, *Arta picturii în frescă* 337—376

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

CRONICAR, *Festival «Mihail Eminescu» dat de studenții Institutului teologic din București* 377—379

GHEORGHE ALEXE, *La moartea părintelui profesor Niculae M. Popescu* 380—382

EPISCOPIA BUZAULUI

Pr. M. N., † *Preotul Ioan N. Popescu* 382—383

RECENZII

GHEORGHE ALEXE, *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena pe anul 1963* 384—386

IOAN F. STANCULESCU, Al. Piru, *Literatura română veche*, Ediția a II-a, Editura pentru literatură, București, 1962, 558 p. 386—393

GHEORGHE ALEXE, *Indrumător bisericesc pe anul comun de la Hristos 1963*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 228 p. 393—395

REVISTA REVISTELOR

LECTOR, 1. *Primul Liturghier românesc și viața culturală a Brașovului în secolul al XVI-lea*. 2. *Noi studii despre pictura bisericească română*. 3. *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții «Floarea darurilor»*. 4. *Săpături și cercetări arheologice în incintele bisericilor* . . . 396—404

† JUSTINIAN

DIN MILA LUI DUMNEZEU ȘI VOINȚA CLERULUI ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI, PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMINE, LOȚIITOR AL SCAUNULUI DIN CEZAREEA CAPADOCHIEI, MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘTILOR, IUBITULUI NOSTRU CLER ȘI DREPTCREDINCIOȘILOR CREȘTINI

Har și pace de la Dumnezeu, iar de la Noi, arhierescă binecuvântare !

*«Ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și minile noastre au pipăit despre Hristos, Cuvîntul vieții, aceea vă vestim»
(1 Ioan I, 1).*

Prea iubiții mei fii sufletești,

O săptămînă întregă, seară de seară, am ascultat la slujba deniilor sfintele istorisiri evanghelice despre patimile și moartea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Istorisirile acestea ne-au picurat în suflete amărăciune și întristare, pentru că, așa cum ne spune marele prooroc Isaia, Mîntuitorul Hristos — nevinovat fiind — „S-a împovărat cu durerile noastre, a fost străpuns pentru păcatele noastre și zdrobit pentru fărădelegile noastre ; a fost pedepsit pentru mîntuirea noastră și zdrobit prin suferință pentru noi“ (Isaia LIII, 4—10). De aceea, în fața crucii lui Iisus, orice inimă credincioasă este cuprinsă de simțămîntul vinovăției ; gîndul la păcatele săvîrșite împotriva lui Dumnezeu și a oamenilor îl chi-

nuie pe omul credincios cu mai multă tărie când privește fruntea Mîntuitorului încununată de spini.

Dar, așa cum ne spun Sfinții Evangheliști, „N-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să osîndească lumea, ci ca să se mîntuiască lumea prin El“ (Ioan III, 17), dîndu-și „sufletul Său drept preț de răscumpărare pentru mulți“ (Matei XX, 28 ; Marcu X, 45). Iar Mîntuitorul Hristos, prin atotștiința Sa dumnezeiască, a cunoscut cum va fi sfîrșitul vieții Sale pămîntești. Taina aceasta a dezvăluit-o ucenicilor Săi iubiți, spunîndu-le : „Iată, ne suim în Ierusalim, și Fiul Omului va fi vîndut arhierilor și cărturarilor, care-L vor osîndi la moarte și-L vor da în mîna păgînilor, și aceștia îl vor batjocori și-L vor scuipa și-L vor biciui și-L vor omorî, — iar după trei zile va învia“ (Marcu X, 33—34).

Intr-adevăr, Cel batjocorit și scuipat, Cel biciuit și omorît prin răstignirea pe cruce, a înviat astăzi din morți, „cu moartea pe moarte călcînd și celor din mormînturi viață dăruindu-le“. Despre adevărul acesta, din care izvorăște toată bucuria acestei sfinte zile de sărbătoare, ne încredințează vechile însemnări evanghelice, întemeiate pe mărturiile celor ce L-au văzut pe Mîntuitorul îndată după slăvita Sa înviere, L-au ascultat rostind noi învățături și îndemnuri, au prînzit împreună cu El și L-au însoțit pînă pe creasta muntelui de pe care S-a înălțat la ceruri. „Ce am auzit — spune Sfîntul Evanghelist Ioan — ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mîinile noastre au pipăit despre Hristos, Cuvîntul vieții, aceea vă vestim“ (I Ioan I, 1).

Iubiții mei fii sufletești,

Ceea ce nu poate scăpa nimănui din cei ce iscodesc istorisirile Sfintei Scripturi cu privire la învierea Mîntuitorului Isus Hristos, este faptul că toți sfinții evangheliști vorbesc despre această minune și o socotesc drept piatra din capul unghiului religiei creștine, iar Sfîntul Apostol Pavel, scriînd mai tîrziu Corintenilor, spune : „Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și cre-

dința voastră, — ba încă ne dovedim și martori mincinoși față de Dumnezeu“ (I Corinteni XV, 14—15). Tot așa Sfântul Apostol Petru, vorbind mulțimilor adunate în Ierusalim pentru a sărbători Rusalile, în ziua Pogorîrii Duhului Sfânt, pune temei cuvîntului său minunea învierii Domnului, zicînd: „Cu neclintire, deci, să știe toată casa lui Israel că Dumnezeu pe acest Iisus, care este începătorul vieții și pe care voi L-ați răstignit, L-a înviat, L-a făcut Domn și Hristos, și noi toți îi sîntem martori“ (Faptele Apostolilor II, 32, 36; III, 15).

Din istorisirile sfinților evangheliști se desprinde limpede adevărul că cei dintîi martori ai învierii Domnului au fost străjerii care li păzeau mormîntul. Cînd îngerul lui Dumnezeu s-a pogorît din cer și a prăvălit piatra de pe ușa mormîntului, aceștia „de frica lui s-au cutremurat și s-au făcut ca niște morți“. Iar — după plecarea sfințelor femei mironosițe — „venind în oraș au spus arhierilor toate cele ce s-au făcut“ (Matei XXVIII, 2-11).

Aproape în același timp cu străjerii, sfințele femei mironosițe, cuprinse de cutremur și de uimire, au văzut și ele pe Mîntuitorul înviat. Astfel, Maria Magdalena, care stătea lîngă intrarea mormîntului și plîngea „L-a văzut pe Iisus stînd în picioare“, a vorbit cu El și a vestit apoi ucenicilor: „Am văzut pe Domnul!“ (Marcu XVI, 3—10; Ioan XX, 11-18); iar Ioana, Maria lui Iacob și Salomea — care o însoțiseră la mormînt pe Maria Magdalena — fiind întîmpinate de Iisus, „au venit aproape, l-au cuprins picioarele și s-au închinat Lui“ (Matei XXVIII, 9).

Ceva mai tîrziu, în aceeași zi a învierii, către asfințit, Mîntuitorul Hristos, în drum spre Emaus, călătorește alături de Cleopa și Luca evanghelistul, tîlcuindu-le „din toate scripturile, locurile despre El“ (Luca XXIV, 27) și muștrîndu-i pentru întristarea și nedumerirea lor, cu aceste cuvinte: „O, nepricepuților și zăbavnici cu inima ce sînteți, ca să credeți toate cîte au grăit proorocii! Nu trebuia oare ca Hristos să pătimească acestea și să intre întru mărirea Sa?“ (Luca XXIV, 25—26).

Plină de duioşie este întâlnirea Mîntuitorului cu sfinţii Săi apostoli, în seara zilei învierii Sale, după ce Sfîntul Petru şi Ioan evanghelistul, ucenicul iubit al Domnului, cercetaseră mormîntul şi nu aflaseră acolo decît giulgiurile şi sfînta mahramă. „Ce sînteţi turburaţi — le spune Iisus — şi pentru ce aceste gînduri se ridică în cugetele voastre? Vedeţi mîinile şi picioarele Mele, că însumi Eu sînt ; pipăiţi-Mă şi vedeţi că duhul nu are carne şi oase, precum Mă vedeţi pe Mine avînd“ (Luca XXIV, 38-39 ; Ioan XX, 19-20).

Şi ce să spunem despre întâlnirea Mîntuitorului Hristos cu sfinţii Săi apostoli a opta zi de la înviere, fiind de faţă acum şi Sfîntul Toma, Geamănul ? Blînd şi lesne iertător pentru îndoiala în învierea Sa, arătată mai înainte faţă de ceilalţi ucenici (Ioan XX, 24—25), Domnul Iisus se apropie de Toma şi-i zice : „Adu degetul tău încoace şi vezi mîinile Mele ; adu mîna ta şi o pune în coasta Mea, şi nu fii necredincios, ci credincios“. Privindu-L şi pipăindu-L, Toma I-a răspuns : „Domnul meu şi Dumnezeuul meu !“ (Ioan XX, 27—28).

Iubiţii mei fii sufleteşti,

După aceste zile, ucenicii iau hotărîrea să părăsească Ierusalimul, reîntorcîndu-se în ţinuturile lor şi la vechea lor îndeletnicire de pescari. Dar Iisus, care voia să facă din ei „pescari de oameni“ (Matei IV, 19), pentru a aduna în năvodul Evangheliei toate sufletele dornice să cunoască pe Dumnezeu şi să-şi ducă viaţa potrivit cu sfintele Sale porunci, îi cercetează şi aci. După o noapte de trudă zadarnică a ucenicilor, „cînd s-a făcut dimineaţă, Iisus a stat în văzul lor pe ţărm şi le-a zis : Aruncaţi mreaja de-a dreapta parte a corăbiei şi veţi afla ! Şi ei au aruncat-o şi nu mai puteau s-o tragă de mulţimea peştilor“ (Ioan XXI, 3—6). Cu prilejul acestei întâlniri, Mîntuitorul cheamă din nou la Sine pe bătrînul şi încercatul pescar Simon-Petru. Fără să-i amintească nimic de întreita sa tăgăduire, Iisus îi redă harul apostoliei.

prin aceste mîngîietoare cuvinte : „Păstorește oile Mele“ (Ioan XXI, 16).

A urmat apoi cea din urmă întîlnire cunoscută a lui Iisus cu ucenicii Săi, de astă dată nu la țărmul mării, ci pe vîrf de munte, loc potrivit pentru a cuprinde cu privirea ținuturi îndepărtate, în cele patru zări ale lumii, pînă unde avea să ajungă mai tîrziu propovăduirea acestor pescari galileeni. „Nu vă îndepărtați de Ierusalim, le spune acum Mîntuitorul Hristos, pînă ce vă veți îmbrăca cu putere de sus“ (Luca XXIV, 49). „Că voi, cînd va veni Duhul Sfînt asupra voastră, veți lua putere și-Mi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și pînă la marginea pămîntului“ (Faptele Apostolilor I, 8). După ce a grăit acestea, Iisus S-a înălțat la ceruri și a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu-Tatăl.

În toate aceste întîlniri, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos pune în lumină adevărul despre învierea Sa din morți și face arătată în felurite chipuri dumnezeirea Sa (Ioan XX, 30-31). El dă uitării trecutul apropiat, cînd, văzîndu-L judecat și osîndit, ucenicii își părăsesc Învățătorul sau îl tăgăduiesc de-a dreptul, așa cum a făcut Sfîntul Petru, cînd a zis : „Nu cunosc pe omul acesta de care vorbiți!“ (Marcu XIV, 71). Acoperind toate cele ale trecutului cu vălul sfînt al iertării dumnezeiești, muștrîndu-i doar „că n-au crezut pe cei ce-L văzuseră înviat“ (Marcu XVI, 14), Mîntuitorul Hristos rostește către ucenicii iubiți singurele cuvinte : „Pace vouă!“ (Luca XXIV, 36 ; Ioan XX, 19, 26).

Unind aceste cuvinte cu îndemnurile adresate acelorași ucenici înainte de patimi, cînd a grăit : „De Mă iubiți, păziți poruncile Mele ! Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela Mă iubește ; iar porunca Mea aceasta este : să vă iubiți unul pe altul, cum v-am iubit și Eu pe voi“ (Ioan XIV, 15, 21 ; XV, 12), — avem în față cele mai de preț cuvinte și învățături din cuprinsul Sfintelor Evanghelii : Iubirea și Pacea. Cea dintîi — Iubirea — este pecetea divină a cre-

dinței pe care o mărturisim, căci spune Sfântul Apostol Ioan: „Dragostea este de la Dumnezeu și oricine iubește este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu. Cel ce nu iubește n-a cunoscut pe Dumnezeu, căci Dumnezeu este iubire“ (I Ioan IV, 7-8). Iar cea de a doua — Pacea — este țelul spre care năzuim în această viață, fructul și încununarea iubirii, puntea care unește pe oameni și înfrățeste popoarele lumii, dor sfânt spre împlinirea căruia ne îndeamnă și Sfântul Apostol Pavel, când zice: „Căutați desăvârșirea, mângâiați-vă, fiți uniți în cuget, trăiți în pace și Dumnezeu dragostei și al păcii va fi cu voi“ (II Corinteni XIII, 11).

Iubiții mei fii sufletești,

Știind că Iisus „a gustat moartea pentru fiecare om“ (Evrei II, 9); știind că Dumnezeu-Tatăl „fiindcă ne-a iubit, a adus pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre“ (I Ioan IV, 10) și L-a înviat din morți pentru viața și fericirea noastră, făcîndu-L „începutul învierii pentru toți cei adormiți“ (I Corinteni XV, 20), datori sîntem să ne clădim viața pe stîncă dreptății și a iubirii de oameni, știind că „cine nu iubește pe fratele său rămîne în moarte“ (I Ioan III, 14).

Împreună cu Sfântul Apostol Pavel, creștinul adevărat trebuie să spună: „Viața mea este Hristos! Toate le pot în Hristos, Cel ce mă îmbracă întru putere“ (Filipeni I, 21; IV, 13), „pentru că nu eu sînt cel ce trăiesc, ci Hristos trăiește întru mine“ (Galateni II, 20). Vom dovedi însă că Hristos trăiește în noi, dacă ne vom dărui viața pentru binele semenilor noștri, dacă vom munci pentru înflorirea Patriei noastre, dacă vom lupta pentru izgonirea răului din noi și din lume, și dacă, prin truda noastră de fiecare zi, oamenii de pe tot întinsul pămîntului vor trăi în pace și bunăînțelegere.

Cu aceste gânduri, mă rog fierbinte Tatălui ceresc, Fiului Cel înviat din morți și Duhului Sfînt Cel de viață dătător, să reverse peste fiecare din voi cît mai multe bucurii, „să

înmulțească roadele pământului, să acopere munții cu turme, văile să le înveșmînte în lanuri de grâu, astfel ca oamenii de pretutindeni să strige și să cînte“ (cf. Psalmul LXIV, 13-14) :

„Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcînd și celor din mormînturi viață dăruindu-le”.

Al vostru părinte sufletesc,

A handwritten signature in black ink, reading "Justinian". The signature is written in a cursive style with a large initial 'J' and a long horizontal flourish extending to the right.

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

† ANTİM

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL BUZĂULUI

Iubitului nostru cler și binecredincioșilor creștini, har, milă și pace de la Dumnezeu-Tatăl, iar de la noi arhieriești binecuvântări.

«Celace Crucea ai suferit și moartea și înviind din morți, Atotputernice Doamne, slăvim Invierea Ta» (Laude gl. IV).

HRISTOS A ÎNVIAT !

Iubiți fii sufletești,

Multe ostenele cele pentru sfântul și marele post, au luat sfârșit. În sfânta și marea săptămână a Patimilor, la chemarea Bisericii am făcut amintire cu jale și cu mîhnirea inimii despre suferințele și moartea cea grea și amară pe care Mîntuitorul Hristos le-a îndurat pentru noi.

Proorocul Isaia, cu mult înainte, a grăit despre toate acestea zicînd : „El fusese străpuns pentru păcatele noastre și zdrobit pentru fărădelegile noastre“ (Isaia LIII, 5). „V-am dat ceea ce eu am primit de la alții, cum că Hristos a murit pentru păcatele noastre“, zice Sfîntul Apostol Pavel (I Cor. XV, 3).

Ce vom spune despre minunile ce s-au săvîrșit la „moartea de cruce“ a Domnului ? Soarele, încă fiind Domnul pe cruce, s-a întunecat, iar cînd „și-a dat duhul“ (Luca XXIII,

46) catapeteasma bisericii s-a rupt în două. Pămîntul s-a cutremurat, pietrele s-au despicat și gropile s-au deschis în ceasul morții Sale.

Ne întrebăm și noi cu unul din Patriarhii Constantinopolului : „Dar oare numai om era Acela ce se răstignește ? Spune, cerule, pentru ce te-ai îmbrăcat întru întuneric către amiazăzi, cînd s-a împuns coasta Stăpînului ? Spune, o, pămîntule, pentru ce te-ai cutremurat... și tu biserică, pentru ce ai rupt catapeteasma, cînd se răstignește Hristos ?... Toate stihilele și toată făptura cea fără de glas răspund : Am propovăduit prin tînguirea noastră pre Stăpînul... Strigă și iadul : N-a fost numai om Cel ce s-a pogorît aici... căci L-am aflat Dumnezeu Atotputernic... Să întrebăm toate puterile cerești : Spuneți îngerilor, arhanghelilor și toate puterile cerurilor, cine este Cel ce pe pămînt s-a arătat și cu trupul s-a răstignit ? Vor răspunde prin David Proorocul : „Domnul Savaot, Acesta este împăratul Slavei“ (Ps. XXIII, 12) (Cuvînt despre Sf. Paști al Sf. Proclu, patriarhul Constantinopolului, traducere de Grigorie mitropolitul Ungrovlahiei).

De vreme ce toți cei născuți din Adam, erau cuprinși de negura păcatelor, cine dintre oameni ar fi putut să răscumpere, cu moartea sa, păcatele a toată lumea ? Se cădea să fie fără de păcat și într-adevăr întocmai cu Dumnezeu, Cel ce avea să răscumpere lumea din robia păcatului.

Iubiților,

Iosif din Arimateia, ucenic în ascuns al Mîntuitorului, s-a dus la Pilat și i-a zis : „Dă-mi pe acest mort, ocărit și de toți urît, Carele ca un vinovat s-a răstignit și ca un străin, de toți părăsit. Dă-mi pe acest sărac, Carele avînd ucenici, toți l-au părăsit și au fugit. Dă-mi trupul lui Iisus, cel fără milă bătut, scuiapat, cu cunună de spini încununat, cu oțet și fiere adăpat și cu piroane pe cruce pironit“ (din Prohodul Domnului). Pilat i-a dat trupul Domnului, după ce se îndreptase mai înainte că a murit cu adevărat. „Și unul din ostași cu sulița coasta Sa a împuns și îndată a ieșit sînge și apă“ (Ioan XIX, 34).

Iosif, împreună cu Nicodim „celce venise noaptea la Iisus“ (Ioan III, 2), au luat trupul de pe cruce, l-au înfășurat în giulgiu, l-au uns cu miresme, după obiceiul vremii și l-au pus în mormînt nou, prăvălind o piatră mare pe ușa lui și s-au dus de acolo. „Și era acolo Maria Magdalena și o altă Marie, care ședea în preajma mormîntului“ (Matei XXVII, 61). La cererea fariseilor și arhierilor, Ponțiu Pilat le-a dat ostași, care să păzească mormîntul.

Iubiților,

O mare și slăvită taină învăluia moartea și îngroparea Domnului. Sfînta Sa maică plîngea și jelea pe Fiul ei cel prea dulce a cărui frumusețe apusese în mormînt. Taina răscumpărării noastre cuprindea din plin învierea cea de a treia zi a Domnului, vestită cu mult înainte de prooroci și înfățișată prin unele semne. „Neamul acesta... caută semn și semn nu i se va da decît semnul proorocului Iona căci, precum Iona a fost în pîntecele chitului trei zile și trei nopți, așa și Fiul Omului va fi în inima pămîntului trei zile și trei nopți“ (Matei XII, 39-40).

Cum vedem, însuși Domnul Iisus a voit să stea în inima pămîntului, într-un mormînt pecetluit și strejuit de ostași, pentru a ne arăta cît se poate de limpede realitatea morții Sale și lămurind totodată în felul acesta „semnul“ învierii Sale.

Cînd se lumina spre prima zi a săptămîinii, un cutremur clătină pămîntul sub picioarele ostașilor și face să răsunе prelung colinele din jurul Ierusalimului. Fără să vrea, ei s-au gîndit la cutremurul din Vinerea Mare. Piatra se rostogolește de pe ușa mormîntului, iar un înger, a cărui „înfățișare era ca fulgerul“, a stătut deasupra ei. Însăpămîntați, ostașii își părăsesc postul și dau fuga în cetate.

Deci, învierea Domnului n-a avut martor nici un ochi omenesc. Sfintele femei mironosițe și Sfînții Apostoli au venit la mormînt după ce Domnul înviase, „ieșind ca un mire dintr-o cămară“.

„Iară îngerul a zis femeilor : Nu vă temeți ! Căci știu că pe Iisus cel răstignit îl căutați. Nu este aici, căci s-a sculat cum a zis. Veniți de vedeți locul unde a zăcut Domnul și duceți-vă degrabă de spuneți ucenicilor Lui că s-a sculat din morți“ (Matei XXVIII, 5-6).

Cine ar putea să spună bucuria Sfinților Apostoli la auzul că a înviat Hristos, Domnul și Învățătorul lor ?

A fost desigur, o mare bucurie pentru ei și pentru sfințele femei de a-L vedea, după trei zile petrecute în mormânt, viu și plin de slavă.

„A înviat“. Acest minunat cuvânt, a răsunat pentru înția dată deasupra unui mormânt gol. De aproape două mii de ani, în ziua de Paști, Biserica îl repetă mereu, îl cântă, îl spune în rugăciune și-l face să răsune sub bolțile sfintelor biserici, iar credincioșii răspund „Adevărat a înviat“.

Domnul Iisus Hristos a înviat prin puterea Sa. Nici un glas muritor și nici vreunul dumnezeiesc, nici înger, nici prooroc nu i-a zis „Scoală-te“. Nici vreo mână străină nu i-a deslegat înfășurăturile sau să-i fi dat la o parte giulgiul și mährama.

Din cele cuprinse în Sfintele Evanghelii, epistolele Sfântului Apostol Pavel și Faptele Apostolilor, un lucru este mai presus de orice și anume : că după slăvita înviere a Domnului, au avut loc într-un anumit timp, felurite arătări ale Sale. A fost văzut deaproape, a fost pipăit și auzit.

Astăzi ne-a venit bucurie și mare veselie, căci Domnul a înviat precum a zis mai înainte și ne-a dăruit nouă viață și mare milă.

Ne bucurăm căci învierea Sa este temelia credinței noastre, după zisa Sfântului Apostol Pavel. „Iar dacă Hristos n-a înviat, atunci zadarnică este propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră“. (I Cor. XV, 14). Bucuria sporește și pentru faptul că, învierea Domnului este arvuna și chipul învierii noastre. „Dacă morții nu învie, atunci nici Hristos n-a înviat“ (I Cor. XV, 13). Trupul nostru cel înjosit îl va schimba așa încît să fie asemenea trupului Lui cel slăvit. (Filip. III. 21).

Ceea ce a putut face pentru Sine, nu va putea să facă și pentru noi ? Despărțirea trupului de suflet nu este veșnică.

Iubiți fii sufletești,

În seara zilei învierii, Domnul se arată celor zece Apostoli. Numai zece deoarece Iuda se spînzurase, iar Toma nu era de față. Aceștia stăteau cu ușile zăvorâte de frică. Domnul însă intră la ei prin ușile încuiate. Ce le-a spus ? Nimic despre trecut. Nu i-a muștrat pentru fuga lor și pentru că L-au părăsit. Le-a adresat doar cuvintele „Pace Vouă“. Le-a arătat mâinile și coasta Sa. În adevăr, prin sîngele Său a împăcat lumea cu Dumnezeu-Tatăl.

„Pace Vouă“. Aceste cuvinte nu sînt o simplă salutare. Faptul că Domnul le repetă, dovedește că au o mare și deosebită însemnătate. Toate Sfintele Sărbători sînt sărbătorile „Păcii“. Paștele însă, este cu adevărat „Praznicul Păcii“.

Pacea este bunul cel mai de preț. Paștele împlinește făgăduința de pace de la Crăciun și pecetluiește jertfa de pe Golgota.

Se cuvine să fim în pace cu Dumnezeu, cu noi înșine și cu toți semenii noștri. Acolo unde este pace, acolo este și lauda oamenilor și belșugul pămîntului. Acolo e bucurie și veselie ; acolo este cu adevărat o pămîntească fericire. O, pace, dulce și fericit este pămîntul în care tu te sălășluiești și fericiți sînt oamenii care se bucură de tine ! „Fericiți făcătorii de pace...“ (Mat. V, 9). Într-adevăr, aceștia sînt fericiți în cele pămîntești ca și în cele duhovnicești.

Lupta pentru „pacea a toată lumea“ este și rămîne pentru toți oamenii cinstiți de pretutindeni o luptă de toate zilele. Dezarmarea totală și generală asigură pacea pe pămînt. Să ne rugăm, mai cu sîrg, în aceste sfinte zile, ca Dumnezeu să ne binecuvînteze cu pace spre binele și fericirea tuturor pămîntenilor.

^ Deci, cele ce sînt ale păcii să le urmăm și cele ce sînt spre zidirea unuia către altul (Rom. XIV, 19).

Este greșit să se creadă că trebuie să trăiești numai pentru tine însuți. Dimpotrivă, să ajuți pe aproapele și să sporești bucuria de a trăi pentru toți și să voiești fericirea și a altuia. Așa ne învață sfânta noastră Biserică.

Cu toții sîntem chemați la viața cea nouă care s-a întemeiat în scumpa noastră Patrie. Înfrățirea în muncă, grija de avutul obștesc precum și respectul legilor Statului, să ne fie farul călăuzitor pe drumul cel nou. „Să vă îngrijiți de binele tuturor oamenilor“ (Rom. XII, 17). „Iubiți-vă unul, pe altul ca niște frați“ (Rom. XII, 10) și amintiți-vă de credincioșii din Ierusalim care erau toți împreună și aveau toate deobște (Fapt. Ap. II, 44).

De încheiere doresc să vă bucurați de lumina slăvitei Învieri a Domnului, în pace, sănătate și fericire.

Mă rog Domnului și Mîntuitorului Iisus ca să primească acest duhovnicesc cuvînt ca pe o jertfă cuvîntătoare, pentru slava sfîntului Său nume. Doamne Iisus Hristoase, de vei afla cumva că inimile noastre sînt închise, intră înăuntru, așa cum ai intrat prin ușile încuiate, la Sfinții Tăi Apostoli, în ziua slăvitei Tale Învieri, vărsînd în inimile noastre Darul Sfîntului Duh și al Dumnezeieștei păci.

Cu fața senină și cu inima bună, să prăznuim Sfintele Paști cu cuviință și „așa să strigăm : Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le“.

Darul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi cu toți !

HRISTOS A ÎNVIAT !

Al vöstru, de amîndouă fericirile rugător fierbinte către Dumnezeu.

† *A N T I M*
Episcop

+ CHESARIE

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI
DUNĂREA DE JOS

Intregului cler și tuturor credincioșilor din această eparhie, har, milă și pace de la Dumnezeu Tatăl și de la Domnul nostru Iisus Hristos, iar de la smerenia noastră arhierescă binecuvîntare.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Iubiții mei fii duhovnicești,

Ziua cea mare și sfântă a mîntuirii noastre, praznicul cel mult dorit, învierea lui Hristos cea plină de lumină a sosit astăzi, ca în fiecare an, o dată cu revărsările însoțite ale primăverii. Glasul clopotelor o vestesc pînă în depărtare, iar păstorii duhovnicești deschid larg ușile sfintelor altare și cu voce înaltă ne cheamă, zicînd : „Veniți de luați lumină !“. Lumina aceasta de înviere preînchipuiește lumina lui Hristos, care a venit în lume și luminează tuturor credincioșilor. Ea e lumina care luminează viața noastră cu învățătura cea iubitoare de oameni a lui Dumnezeu.

Iubiților,

Plină de har și de sfințenie este sărbătoarea aceasta ! Harul ei covîrșește cu deplinătatea pe cel al tuturor sărbătorilor de peste an, pentru că are mireasma duhovnicească a vieții celei fără de moarte, după care însetează sufletele noastre. Mîntuitorul Hristos „cel mai frumos dintre fiii oamenilor“, care în timpul patimilor Sale nu avea nici chip,

nici frumusețe ni se arată de această dată în cea mai slăvită ipostază a viețuirii Sale pe pământ ; El este acum biruitorul iadului și al morții, căruia Tatăl I-a dat toată puterea în cer și pe pământ.

Stătut-au de față fariseii și saducheeii și cei mari ai iudeilor s-au adunat împreună asupra Domnului și asupra Unului Lui, după cum a proorocit psalmistul David, și au răstignit pe cruce pe Fiul lui Dumnezeu. Apoi, încă temându-se ei, după ce L-au văzut mort, au pecetluit mormântul și l-au întărit cu straje, ca nu cumva să vină ucenicii Lui și să-L fure și pe urmă să spună că a înviat din morți. „Cel ce locuiește în ceruri însă ride de dânșii și Domnul își bate joc de ei“ (Ps. II, 3). Pentru că a treia zi, în revărsatul zorilor, Mîntuitorul a înviat din mormînt, ca un Dumnezeu, astfel că toate măsurile pe care le luaseră mai marii iudeilor împotriva învierii, au devenit pînă la urmă mărturii ale învierii dintre cele mai puternice, care, pe lângă alte multe mărturii, au avut darul să contribuie la răspîndirea creștinismului.

Pentru că de atunci, de cînd îngerul a prăvălit piatra de pe ușa mormîntului celui purtător de viață, ca să arate femeilor purtătoare de mir că Mîntuitorul nu mai era printre cei morți, ci a înviat precum a spus de mai înainte, se propovăduiește în toată lumea vestea cea bună a Evangheliei și, o dată cu ea, și învierea Domnului.

Pînă atunci Evanghelia fusese propovăduită mai mult între hotarele Țării Sfinte, la poporul iudeu ; de la înviere însă, sau mai precis, după pogorîrea Sfîntului Duh, Apostolii s-au răspîndit în toată lumea, pentru a propovădui la toate popoarele, după porunca pe care le-a dat-o însuși Domnul. Propovăduirea lor avea întotdeauna în centrul ei pe Iisus cel înviat, Căruia ei i-au fost martori. Învierea Lui nu era deci o închipuire, sau un basm, ci un fapt real pe care ei l-au mărturisit pînă la moarte. Căci : „ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mîinile noastre au pipăit despre Cuvîntul vieții (Hristos) aceea vă vestim”, zice Sfîntul Evanghelist Ioan, „ca și voi să aveți împărtășire cu noi, iar împărtășirea noastră este cu Tatăl și cu Fiul Său

Iisus Hristos“ (I Ioan I, 1—3). Astfel s-a răspândit cuvîntul Evangheliei.

Dar, iubiții mei fii duhovnicești, însemnătatea învierii nu este numai aceea că Domnul a înviat și că dreptatea lui a biruit, ci valoarea cea mai înaltă a învierii este că „Hristos S-a dat pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră” (Rom. IV, 25).

Fiul lui Dumnezeu, pentru Sine, nu avea să moară niciodată ; a murit însă cu dragoste cînd a fost vorba de trebuință pentru mîntuirea noastră. El s-a dat pe Sine atunci ca jertfă de ispășire pentru păcatele noastre. Pentru aceasta El, potrivit sfatului celui tainic al lui Dumnezeu, cu privire la mîntuirea noastră, S-a pogorît din ceruri din slava Sa și S-a făcut om „asemenea cu chipul smeritului nostru trup, ca să ne facă pe noi asemenea chipului slavei Sale”, cum grăiește Sfîntul și Marele Vasilie. Și viețuind El în lume și dîndu-ne porunci de mîntuire, ne-a adus pe noi la cunoașterea adevăratului Dumnezeu și Tatăl nostru ceresc. În cele din urmă El a fost răstignit pe cruce, a murit și a fost îngropat, dar a treia zi a înviat, făcîndu-se astfel începătură a celor adormiți pentru tot neamul omenesc. Pentru că, dacă prin nașterea din Adam oamenii au moștenit moartea, prin Iisus Hristos, care este Adam cel Nou, oamenii moștenesc viața și împărăția cerurilor, care s-au arătat pentru înțîia dată prin învierea Lui. De aceea zice Sfîntul Ioan Gură de Aur : „Nimenea să nu se tînguiască pentru păcate, că iertarea din mormînt a răsărit. Nimenea să nu se teamă de moarte, căci ne-a slobozit pe noi moartea Mîntuitorului”.

Iubiților,

După cum vedeți învierea Mîntuitorului are o însemnătate foarte mare pentru noi. Ea este „arvuna moștenirii celei ce va să fie, începutul bunătăților celor veșnice, puterea cea făcătoare de viață și izvorul sfințeniei“ (Lit. Sf. Vasile cel Mare). Jertfa cea mare de ispășire pentru noi a Mîntui-

torului se revarsă prin înviere ca un har ceresc asupra fiecărui credincios, îl rouează, îl sfințește și îl face să rodească la rîndul său rodurile cele binecuvîntate către aproapele său. Căci nădejdea într-o viață veșnică și grija pentru judecata pe care o așteptăm ne apropie unii pe alții, ne face mai buni și ne îndeamnă ca neconștient să ne facem folositori unul altuia, pentru ca să ne învrednicim să auzim atunci și noi acel dulce glas : „Veniți binecuvîntații Părintelui Meu, moșteniți împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii... Amin grăiesc vouă : întrucît ați făcut (binele) unuia dintre acești frați ai Mei prea mici, Mie Mi-ați făcut“, zice Mîntuitorul (Mt. XXV, 34, 40).

Astfel, iubiților, credința în înviere se face izvor de sfințire a vieții noastre, pentru că ea ne îndeamnă să mergem pe calea cea dreaptă și să ne jertfim pentru împlinirea binelei, către semenii noștri, după exemplul Mîntuitorului ; căci „Mai mare dragoste decît aceasta, ca să-și pună cineva sufletul pentru prietenii săi, nimenea nu are“ (Ioan XV, 13).

Dar pentru noi, și pentru omenirea întregă chiar, după cum v-am mai spus și cu alte prilejuri, nu este, iubiții mei fii duhovnicești, un alt bine mai mare pentru moment, ca împlinirea și întărirea păcii în lume. Pentru că de pace depinde tot ce ține de viață și de fericire. Avem pace ? atuncea avem totul. Sîntem siguri pe ziua de astăzi și de mîine. Muncim cu spor și cu mulțumire. Trăim cu îndestulare și sîntem fericiți. Copiii noștri, la rîndul lor, nu vor mai avea de ce să se teme și ne vor binecuvînta că am purtat grije de ei.

Nu avem pace ? atuncea ne putem aștepta la orice nenorocire și chiar război, care este vîrfurile răutății omenești, un vulcan care înghite și distruge orbește tot ce este bun pe pămînt și mai cu seamă viața și munca oamenilor.

Dar ce împărtășire are lumina cu întunecul ? Sau ce învoire are Hristos cu Veliar ? Cine crede în Sfînta Înviere este fiu al luminii și nu poate fi decît om al păcii. Războiul și răutatea sînt lucrurile întunecului și noi nu avem ames-

tec cu ele ; ci dimpotrivă le urîm, după cuvîntul apostolic care spune : „Urîți răul, alipiți-vă de bine” (Rom. XII, 9).

De aceea, fiii mei prea iubiți, pentru pacea cea dintre noi și pentru pacea a toată lumea, să nu cruțăm nici o oste-neală, nici o faptă bună, nici o jertfă, că acum e timpul cel mai potrivit. Poporul nostru și toate popoarele lumii luptă pentru pace și pentru îndepărtarea pentru totdeauna a războiului din viața omenirii. Biserica noastră, de asemenea, același lucru îl face și îl face cu multă dragoste, ca pentru Hristos care este „pacea noastră”.

Deci, ca fii ai Patriei și ai Bisericii noastre, care neîncetat lucrează pentru pacea și fericirea noastră de acum și din viitor, trebuie să sprijinim cu și mai multă însuflețire aceste acțiuni, care se iau pentru binele obștesc și să împlinim cu munca și cu exemplul nostru partea ce ni se cuvine fiecăruia la această lucrare. Munca aceasta, iubiților, pentru binele obștesc este cu adevărat o muncă sfântă, pe care Dumnezeu o binecuvîntează cu rodnicie, pentru că noi nu mai muncim astăzi pentru cei lacomi și risipitori din trecut, ci muncim pentru noi, iar rodul muncii noastre este numai al nostru. Astfel vedem cu ochii noștri cum țara noastră, cu satele și orașele ei, înflorește în fiecare zi tot mai mult, e tot mai frumoasă, tot mai bogată, și o dată cu aceasta tot mai puternică.

Iubiților mei fii duhovnicești,

Sînt încredințat și de astă dată că dragostea voastră, ca întotdeauna, primește cu bunăvoință cuvîntul Nostru, păstoresc către voi și știți că „deși cu trupul sînt departe, cu duhul însă sînt împreună cu voi, bucurîndu-mă și văzînd buna voastră rînduială, și tăria credinței voastre în Hristos” (Colos. II, 5).

Drept aceea, împărtășindu-ne întru Domnul nostru Iisus Hristos dragostea noastră comună de prea luminatul praznic al Învierii, eu vă binecuvîntez și vă doresc să aveți spor bun în toate faptele care duc la pacea și la fericirea căminelor voastre, a Bisericii și a Patriei noastre dragi.

Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți”.

HRISTOS A ÎNVIAT !

Al vostru către Domnul de tot binele rugător,

† *CHESARIE*
Episcopul Dunării de Jos

Z I D E P A Ș T I

E clipa cînd în sufletul de jar
Miresmi din cer parfumul și-au prelins,
Cînd noaptea-ntreagă s-a umplut de har
Și clocotul durerilor s-a stins.

E zi de Paști ! O, Doamne, cît de bine
Ar fi ca toți să ne iubim sub cer ;
Să nu mai fie om, nici azi nici miine,
Uitat cu brațu-n lanțuri reci de fier.

Cînd primăvara-n ramura de dud
Vestește-o zi atît de minunată,
Și pentru negrul Africii de Sud
Răsar-o floare sfîntă și curată.

Căci astăzi pentru toți s-anină-n suflet
Nădejdea sfîntă să trăim în pace.
Prea mult ne-a mers cu zvieliști triste-n cuget
De-atîtea zeci și mii de ani încoace.

E zi de Paști și-afară vîntul zboară.
Zefir fermecător s-anină-n ramuri.
Ne dăinuie-n ființă o comoară
Și dragostea, ce blînd ne bate-n geamuri !

GEORGE ȘERBAN

Student anul III

Institutul Teologic din Bucureștr

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA PRAZNICUL BUNEI VESTIRI

«Binecuvîntată ești tu între femei și binecuvîntat este rodul pîntecei tale» (Luca I, 42).

Iată Biserica în zi de mare sărbătoare ; iată legăturile postului dezlegate ; iată pe toți sfinții și pe tot omul credincios bucurîndu-se dimpreună cu Fecioara Maria de Vestea cea Bună. Dar ce este această zi plină de lumină ? Ce veste mîntuitoare aduce atîta bucurie în noi toți ?

«A fost trimis îngerul Gavriil de Dumnezeu într-o cetate din Galileea numită Nazaret, la o fecioară logodită cu un bărbat pe nume Iosif... Iar numele Fecioarei era Maria. Și intrînd îngerul la dînsa, i-a zis : «Bucură-te ceea ce ești plină de dar, Domnul este cu tine. Binecuvîntată ești tu între femei». Iar Fecioara văzîndu-L, s-a tulburat de cuvîntul lui și gîndea în sine, ce poate să fie aceasta... Dar îngerul îi zise : «Nu te teme Marie, căci ai aflat dar la Dumnezeu. Iată, vei zămisli în sînul tău și vei naște fiu și vei chema numele lui Iisus. Acesta va fi mare și Fiul Celui Prea Înalt se va numi..., iar împărăția Lui nu va avea sfîrșit». Atunci Maria a întrebant : «Cum va fi aceasta, de vreme ce eu nu știu de bărbat ?!» Ci îngerul răspunzînd, grăi : «Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea Celui de Sus te va umbrî ; pentru aceea și Sfîntul care se va naște din tine, Fiul lui Dumnezeu se va chema». Zis-a atunci Maria : «Iată roaba Domnului, fie mie după cuvîntul tău». Și a plecat îngerul de la dînsa». (Luca I, 26—38).

Veste fără seamăn a adus arhanghelul Fecioarei și printr-însa tuturor acelor dornici de mîntuire. Acum s-a plinit vremea făgăduinței lui Dumnezeu, atît de așteptată, și s-a făcut începutul izbăvirii noastre din robia păcatului. Acum dănuiește Isaia și cu el dănuiesc toți profetii Vechiului Testament, căci iată, așa cum au vestit ei, Fecioara a luat în pîntece să nască Fiul pe Mesia.

Din iubire pentru noi, Dumnezeu se face și om desăvîrșit, iar vestitorul acestei mari taine este Gavriil, nume care se tîlcuiește *om și*

Dumnezeu, sau omul lui Dumnezeu. Nazaretul a fost locul unde s-a petrecut această minune, fiindcă și numele de Nazaret se tâlcuiește *sfințenie* sau *consacrare*. Aici a trebuit dar să se plinească această taină, care este o sfințenie pentru noi toți, lucru sfințit cu împărtășirea firii dumnezeiești. Timpul, a fost ales luna lui Martie, pentru că în vremea aceasta, după ce iarna a trecut, noaptea se micșorează, iar ziua începe să crească ; și tot acum pământul se trezește la o nouă viață. Se cădea deci ca Cel care este *Lumină* (Ioan VIII, 12) să se zămislească atunci când lumina zilei este în creștere, iar natura să-l întâmpine cu veșmintul nou al primăverii.

Toate întâmplările acestea rînduite sînt minunate ; dar ce e mai minunat, este că Dumnezeu Cuvîntul a primit să se facă și om, iar Fecioara a primit să fie și Maică ! Așa, Cuvîntul cel dumnezeiesc s-a făcut ceea ce n-a fost și a rămas ceea ce a fost : S-a făcut om, dar a rămas și Dumnezeu. La fel și Maria s-a făcut ceea ce n-a fost și a rămas ceea ce a fost : s-a făcut maică, dar a rămas și fecioară ca mai înainte. Cuvîntul lui Dumnezeu s-a făcut fiul lui David, născîndu-se om fără de tată, iar Maria s-a făcut Maică fără să știe de bărbat, ci zămislind în ea Prunc de la Duhul Sfînt. Cîtă deosebire este între cele dumnezeiești și cele omenești ! Dar Dumnezeu, făcîndu-se om, nu a despărțit firea dumnezeiască de adăogirea cea trupească și sufletească pe care a luat-o, ci amîndouă firile, împărtășindu-se fără schimbare, s-au împreunat neamestecat într-o singură persoană. Iarăși, ce lucru mai presus de înțelegere : Fecioara să fie și Maică, și rămînînd în sfințenia fecioriei, să moștească și binecuvîntarea nașterii ! Se cădea o astfel de Maică unui Fiu ca Acesta : un Fiu care s-a născut om fără să înceteze de a fi și Dumnezeu, dintr-o mamă care să nască fără să înceteze de a fi și fecioară. Printr-un om a intrat păcatul în lume și un Om-Dumnezeu venea acum să-l ridice. Adam păcătuiuse, Mîntuitorul Hristos venea să ispășească și să înlătore osînda. Printr-o femeie ispitise diavolul și prin sămînța femeii aveau să se sfărîme porțile iadului. Eva purtase ispita de la diavol la Adam, iar Fecioara Maria purta pe Mîntuitorul de la Dumnezeu la oameni.

Să nu încercăm a ne lămuri mai mult, cum s-au făcut toate acestea. Ne e de ajuns răspunsul pe care Arhanghelul Gavriil l-a dat Prea Curatei, că la Dumnezeu nimic nu este cu neputință, ci toate la El sînt cu putință. (Luca I, 37 ; cf. XVIII, 27).

Așa ne spun și sfinții noștri Părinți, că venirea în lume a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos nu s-a făcut ca un lucru potrivit firii, ci ca o minune mai presus de fire. (Sf. Ioan Hrisostom, M.P.G., LVI, 387). Aceasta este «Taina cea din veac ascunsă și chiar și de îngeri neștiută», după cum ne spune Sf. Apostol Pavel și cîntăm în frumoasa noastră cîntare de strană. Nici Sfînta Fecioară nu a încercat să pătrundă mai mult această taină, ci deschizîndu-și gura ei cea dulce, a grăit cu smerenie : «Iată roaba Domnului, fie mie după cuvîntul tău», ca și cum ar fi zis : «O, Arhanghele, de vreme ce tu ești binevestitorul adevăratului Dumnezeu, cred în cuvintele tale. Cu toate că nu sînt vrednică să țin pe Acela

care pe toate le ține în mîna Sa, ca să nasc pe Ziditorul meu și să devin Maică Celui ce m-a făcut pe mine, cu toate acestea, mă plec și de acum să se scrie în mine Cuvîntul cel dumnezeiesc ».

O, putere minunată a unei Fecioare, care numai cu un cuvînt, *fi mie*, ai adus în lume pe Mîntuitorul nostru ! Fecioară Prea Sfîntă, numai pe tine te-a ales Dumnezeu, pe tine vas de preț, ca să fii locuința Sa. În tine a revărsat toate comorile atotputerniciei Lui ; căci în tine este atîta smerenie, atîta dragoste fierbinte, atîta sfințenie desăvîrșită, atîta curățenie și feciorie, cum nici pămîntul n-are în crinii și în mărgăritarele lui, nici cerul în stelele lui. Pentru aceasta te-a și proslăvit Dumnezeu, ridicîndu-te mai presus decît toate cetele sfinților și ale îngerilor și așezîndu-te de-a dreapta Lui, pe scaunul cel împărătesc al dumnezeirii, așa cum te-a văzut psalmistul, care zice : « Stătut-a Împărăteasa de-a dreapta Domnului, în haine aurite îmbrăcată și prea înfrumusețată ». (Ps. 45).

Împărăteasă sfîntă, tu, pe lîngă darul de a fi maica lui Dumnezeu, îl ai și pe acela de a fi maica noastră, a creștinilor, care îți sîntem fii după moștenirea cea firească. Ție, pe Golgota, ți-a încredințat Domnul pe ucenicul său cel iubit, ca pe un fiu, și prin el pe noi toți (Ioan XIX, 26). Știm că ai către Mîntuitorul nostru Iisus Hristos îndrăzneala pe care se cuvine să o aibă o mamă înaintea fiului ei cel bun ; căci pentru tine a făcut Domnul început minunilor Sale în Cana Galileii (Ioan II, 11).

O, Maica lui Dumnezeu și Maica noastră a tuturor creștinilor, pri-virea-ți adorată asupra-ne coboară și roagă-L pe Fiul Tău și Dumnezeuul nostru, pace lumii să dăruiască, iar pe noi să ne învrednicească de darul sfintei lui Împărății ; pentru ca, așa cum astăzi ne închinăm înaintea prea sfintei tale icoane, să ne putem închina, acolo în ceruri, nemijlocit, înaintea slăvitului tău chip și înaintea Tronului Dumnezeirii, în veci. Amin.

Magistrand GABRIEL POPESCU

V E R S U R I

DE ZIUA MAMEI..

Îți simt cu emoții, imaginea-ți vie,
și astăzi, măicuță, când iar mă privești ;
Nimic din trecutu-ți greu de trudnicie,
nu-ți schimbă făptura când taci și-mi zîmbești...

*

Acum în lumina-ți privirilor blînde,
cu inima-mi strînsă, eu tresar sfios,
Mireasma iubirii materne, plăpînde,
ți-o sorb cu dulceață, ca pe-un cînt frumos...
În cutele-ți largi, de pe fruntea-negrită
de soare, fierbinte, de vînt și de ger,
Nimic nu-mi ascunzi, din viața-ți, lipsită
de gusturi cochete, trăind auster...
Trufie-n ființa-ți trudită, nu pare,
căci trupu-ți firav și trudit ne-nterupt,
În brațe-și mai poartă cu fruntea-n sudoare,
opt prunci, ce cu rîndul din pieptu-ți au supt...
Rănite-ți văd încă, călcîiele, coapte
și roase de drumul ce duce spre glie ;
Erai și acasă și-n țarini departe,
și mamă duioasă și scumpă soție...
Ades, — cobilița pe umăr grăbită —
la cei ce te-așteaptă, merinde ducînd.

*

Cu-n prunc în panerul din față, strivită
de cel de la spate, — pășești tremurînd...
Ești scumpa-mi făclie spre-a cărei lumină
se-ndreaptă și mintea-mi și gîndu-mi senin ;
Lumina cea vie, spre care se-nclină,

un suflet, ce-ți simte iubirea deplin...
 Eu astăzi, spre-amurgul vieții cătînd,
 cu peri-nălbiți de-a vremilor crug,
 Imaginea-ți vie, purta-ți-voi oricînd
 în cuget, pîn-ce toți ani-mi se scurg...

*

Măicuța mea scumpă, tu astăzi faci parte,
 din lumea bătrînelor basme-nvechite,
 Apusă de mult, și de ea ne desparte
 o vreme-noită, cu legi neclintite...
 În satul în care, tu zilnic, trudeai
 din zori pînă-n noaptea cernită, tirzie.

*

Solemn firicel de vise-împleteai
 și mamei de astăzi urzînd bucurie...
 Crescîndu-ți copiii, de piept înțercați,
 de boale-ngrijindu-i, în chin și amar,
 Umblai tot în fugă, sleită, să cați
 vreo mică salvare, să scapi de calvar...
 Mormîntul, din vreme, trei prunci ți-a răpit :
 urmatu-le-a fiica-ți, mamă-a patru fii,
 Pe urmă și ție ceasul ți-a sosit,
 apoi, dus e tata și alți trei copii...
 E astăzi a mamei, cinstită serbare,
 spre fiii lor scumpi, cu mari îndrăgiri.

*

De-acum umiliința și jalea dispere,
 schimbîndu-se-n noi și slăvite meniri...
 În Patria noastră de azi, înflorită,
 cu-nalte-așezări, și holde mănoase
 Nedreapta-njosire a mamei trudite,
 cu jale se cîntă, pe versuri duoase...
 Trimite-ne-ndemnuri, pe o rază de soare,
 din sferile-nalte, umbrite de nori ;
 Rămîină cu tine, o fiică în floare
 un soț cum se cade și șase feciori !
 Eroica-ți trăire în cruntă sclavie,
 storcîndu-ți din pleoape, lacrimă amară.

*

Mai multă sfidare nu poate să fie,
 și-o mare rușine, în falnica-mi țară...
 Acum, cînd sub cerul senin și-nstelat,

al Patriei mele, călită-n suspine,
 Măicuțele scumpe; un rost și-au aflat.
 te bucură mamă-mpreună cu mine !
 Etern și deplină simțind bucuria,
 și mîndre mereu de odraslele lor,
 La gloria țării, ducîndu-și solia,
 vor duce și-n lume, deplin, faima lor..
 Ecouri sinistre, și astăzi suspină
 văzduhul, de vînturi lipsit tot mereu...

*

Torentul de lacrimi amare s-alină,
 de-apururi perit-a calvarul cel greu...
 Apropie-ți maică, iubirea-ți deplină,
 de tot ce în țară-mi e bun și frumos ;
 Rămasă-n lumina de-apururi senină,
 arată-ne-n lume, un țel luminos...
 Iar eu cel ce-n viața cea nouă trudes
 s-așez țării mele, zid pe temelie,
 În rîvna-mi supremă, țin să amintesc,
 că vreau numai Pace, vis și armonie...

*

Mai am și o altă intimă dorință :
 în viața-mi ce-nclină spre-amurgul cernit,
 Eu vreau să fiu primul și fac juruință
 să lupt pentru Pace, în ritm înnoit...
 La al Păcii ospăț, mame, azi vă chiamă,
 maica mea și Țara-mi, dulce-mbietor :
 «Ești cu mîndrie, numele de mamă,
 e îndemn de Pace, azi și-n viitor !».

Pr. Ec. TEMISTOCLE LEOȘTEAN
Parohia Sf. Treime Ghencea

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI IN SLUJBA PĂCII

(*martie-aprilie*)

Perseverența luptei pentru pace dă roade tot mai bogate. Așa cum remarcă și ziarele «puternicele acțiuni ce se desfășoară în Occident pentru lichidarea bazelor militare străine și încetarea cursei înarmărilor nucleare, luările de poziție în favoarea păcii a numeroase personalități de diferite convingeri politice, filozofice, religioase — reflectă faptul că ideile coexistenței pașnice a statelor cu sisteme sociale diferite cîștigă teren pe zi ce trece, mase tot mai largi se conving că stă în puterea popoarelor să bareze calea războiului, să salvgardeze pacea». Aceste constatări trebuie să sporească și mai mult elanul luptătorilor pentru pace, avînd încredințarea că acțiunile depuse în slujba păcii nu rămîn fără efect. Pacea, cu mijloacele ei pașnice, va cuceri întreg globul pămîntesc.

În cele ce urmează spicuiam din presa noastră acțiunile mai principale întreprinse în favoarea păcii la noi în țară și peste hotare, în cursul lunilor martie și aprilie din acest an.

*

DIN ACTIVITATEA PREZIDIULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII. — *Simbătă 2 martie 1963*, la Malmö, în Suedia, a avut loc deschiderea unei ședințe lărgite a Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii. Ziarele din țara noastră au acordat o atenție deosebită lucrărilor acestei ședințe la care au luat parte un mare număr de reprezentanți de seamă ai vieții publice și politice din Europa, Asia, Africa și America, activiști de frunte ai mișcării internaționale pentru apărarea păcii. Printre problemele care au fost supuse dezbaterilor, figurează : securitatea europeană și problema germană, campania mondială pentru dezarmarea

generală și pace. Despre aceste arzătoare probleme la ordinea zilei, au prezentat rapoarte prof. John Bernal, președintele executiv al Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, și A. E. Korneiciuk, membru al Prezidiului. Luînd cuvîntul, pe marginea acestor rapoarte, numeroși participanți la ședință au subliniat «însemnătatea lărgirii și unificării eforturilor forțelor iubitoare de pace din toate țările pentru realizarea unor rezultate pozitive, în scopul securității în Europa, rezolvării problemei germane, dezarmării generale, consolidării principiului coexistenței pașnice, destinderii încordării internaționale».

Tot acum Prezidiul Mondial al Păcii și-a exprimat, printr-o telegramă adresată Comitetului japonez pentru apărarea păcii, «solidaritatea cu oamenii muncii japonezi care organizează în aceste zile demonstrații de protest împotriva bazelor americane pentru submarine atomice».

Lucrările ședinței lărgite a Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii s-au încheiat în ziua de 3 martie, cînd s-au adoptat mai multe documente deosebit de importante în cadrul Mișcării Mondiale pentru Pace.

APEL ÎN SPRIJINUL DEZARMĂRII ȘI COEXISTENȚEI PAȘNICE CATRE POPOARELE DIN EUROPA. — Documentul cel mai important, adoptat de Consiliul Mondial al Păcii, în ședința lărgită a Prezidiului, care a avut loc între 2 și 3 martie a. c. la Malmö, în Suedia, este «Apelul către popoarele din Europa», Pactul militar franco-german, crearea unei forțe atomice multilaterale a organizației N.A.T.O., bazele atomice străine în zona europeană, ne arată că, așa cum se spune în Apel, popoarele Europei «n-au fost niciodată atît de grav amenințate de un război termo-nuclear».

De aceea, pentru preîntîmpinarea unui cataclism atomic european, Apelul cere tuturor popoarelor eforturile cele mai tenace pentru a obține din partea guvernelor lor, următoarele : interzicerea absolută a armelor atomice pentru armatele celor două state germane ; crearea în centrul Europei de zone fără arme atomice și al căror armament să fie limitat ; suprimarea tuturor bazelor atomice străine în zona europeană ; încheierea unui tratat internațional pentru lichidarea în Europa a tuturor rămășițelor celui de al doilea război mondial ; recunoașterea de către toate statele a existenței celor două state germane și a frontierelor lor actuale ; reglementarea problemei Berlinului de Vest în așa fel încît orașul să înceteze de a fi un focar al războiului rece, interesele și drepturile locuitorilor săi să fie apărate și comunicațiile sale cu toate celelalte țări să fie libere și garantate.

Apelul se încheie cu un adînc grăitor semnal : «Fiecare zi agravează primejdiile. Popoarele trebuie să facă totul pentru a salva Europa și omenirea».

CAMPANIA DE PRIMĂVARĂ PENTRU DEZARMARE ȘI PACE. — Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii în ședința sa lărgită din 2—3 martie a. c., de la Malmö, Suedia, a lansat către toate mișcările și organizațiile de pace din lumea întreagă, un «Apel pentru o campanie de primă-

vară în favoarea dezarmării și a păcii». Trecînd în revistă situația gravă care determină această acțiune, Apelul arată clar că «Omenirea dorește să termine cu coșmarul nuclear, ea vrea coexistența pașnică, vrea să se termine cu cheltuielile de război. Experiența ne învață că, prin bunăvoință reciprocă, cele mai grele probleme pot fi soluționate în mod pașnic». Dar pacea, — se spune în continuare, — nu trebuie așteptată. «Ea poate fi impusă numai prin exprimarea voinței popoarelor, prin acțiunea tuturor. Pentru a asigura o cotitură hotărîtoare spre o cale a păcii, vocea omenirii trebuie neapărat să fie auzită».

Enumerînd măsurile urgente ce se impun în momentul de față, precum : reglementarea pe calea tratativelor a tuturor problemelor internaționale în prezent în suspensie, îndeosebi a problemei Germane și a securității Europei ; respectarea independenței și a suveranității popoarelor ; încheierea unui acord asupra încetării tuturor experiențelor cu armele nucleare ; crearea de zone denuclearizate și demilitarizate ; desființarea tuturor bazelor militare străine ; încetarea măsurilor discriminatorii în comerț și convocarea unei conferințe asupra comerțului mondial ; interzicerea armelor nucleare și un acord asupra dezarmării generale și totale sub un strict control internațional, — «Consiliul Mondial al Păcii și multe alte organizații plănuiesc pentru lunile viitoare marșuri, manifestații, întîlniri, petiții și alte acțiuni pentru a face ca propunerile în interesul păcii să reușească».

În încheierea Apelului, Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii salută aceste acțiuni, oricine ar fi organizatorii lor, îndemnînd pe fiecare să le susțină «pentru ca ele să devină un val puternic, în stare să facă din primăvara aceasta o cotitură istorică în lupta pentru pace și împotriva preîntîmpinării războiului».

REZOLUȚII ALE PREZIDIULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PACII. — Pe lângă cele două «Apeluri...» menționate mai sus, Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii a adoptat și următoarele documente : rezoluția privind încetarea experiențelor nucleare «ca primă etapă spre dezarmare generală și totală» ; rezoluția asupra celei de a III-a Conferințe Afro-Asiatice, sprijinind, printre altele, declararea zilei de 17 aprilie, ca zi a solidarității internaționale cu Cuba ; rezoluția cu privire la Brunei prin care Prezidiul proclamă solidaritatea sa cu popoarele din Kalimantanul de Nord, în lupta lor pentru independență și abolirea totală a dominației străine» ; rezoluția asupra Irakului, condamnînd persecuțiile îndreptate asupra partizanilor păcii din această țară.

Tot acum s-a mai adoptat un mesaj de salut adresat Congresului de solidaritate cu Cuba, precum și o hotărîre cu privire la convocarea sesiunii Consiliului Mondial al Păcii, la începutul lunii iunie 1963.

RASPUNSUL EPISCOPULUI ANGLICAN DE SOUTHWARK. — La întrebarea : «Care este cea mai mare greșeală a secolului XX», adresat de o revistă londoneză unor marcante personalități culturale și religioase, Dr.

Mervyn Stockwood, episcop anglican de Southmark, a răspuns că actul îngrozitor de la Hiroșima. Reproducând câteva pasaje din răspunsul episcopului anglican, revista «Contemporanul» din 8 martie a.c., citează următoarele : «Această greșeală tragică a avut consecințe care nici acum nu pot fi precis evaluate. Suferința în Japonia a fost îngrozitoare, iar astăzi cancerul este de patru ori mai frecvent printre indivizii care au fost expuși radiațiilor bombeii decât printre ceilalți. Mai rău presupunerea (consecință inevitabilă a greșelii de la Hiroșima) că războiul atomic ar fi legitim a dus la cursa înarmărilor și la experiențele nucleare care lovesc economia și periclitează sănătatea». Omenirea, subliniază episcopul de Southmark, cheltuiește în prezent 43.000 de milioane de lire pe an în scopuri militare, majoritatea pentru rachete nucleare, ceea ce este aproape egal cu întregul venit al țărilor slab dezvoltate.

Pe bună dreptate, în încheiere, Dr. Mervyn Stokwood, episcop anglican de Southmark, întreabă, la rîndul lui, cutremurat de consecințele Hiroșimei, «Există vreo greșeală a secolului XX mai gravă, mai grea de consecință ca aceea comisă în august 1945» ?

«VREM SA FIE ASIGURATA PACEA!». — Sub această lozincă și altele ca : «Nu — înarmării atomice a Belgiei !» ; «Nu — amplasări de baze pe teritoriul nostru !» ; «Sîntem pentru dezarmarea generală și totală supusă controlului !» ; «Să se pună capăt neîntîrziat experiențelor cu arma nucleară !» ; «Nu — bombelor atomice», a avut loc la Bruxelles o uriașă demonstrație pentru pace la care au participat zece mii de tineri belgieni precum și delegații din Olanda, Anglia, Franța, Germania Occidentală, Japonia. Ziarele noastre din 26 martie a.c. arată că atît demonstrația pentru pace cît și mitingul care a avut loc în piața centrală a Capitalei belgiene, au constituit «o elocventă afirmare a voinței tineretului și a maselor largi populare din Belgia de a-și aduce contribuția în lupta desfășurată de toate popoarele pentru preîntîmpinarea primejdiei războiului, pentru pace și securitate internațională».

DECLARAȚIILE DECANULUI DE CANTERBURY DR. HEWLETT JOHNSON. — Revista «Pentru apărarea păcii» (Nr. 3, martie, 1963), editată de Comitetul Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R., publică sub titlul «Razele speranței» câteva extrase dintr-un articol apărut în ziarul «Daily Worker» sub semnătura decanului de Canterbury, Dr. Hewlett Johnson. Tonul acestui articol este optimist. «Omenirea speră că vor fi nimicite mijloacele de distrugere în masă. Perspectivele sînt bune : razele speranței destramă întunericul».

Fiind întrebat într-un interviu acordat televiziunii engleze, cum poate el, un credincios, să spună lucruri bune despre Uniunea Sovietică (indeosebi în legătură cu pacea), decanul de Canterbury a răspuns așezînd pe omul credincios la hotarul dintre Est și Vest și lăsîndu-l să decidă singur. Stînd în acest loc, omul credincios aude, cităm : «pe conducătorul celei mai bogate țări din lume, S.U.A., mărturisind că 17 milioane de

concetățeni ai săi merg seara la culcare flămânzi ; tot de acolo el vede pe alții — trei, patru sau cinci milioane de oameni — șomeri ; vede pământuri fertile nelucrate, în timp ce 2/3 din lume flămânzesc ; vede cum domină huzurul celor puțini și spiritul lăcomiei». În continuare se arată cum, pe de altă parte, privind răsăritul, el (omul credincios, n.n.) nu va avea posibilitatea să vadă un singur copil, bărbat sau femeie flămânzind ; nu va putea vedea mulțime de șomeri fără speranță și — mai important decît acestea — nu va vedea spiritul lăcomiei, dezlănțuit și în deplin urcus». Dinspre care țară, întrebă decanul de Canterbury, ar putea vedea acest credincios înălțîndu-se razele unei orînduiri sociale, în deplin acord cu marile învățături morale ? Alternativa este fără ieșire. De o parte pacea și abolirea războiului ; justiția socială și desființarea șomajului. De cealaltă parte ? Decanul de Canterbury preferă să spună muștrător : «Știm cu toții răspunsul !».

Cu toate acestea, razele speranței există. După expresia decanului de Canterbury Dr. Hewlett Johnson «raze ale păcii răzbat prin întuneric. Fie ca puterea clasei muncitoare să facă din aceste raze răsăritul unei noi ere, în care războiul și șomajul să fie pentru totdeauna izgonite».

MARȘ ANTINUCLEAR SPRE ALDERMASTON — Ziarele din 13 aprilie a. c., ne anunță că în Anglia a început tradiționalul marș spre Aldermaston, organizat de «Campania pentru dezarmare nucleară», organizație prezidată, după cum se știe, de canonicul Collins. La acest marș îndreptat spre Centrul britanic de cercetări nucleare (de la Aldermaston) participă peste 10.000 de persoane din toate colțurile Angliei. Pe parcurs s-au adăugat participanților încă 7.000 de demonstranți. Printre străini se numără și Manolis Glezos.

Tradiționalul marș s-a încheiat la 16 aprilie cu un miting care a avut loc în Hyde Parc la Londra și la care au participat 80.000 de oameni.

Canonicul Collins a declarat la încheierea acestui grandios miting : «Acum să ne înapoiem la munca noastră, să continuăm lupta împotriva războiului nuclear».

Tot aici menționăm că în corespondența din Londra semnată de Gordon Schaffer și intitulată «După Aldermaston» se arată că «în coloanele demonstranților au fost în acest an mai multe grupuri religioase decît în trecut».

ACȚIUNI ÎN SPRIJINUL CAUZEI PĂCII. — În comentariul cu acest titlu, publicat de Al. Cîmpeanu, în ziarul «Scînteia» din 18 aprilie a. c., după ce sînt trecute în revistă numeroasele acțiuni în slujba păcii care au avut loc în ultimele zile în lumea întreagă se vedește limpede că «toate aceste acțiuni și manifestări care au avut loc în Europa occidentală și America arată convingător că ideile păcii, ale coexistenței pașnice, ale dezarmării generale și totale cîștigă teren tot mai mult. Mase din ce în ce mai largi sînt însuflețite de convingerea că în prezent — se afirmă în comentariu, — cînd forțele păcii sînt mai puternice decît forțele agresiunii, stă

în puterea popoarelor să bareze calea războiului mondial, pentru aceasta fiind necesară unirea și acțiunea hotărîtă a tuturor luptătorilor pentru pace». Arătînd că mișcarea popoarelor pentru apărarea păcii este cea mai importantă «mișcare a contemporaneității», autorul comentariului citat subliniază că «mereu mai mulți oameni, personalități de cele mai diferite convingeri filozofice, politice și religioase, înțelegînd riscurile pe care o catastrofă nucleară le-ar implica pentru întreaga omenire, dîndu-și seama de uriașa povară pe care o pune pe umerii popoarelor cursa înarmărilor, iau poziție în favoarea intereselor de pace ale întregii omeniri». În încheiere sînt citate cuvintele lui Jean Jaurès : «cer celor vii să apere viața de moartea ce-o amenință», cuvinte brodate pe o batistă albă — prinsă de pieptul unui bătrîn care manifesta pentru dezarmare, cu cîteva săptămîni în urmă, în fața Palatului Națiunilor din Geneva.

MESAJ PENTRU PACEA ȘI SUVERANITATEA POPOARELOR. — *La 19 aprilie a. c.*, presa centrală din țara noastră ne informează că prof. John Bernal, președintele executiv al Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii a adresat, în ziua de 17 aprilie, un mesaj Mișcării cubane pentru pace și suveranitatea popoarelor, cu prilejul zilei solidarității cu poporul Cubei, cu toate popoarele Americii Latine. «În această importantă zi, afirmă prof. John Bernal, toți prietenii păcii și democrației își manifestă din nou simpatia și solidaritatea cu minunatul popor al Cubei, care luptă pentru dreptul de a-și făuri viitorul în pace și prietenie cu toate popoarele».

ȘEDINȚA PLENARĂ A COMITETULUI NAȚIONAL PENTRU APĂRAREA PĂCII DIN R. P. ROMÎNA. — *Vineri 19 aprilie a. c.*, Comitetul național pentru apărarea păcii din țara noastră s-a întrunit în ședință plenară. Cu acest prilej acad. Horia Hulubei, vicepreședinte al Comitetului național pentru apărarea păcii, a făcut o amplă dare de seamă asupra sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, care, după acum am arătat mai sus, a avut loc în Suedia, la Malmö, în luna martie a. c. Vorbitoarea a scos în evidență «necesitatea imperioasă a unirii tuturor forțelor care militază în favoarea păcii, pentru realizarea dezarmării generale și totale, pentru coexistența pașnică, pentru rezolvarea problemelor litigioase care pun în primejdie pacea lumii».

Tot în cadrul acestei ședințe plenare, Sanda Rangheț, secretar al Comitetului național pentru apărarea păcii, a prezentat un proiect privind planul de acțiuni pe care mișcarea pentru pace din țara noastră le va organiza în trimestrul II al acestui an. De asemenea a prezentat și o informare despre Fondul Păcii.

Pe marginea proiectului mai sus menționat au luat cuvîntul Suzana Gidea, președinta Consiliului național al femeilor, acad. Geo Bogza, vicepreședinte al Comitetului Național pentru apărarea Păcii, P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, Vasile Mușat, vicepreședinte al Consiliului Central al Sindicatelor și Gh. Pop, secretar al Comitetului regional de luptă pentru pace Maramureș.

În încheierea ședinței plenare a Comitetului Național pentru apărarea Păcii din R. P. Română, a fost aprobat planul de acțiuni al mișcării pentru pace din țara noastră în trimestrul II al acestui an.

IN INTERESUL MENȚINERII PACII. — Presa noastră din 24 aprilie a. c., publică răspunsurile date de N. S. Hrușciiov, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., la întrebările directorului ziarului italian «Il Giorno». După ce face pe larg o analiză temeinică a situației politice internaționale și a posibilităților de îmbunătățire a acestei situații, «șeful guvernului sovietic a salutat declarațiile papei Ioan al XXIII-lea în favoarea păcii». «Comuniștii, a afirmat N. S. Hrușciiov, pornesc de la necesitatea unirii tuturor eforturilor în interesul menținerii păcii. Oamenii de bună credință trebuie să știe să renunțe la toate prejudecățile pentru a-și uni eforturile în luptă pentru pace generală și trainică, pentru dezarmarea generală».

GHEORGHE ALEXE

ARTICOLE ȘI STUDII

IERARHI ȘI OPERE RELIGIOASE

În lumina criticii actuale, viața și opera marelui ierarh Varlaam, mitropolitul Moldovei (1632—1653), iau chipul unei ample și judicioase prezentări.

Astfel, «Antologia poeziei românești», ediția 1954, apărută sub îngrijirea unui colectiv de autentici specialiști, expune în mod critic cele mai frumoase creații poetice de la noi. Cartea aceasta, după ce mai întâi, în nota biografică, îi recunoaște acestui ierarh o remarcabilă activitate de traducător și editor, îi acordă apoi și calitatea de poet. Deschizând ordinea cronologică a poeziei noastre, Varlaam este menționat în această antologie cu versurile celor două strofe închinete stemei Moldovei și care se găsesc la sfârșitul predosloviei principalei lui cărți: *Cazania*. Ceea ce remarcă, pe bună dreptate, colectivul acestei antologii, este faptul care socotește pe Varlaam printre primii poeți ai noștri și versurile lui printre primele scrise în limba română.

Apreciind ideile înaintate ale lui Varlaam, Gabriel Ștrempel, în articolul: «Sprijinul acordat de Rusia tiparului românesc în secolul al XVII-lea», publicat în periodicul de literatură științifică «Studii și cercetări de bibliologie», volumul I, din anul 1955, îl surprinde pe acest ierarh în poziția de militant pentru progresul cultural, printr-o apropiere de Rusia. Ceea ce justifică această orientare, observă criticul, este rolul Rusiei ca izvor de cultură pentru popoarele ortodoxe din jur, care își îndreptau privirile către Moscova, ca spre o nouă capitală a ortodoxismului. Sesizând această realitate, Varlaam este acela care a mediat aducerea tiparului în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVII-lea și o dată cu acesta și modele de cărți pentru imprimat, precum și meșteri tipografi și xilografi. În felul acesta cultura românească a suferit influența binefăcătoare a celei rusești. Dar ceea ce rămâne important și dă un caracter de noutate acestui studiu este faptul prin care autorul, surprinzând originalitatea lui Varlaam, subliniază intenția acestuia de a adapta influența despre care este vorba, nevoilor și realităților locale. Așa se explică de ce tehnica tipăriturilor lui Varlaam este deosebită de a modelelor amintite. Spre pildă, în ce privește xilografia, G. Ștrempel

remarcă, pe bună dreptate, influența pe care Varlaam a avut-o asupra gravurului Ilia ieromonahul în ilustrarea Cazaniei. Gravurile acestei cărți sînt originale, căci reprezentarea scenelor biblice exprimă categoric realități locale. Astfel, îmbrăcămintea păstorilor din scena biblică «Nașterea Mîntuitorului» este contemporană epocii lui Vasile Lupu decît celei din vremea lui Octavian August. De asemenea, gravura ce reprezintă altă scenă biblică și anume «Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul» dă pe față costumația timpului. Și, nu se exagerează dacă se afirmă că personajele biblice care compun această scenă, Salomeea, Irodiada și Irod seamănă cu domnițele și volvezii Moldovei din secolul al XVII-lea. În afară de gravuri religioase cu caracter universal, Cazania lui Varlaam cuprinde și gravuri specific moldovenesti, cum este cazul celei care înfățișează pe «Sf. Ioan cel Nou de la Suceava» și a celei care înfățișează «Aducerea moaștelor Sf. Paraschiva la Iași». Tot în periodicul amintit, cunoscutul cercetător, în domeniul literaturii, Dan Simonescu a publicat articolul «Contribuții la bibliografia romînească veche». Cunoscător în materie, ne înfățișează critic 19 cărți cu caracter religios și laic, tipărite între anii 1645—1826 și care nu se găsesc în cele patru volume de bibliografie romînească veche. Dintre acestea face parte și cartea «Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu» tipărită la Iași, în anul 1645, a lui Varlaam. Exemplarul acesta, fără sfîrșit, cu formatul pe dimensiunile 13×16,5, tipărit cu grijă și cu aceeași tehnică din cartea «Cele șapte taine» tot a lui Varlaam, are două părți. Prima parte cuprinde slujba paraclisului propriu-zis, cu textul în romînește, iar partea a doua cuprinde trei momente deosebite, pe care Varlaam le prelucrează într-o formă artistică personală, tot în romînește. Primul moment este un epigraf de 48 versuri, în care Varlaam tratează liric despre pedepsirea necredincioșilor. Ultimele două momente sînt istorisiri pe teme din Vechiul Testament. Cea dintîi amintește luptele împăratului Iudeilor, Ioachim, cu Nabucodonosor regele Babilonului, iar cea de a doua despre Suzana, soția unui alt Ioachim, salvată din năpastă de proorocul Daniil.

«Antologia poeziei romînești», ediția 1957, revizuită și adăugită după cea din 1954, are aceleași considerațiuni poetice despre Varlaam.

O înaltă prețuire își găsește acest ierarh, ca scriitor, în volumul «De la Varlaam la Sadoveanu», tipărit în anul 1958. Cartea aceasta este o culegere de studii critice despre limba și stilul unor «scriitori de opere frumoase» și «maestri ai cuvîntului» cum îi numește academicianul Tudor Vianu, autorul prefeței care o însoțește. Printre aceștia fiind socotit și Varlaam, investigarea, cu metode științifice, a limbii și stilului lui, este făcută cu competență de Liviu Onu în studiul numit «Observații cu privire la contribuția lui Varlaam la dezvoltarea limbii romîne literare». Însemnările biografice despre Varlaam, așa cum sînt expuse, descoperă priceperea și silința omului de carte, preocupat de ceea ce este esențial și caracteristic. Din acestea, operă scrisă a acestui ierarh cu limba și stilul ei, este ridicată pe o treaptă de înțelegere nouă, în raport de factorii sociali care i-au produs apariția. Astfel, ajunge cri-

tiul la concluzia că epoca în care a trăit și a scris Varlaam nu este departe de începuturile literaturii românești scrise și se încadrează în perioada de formare a limbii române literare. Ca atare, limba operelor lui Varlaam nu poate fi înțeleasă decât dacă este privită în cadrul procesului de zămislire și cizelare a limbii române literare. Foarte sincer, autorul mărturisește că nu are pretenția să expună în toată amploarea locul pe care îl ocupă Varlaam în epoca sa, problema rolului lui Varlaam în dezvoltarea limbii române literare, faptele de limbă ce deosebesc pe Varlaam de înaintașii săi și legăturile dintre Varlaam și scriitorii următori, ci se mulțumește să prezinte doar câteva elemente privind limba cărților acestui ierarh. De mare importanță și demnă de reținut este preocuparea autorului de a demonstra că Varlaam a continuat și dezvoltat trăsătura specifică a limbii române literare din perioada ei de constituire : caracterul ei popular. Cartea reprezentativă a lui Varlaam, pentru istoria literaturii române și deci potrivită scopului urmărit de autorul acestui studiu critic, este, fără îndoială, *Cazania* tipărită în anul 1643, la Iași. Atît titlul *Cazaniei* cît și cele două prefețe ale ei descoperă intenția care stă la temelia acestei cărți : consolidarea Bisericii Românești. Cea dintîi prefață «cătră toată semeția românească», întărește afirmația de mai sus, în sensul că la această consolidare se ajunge numai printr-o scriere înțeleasă de toți românii și încă printr-o folosire a unei limbi cît mai alese. În afară de aceasta, cea de a doua prefață arată un motiv în plus care l-a determinat pe Varlaam să-și publice cartea și anume : nevoia simțită de a scrie în limba națională. Conținutul *Cazaniei* este : omiletic — predici, liturgic — evangheliile însoțesc predicile, hagiografic — câteva vieți de sfinți și artistic-literar — trei compoziții versificate, scurte. Autorul precizează că textul acestei cărți oglindește în mod realist cea mai îngrijită formă pe care o avea limba română literară în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Limba acestei cărți este o sinteză a normelor limbii literare române din această epocă și este foarte unitară pe plan fonetic, lexical, morfologic și sintactic. Faptul acesta confirmă siguranța cu care Varlaam a minuit materialul lingvistic, el fiind conștient de necesitatea unei limbi literare unitare. De aceea vocabularul este bogat și variat, iar fraza este în general liberă și se deosebește de fraza forțată a traducerilor românești din secolul al XVI-lea. Sub raportul limbii literare este valoroasă expunerea în proză. Limba folosită de Varlaam în proză este viguroasă, bogată, expresivă și plină de naturalețe. În sprijinul acestei afirmații Liviu Onu aduce ca exemple : începutul predicii din duminica a V-a din post, evanghelia din duminica a XXVIII-a după Rusalii, un fragment din viața Sf. Nicolae și altul din predica la Adormirea Maicii Domnului. Paginile amintite au un caracter oral și sînt pătrunse de un pronunțat lirism, ceea ce le conferă valoarea de aleasă proză artistică și în acest caz avem a face cu primele pagini de proză artistică în limba română. În general, vocabularul acestor pagini, sistemul fonetic și structura gramaticală sînt comune majorității cărților românești scrise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului

al XVII-lea. Materialul lingvistic, vocabularul ales, fraza îngrijită și siliința de a scrie pe înțelesul tuturor romînilor constituie calitățile artistice ale Cazaniei lui Varlaam. Autorul studiului amintit respinge afirmațiile unor cercetători din trecut, după care limba cărților lui Varlaam ar fi «o limbă populară» sau un «dialect literar» și precizează că limba cărților acestui ierarh este o armonioasă îmbinare a limbii populare cu limba cărțurărească a vremii. În ceea ce privește stilul, avînd în vedere cuprinsul variat al Cazaniei, autorul nu admite un stil «omiletic», «un stil liturgic», «un stil aghiografic», «un stil literar» sau «un stil al literaturii religioase», ci, avînd în vedere, de data aceasta, modul de exprimare, el admite un stil oral cu vădite calități artistice și un stil retoric-descriptiv, fără calități artistice, cum este cazul unor pagini din Cazanie și mai cu seamă cum este cazul compozițiilor versificate. În versificație, constată criticul, Varlaam nu s-a putut ridica la poezia propriu-zisă. Cele 28 de versuri din Cazanie, reprezentînd un imn de laudă puterii domnești și două imnuri de esență religioasă, sînt lungi, inegale ca dimensiuni, fără ritm și fără armonie. Apreciînd rolul Cazaniei lui Varlaam în procesul de dezvoltare a limbii romîne literare, Liviu Onu subliniază că tirajul mare în care s-a tipărit și condițiile tehnice superioare i-au asigurat acestei cărți o largă circulație. Fie în forma ediției tipărită prin grija lui Varlaam, fie în forma manuscriselor făcute de diferiți cărțurari din secolele următoare, fie în forma editărilor ulterioare, cartea aceasta s-a răspîndit pretutindeni, unde locuiesc romîni. Exemplare din ea se găsesc în bibliotecile Academiei R.P.R. în bibliotecile universitare, în bibliotecile Institutelor Teologice, în bibliotecile publice din marile orașe și în diferite muzee. Larga ei circulație îndreptățește pe critic să afirme că Varlaam a contribuit în mare măsură la consolidarea și unificarea limbii romîne literare și Cazania lui răspunde nu numai unei necesități teologice și didactice, ci și unor necesități lingvistice, dînd impuls excepțional dezvoltării limbii romîne literare. Liviu Onu îl caracterizează pe Varlaam ca pe «un cărțurar de seamă» și ca pe «unul din cei mai prodigioși» activiști pe tărîmul vechii culturi romînești.

În explicarea apariției traducerilor romînești și deci a introducerii definitive a limbii poporului în Biserică, vorbind și de Varlaam, mitropolitul Moldovei, P. P. Panaitescu, în articolul «Începuturile scrisului în limba romînă», din volumul al IV-lea de «Studii și materiale de istorie medie», anul 1960, pe lîngă influența externă a curentelor religioase, subliniază rolul hotărîtor al curentului intern, determinat de ridicarea unor pături noi în societatea feudală.

O altă lucrare care pune în valoare numele și opera lui Varlaam este și cartea «Literatura romînă veche», apărută în anul 1961, sub semnătura criticului Al. Piru. Cartea aceasta, propunîndu-și să prezinte istoria literaturii noastre medievale, cuprinde, fără îndoială, și pe cea religioasă. Prezentat în cadrul istoric, politic, cultural și religios al timpului, chipul acestui ierarh impune autorului aprecieri juste și elogioase. Amintind sumar cunoscuta-i biografie, Al. Piru stăruie asupra activi-

tății sale politice, religioase și culturale. Prestigiul politic de care se bucura Varlaam determină pe voievozii moldoveni să-i acorde încrederea soluționării relațiilor cu vecinii. Astfel, voievodul Miron Barnovschi, în anul 1628, îl trimite în fruntea unei solii la țarul Rusiei, Mihail Feodorovici, ca să încheie cu acesta un tratat de prietenie, iar în anul 1642, Sinodul de la Iași, pentru a lua atitudine față de confederația Românească, să trateze pacea cu Matei Basarab. De același prestigiu se bucură Varlaam și pe plan religios, căci în timpul lui se ține, în anul 1642, sinodul de la Iași, pentru a lua atitudine față de confesiunea de credință a lui Ciril Lucaris, fost patriarh al Constantinopolului și când se aprobă «Mărturisirea de credință» a mitropolitului Petru Movilă din Kievului. În anul 1644, din inițiativa lui, a fost convocat un sobor din ambele țări românești, pentru a condamna «Catehismul calvinesc» găsit de el la Udriște Năsturel și cu care ocazie, în anul 1645, publică un opuscul de răspuns. Pe plan cultural i se atribuie o prodigioasă activitate de traducător. Șirul traducerilor lui îl deschide un îndreptar de viață ascetică din secolul al VII-lea «Leavțița» al lui Ioan Scărarul. Urmează Cazania tipărită la Iași, în anul 1643, care, spune Al. Piru, este opera de căpetenie a lui Varlaam. Din comparația acesteia cu aceea a lui Coresi, din anul 1581 «Evanghelia cu învățătură», reies evidente asemănări și deosebiri. Astfel, motivarea tălmăcirii este aceeași: nevoia simțită de a scrie în limba națională, iar tehnica omiletică este de asemenea aceeași. Izvoarele folosite însă sînt altele și aceasta constituie prima deosebire, căci modelul principal al lui Coresi este Ioan Caleca, iar al lui Varlaam este Calist, cu omiliile lui scrise în prima jumătate a secolului al XV-lea. Ceea ce diferențiază însă radical pe una de alta este comentariul care, la Varlaam, este mai bogat, iar limba lui este mult evoluată de a lui Coresi, limpede și deci accesibilă și astăzi. Viețile unor sfinți, tot din Cazanie, pe care Al. Piru le numește «legende hagiografice» alcătuiesc elementul miraculos al acestei cărți, înfățișînd reale însușiri epice și constituind astfel altă serioasă deosebire. Al. Piru semnaleză în această carte prezența unor stihuri de calitate inferioară, dar din care cîteva imagini surprind plăcut. Precum:

*«Valuri multe ridică furtuna pre mare
Mai virtos gîndul omului întru lucru ce are».*

Pornirea lui Varlaam către poezie este atestată și de cele 48 de versuri despre pedepsirea necredincioșilor din cartea «Paraclisul Născătoare de Dumnezeu», tipărită la Iași, în anul 1645. Una din cărțile originale ale lui Varlaam, cu caracter polemic, remarcă autorul, este «Răspunsul împotriva catehismului calvinesc», tipărit tot la Iași și tot în anul 1645. În această carte adresată celor ce se află în părțile Ardealului «cu noi într-o credință», adică romînilor, Varlaam se dovedește un neîntrecut teolog ortodox, combătînd punct cu punct dogmele Bisericii calvine și folosînd în polemică un ton mușcător. Ultima sa carte «Șapte taine a bisericii» tradusă după Gavriile Severul de la Fila-

delfia, condamnă superstițiile și vrăjile și dă norme pentru îndreptarea sufletelor. Ceea ce apare cu totul nou în opera lui Varlaam este, pe de o parte, spune Al. Piru, străduința acestui ierarh de a stabili relații directe între cele trei țări românești, pe calea scrisului, prin căutarea în traducerea cărților bisericești, a unei norme supradialectale, care să facă tălmăcirile accesibile tuturor românilor.

Criticul George Munteanu, recenzînd lucrarea lui Al. Piru, în Contemporanul nr. 22, din 1 iunie 1962, accentuează că problema mult controversată în trecut a apariției primelor texte religioase în românește, deci și acelea ale lui Varlaam, prin modul științific de abordare a unei asemenea probleme, primește acum soluții convingătoare. Apariția primelor texte religioase în românește, fiind un element de suprastructură, nu poate fi explicată numai prin comparatismul idealizant al unor fenomene de același fel — husit, luteran, calvin — ci, în esență prin ridicarea «unor noi pături de cultură», cu interesele lor specifice.

Tot Al. Piru, în studiul «Literatura romînă în perioada feudală» din volumul al V-lea al publicației «Limbă și literatură» — 1961 — abordînd și problema literaturii noastre religioase, precizează că tipăriturile lui Coresi și ale colaboratorilor săi constituie primele încercări de a supune limba romînă necodificată gramatical, normelor limbii slave, ceea ce presupune atașamentul de textul originalului. În eliberarea de rigiditatea textului original și deci în străduința de a se conforma unei norme supradialectale românești, cel ce pune voința de a se conforma este Varlaam. Mai mult, interesul literaturii bisericești, cînd este vorba de traduceri, «nu depășește limitele filologiei» spune Al. Piru, afară de cazul cu Cazania lui Varlaam, în care nu mai este vorba de o simplă tălmăcire, ci de o veritabilă prelucrare artistică. Alt critic, Emil Boldan, în studiul «Prezentare succintă a istoriei literaturii romîne» din aceeași publicație de mai sus, vorbind de intensificarea activității tipografice în țările romîne, în secolul al XVII-lea, subliniază și importanța lui Varlaam în acest sens.

*

Un alt ierarh, care a reținut atenția criticilor noștri actuali este și Simion Ștefan, mitropolitul Ardealului (1643—1646), atestat în volumul «Literatura romînă veche» al lui Al. Piru și în studiul «Prezentare succintă a literaturii romîne» al lui Emil Boldan, din publicația «Limbă și literatură». De la început, Al. Piru sesizează, ca evident merit din viața acestui ierarh, politica lui realistă «de echilibru» și «plină de tact» față de naționalitățile conlocuitoare și față de celelalte confesiuni creștine. Politica lui, așa cum afirmă autorul, era «pusă în slujba culturii romîne», din acel timp. În acest scop el își face intrarea în istoria literaturii romîne, prin cea dintîi traducere integrală a Noului Testament, la Bălgrad, în anul 1648. Traduceri ale acestei cărți sfinte mai existau, dar ele erau, pe de o parte, parțiale, iar pe de altă parte nu mai corespundeau nevoilor timpului. În traducerea acestei cărți, el

s-a folosit de toate izvoarele, dar în special de cel grecesc. Problema care l-a preocupat, lucrînd această operă, a fost aceea de a o traduce într-o limbă cît mai înțeleasă de toți romîni și cerința folosirii unei limbi unitare constituia una din ideile înaintate ale lui Simion Ștefan. Cu mult înainte ca limba romînă să fie codificată într-o gramatică, el vedea, ca și Varlaam, necesitatea unei norme lingvistice supradialectale, care să înlesnească, prin scris, comunicarea între toți romîni.

Mitropolitul ardelean Simion Ștefan, după cum observă criticul Emil Boldan, aduce în discuție în prefața traducerii Noului Testament, o dată cu problema luptei pentru unificarea limbii literare și necesitatea adopțării neologismelor pentru noțiunile care erau lipsite atunci în limba romînă, de cuvintele corespunzătoare.

*

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei (1671—1686) este evocat magistral și comentat în spirit critic pozitiv în toate publicațiile noastre de specialitate în literatură.

Ambele ediții ale Antologiei poeziei romînești — 1954 și 1957 — îi recunosc acestui ierarh pe lîngă activitatea-i de traducător și pe aceea de poet. În ce privește activitatea poetică, aceste cărți îi evidențiază lui Dosoftei marele merit «de a fi cel dintîi om de cultură de la noi, care s-a străduit într-o operă de proporții mari, să mlădieze limba romînă în tiparul stihurilor». Tălmăcind psaltirea în versuri, el a reușit să învingă greutățile începutului, atunci cînd s-a apropiat de poezia populară. Izbînzile i-au fost confirmate de faptul că unii din psalmii lui au pătruns în colinde. Ca versuri de antologie sînt citați psalmii : 41 și 46, precum și opt versuri originale, despre pace, introduse înaintea psalmului 132.

Gabriel Ștrempel în articolul «Sprijinul acordat de Rusia tiparului romînesc în secolul al XVII-lea» din «Studii și cercetări de bibliologie» — 1955 — vorbind despre interesul pe care Varlaam îl acorda luptei pentru promovarea culturii în Moldova, prin sprijinul rusesc, vorbește la același nivel și despre interesul lui Dosoftei, pentru aceeași cauză. În acest scop, ca și Varlaam, Dosoftei aduce tipar din Rusia, care să satisfacă planul tipăriturilor inițiat de el și gusturile rafinate ale lui. De sub teascurile acestei tipografii au ieșit, într-o prezentare grafică superioară și într-o limbă romînească frumoasă, cărți de slujbă pentru preoți, care nu mai cunoșteau limba slavă. Considerîndu-le cunoscute, omitem enumerarea lor și ne oprim la caracterizarea pe care autorul le-o face, ca fiind «cărți de ritual în romînește, după originale grecești și cu o prezentare grafică sobră».

Criticul V. Kornbak, în periodicul de literatură științifică «Limbă și literatură» — 1955 — și anume în articolul «Un poet uitat», actualizează activitatea poetică a lui Dosoftei și evidențiază meritele lui în acest sens.

Literatura noastră religioasă din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, în Moldova, este strîns legată de numele mitropolitului Do-

softei, menționează Al. Piru în opera sa «Literatura română veche» — 1961. Informat din bibliografia cunoscută, el îi reconstituie sumar biografia, insistând asupra laturii sale politice și culturale. Însuflețit de convingeri realiste, Dosoftei este înfățișat, pe plan politic, ca un devotat filo-rus, iar pe plan cultural ca un prodigios traducător. Activitatea cultural-religioasă se manifestă prin traduceri de cărți în românește, necesare serviciului liturgic și prin traducere de cărți din grecește în rusește, necesare întăririi credinței pravoslavnice. Trece peste numele cunoscute ale acestor cărți și amintim că justificarea traducerii lor este aceeași ca și la Coresi și Varlaam, identificați prin lupta pentru introducerea limbii romine în cărțile de slujbă. Din operele lui Dosoftei, istoria literaturii reține două : «Psaltirea pre versuri tocmită» — Uniev, 1673 — și «Viața și petreacerea svinților» — Iași — 1686 —. Împrejurările tipării acestor cărți se cunosc. În privința versificării psalmilor este demn de menționat că Dosoftei a întâmpinat enorme dificultăți. El s-a străduit să dea o tălmăcire proprie, reușind să mlădieze limba română într-un mod de exprimare pînă atunci neexperimentat, de o necontestată frumsețe. În tălmăcire el se ține aproape de original și are meritul că se pricepe să spună același conținut cu alte cuvinte. Stihurile lui Dosoftei comunică ideea într-un limbaj arhaic, dar cu patos liric. Ca versuri reușite sînt date exemplu : Psalmul 1, Cîntarea de taină a lui David după bătălia cu străinii din Mesopotamia și Psalmul de umilință cunoscut sub numele «Eli, Eli lama azaftani». Un alt merit al lui Dosoftei este și acela că, fără a falsifica textul biblic, el introduce cuvinte specific românești, localizînd unele versuri. Așa este cazul cu vocabulele : «ocină», «descălcări», «urice», «caftane», «boierie», «cobuz», «colaci», «slănină» etc... Tehnica versificației lui Dosoftei, descoperă și versul lung de 10—12—13—14 silabe, precum și pe cel scurt de 6—7 și 8 silabe, după modelul versului popular. Important de semnalat este indignarea criticului față de istoricii literari din trecut, care calificau versurile lui Dosoftei «greoaie». Despre aceștia el afirmă că «n-au ureche muzicală» și își sprijină susținerea cu exemple. Psalmii 46 (Limbile să salte), 48 (Auziți aceste toate / neamuri, noroade și gloate), 49 (Veniți cu toți de-npreună / să ne facem voie bună) și 98 (Domnul stătu crai în țară) dau autorului lor aprecierea meritată. Cea mai justă apreciere însă, spune criticul, i-a dat-o poporul, care a transformat acești psalmi în colinde. Aceeași apreciere i-au dat-o și unii scriitori ai noștri, cum este cazul lui Anton Pan care a cules aceste colinde în ale sale «Versuri muzicești», ce se cîntă la Nașterea Mîntuitorului și în alte sărbători ale anului, sub numele de «Cîntece de stea», precum și cazul lui T. Arghezi care folosește în compozițiile sale versificate multe imagini din psalmii lui Dosoftei. Foarte interesantă este și aprecierea autorului studiului amintit, care-l califică pe Dosoftei ca pe un «poet propriu-zis», iar opera sa versificată ca pe o «creație personală». Dosoftei, spune el mai departe, este «Clement Marot al nostru», care «a dat primul serios impuls poeziei noastre culte, îmbogățind totodată și lirica noastră populară».

A doua carte «Viața și petreacerea svinților», prelucrată după izvoare grecești și sirbești, a fost foarte mult citită, constată criticul, nu numai din interes religios, ci și din interes literar, mai ales pentru elementul ei miraculos. Această carte, constată iarăși criticul «mai poate stârni curiozitatea consumatorului de literatură și astăzi». Criticul semnalează atât înrăuirile folclorice ale acestei cărți cât și pe cele în literatura propriu-zisă cum este cazul cu M. Sadoveanu și D. D. Pătrășcanu în operele «Din viețile sfinților», «Spre Emaus» și «Sfintele amintiri», apărute în București, între anii 1924—1926.

*

O operă religioasă apreciată de critica actuală este Biblia de la București, tipărită în anul 1688.

Așa cum este înfățișată de Al. Piru, în cartea sa «Literatura română veche», Biblia de la București își are istoria ei. Astfel, traducerea acestei opere religioase a fost făcută din inițiativa și cu cheltuiala voievodului Șerban Cantacuzino, în anul 1688, la București. La realizarea traducerii ei au fost angajați învățați locali și străini. Traducerea s-a făcut după «izvoade vechi» — tipărituri românești anterioare Bibliei — și după cel elinesc al celor 70 de dascăli. Ediția acestei Biblii este însoțită de o prefață semnată de Dosithei, patriarhul Ierusalimului. Importanța ei, în primul rând, constă în faptul că este prima tălmăcire integrală a Bibliei. În al doilea rând ea prezintă importanța și din punct de vedere istoric, căci fiind oferită românilor din toate provinciile, adică «românilor, moldovenilor și ungrovlahilor», exprimă categoric conștiința noastră națională. Mai mult, importanța ei sporește din punct de vedere lingvistic, deoarece largă ei circulație a avut o influență minunată asupra dezvoltării limbii române, contribuind la fixarea unor norme de exprimare înainte de apariția gramaticilor noastre. În concluzie, Biblia aceasta este un monument de seamă al literaturii noastre vechi, similar în literatura germană Bibliei tradusă de Luther. Tot Al. Piru în articolul «Literatura română din perioada feudală» apărut în publicația «Limbă și literatură» — 1955 — afirmă că Biblia de la București constituie nivelul maxim al calității în ce privește traducerile bisericești și conchide că meritul ei constă nu numai în faptul întiietății ei în timp, ci mai cu seamă, în calitățile ei literare.

Emil Boldan, în articolul «Prezentare succintă a istoriei literaturii române», din aceeași publicație de mai sus, subliniază că Biblia de la București constituie punctul culminant al luptei pentru făurirea limbii române literare. Cartea aceasta, spune în încheiere acest critic, deși ieșită din colaborarea mai multor autori, este pentru limba română ceea ce Biblia lui Martin Luther este pentru cea germană.

*

Istoria critică a literaturii noastre religioase vechi nu poate face abstracție de numele și opera marelui ierarh Antim Ivireanu, mitropolitul Țării Românești (1708—1716). Cel ce îi acordă o deosebită atenție

este criticul Al. Piru atît în volumul «Literatura romînă veche» cît și în articolul «Literatura romînă în perioada feudală» din publicația «Limbă și literatură». Motivele care îl îndreptățesc pe acest ierarh la aprecieri superlative, din partea autorului, sînt, pe de o parte, rolul pe care l-a jucat în viața țării și a Bisericii, iar pe de altă parte influența pe care opera lui a avut-o asupra literaturii de mai târziu. Activitatea-i literară, care intră în sfera preocupărilor de critică actuală, se consumă în cadrul traducerilor și creațiilor de opere religioase. În afară de acestea, alocuțiunea pe care A. Ivireanu a rostit-o cu prilejul instalării lui în scaunul mitropolitan, reține atenția criticului și este apreciată ca un monument de modestie și de patriotism. Opera principală însă a acestui ierarh sînt predicile sale, rostite între anii 1709—1716 și care poartă numele de «Didahii». Manuscrisul original al Didahiilor a fost descoperit de C. Erbiceanu la mînăstirea Căldărușani, în anul 1881 și acum se află la Academia Romînă. Copiile după original sînt : cea descoperită de Melchisedec în biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului, publicată de Bianu și care se află în biblioteca Academiei R.P.R., cea a lui C. Erbiceanu, care este o reproducere a ediției lui Bianu și cea a lui P. V. Haneș, din anul 1915. Al. Piru elucidează de la început problema izvoarelor folosite de A. Ivireanu în opera amintită. Toți criticii literari din trecut, fără discernămint, se întreceau în a spune că Antim Ivireanu a imitat și chiar a tradus pe Ilie Miniăt, predicator grec contemporan, din Veneția, fapt pe care Al. Piru îl respinge pe bază de argumente. Astfel, ajunge el la concluzia că Didahiile sînt o operă originală și aceasta constituie marea merit al lui A. Ivireanu. Un alt merit al acestui ierarh este și acela că el stăpînea procedeele artei de a întocmi un discurs. El este deci conștient de rosturile compoziției și își dă seama de efectul pe care-l poate avea asupra ascultătorilor «ospătul cuvintelor». Așa se explică numeroasele citări din Sfinții Părinți, din scriitorii bisericesti și chiar din filozofii greci. Predicile sale depășesc sfera tîlcului evanghelic și prologurilor aghiografice, căci luînd în considerare publicul căruia i se adresează, caută să-l educe conform cu trebuințele lui. El este acela care în predicile sale se identifica cu aspirațiile țării, cum este eliberarea ei de sub jugul turcesc și în această privință el se simțea solidar cu întreg poporul cînd zicea : «Ia greul acela sînt și eu părtaș și într-acel jug ce trageți voi, trag și eu». Atît conținutul cît și forma predicilor lui îi impun criticului aprecieri și în ce privește teoria literaturii. Astfel, în predicile lui pasajele lirice abundă și în ele se găsesc multe figuri de stil, cum sînt comparațiile și epitetele. O reușită comparație, și aceasta cu mult înainte de Eminescu, este aceea care numește luna «stăpîna mării». O altă imagine plastică, foarte reușită, de altfel cea dintîi în limba noastră, este aceea care aseamănă lumea cu o mare învolburată, pe care Antim Ivireanu o folosește atunci cînd evocă un episod evanghelic. Important însă este faptul că el fructifică această imagine, actualizînd-o la Țara Romînească bîntuită de robia turcescă.

Tot în predici, Antim Ivireanu folosește procedeul retoric al interogației și al repetiției, primul pentru a provoca răspunsuri tacite și al doilea pentru atragerea atenției asupra faptelor importante. Pentru meritele sale, Al. Piru îl așează în rîndul marilor predicatori ca, Bossuet, Bourdaloue și Masillon, deoarece ca și ei a izbutit să pătrundă «prin elocvența sacră» mai adînc în sfera literaturii propriu-zise. Tot pentru meritele sale, Academia R.P.R. a anunțat o ediție critică a Didahiilor, iar studioul Gruzia-Film din Tbilisi a și turnat un film despre «Antimiaz Iveriiski».

După articolul amintit, al aceluiași critic, literatura religioasă din perioada feudală culminează cu Didahiile originale ale lui Antim Ivireanu. În această operă religioasă el a reușit să mlădieze artistic limba romînă, fapt ce a provocat admirația scriitorilor de mai tîrziu ca Eminescu și Sadoveanu. Datorită contactului permanent cu literatura bisericească și cu filozofia greacă, Antim Ivireanu și-a format o vastă cultură, ceea ce impresionează pe criticul Al. Piru. De asemenea îl impresionează și atenția pe care el o dă vieții reale, problemelor vieții materiale și spirituale ale timpului. În această privință predicile lui Antim Ivireanu depășesc sfera ecleziastică și devin învățături dictate de împrejurări particulare, concret-istorice, de comandamente, în mare parte, laice. Cu spiritul lui de înaltă ținută etică și patriotică, el condamnă traiul ușuratic al bogaților și se solidarizează cu întreg poporul care gemea sub jugul turcesc, nădăjduind eliberarea lui prin lupta unită a țărilor creștine.

*

În cadrul unei critici mai largi, viața romanțată a lui Tudor Vladimirescu, apărută în anul 1960, sub numele acestui erou național și sub semnătura lui Paul Constant, luînd în considerație factorii istorici, politici, culturali și religioși caracteristici epocii din jurul anului 1821, pune în lumină și figura episcopului Ilarion al Argeșului (1820—1821 — 1828—1845).

Acest ierarh, în paginile acestei cărți, apare ca un personaj central și pozitiv, încît atributele ce i se acordă i se potrivesc și i se cuvin.

Cărturar, căci «pretutindeni, pe unde-i călcai pragul, dădeai ochii cu mulțimea cărților filozoficești, scrise în mai toate limbile lumii, cu care Ilarion se judeca pînă la ceas tîrziu din noapte ostenind să le cuprindă înțelesul».

Ospitalier, căci «locuința lui din mahalaua lui popa Ivașcu» avea «odăi largi și curate, în care să încapă mulțimea oaspeților care se perindau zilnic».

Prețuia poveștile culese din mijlocul oamenilor de rînd, cuprinzînd adevăruri și tilcuri de care nu vroia să rămînă străin și se bucura că la școala de la Sf. Sava «învățăceii au început să se înghesuie și printre

ei se găsesc destui prăvăliași, dieci de canțilerie, dascăli de la alte școli, oameni cu și fără rînduială boerească».

Prieten și confident al lui T. Vladimirescu, căci «era omul socotit de el ca cel mai apropiat, mai înțelept în sfaturi și mai curat sufletește, omul căruia îi spusese toate temerile și necazurile, toate năzuințele spre care tindea, de a cărui povăță se putea ajuta».

În sfîrșit, om de caracter, căci «printre puținii pribegi rămași, fără să se plîngă sau să ceară ceva, fără să aibă vreun amestec în intrigările și certurile boerești, a fost Ilarion. Nu l-a înfrînt sărăcia, nu l-a ademenit scaunul mitropolitan, care îl aștepta. Cu sufletul nedezipit de pămîntul țării, toate rugăciunile lui nu erau decît pentru mîntuirea ei de robia turcească, pentru ușurarea necazurilor norodului românesc. Rămăsese același pandur îmbrăcat în sutană popească, vrăjmaș turcului și lăcomiilor boierești. Omul care nu se temuse să cînte în auzul divaniților «doxologia» cerută de vremile în care trăia :

*Bată-i Doamne pe ciocoi,
Cum ne bat și ei pe noi.
Mugur, mugurel».*

*

Cu prilejul aniversării centenarului morții lui Anton Pann, scriitorul Ion Manole a publicat în anul 1954, un interesant studiu critic privind viața și opera acestui clasic și dîndu-i ca titlu chiar numele sărbătoritului. Caracterizînd epoca în care a trăit și a scris Anton Pann, autorul mai sus amintit sesizează efortul principal al generației de atunci, pentru dezvoltarea unei literaturi moderne și pentru popularizarea științei. Cei ce sprijineau cu bucurie aceste tendințe erau mulți desigur, și printre ei se numărau și clerici. Dintre aceștia scriitorul și criticul Ion Manole citează doi ierarhi : Dionisie Lupu, mitropolitul Țării Romînești (1819—1822) și Grigore Rîmniceanu, episcopul Argeșului (1823—1828). Cel dintîi, activînd pe plan cultural, deschide o școală de muzică bisericească, pe care o instalează chiar la mitropolie și așează ca director pe Macarie care deprinsese metoda nouă la cursurile ținute de psaltul Petru Efesiu. În afară de aceasta el deschide și școli laice, de cultură generală și sprijină pe cele existente de la Sf. Sava și Schitu Măgureanu. Cel de al doilea este cunoscut printr-o bogată lucrare cărturărească, din care autorul Ion Manole reține tipărirea unui tratat de logică, tradus de el din grecește, în anul 1826, și pe care îl însoțește cu o prefață semnată tot de el, în care scria :

«Încetează dar de acum înainte sfiala aceea care se pricinuia nouă sau de la dascălii altor limbi precum am zis, care se îndărăcneau pentru ciștigul lor, sau de la cei ce învață cîte cinci-șase franțuzești sau șapte-opt elinești și îndată se umflă și căscînd gura spre a-și defăima limba cea de patrie, fără a socoti că pre orice meșteșug și pre orice știință vremea le crește și le mărește, cînd necurmat se pune în lucrare».

Afirmînd că «toate limbile, fără deosebire, sînt îndemînatece la toate științele», episcopul Grigore Rîmniceanu al Argeșului se situează pe o poziție net realistă, după care orice limbă, deci și cea romînă, este capabilă să exprime orice adevăr filozofic sau științific.

*

Literatura noastră religioasă din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, în volumul «Literatura romînă veche» — 1961 — se bucură de o deosebită atenție din partea autorului lui, Al. Piru. Reprezentanții ei legitimi, în Moldova, sînt ierarhii : Iacob Putneanu și Iacob Stamati, iar în Țara Romînească : Chesarie Rîmniceanu și Filaret. De la început, aprecierile criticului se referă la vasta lor cultură. Astfel, Iacob Putneanu, mitropolitul Moldovei (1750—1760) a fost «un cleric de laudă» pentru «multa lui știință de carte», iar Chesarie, episcopul Rîmniceului (1733—1780) s-a dovedit poliglot, cunoscînd greaca, latina, franceza, rusa etc., citea asiduu pe autorii grecești și franțuzești, strălucea în arta elocvenței, poseda temeinic cunoștințe istorice și filologice și era membru al Academiei teologice din Kiev.

Din biografia acestor ierarhi este evidențiată și activitatea lor. Iată-l pe Iacob Putneanu în sarcina de «a controla școlile din Moldova», punînd stăruință pentru luminarea preoților și îndemnînd «să-și dea fiecare om feciorii la școală». Pe Iacob Stamati, tot mitropolit al Moldovei (1792—1803) îl întîlnim ca pe «un militant pentru progresul cultural prin apropierea de Rusia și deschis luminilor care veneau din apus». Cu îndemnul și cheltuiala lui s-au tipărit cărți didactice de geografie și aritmetică. Chesarie Rîmniceanu a cheltuit șapte ani cu reforma și îmbunătățirea școlilor, tipografiilor și ajutorarea celor lipsiți.

O altă activitate a acestor ierarhi, de asemenea evidențiată, este și cea tipografică, atît din punct de vedere religios cît și din punct de vedere profan. Stăruind asupra acestei activități, Al. Piru subliniază faptul că traducerea acestor ierarhi depășesc sfera serviciului liturgic. Transpunerea în romînește a unor scrieri laice, de mare circulație, a contribuit astfel atît la satisfacerea nevoilor spirituale minime ale cititorilor cît și la perfecționarea mijloacelor de exprimare a gîndurilor în limba națională. În această ordine de idei, Al. Piru remarcă, pe bună dreptate, că acești ierarhi iau poziție critică față de instituțiile feudale și manifestă tendința de a introduce unele reforme.

De numele lui Chesarie Rîmniceanu și al lui Filaret, episcop tot la Rîmniceu (1780—1792) este legată tipărirea mineiilor pe cele 12 luni. Sub primul se tipăresc primele șase volume, iar sub al doilea restul. În prefețele lor se găsesc menționate date istorice, ca pacea de la Kuciuk Kainargi (mineiul pe oct. 1776), încercări de periodizare a istoriei romînilor (mineiul pe nov. 1779), elogieri asupra domniei lui Alex. Ipsilanti, favorabilă dezvoltării culturii romînești (mineiul pe mai 1780). Alte prefețe afirmă conștiința latinității noastre (mineiele pe dec., ian. 1779—mai și iunie 1780) și citări literare din Iudaicile lui Alex. Mavrocordat,

Exaporitul și Eortologiul lui Sevastos Chimenitul. Traducerea și tipărirea mineiilor nu numai că și-au făcut loc în istoria literaturii române, dar constituie și o monumentală operă, impresionantă atît sub raport tehnic cît și sub raport lingvist.

Studiile critice amintite despre unii ierarhi ai Bisericii noastre și despre unele opere religioase ale lor sau ale altora, sînt contribuții la cauza istoriei și culturii patriei noastre.

Pr. HORIA CONSTANTINESCU

DANII ROMINEȘTI, PENTRU CREȘTINĂTATEA GRECEASCĂ, PUȚIN CUNOSCUTE

Este un adevăr istoric bine stabilit, că binefacerile — ajutoare — eleimosina, pe care suflarea românească le-a revărsat asupra creștinătății răsăritene, în special grecești, au fost imense. Doar Rusia pravoslavnică — și aceasta cu mult mai târziu — a putut s-o întreață. Asupra acestor bogate ajutoare s-a scris de N. Iorga, M. Beza, T. Bodogae, ș. a. ; totuși, au rămas încă multe necunoscute, care nu vor fi scoase la lumină decât în urma tipăririi materialului istoric respectiv. Aci, vom încerca să arătăm lucruri, în bună parte necunoscute și altele mai puțin aduse la cunoștința cititorilor doritori de a le cunoaște. Știrile pornesc din veacul XVII, mai puțin, și cu mult mai multe din decursul veacului XVIII și chiar al XIX-lea.

Dacă marile închinări la ~~Locurile~~ Sfinte din timpurile trecute se reduc oarecum, înseși fundațiile devenind mai sporadice, iar dispozițiile luate de Matei Vodă de a se opri pentru totdeauna asemenea afierosiri pun un obstacol, măcar simbolic, și daniile devin din ce în ce mai rare.

Închinarea minăstirii Cotroceni de Șerban Vodă Cantacuzino, cu marile ei averi, face senzație, ca și aceea făcută de Mihai Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu muntelui Sinai, a impozantei minăstiri de la R. Sărat, aceasta ca urmare a vizitei Cantacuzinilor la locul unde Moisi primise tablele legii. Și apoi, ele încetează ; doar dacă trebuie să reamintim pe aceea făcută de arhiepiscopul Ioanichie Stavropoleos arhiepiscopiei de la Pogonianis, în primul sfert al veacului XVIII, a bisericii zidită de el în mijlocul Bucureștiului.

Pășim apoi, în epoca fanariotă (1714—1821), când domnitorii Țărilor Române, preocupați mai mult de marea chestiune personală, de « a fi sau a nu fi », ei nu puteau să se gândească la înălțări de edificii, — cu mici excepții, — cu destinația de perenitate. Dar gândul acestor stăpînitori de buni creștini și de « simpatrioți » la conaționalii rămași sub controlul turcesc, apăsați de neazuri, sărăcie și intrigă cultivată la Fanar și la Patriarhie, nu-i părăsea.

De aci, din decursul unei domnii efemere, din mijlocul greutăților locale, ei au încercat să păstreze tradiția pe care o găsiseră în Țările Romine, de a fi adică ajutători ai fraților din imperiul otoman. Mînăstirile și bisericile din Constantinopol, ca și cele din peninsulă și insule, au fost ajutate din puținătatea puterilor materiale romînești. Unde nu ne-am gîndit, aflăm revărsată această jertfă pentru Dumnezeu. Vom încerca să aducem cît mai multe mărturii în acest sens. Deocamdată, ne mîrginim la arătarea ajutoarelor date la mînăstirile din două insule, care fac parte din arhipelagul Propontindelor, cum se numeau în clasicismul grec, iar mai tirziu zis al insulelor Principilor : Halchi și Proti.

Acestea sînt două din arhipelagul de ostroave ce se pot zări din Constantinopol, în partea asiatică a Mării de Marmara. El, arhipelagul, este alcătuit din următoarele insule : Proti, Antigon, Halchi, Prinkipo, Antirovitha, înconjurată la oarecare distanță, ca de niște mărgele, de minusculele ostroave Oxia, unde se aruncau odinioară cîinii vagabonzi din capitală, Ploti și Niandro.

Pitorescul acestor ținuturi este încîntător și a atras din toate timpurile sufletele pioase, ca și pe bogătașii din Țarigrad. «Patriarhii depuși trăiau aci, la sfîrșitul veacului XVI, în mijlocul cărților lor ; ei primeau vizitatori străini, care admirau frumusețea femeilor din aceste insule. Aci fusese ridicată stavropighia patriarhală a lui Hristos Mîntuitorul. Patriarhul Mitrofan († august 1580) zidise la Halchi mînăstirea Sf. Treime, unde avea să se retragă. În aceeași insulă, în mînăstirea Kama-riotissa a fost înmormîntat în 1554 patriarhul Dionisie. Aci se păstra o bibliotecă ce conținea pe Fotius și Manase»¹.

În documentele interne romînești, nu o dată se menționează că acolo, la Halchi, erau îngropați patriarhii ecumenici. Legăturile Țărilor Romine cu această insulă datează de la începutul secolului XVII, și anume prin mînăstirea ieșeană ce poartă și azi numele ctitorului său, Aron vodă Tiranul (1592 septembrie—1592 iunie și septembrie 1592—aprilie 1595). Fapt este că Aron vodă, care avea să-și piardă tronul (mai 1595) și să-și sfîrșească viața otrăvit în castelul ardelean de la Vinț (iunie 1597), ridică lîngă Iași o mînăstire căreia i s-a zis «din țarină», cum se zisese Probotei «din poiană». «Din țarină» i s-a spus fiindcă mai fusese o biserică zidită de tatăl său, tot la Iași, dar «supt dealuri», care se dărimase, cum vom vedea mai departe.

În actul de fundație, Aron vodă mai spunea ctitoriei sale și «Ugireni» ; mînăstirii noastre «din nou clădită de noi, anume Ugireni...» «căreia i se zice Ugireni»².

1. N. Iorga, *Byzance après Byzance*, p. 61 ; Virgil Drăghiceanu, în studiul : *Mormîntul lui Constantin Brîncoveanu Basarab Voievod*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», an. VII (1914), p. 111—122,, ne dă istoricul mînăstirii Halchi, socotind că aci a fost înmormîntat corpul decapitat al lui Constantin vodă Brîncoveanu, înainte de a fi adus de îndurerata sa soție, Marica, la biserica Sf. Gheroghe-Nou din București. Se adaugă planul cu dispoziția celor trei mînăstiri din cuprinsul insulei, după Vyzantios.

2. Hurmuzachi-Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV, partea I, p. 98—100.

Dar, de obicei, în documentele moldovenești i se zice «Sf. Nicolae din țarină». De soarta acestei minăstiri s-au ocupat urmașii în domnia țării și îndeosebi Radu vodă, fiul lui Mihnea Turcitul, care ajunge stăpînitor și în Moldova, în două rînduri (iulie 1616—1619 și august 1623— + 1626). Radu vodă, al cărui nume este eternizat prin ctitoria ce-i poartă numele, zidită pe unul din dealurile Bucureștiului, a fost crescut între călugării greci, pe care dînsul nu i-a uitat niciodată. El are de rezolvat, la 7 aprilie 1618, un conflict ivit între călugării moldoveni și sîrbi, care-și disputau stăpînirea ctitoriei lui Aron vodă. Radu vodă, în prezența mitropolitului Teofan al Sucevei, a lui Atanasie, episcop de Roman, Efrem de Rădăuți și a boierilor divaniți, trebuia să judece arătarea călugărilor moldoveni, care se plîng că sîrbi «au făcut această sf mănăstire... metoh al mănăstirii Zograf ce este la Muntele Athos». Sîrbi răspund că ei au uric de la Petru vodă (Schiopul) și de la Ieremia Moghilă, iar călugării moldoveni spun că dinșii au hrisov de la Aron vodă «care au făcut din nou această sf. mănăstire».

Dar acest hrisov ne dă și alte informații cînd spune că «biserica cea veche a fost zidită de părintele lui (Aron vodă), răposatul Alexandru Voievod (Lăpușneanul) pe acel loc, sub dealuri și s-a risipit și a căzut cu totul». Deci, aflăm că Lăpușneanul ridicase o biserică «sub dealuri», ce se numise desigur tot Sf. Nicolae, iar fiul său, Aron, o face pe cea «din țarină». Socotim că este clar, și că Lăpușneanu dăduse ctitoria lui «de sub dealuri» călugărilor sîrbi, care o închinaseră metropolei sîrbești din muntele Athos, la Zograf. Și mai departe, hrisovul spune : «iar Aron vodă a dat sfinția sa biserică pe care a zidit-o din nou rugătorilor noștri călugări romîni și le-au făcut încă și uric... după cum însăși Doamna lui Stanca a mărturisit cu gura sa înaintea noastră și înaintea întregului nostru sfat». Hrisovul adaugă : «Sîrbi au rămas dinaintea noastră... și i-am scos și i-am gonit din sfința mînăstire. Și uricile, pe care le-au avut dela Petru Voevod și dela Eremia Voevod le-am tăiat înaintea întregului Divan al Domniei mele³. Iată un prim conflict ce se ivește pentru stăpînirea acestei minăstiri ; dar el este urmat în curînd de un altul. Iar pînă la izbucnirea acestuia, Radu vodă grecizatul își reamintește de educatorii lui, grecii, și le face o danie, și anume : la 24 octombrie 1624, el închina mînăstirea Aron Vodă la marea și vestita mînăstire Sf. Ioan Botezătorul de la Sozopole, «de lingă marea Neagră»⁴. Miron Barnovschi Moghila (1626 ianuarie—1629 august), succesorul lui Radu vodă la tron, întărește la 20 martie 1626 această închinare făcută de înaintașul său în scaun⁵.

3. *Documente privind Istoria Romîniei, veac. XVII, A. Moldova*, vol. IV (1616—1620), p. 261—263.

Existența acestor sîrbi în Moldova stă în legătură cu înrudirea lui Petru Rareș cu familia dinastiei Brancovici din Serbia. «La Alexandru Lăpușneanu erau adăpostiți la 1566 Gheorghe, Pavel, Ștefan, Ecaterina și Maria, copiii lui Miclăuș (Brancovici) și nepoții de fii ai herțegului Ștefan». (N. Iorga, după Jirecek, în *Istoria Bisericii Romînești*, ed. I, vol. I, p. 348, nota 8).

4. Hurnuzachi-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I, p. 117.

5. *Idem*, p. 119.

Același domnitor, și în același an, la 30 iunie, este obligat să judece un conflict ivit, de data aceasta, între călugării moldoveni și grecii care intraseră în ctitoria lui Aron vodă, desigur prin învoirea lui Radu vodă, marele lor patron. Aceasta ca o urmare, desigur a închinării minăstirii Aron Vodă aceleia grecești de la Sozopole, mereu amenințată de turci, care o vor distruge pentru o perioadă de timp. Din hrisovul respectiv, aflăm cum călugării moldoveni au fost scoși din minăstire «pe vremea fericitului Radu Vodă». Atunci, ei merg la craiul Ardealului și la Doamna Stanca a lui Aron vodă și s-au plîns că minăstirea a ajuns la mîna grecilor, care au prăpădit-o.

Moldovenii vin apoi din Ardeal cu scrisoare de la craiul Ardealului și oamenii doamnei lui Aron vodă, cu recomandății ca să fie așezați în minăstire din nou, «dacă în adevăr, cum spun ei, Grecii au pustiit totul». Atunci, Miron vodă Barnovschi trimite «ca ispravnic pe episcopul Mitrofan să cerceteze, cu omul Doamnei lui Aron Vodă». Aceștia mergînd, «au găsit numita cu locuitori... și în mai bună stare și lucrurile adăogite și toate ocîrmuite și așezate bine».

Ca urmare, Barnovschi vodă lăasă mai departe la Aron Vodă pe greci, iar călugărilor moldoveni le dă 60 de fălci de vie și minăstirea lui Zota spătarul, ginerele lui Petru Schiopul, de la Hlinicea, «ca să se odihnească»⁶.

În decursul domniei lui Alexandru Coconul (1629 august—1630 aprilie), o nouă schimbare se produce, cum constatăm din hrisovul său, dat la 20 martie 1630. În acest uric, domnitorul ne spune cum tatăl său închinase minăstirea Aron Vodă la aceea de la Sozopole, din ținutul Trapezuntului și cum turcii călcînd-o, aceasta din urmă s-a pustiit. Iar călugării de aci împrăștiindu-se, mulți au ajuns în insula Halchi și au intrat în minăstirea Sf. Fecioare Maria, la Panaghia. De aci, după voia și dorința tatălui său, Radu vodă, parte au ajuns la minăstirea Aron Vodă, unde, după cum știm, au intrat în conflict cu călugării moldoveni, Miron vodă Barnovschi împăcîndu-i, cum s-a spus mai sus. Alexandru vodă Coconul, desăvîrșind situația, închină minăstirii Sf. Maria din insula Halchi ctitoria lui Aron vodă : «iar acea mănăstire (a Sf. Nicolae) să-i fie metoh (minăstire de lingă Constantinopole a Prea Sfintei Născătoare) cu toate drepturile și stăpînirile ei închinare de domnii ce au fost și cu toate moșiile și sculele... Iar venitul strîns de la moșii să se trimită la sf. minăstire a Prea Sf. Născătoare de Dumnezeu pentru ajutorul și odihna fraților ce trăiesc viața călugărească într-însa». Așadar, sîntem în momentul cînd minăstirea lui Aron vodă, după atîtea tribulațiuni, ajunge metoc al minăstirii Sf. Maria din insula Halchi. Sîntem în anul 1630, martie 20⁷.

De reținut : pe lingă această închinare, care aducea anumite venituri minăstirii de la Halchi, aceasta va începe să aibă și alte danii, de data aceasta, în numerar, și din ambele principate : Muntenia și Moldova.

6. Hurmuzachi-Iorga, *Documente*, vol. XIV, parlea I, p. 120—121.

7. Hurmuzachi-Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV, partea I, p. 126—127.

Prima mențiune despre acest fel de ajutoare îl găsim într-un minunat hrisov de la Vasile vodă Lupu al Moldovei (1634 aprilie—1653 aprilie). Scris în slavonește, împodobit cu o magnifică pecete legată cu șnur de mătase, el este o podoabă a depozitului Arhivei statului din București⁸. Hrisovul are data de 18 aprilie 7152 (1644).

În fața Divanului, în plenul lui, adică stînd lingă fastuosul voievod, ierarhii țării, în frunte cu înțeleptul mitropolit Varlaam, Evloghie episcopul Romanului, Anastasie episcopul Rădăuțului, Gheorghe al Hușilor și marii boieri, se citește acest hrisov, prin care se dăruiește anual mînăstirii noastre de la Halchi 6.000 aspri, iar călugărilor care vor veni să ia bani, alți 600 aspri. În cuprinsul hrisovului, se amintește și de răposata doamna Tudosca († 1639 ?) și de cei doi fii ai lui Vasile Lupu, Ștefan voievod și Ioan voievod. Dania era întărită și prin prezența marilor boieri care aveau în frunte pe marele vornic de Țara de Jos, Grigore Ureche și Toader Petriceico, mare dvornic de Țara de Sus. Urmau apoi pîrcălabii de Hotin, de Neamț, de Roman, și Gavril, hatmanul și pîrcălab de Suceava. Ispravnic, adică executor al acestei hotărîri, era Todirașcu Ianovici, marele logofăt. Aceasta este dania exemplu, la care se vor referi urmașii în scaunul Moldovei, cum se va vedea, cînd vor da mila lor aceleiași mînăstiri de la Halchi⁹.

Trei luni mai tîrziu, la 17 iulie 1644, Maria Firleiowa W[aiwodina] S[andomirska]¹⁰ dă o carte, prin care arată că s-a tocmit «cu popa Iosif dela mănăstirea Halchi, a strălucitei Precistei, ce are metoh la Iași mănăstirea Aron Vodă, Sf. Nicolae, ca să aibă a da în fiecare an la mănăstire o sută de lei, la miază păsimesii», ca să fie pomenită ea și părintii săi¹¹.

Încercarea pe care o fac călugării greci de a arăta că ei au fost ajutați și de Matei vodă, prin hrisovul fals de la 17 iulie 7152 (1644), este ignobilă și inutilă. Cert este însă că mînăstirea din Halchi a fost ajutată cu bani din Țara Romînească, începînd cu vijeliosul Șerban vodă Cantacuzino (1678 noiembrie † 1688 octombrie).

Aceasta o afirmă urmașii lui în domnie, Constantin vodă Brîncoveanu, cît și Ștefan vodă Cantacuzino. Cel dintîi, în al său «Anatefter condica de porunci a vistieriei», spune : «Mai 26 zile,¹² anul 7210, s-au făcut un hrisov la o bisearică ce se numește Halchi, den Ostrovul Mării

8. Arhivele Statului, Buc., *Peceti* nr. 210.

9. Cu acest prilej, cu regret, am găsit și un hrisov fals, dat în numele lui Matei vodă. Din introducerea în act a mitropolitului Teodosie, care n-a putut fi șeful Bisericii pe vremea lui Matei vodă, cît și din iscălitura voievodului, perfect identificată de cei inițiați, — aci falsificată — pergamentul este sigur un fals. Cui prodest ?

10. N. Iorga, în *Studii și Documente*, IV, p. 32, credea că este Maria, fiica lui Vasile Lupu, ce se măritase cu Ianus Radziwill. Ulterior a corectat : este fata lui Ieremia Movilă.

11. Hurmuzachi-Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV, partea I, p. 173.

12. Observăm că în *Condica Marelui logofeții, manuscris 705* al Arhivelor Statului, Buc., este data de 26 martie și nu mai.

Albe, care iaste lângă Țarigrad, hramul Adormirea Preacestii, pre an bani 6000 și ostenitorilor, bani 1000»¹³.

Cercetînd condica Marei Logofetii, iată ce aflăm : la 26 martie 7210 (1702), Constantin Brîncoveanu dă un hrisov mînăstirii din insula Halchi, din apropierea Constantinopolului, «care și îngropare a prea sfințitorilor a toată lumea părinților Patriarhi le iaste». Prin acest hrisov, domnitorul hotărăște ca în toți anii vieții sale să vie călugări de acolo, în luna august, să ia o milă de 6000 bani, «și ostenitorilor bani 1000, care și fac peste tot tal 52 pol¹⁴, precum și răposatul unchiul Domniei mele io Șerban Voevod încă au fost mîluit pre adogere și folosul acestei sfinte bisearici, cu hrisovul Domniei lui, precum și Domnia mea l-am văzut». Se îndeamnă urmașii să facă la fel¹⁵.

La 6 iunie 1714, Ierotei Comnen, mitropolitul Dîrstorului (Siliștra), scrie patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului, rugîndu-l să sprijine pe lângă domnitorul Țării Romînești, Ștefan Cantacuzino (1714 martie—1715 decembrie) pe egumenul Teoclit de la Halchi, care vine pentru eleimosina : «cel întru ieromonahi chir Teoclit, care vine acolo mînat de multă și mare nevoie... pentru că, după acel foc grozav în care a ars pînă la pămînt și metohul mănăstirii Născătoarea de D-zeu, cel din Galata, a cheltuit parte împrumutînd, parte din banii lui, parte prin zălogirea odoarelor, chiar ale mănăstirii și l-a ridicat din nou din temelie la înălțime... și a rămas dator cu peste o mie de lei ; acum din nou, tocmai cînd se isprăvise s-a întîmplat focul cel mai mare s-au aprins și acestea ca și altele (vai, ce nenorocire !) cu cea mai mare pagubă mistuindu-se și toate cele dinlăuntru ci silit de cîrmuire să facă din nou, ori să i se vindă locul, merge acolo la izvorul milei, la prea milostivul și înălțatul Domn».

Ierotei mitropolitul continuă rugînd pe Hrisant patriarhul să ajute pe Teoclit pe lângă domnitorul Ștefan Cantacuzino, iar pe de altă parte să înduplece pe cel «care stă în fruntea mănăstirii lui Aron Vodă, care are ruptură să dea pe an aici la mănăstirea aceasta (Halchi) două sute de lei ca acum, cînd și nevoia împinge să dea soroace pentru cîțiva ani înainte, ori și dela ei să ajute ca să se plătească la cea dintru datorie făcută la clădirea metohului și acum din nou să se clădească după arderea cea de a doua»¹⁶.

Intervenția făcută de Hrisant patriarhul pe lângă Ștefan vodă Cantacuzino, domnitorul Țării Romînești, dă un bun rezultat. La 10 martie 7223 (1775), acesta dă un hrisov mînăstirii cu hramul Adormirea Fecioarei Maria, unde «și îngroparea a preasfințitorilor a toată lumea părinților Patriarhi acolo la această sfântă mănăstire le iaste», prin care arată că a văzut un hrisov dat de răposatul unchiul «Domniei mele Io

13. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 363 și Ghirescu Dinu. *Anatefterui*, Buc. 1962, p. 92.

14. pol = jumătate.

15. Ms. 705, f. 333v.—334 și N. Iorga, *Donațiile romînești*, în «Rev. istorică», an VII (1921), p. 143—147.

16. Hurmuzachi-Iorga, *Documente grecești*, vol. IV, partea I, p. 604—605.

Șerban Cantacuzino¹⁷ pentru mila ce a făcut el acesteia, de taleri 45 și ostenitorilor 7 pol pe fiecare an».

Dorind să fie și el ctitor aci, mai adaugă pe an 100 taleri, «care s-au făcut acum milă acestei sfinte mănăstiri pre an taleri 145 și călugării să ia acei 7 pol, care fac taleri 152 pol». Hrisovul este dat în fața Divanului, care este alcătuit la data aceasta din Constantin Știrbei, vel ban, Bunea Grădișteanu vel vornic, Pătrașcu Brezoianu vel postelnic, Mihai Cantacuzino vel comis, ș. a. Hrisovul era scris de Lefter snă Isar logofăt¹⁸.

Iar în decembrie 1715, Ierotei Comnen, mitropolitul Silistrei, nu uită să mulțumească patriarhului Hrisant, prin următoarele cuvinte: «Ci știind cât ajutor ai arătat către egumenul dela Halchi am mulțumit foarte mult și-ți datoresc recunoștința»¹⁹. Din cele zise pînă aci, vedem că minăstirea Panaghia din insula Halchi, primise însemnate daruri, atît din Moldova, cît și din Țara Romînească.

Și acum, pășim în epoca fanariotă (1714—1821).

De la primul domnitor fanariot în Moldova, Nicolae Mavrocordat, iubitorul de cultură — sentimente ce-i veneau prin moștenire de la părintele său, marele dragoman Exaporitul, — avem primele mărturii despre donația făcută Panaghiei de la Halchi. Posedăm chiar două hrisoave, făcute în același an 7222 (1714) și aceeași lună mai, unul la 9²⁰, iar al doilea la 21²¹. Avînd același conținut, ambele fiind atestate și de Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului, ele au fost scrise, întîiul pe hîrtie turcească, iar al doilea pe un fin pergament. Rațiunea celui din urmă ar fi deci de o mai multă solemnitate și mai ales durabilitatea. În aceste hrisoave se spune cum au venit înaintea lui călugării de la Halchi «și ne-au arătat un ouric dela răposatul Vasile Vodă precum au miluit sf. mănăstire aceasta cîte cu 6000 aspri, din an în an, și 600 de aspri cheltuiala părinților, trimișilor de acolo. Și din tîmplările vremilor au lipsit cea milă pînă acum. Și spuindu-și jaloba cu rugăminte, precum cea sfîntă mănăstire să află la mare lipsă... și ajutor de nicăeri n'are și niște dughene ce au avut la Galata... s'a timplat de au ars de foc și la mare lipsă au rămas».

Luînd ajutor de la Dumnezeu — continuă hrisovul — «și cu blagoslovenie a patru sfinți Arhieriei... chir Ghedeon arhiepiscop și mitropolit Sucevii și chir Sava episcop de Roman și chir Calistru episcop de Rădăuți și chir Iorest episcop de Huși» și cu sfatul boierilor se înnoiește și se întărește cea milostenie. «Și măcar că ne aflăm cu țara noastră într'aceaste vremi cumplite la mare slăbiciune... ca să aibă sfînta mănăstrie aceasta și dela Domnia mea obicinuitul oboroc, din an în an.

17. Conștiința nu-i permite să pomenească și de dania unchiului său, Constantin Brîncoveanu, care căzuse victimă intrigilor tatălui său, învătăatul Constantin stolnic, și altora.

18. Arhivele Statului Buc., *Minăstirea Aron Vodă*, pachet 1, doc. 8.

19. Hurmuzachi-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea I, p. 698.

20. Arhivele Statului, Buc., *Minăstirea Aron Vodă*, pachet 1, doc. 9.

21. Iden, *ibidem*, doc. 10.

precum scrie și la ouricul răposatului Vasile Vodă cite șase mii de aspri și părinților călugărilor cari vor veni pentru ceastă milă pînă aici câte șase sute de aspri».

Banii îi vor lua la 9 mai, la ziua aducerii moaștelor sfîntului ierarh Nicolae. În schimb, vodă le cere : «și pomenire să se facă din an în an, cu sfînta Litiurghie și după Leturghie trapeză fraților după obicei. Să se facă din an în an și câte ouă sărindar...» Hrisovul este scris de «Pisal Auxentie ouricar, în tîrgu în Iași. În anul de la Adam 7222, în luna lui Mai 21 zile, în al treilea ană de a dooa domnie». Prin aceste hrisoave, se relua tradiția, care pare, că se rupsese după moartea lui Vasile Lupu.

După această mărturie documentară, știrile ne lipsesc pînă la anul 1763, cînd Grigore Ioan Calimachi al Moldovei reinnoiește această danie²². Nu cunoaștem amănunte. În schimb, avem hrisovul domnitorului Grigore III Ghica, cel ucis de turci la Iași și îngropat la biserica Sf. Spiridon (1774 septembrie—1777 octombrie 1). Acesta ne dă știri complete și de aceea îl dăm aci în extenso. Iată-l :

«Cu mila lui Dumnzău noi Grigorie Alexandru Ghica Voevoda Domnu Țării Moldavii.

Facem știre cu acest hrisov al Domniei mele, tuturor celor ce se cuvine a ști. Pentru svânta mănăstire ce să numește Xalchi care iaste aproape de Țarigrad, unde se cinsteste și se prăznueste hramul (Pre Svintei Născătoarei de Dmăzău și Purure Fecioarei Marii). De la care svântă mănăstire viind părinții ce sînt petrecători acolo, cu jalbă ni-au arătat neajunsurile și trebuințele mănăstirei întru cari se luptă ei acolo prin multă greutate și lipse, și cerșind milă de la Domniia mea. Arătat mi-au și hrisoavele luminaților Domni ce au fost mai înainte de oareșcare ajutor, ce au avut svânta mănăstire aceasta de luat pe tot anul, câte cincizăci lei și osebit câte cinci lei pentru cheltuiala celor trimiși la această miluire²³. Pentru care s-au rugat ca și Domniia mea să le înnoim, și să le întărim. Deci Domniia mea n-am trecut cu vedere rugă minte lor, ce după cum pentru alte svinte Dmnăzaești lăcașuri cât au fost prin puțințe am ajutat, asemene și pentru aceasta svânta mănăstire milostivindu-ne, iata printrăcest hrisov al Domniei mele hotărăm, ca se aibă a lua în toată vreme Domniei noastre, pe tot anul din (lipsă) gpod, câte cincizăci și cinci lei, la 9 zile a lunii lui Mai în ziua Aducerii moaștelor svântului ierarh Nicolae. Însă cincizăci lei se fie pentru mănăstire și pentru părinții ce petrec acolo, și cinci lei, pentru cheltuiala trimișilor pe tot anul aice se ia aceasta miluire. Numai și părinții aceștii mănăstiri datori se fie a ruga pe svântul Dmnzău pentru ertare sufletelor părinților noștri, și pentru ertare păcatelor noastre și pentru paza și odihna norodului creștinesc a aceștii de Dmnezeu păzită țara. Pohtim Domniia mea și pe alți luminați Domni, pe carii svântul Dmnezeu vă rânduie în urma noastră, cu domnie aceștii țari, ori din fiii și neamul nostru, ori dint'alt

22. Hurmuzachi-Iorga, *Documente*, vol. XIV, partea II, p. 1154.

23. Sumele de bani se schimbau potrivit valutilor respective.

neam, să nu surpe această miluire, ci mai vârtos se adaogie și să întărească pentru al Domniilor sale vecinică pomenire. S-au scris hrisovul acesta la scaunul Domniei mele în orașul Iașei întru a doaoa Domnie a noastră la al doilea an.

Ani 1776 Noem.

(Pecete mică roșie aplicată)

Grigore Ghica Vd».

Urmașul în domnia Moldovei, Constantin Moruzi (1777 septembrie—1782 mai), printr-un hrisov scris în grecește, din septembrie 1780, dăruiește la aceeași mănăstire o sută lei, deci mai mult decât Ghica vodă, din venitul ocnelor²⁴.

La 20 aprilie 1787, Domițian arhimandritul reprezenta mănăstirea matcă de la Halchi, pe lângă aceea a lui Aron vodă din Iași. Într-o însemnare a acestuia, puțin cam personală, el spune : «Al sfintei și venerabilei mănăstiri împărătești de pe ostrovul Halchi, lângă Constantinopole», și după ce arată ce îmbunătățiri radicale a făcut la Aron Vodă, el continuă : «căci n'am aflat nici rogojină să aștern, nici ușă să închid, nici moara, nici heleșteu ; am găsit datorie de 1317 și patru moșii vândute»²⁵. Este o constatare tristă pe care o făcea unul din cei însărcinați cu gospodăria mănăstirii moldovenesti, din venitul căreia se întrețineau cei de la Halchi.

Din partea Munteniei, avem știri mai abundente. Astfel, la 1 ianuarie 7250 (1742), Mihai Racoviță voievod, în a sa a doua domnie (1741 septembrie—1744 iulie), dă un hrisov în care arată că a văzut hrisoavele de milă date mănăstirii de la Halchi, de către Șerban vodă Cantacuzino și nepotul său Ștefan vodă Cantacuzino. Mila era de 145 taleri pentru mănăstire și 7 taleri pol pentru cei care veneau, «care fac taleri 152 pol. Banii urma să fie luați la Sintă Maria Mare. Racoviță vodă adaugă : «Pentru aceea am întărit și eu hrisovul acesta al Domniei mele. Și această milă să fie stătătoare, neschimbată și nemiscată până ce va fi Domniea mea întru viață». Hrisovul este dat în fața Divanului țării, în frunte cu Iordache Crețulescu vel dvornic²⁶. Iar dintr-o însemnare de cronică, din decembrie 1774 aflăm cum «De la patriarhul Sofronie a cerut învoială Domnitorul Țării Românești Alexandru Ipsilanti mănăstirea sfântă și stavropighială a Prea Sf. Născătoare de Dzeu dela Halchi, insulă a Propontidei, mănăstire zisă a Kamariotissei făgăduind s-o înzestreze și să gătească locuințele și chiliile de acolo, care amenințau aproape cădere și ruină. Și s-a dat în chiriarchia și deplină stăpânirea lui și ca moștenire și în deplină stăpânire nesticată a tuturor urmașilor lui

24. Arhivele Statului Buc., *Minăstirea Aron Vodă*, pachet 1 bis, doc. 7.

25. N. Iorga, *Inscripții*, vol. II, p. 181—182.

26. Arhivele Statului Buc., *Minăstirea Aron Vodă*, pachet 1, doc. 14

prin gramata pecetluită sobornicească pe pergament»²⁷. Afirmatia cronicii este confirmată și documentar, cum vom vedea de îndată. Pe de altă parte, călugării de la Halchi nu uitau drumul Bucureștiului, de unde nu se vor întoarce niciodată cu mâna goală.

Astfel, la 15 septembrie 1794, Alexandru vodă Moruzi (1793 ianuarie—1796 august) dă un hrisov, prin care arată că a venit la dînsul arhimandritul Samuil, egumenul mînăstirii din Ostrovul Halchi, de lîngă Țarigrad, care a arătat ce face și greutățile ce are mînăstirea, «fiind însărcinată cu datorii și primitoare în vreme de molipseală de cei ce năzuiesc acolo».

Ca urmare, domnitorul dă o carte prin care i se dă privilegiul să ia în toți anii milă de la ocne 300 taleri, pentru 300 bolovani sare, și 100 taleri din vâmi, de la carvasaraua domnească²⁸.

Alexandru Ipsilanti voievod în a sa a doua domnie (1796 august—28 noiembrie 1797) reîntărește la 8 noiembrie 1797 hrisoavele foștilor domni și al său însuși din întîia lui domnie, pentru milele mînăstirii Grimco din ostrovul Halchi, cu hramul Sf. Gheorghe. Aceste mile erau : să ia în fiecare an de la ocne cîte 150 taleri, cu pecetluit domnesc, la vremea cînd iau și alte mînăstiri. Alexandru Ipsilanti îi reînnoiește această milă, «atît pentru deosebita evlavie ce avem către Sfîntul, cît și pentru că ne-am înscințat Domniea mea de altă parte cum că numita mănăstire au trecut închinată la Sf. Mormînt»²⁹.

De observat că e vorba aci de mînăstirea Grimco, cu hramul Sf. Gheorghe și nu de Panaghia.

La 5 ianuarie 1805, Constantin vodă Ipsilanti, fiul lui Alexandru vodă (1802 august—1806 august), reînnoiește dania făcută de părintele său Alexandru Ipsilanti voievod, prin hrisovul dat, de acesta din urmă,

27. Hurmuzachi-Iorga, *Documente grecești*, vol. XIV, partea II, p. 1223.

Grija lui Alexandru Ipsilanti pentru această mînăstire se explică prin faptul înrudirii soției sale Ecaterina cu Panaghiotachis Nicosios, care refăcuse mînăstirea în decursul veacului XVII. Nicosios, fost mare dragoman al Porții, moare la 1673, la Saxon, lîngă Dunăre, probabil Isaccea, în timpul expediției contra Poloniei. Presupunerea lui Virgil Drăghiceanu că Alexandru Ipsilanti ar fi închinat mînăstirea Mărcuța de lîngă București, la 1792, mînăstirii Maicii Domnului din Halchi, nu este concludentă. La data aceasta, domnitor în Țara Romînească era Mihaîl Suțu (1791 martie—1793 ianuarie). În a doua domnie, Alexandru Ipsilanti a stat pe tron în perioada de la 1796 august—1797 noiembrie. Poale va fi făcut-o în prima domnie (1774 septembrie—1782 ianuarie). Pe de altă parte, din mărturiile ce le avem la dispoziție, aflăm că mînăstirea Mărcuța a fost închinată Mitropoliei, de Vișana, în 1679—1680.

Închinarea către Mitropolitul Bucureștilor a fost întărită și de patriarhul Dositei al Constantinopolului (Arhivele Statului, Buc., mînăstirea Mărcuța, pachet I, doc. 1, 4 și 5). Este adevărat însă că la 12 februarie 1801, un Damian este rînduit egumen la mînăstirea Mărcuța de către mînăstirea Adormirea Maicii Domnului din Halchi și pe care îl găsim și la 13 mai 1808, cînd se împrumută de 4.000 groși, pentru plata datoriei făcută cu fabrica de testemele de la Mărcuța (Arhivele Statului, *Mînăstirea Mărcuța*, pachet I doc. 3, 9).

28. V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, tom. IV, p. 242—243.

29. *Idem*, tom. VII, p. 333—334.

Mînăstirea Sf. Gheorghe pare să fi fost fondată la 1760.

mînăstirii din ostrovul Halchi, la 19 decembrie 1777³⁰. Constantin vodă poruncește ca, potrivit vechei așezări, să se plătească mînăstirii din ostrovul Halchi 150 de taleri de la ocne «pre tot anul». «Pentru care și părinții acestei sfinte mînăstiri să fie datori a ruga pre milostivul Dzeu în toată vremea la sfintele slujbe... pentru starea Domniei mele și pentru liniștea și pacea norodului creștinesc»...³¹.

Pe vremea aceluiași domnitor, găsim următoarea prea interesantă încheiere arhierască, luată de ierarhii respectivi ai Țării Romînești³².

«Prea înălțate Doamne

† Încă de mai nainte vréme ni s-au fost zisu de către Măria ta, cum că Prea înălțatul Domn prea iubit părintele Mării tale, au scris Mării tale că sfânta mănăstire Halchi, aflându-se la scăpătăcione ar fi avînd trebuința de oareșcare ajutor. Și ni s-a fost poruncit de Măriea ta, ca din partea preoților să facem acel ajutor pe cît să va socoti.

Deci noi dup datoria ce avem către Măria sa, și către înălțimea ta pentru multele faceri de bine și de obște ce am cunoscut, cu toată osârdia am fost priimit luminată porunca Mării tale, și o am fi pus în lucrare încă de atunci. Dar întâmplările ce au cursu ne-au zăticnit. Iar acum socotind că și preoți să află la oareși care răpaos și cu bună nădejde pentru rodirea anului acestuia, am găsit vréme ca să punem a da ajutoru pentru sfânta numită mănăstire până la tal[eri] zece mii. Care socotindu-să la liude : preoți și diaconi trei mii cinci sute din câte patru eparhiile după luminat hrisov cu care sânt legați la cutie, vine la liudă po tal trei și mai prisosesc tal cinci sute care să fie pentru cheltuiala străngerii și trimiterea lor aici, fiind că nu să pune altă cheltuială deosebită. Însă cu cislă au a să lua acești bani după starea și puterea fieștecăruia, osebit de cei scutiți cu hrisoave i cărți domnești i pecetl. noastre, date la mănăstiri i biserică boerêști, i cei bolnavi slăbănogi, trecuți în vârstă și scăpătați, carii nu să supără intru nimic. Deci de va fi priimită și Mării tale după cum noi am găsit cu cale să-v[a] da luminata poruncă ca să punem în lucrare.

805 Iolie 31

Al Mării tale către Dumnezeu fierbinte rugător și smerit părinte sufletesc

D[ositeu] al Ugrovlah.

† Nectarios Rîmnic

† Iosif Argeș

Constandie Buzău»

Din această anafora, constatăm viul interes ce purta bătrînul domn Alexandru Ipsilanti mînăstirii de la Halchi, cît și prestigiul meritat de care se bucura dînsul în fața contemporanilor. Pe de altă parte, aflăm

30. Așadar, Alexandru Ipsilanti dăduse și un hrisov special în ultima sa domnie, afară de ceea ce spune cronică.

31. V. A. Ureche, *Istoria romînilor*, tom. VIII, p. 412—413.

32. Arhivele Statului Buc., *Mitropolia București*, pachet CDXXXVI, doc. 1 și 2.

că numărul preoților în toată Țara Românească, la anul 1805, era de 3.500 persoane, ceea ce nu era un număr exorbitant.

Desigur că domnitorul Constantin Ipsilanti, către care se îndrepta anaforaua aceasta, a primit judicioasa propunere a ierarhilor țării și mînăstirea Halchi s-a bucurat și de ajutorul modeștilor slujitori de sate. Dar aceasta nu era ultima eleimosina pentru dînsa, căci peste 9 ani, găsăm o alta, și anume: la 14 mai 1814, Ioan Gheorghe Caragea vodă (1812 august—1818 septembrie) dă un hrisov prin care arată că sfința mînăstire din ostrovul Halchi, de lîngă marea și lăudata cetate a Țarigradului, cu hramul Sf. Gheorghe, «ce-i zice și Grimcos», «se află la scăpătăciune și făr de nici un ajutor și chiverniseală». Dar ea a avut milă de la foștii domni ai țării, de lua de la cămărașii de ocne, pe an, cîte taleri 150, precum se adeverește din hrisovul răposatului Nicolae Caragea voievod, de la leatiul 1783, februarie 28. Ioan Gheorghe Caragea voievod înnoiește această milă și mai adaugă de la dînsul, taleri 350 pe an, «care se adună în sumă de taleri 500, cu pecetluit și să se urmeze această milă de la anul viitor înainte»³³.

Daniile acestea romînești au fost date cu desăvîrșită dezinteresare pentru Dumnezeu și slujitorii săi ajuși în greutăți și de pretutindenii. Pentru Halchi se cuvine însă o mențiune specială. În școala de teologie întemeiată la 1821 de patriarhul Ghermano I, în a treia mînăstire din insulă acea Sf. Troiță, întemeiată de Fotie, vestitul Patriarh, au învățat și cițiva romîni, dintre care amintim pe marele iubitor de cultură, episcopul Ghenadie Enăceanu al Rîmnîcului-Noului Severin.

A doua insulă la care au mers daniile romînești, în măsură cu mult mai redusă însă, este Proti, adică cea dintîi dintre insulele Principilor. Pe acest restrîns teritoriu, unde s-au jucat drame înfiorătoare, din timpurile cele mai depărtate, dar mai ales în vremea Bizanțului, se află mînăstirea unde s-a refugiat cîndva împăratul Mihail Rangabe de frica bulgarilor și a lui Leon Armeanul.

Țărîna acestei insule acoperă multe trupuri de «basilevsi» învinși, sau călugăriți cu sila. O a doua mînăstire fu înălțată aci de Diogene Romanul, unde-și sfîrși și zilele. Și la mînăstirile de aci au mers daniile romînești, dar mărturiile documentare n-au ieșit încă la iveală. N-am aflat decît următoarea — destul de tîrzie — de la 22 august 1791, în care se amîntește că mînăstirea Sf. Apostoli din București, mînăstirea Grigoriu de la Sf. Munte, și mînăstirea Proti «din Țarigrad» au milă tot vinăriciul și părpărul și gărdurăritul din Dealul Scheilor (jud. Saac).

Mînăstirea Proti lua 1 ban. Se poruncea ca taxildarii și slujbașii vinăriceri să nu se amestece întru nimic la aceste «popoare»³⁴.

Printr-un hrisov de la 21 iulie 1804, Constantin vodă Ipsilanti arată cum mînăstirea Proti de lîngă Țarigrad este «în stare proastă vrednică

33. V. A. Ureche, o. c., tom. X, partea a, p. 228—229.

34. *Idem*, o. c., tom. IV, p. 258—259.

de ajutor și fiindcă a avut și de la alți răposați frați Domni, de mai nainte, mili, precum și dela Măria sa părintele Domnii mele³⁵, le reinnoiește și dînsul. Mînăstirea aceasta avea — cum se spune mai sus — dreptul la vinăriciul din Dealul Scheilor ot sud Saac, din 5 bani de vadră, cîte un ban. Ea trebuia să-i ia prin trimișii săi, la vremea ce vor lua și celelalte mînăstiri³⁶.

Aici se opresc știrile noastre despre milele făcute la mînăstirile din insula Proti și care, cu siguranță, cu vremea, vor ieși la iveală, în număr cu mult mai mare.

În cele ce am expus aci, am căutat să arătăm cum ajutoarele romînești, pornite, fie de la mînăstirile închinete — cum e cazul cu mînăstirea Aron Vodă pentru Panaghia de la Halchi — fie în numerar, aci și la Proti, au curs din abundență pentru mînăstirile și bisericile orientale.

TOMA G. BULAT

35. Probă că aceste ajutoare au fost făcute de mult.

36. Ureche V. A., *o. c.*, t. VIII, p. 408—409.

BISERICILE ȘI CASA SANATORIALĂ DE LA VIFORITA

Inscripții pe cruci și icoane, însemnări pe cărți vechi, meșteri zugravi, icoane de valoare, mormîntul lui Macarie protopsaltul

La cele publicate, acum șase ani, în coloanele acestei reviste, despre minăstirea Viforita și despre biserica din satul cu același nume¹, adăugăm, pentru completare, unele însemnări și inscripții, unele considerațiuni privind arta gravurilor din trecut, care continuă a inspira și astăzi pe meșterii din zilele noastre, precum și descrierea unor icoane din sec. XVII, din epoca premergătoare lui Matei Basarab și din vremea lui Constantin Brîncoveanu.

Radical restaurate în anii din urmă, construcțiile renovate acum cîțiva ani, dau astăzi un aspect decent și civilizat acestui așezămint destinat drept casă de odihnă pentru pensionarele adunate aici (bătrîne monahii și preotese văduve, din Eparhia Ungrovlahiei), datorită purtării de grijă a Prea Fericitului Justinian, Patriarhul Romîniei.

A. — CĂRȚI VECHI, CU ZUGRAVI ȘI INSEMNAȚII

1. *Minei pe luna octombrie*, tipărit după izvodul îndreptat de episcopul Argeșului, Iosif, în timpul mitropolitului Veniamin Costachi, în minăstirea Neamț, fiind stareț al minăstirilor Neamț și Secul, Dometian, în anul 1831, de schimonahul Isaia tipograful și ieromonahul Inochentie.

Pe dosul filei cu titlul cărții, o gravură înfățișînd înălțarea lui Iisus Hristos, iar dedesubt două biserici, una mai mare, spre marginea din stînga, a doua mai mică, spre cea din dreapta. Deasupra celei din dreapta scrie : «*Sf. Gheorghie*», iar dedesubtul paginei, începînd de sub cea din stînga : «*Minăstirea Pantocrator, carea acum să numește Mă-năstirea Neamțului, 1831. Theodosie monah*». Ambele inscripții sînt

1. *Minăstirea Viforita*, în «*Glasul Bisericii*», anul XVI, nr. 10—11, octombrie-noiembrie, 1957, p. 718 și urm.

tipărite. Deci, pe lângă cei doi care au tipărit, se adaugă și cel care a executat gravurile, la care cred că putem adăuga frontispiciul, vignetele și literele ornate.

Insemnări de mână. Începînd de pe prima filă scrisă, aflăm cîte un cuvînt în josul paginii. Este însemnarea autografă a marelui cîntăreț bisericesc din secolul al XIX-lea, predecesorul lui Anton Pann : IEROMONAHUL MACARIE².

2. Protopsaltul Macarie, «portarie» la Mitropolia din București, a fost și un mare cîntăreț bisericesc al epocii lui, dar și un mare patriot. Locotenența mitropolitană, alcătuită din episcopii : Iosif al Argeșului, Constanție al Buzăului și Nectarie al Rîmnicului-Noului Severin, îl numește dascăl de psaltichie la școala de cîntări de pe lângă Mitropolia din București.

Pentru stimularea elanului dascălului Macarie, episcopul Iosif al Argeșului cere boierilor căimacami ca, pe «*lîngă leașa și cele toate cele trebuincioase, orînduite de la Mitropolie, să i se orînduiască și de la cutia obștei, cit se va socoti de cuvîntă spre mîngierea și îndemnarea lui Macarie*» (Ion Panțurescu, *Biserica episcopiei de Argeș*, București 1905, p. 40). Documentul privind această numire de dascăl a lui Macarie poartă data de 20 noiembrie 1812 și a fost publicat în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. XVI, p. 111.

Despre Macarie ieromonahul a scris studii mai amănunțite Pr. Prof. Nicolae M. Popescu. Între acestea, menționăm pe cel apărut în revista «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. XXXIX (1916), n-rele 8, 9 și 10, sub titlul : «*Știri noi despre Macarie Ieromonahul, dascălul de cîntări și directorul tipografiei din mînăstirea Căldărușani*».

Este vorba de preocuparea acestui mare precursor al muzicii psaltice romînești de a da pentru neamul său cîntările psaltice tipărite în limba romînă.

«*Scoposul osirdiei mele — zice Macarie — nu iaste pentru a îndemna ca cu totul să se lepede cele grecești, ci rîvind cu rîvnă patrioticească am rîvnit, ca precum alte toate neamuri întru toate să slujăsc cu ale sale, și pre cele străine le dau numai cîstindu-le ca pe cele întii, așa și noi Romînii, precum alte toate științe cu ajutorul lui Dumnezeu să predau în limba graiului nostru, și precum alte cărți bisericești cu indestulare le avem în limba noastră, așa și pre acestea, de acum înainte să le îmbrățișăm ca pe ale noastre și să ne slujim mai bine cu ale noastre decît cu cele streine, ne mai rușinîndu-ne de a cînta pe limba noastră tropară, heruvice, pricesne și Doamne miluește*».

Din «*Înștiințarea*» scrisă de Macarie în martie 1828 la Viena.

Dar, spre pilduirea oamenilor din toate timpurile, e bine să se știe că nici acest mare cîntăreț n-a fost scutit de birfelile și vicleniile semenilor săi, cărora și-au plecat urechile pilnle înșiși ierarhii vremii sale, căci precît înțelegeam din jalba îndreptată la 8 aprilie 1831 către mitropolitul Moldovei din acea vreme, bietul Macarie a fost silit să treacă în Moldova, iar acolo, în loc de pace și liniște, fugînd de dracul, a dat peste tată-său.

Dar, mai bine să lăsăm, să grăiască însăși jalba oropsitului mare cîntăreț, de pe al cărui «*concept*» scris pe o foaie volantă, pe al cărei verso este scrisă de mîna lui Macarie cîntărea «*Să tacă tot trupul*», a fost publicată de Pr. Prof. N. M. Popescu (l. c., pp. 1107—1109).

«Înnalt Preaosfințite și mie mult, mult milostioie Stăpîne,

Mai întii rog îndurările milostivirii Preosfinției Voastre ca să vă milostiviți și să mă iertați că am îndrăsnit de am venit aici în sfința monastire Neamțul fără blagoslovenia Înnalt Prea Sfinției Voastre.

Și al doilea, acum cînd eram gata ca să vă înștiințez pre Preaosfinția Voastră că eu încă din săptămîna brînzii de cînd am arătat Preaosfinției voastre pricinile mele nicioispravă putînd a face cu vicleanul acela Negulici, în cea mai de pre urmă m-am rugat Preaosfințitului Chesarie ca să rînduiască igumân pe cine va voi că eu nu mai poci în timpina alitea supărări și am și dat însemnare dumnealui comisului Adamache de datoriile, care are să se plătească, pe unde aveam eu să dau, și supărat din sușlet fiind, am purces și am venit aici la mînăstire, fără cheltuială și fără a-mi lua măcar schimburi,

«Această sfântă carte s-au hărăzit sfin[tei] mănăstiri Viforita», de sfinția sa părintele Macarie întâiu cântăreț a toată Țara Românească».

Pe fila următoare, găsim aplicată o stampilă ovală, avînd în mijloc silueta unei biserici, dedesubt data 1820 și o decorație compusă din două frunze încrucișate, iar în jumătatea superioară două cuvinte ce par a fi «ieromonah Macarie», destul de șterse. Însemnarea de mîină o găsim și pe alte mineie, în același cuprins.

Inițiale mari, scrise cu roșu și împodobite cu ornamente florale.

Soborul al șaptelea, ținut ca și cel dintîi tot la Niceea, în anul 787, cu 367 de sfinți părinți, se sărbătorește în prima duminică după 11 octombrie, pentru recinstirea icoanelor.

Gravură înfățișînd în mijloc pe împăratul și împărăteasa Bizanțului stînd în jețuri; deasupra, atîrnate pe pereți: icoana lui Iisus Hristos și a Maicii Domnului; de-a dreapta și de-a stînga episcopi în

pe urmă m-am rugat de un părinte prieten și ducîndu-se mi-au adus de la Birnova un așternut, niște schimburi și cărțile pre care dela București le am, însă fără știrea părintelui stareț; și tocmai cînd mă găteam ca să scriu Prea Sfinției Voastre și să vă rog pentru blagoslovenie, m-am pomenit că mă chiamă părintele starețul, astăzi Marți, și-mi citește cele poruncite de Prea Sfinția Voastră prin părintele Grigorie dela metoh.

Înalt Preaosfințite și mie mult milostive Stăpîne, cu totul supus sint poruncii Preaosfinției Voastre, dar una că de multe supărări și neajunsuri m-am bolnăvit, al doilea că de cheltuială pînăla pară nu am și al treilea că peste patru zile întră săptămîna sfințelor patimi, cu prea plecate genuchi și cu fierbinți lacrimi rog îndurările milostivirii Înalt Preaosfinției Voastre ca să vă milostiviți asupra ticăloșiei mele și să mă iertați de această călătorie ca să poci petrece și eu aceste sfințe zile în pace; iar după Paști, îndată mă voi afla eu singur în sfința mitropolie gătit cu toată punerea ca să pătinesc orice dela pirișii mei iar preoții cei ce au jăluit își vor lua cusurul de leață dela epitropia Sfințului Mormint, că aceea știu prea bine că eu pentru mine pînăla para m-am vgonisit ci și cît le-am dat m-am îndatorat și nu i-am lăsat, iar acum lăsînd monăstirea, și neavînd de unde, își vor lua leața de la cinstita epitropie, precum și mai înainte de a purcede am dat în scris și dupăce am venit aici iarăși am mai scris prin comisul Iordache al sfinței mitropolii.

Milostivește-te milostivește-te, Înalt Preaosfințite Stăpîne, scapă un suflet obidit de atîtea valuri și ticăloșii și mare facere de bine să va socoti Înalt Preaosfinției Voastre. De aceasta cu prea plecate genuchi rog milostivirea Înalt Preaosfinției Voastre și rămii al Înalt Preaosfinției Voastre prea plecată slugă.

«Macarie Ieromonahului»

1831, Aprilie 8

După Diac. Nic. M. Popescu

Față de conținutul unei atari înlimpinări, orice comentariu îl credem de prisos. El poate sluji de învățătură mai ales celor care față de pasiunile omenești, în luptă trebuie să se situeze pe o poziție înaltă, să asculte și pe unii și pe alții, după nemuritorul principiu de drept roman, consacrat în formula: «*audiatur et altera pars*». căci dreptatea este totdeauna la mijloc.

odăjdii, iar în spate soldați cu sulite³. Între ornamentele ramei superioare, găsim inițialele : H, A, iar între ale celei inferioare, dedesubt : II, H, Q reprezentînd desigur, numele meșterilor care s-au trudit cu împodobirea cărții.

Pe cel cu inițiala H (I), îl vom întîlni în frontispiciile de la 16 și 20 octombrie, iar pe cel cu inițiala II în frontispiciul din 17 octombrie. H reprezintă desigur pe Nicolae. N-am aflat alte gravuri cu inițialele A și Q.

Gravorii cărților. Rolul pe care îl îndeplineau odinioară tahigrafii (miniaturistii) manuscriselor pe pergament și pe hîrtie, de a împodobi cu frontispicii, chenare, vignete, litere ornate, titluri și chipuri de sfinți, sau de voievozi și alți ctitori, îl iau acum cei care gravează în lemn și mai tîrziu în metal, aceleași subiecte însoțite de motive ornamentale, de obicei vegetale, mai bogate și mai încărcate.

În mineiul pe octombrie, de la Neamț, tipărit în 1831, de Isaia tipograful și Inochentie ieromonahul, vom întîlni un număr de gravuri semnate cu numele întreg sau cu inițiale, și înfățișînd chenare marginale, frontispicii, vignete. Uneori, gravurile se compun din bucăți lucrute de doi gravori care și-au lăsat inițialele după care-i putem distinge.

Obiceiul acesta s-a păstrat pînă în zilele noastre și unul dintre cei care a interpretat cu multă înțelegere și cu artă motive folosite de acești modești înaintași, este pictorul George Russu, ale cărui inițiale, tot cirilice : II, P, apar pe frontispiciile și vignetele folosite la împodobirea cărților și a revistelor bisericești tipărite de Institutul Biblic de Editură și Misiune de pe lângă Patriarhia Romîna din București și astăzi.

Primul pe care-l aflăm cu numele întreg, printre motivele ornamentale care înconjoară cele patru medalioane ovale, din rîndul de jos al chenarului ce împodobește foaia de titlu, este «*Ghervasie monah*», alături de anul «1831». Numele și anul le găsim pe ornamentul din mijloc, dintre medalioanele sfinților Gherman și Anatolie, în cele două margini fiind Sf. Ioan Zlataust și Sf. Grigorie Bogoslov.

Al doilea gravor este *Theodosie monahul*, care semnează gravura de pe dosul foii de titlu, care înfățișează precum am văzut : scena înălțării la cer a Mîntuitorului, pe trei sferturi din partea superioară a paginii și cele două biserici, cu numele lui și data : «*Mănăstirea Pantocrator carea acum să numește Mănăstirea Neamțului, 1831, Theodosie monah*»,

3. Gravorul a avut cunoștință de recomandările erminiei, adaptate însă la cerințele speciale ale imprimatului, căci pentru pictura murală, erminia recomandă următoarele : «*case și deasupra Sfințului Duh și împăratul Constantin copil mic și mama lui Irina șezînd pe scaun, și fiind împăratul icoana lui Hristos, iară Irina a Precestei și despre amîndouă părțile lor Tarasie al Țarigradului și vechilii Papii Petre și iar patru preoți și alți sfinți părinți, șezînd în icoane și în mijlocul lor un arhiereu scriînd așa : oricare nu se va închina sfințelor icoane și cinstitei cruci, să fie anăthema*». Cf. *Iconografia*, editată de Ghenadie al Rîmnicului, București, 1891, p. 202.

Pentru cei ce vor urmări prin comparație aceste reprezentări, dăm în cele ce urmează și recomandările erminiei.

iar deasupra celei de a doua biserici : «*S. Gheorghie*». Biserica Sf. Gheorghe a fost demontată din incintă și astăzi este trecută în interior, în rîndul chiliilor.

Tot Theodosie semnează, însă numai cu literele Theo, frontispiciul începutului primei pagini de text, cuprinzînd în mijloc pe Iisus Hristos tronînd în slavă, binecuvîntînd cu ambele mîini și înconjurat cu o luxuriantă decorație alcătuită din frunze și flori bogate.

Pe aceeași pagină, și anume pe a doua gravură din grupul de patru care formează vigneta zilei și cuprinde două gravuri marginale, avînd ca motive cîte o frunză și două în mijloc, una desigur cu Sf. Anania, unul din cei 70 de apostoli, iar cealaltă cu prea cuviosul Roman cîntărețul, sfinții zilei, găsim literele «*The*» ($\Theta\epsilon$) ale aceluiași Theodosie.

Urmărindu-l în cuprinsul cărții, îl vom întîlni de obicei către colțul din stînga, în spațiul liber, sub ornament, în aceeași formă : $\Theta\epsilon$, în ziua de 1 octombrie, pe frontispiciul îngust, înfățișînd acoperămîntul Maicii Domnului, ornat în cele două laturi de motive vegetale.

La ziua de 3 octombrie, pe două gravuri din stînga, din cele trei care formează frontispiciul zilei și înfățișează pe cele două laturi două motive vegetale (frunze), iar în mijloc un sfînt, în veșmînt arhieresc, îl găsim sub forma : « $\Theta\epsilon$ — O. C. 1831 ». În această zi se prăznuiește Sf. Mucenic Dionisie Areopagitul⁴.

În aceeași formă și pe aceleași două dintîi gravuri, aceeași inscripție, toate cele trei gravuri fiind identice și în ziua de 4 octombrie, cînd se prăznuiește Sf. Mucenic Ierothei, episcopul Atenei.

Fără an și repetînd pe primele două gravuri, monograma *The* ($\Theta\epsilon$) apare gravura din ziua de 5 octombrie, cînd se prăznuiește Sf. Muceniță Haritina⁵. Chipul muceniței este înfățișat cu atributele muceniciei : crucea în stînga și trei vergi în dreapta ; în fund cetate și clădiri, ca și la ceilalți doi sfinți arhieriei dinainte, aceștia avînd crucea în dreapta și vergile în stînga. De o parte și alta, aceleași două gravuri cu frunze.

Frontispiciul zilei de 7 octombrie, compus din trei gravuri, înfățișează pe cele două laterale, cu aceleași motive, iar pe cea din mijloc doi sfinți mucenici în ținută de ostași cu tunici scurte, manții pe umeri, cel din dreapta purtînd cruce și vergi, cel din stînga o sulită și vergi.

4. Dionisie Areopagitul făcea parte dintre judecătorii Areopagului din Atena, cel mai înalt for, în problemele religioase la greci, cînd s-a prezentat Apostolul Pavel, prin anul 51, și a vorbit despre noua credință creștină. Ascultînd pe Apostolul Pavel, Dionisie s-a convins de adevărul celor spuse de acesta și s-a creștinat împreună cu alți ascultători, ajungînd mai tîrziu episcop al Atenei. (Dr. Gherasim Timuș, episcopul Argeșului, *Dicționar aghiografic*, cuprinzînd pe scurt viețile Sfinților, București, 1898, pp. 214—225).

«*Dionisie Areopagitul, bătrîn, de sabie se sfirșește, țindu-și capul în mîinile sale*». *Iconografia*, editată de episcopul Ghenadie al Rîmniceului, Buc. 1894, p. 202.

5. Haritina, martirizată în timpul lui Dioclețian, «*desrădăcinindu-i-se unghiile, să săvîrșește*» (ibidem), *Dicționarul aghiografic*, pp. 345—346.

În această zi se prăznuiesc Sfinții Serghie și Vach ⁶. Monograma (Θε) apare pe primele două plăci.

Frontispiciul zilei de 9 octombrie cuprinde trei chipuri de sfinți, în trei panouri dreptunghiulare verticale, mărginite de două panouri înguste, cu motive vegetale, fiecare panou lateral de lățimea unei jumătăți din celelalte cu chipuri de sfinți în mijloc. Pe panoul din mijloc, monograma Θε. În această zi se prăznuiesc următorii sfinți: Apostolul Iacov al lui Alfeu, cuviosul părinte Andronic și soția sa Athanasia.

Frontispiciul zilei de 10 octombrie este compus din patru panouri. Cele două din margini au ca motiv decorativ o formă de stejar, pornind pe diagonala din colțul interior de jos spre cel de sus, dinspre exterior. Pentru umplerea spațiilor dinspre celelalte două colțuri, din nervura frunzei centrale se desfac două nervuri cu frunze, ce merg spre margini, apoi se încovoie spre centru. Cele două panouri centrale, cuprinzând două chipuri de sfinți mucenici, cu atributele cunoscute (crucea și vergile), avînd în fund cetăți, amintesc desigur pe sfinții zilei: Sf. Mucenic Evlampie și Sf. Muceniță Evlampia ⁷. Pe panoul cu Sf. Muceniță Evlampia, monograma Θε (Theodosie).

6. Serghie și Vach au fost oișeri în armata imperială romană în timpul împăratului Maximian. Au fost martirizați în orașul Rasafe din Siria, căruia împăratul Justinian i-a dat numele de Serghiopole.

Episcopul Alexandru a ridicat aci, în cinstea celor doi martiri, prin anul 431, o biserică

Moaştele lor sînt împărțite prin mai multe biserici. Între acelea, trei biserici sînt în Roma, între care aceea numită «ad Montes», aparține colegiului rus.

O altă biserică este catedrala din Praga, al cărei hram este Sf. Vit și căreia i-a dăruit în 1354, Carol IV o părticică din acele moaște. Catedrala din Chartres a primit cîte un os de-al celor doi sfinți, din partea lui Enric IV, care și-a primit îngerea aci, în 1594.

La biserica lui Neagoe din Cîrtea de Argeș, s-au așezat în cutii de argint capetele celor doi sfinți, Serghie și Vach, prin grija episcopului Iosif, ajutat de ieromonahul Paisie, în 1799, lucrul și împodobirea cutiilor fiind făcute de arhimandritul Partenie. Inscripția de pe îmbrăcămintea capului Sf. Serghie are cuprinsul următor: «Cinstitul cap al sîntului mucenic Serghie. Această cutie s-au fost făcut de răposatul arhimandrit chir Partenie și s-au prelăcut acum din nou de smeritul ieromonah Paisie». Cam aceeași inscripție se află și pe argintul de pe capul lui Vach, cu deosebirea că în loc de Paisie, apare episcopul Iosif, sub forma: «...și s-au adus acum în bună podoabă de smeritul episcop chir Iosif, 1799».

În anul 1867, la 28 aprilie, moaştele sfinților Serghie și Vach au fost aduse la Ploiești, împreună cu ale muceniței Tatiana, ale Sfinței Filofteia și ale Sf. Ierarh Nifon, unde au fost întîmpinate de peste 25.000 orașeni și județeni. Cu acel prilej, s-a făcut procesiune pentru ploaie și drept recunoștință, ploieștenii au comandat un sicriu de lemn de chiparos, pe care sfințarul Luca Pană din București l-a înbrăcat în argint, în care s-a păstreze moaştele sfinților: Nifon, Tatiana, Serghie și Vach, precum arată inscripția (Ibidem, p. 746—747).

Iconografa, l. c., îi prezintă așa: «cel întii prin munci să săvîrșește iar cel de al doilea prin sabie să săvîrșește și sunt amîndoi tineri, fără de barbă».

7. Sf. muceniță Evlampia și Sf. Mucenic Evlampie au fost martirizați în timpul împăratului Maximian, «pe cînd în Nicomidia era Maxim» (Dicționar, p. 267): «Evlampie, tînăr, mijind barbă și Evlampia de sabie se săvîrșesc». (Iconografa, l. c.).

La 11 octombrie se prăznuiesc doi sfinți *Apostolul Filip*⁸ unul din cei șapte diaconi, și *Theofan mărturisitorul*⁹, mitropolitul Niceei și făcătorul de cîntări. Panoul care-i înfățișează cu monograma ΘΕ este flancat de alte două, avînd ca motive ornamentale trei frunze, pe care le-am mai întilnit. Cel din dreapta este răsturnat, după cum se constată din poziția monogramei ΘΕ și desigur că a fost greșit așezat aci, în loc de a fi în stînga, cum ar fi fost normal.

La 12 octombrie, aflăm un frontispiciu alcătuit din patru panouri, din care cele două marginale înfățișează două flori cu cîte patru petale, înconjurate de frunze și boboci stilizați, iar cele două panouri centrale înfățișează chipurile sfinților zilei, precum urmează : în cel din stînga, mucenicii *Prov, Tarah și Andronic*¹⁰, iar în cel din dreapta : cuviosul *Cosma*, episcopul *Maiumei Aghiopolitul*¹¹. Primul poartă semnătura *Neco*, iar al doilea inițiala Θ (desigur a lui *Theodosie*).

8. Sf. Apostol Filip diaconul a propovăduit la Cezareea Palestinei. După uciderea Sfîntului Ștefan, Filip a propovăduit în Samaria, unde a întilnit pe Simon Mugul, cunoscut pentru încercarea de a cumpăra cu bani harul pe care Apostolii îl transmiteau noilor ucenici, prin punerea mîinilor pe cap, de unde a rămas cuvîntul *simonie*, sinonim cu *mită*.

Din Samaria, Filip a plecat spre Gaza, unde a întilnit pe eunucul reginei Candachia, regina Etiopiei, care cilea mergînd în căruță din carlea profetului Isaia, pasajul privind jerfa lui Iisus, cuprins în cuvintele : «*Ca o oaie spre junghere s-au adus și ca un miel ce nu-și deschide gura sa nevinovat înaintea celui ce-l tunde, așa nu s-a deschis gura sa*» (*Dicționarul*, p. 293).

Scena călătoriei lui Filip împreună cu eunucul, destul de rară, este zugrăvită împreună cu scena botezului eunucului, în biserica de lemn din comuna Ieud, în Maramureș. Zugravul a redat cu toată sinceritatea și după tipicul tradițional, personajele, cele două cetății (Ierusalimul și Gaza), trăsura, caii rotați, colina pe sub care trece drumul, însoțite de inscripția explicativă de deasupra scenelor : «*În zilele acelea ingerul au grăit către Filip : mergi în Gaza și iată un arap al... Canduchiei venise să se închine Ierusalimului. Și Duhul au zis lui Filip și au șezut cu el și s-au pogorit în apă*» (V. Brătulescu, *Biserici de lemn din Maramureș*, *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXXIV (1941), fasc. 107—110, p. 114 și fig. 204, p. 122).

9. Theofan mărturisitorul a fost «*fiul lui Isac guvernatorul Arhipelagului*», care la moarte l-a lăsat sub tutela împăratului Constantin Copronimul. Căsătorindu-se, chiar din prima zi, din ziua nunții, Theofan a holărit cu soția sa să se retragă fiecare la o mînăstire și să ducă o viață de pocăință și rugăciune.

El a luat parte la sinodul ecumenic din anul 787, în timpul restabilirii cultului icoanelor. Leon Armeanul care a reînceput persecuția închinătorilor la icoane în anul 814, încercînd să atragă de partea sa pe Theofan mărturisitorul, neizbutînd, poruncește ca Theofan să fie închis. În 818, Theofan este scos din închisoare și exilat în insula Samotracia, unde moare la 12 martie 818 (*Dicționarul*, p. 820).

10. *Prov, Tarah și Andronic* au fost martirizați de Numerian Maxim, guvernatorul Ciliciei, în anul 304, în timpul împăratului Dioclețian. Interogatoriul lui Maxim și răspunsurile la acest interogatoriu ale celor trei martiri ni s-au păstrat, cu mențiunea orașelor Tars, Mopsuestia și Azasb din Cilicia, unde au fost interogați (*Ibid.*, p. 69 și urm.). «*Prov, Tarah și Andronic, cu cuțite tăindu-se se săvîrșesc, însă Tarah bătrîn, iar cei doi tineri*» (*Iconografia*, p. 202).

11. *Cosma* este cunoscutul «*făcător de cîntări, episcopul Maiumei Aghiopolitul*». Rămînînd orfan, a fost crescut de Sf. Damaschin, alături de fiul său Ioan, cărora le-a pus dascăli pentru învățătură. Ei s-au călugărit în mînăstirea Sf. Sava., după care Ioan a ajuns preot, iar Cosma episcop de Maium (*Dicționar*, p. 133).

Ca și la 11 octombrie, la 13 octombrie panoul din latura dreaptă, cu monograma Θε, a lui *Theodosie*, apare răsturnat. Cel din mijloc, înfățișînd pe sfinții zilei, *Carp* și *Papia*¹², nu poartă nici o monogramă.

Frontispiciul din 14 octombrie, alcătuit din patru panouri, este aidoma celui din 12 octombrie, cu deosebirea că cei trei sfinți mucenici, al căror panou este semnat de *Necolae*, sînt așezați în latura dreaptă, iar al patrulea în stînga, cu monograma lui *Theodosie*. Numele lor sînt: *Nazarie*, *Ghervasie*, *Protasie* și *Chelsie*¹³. Încă o deosebire găsim între felul cum sînt înfățișate pe cele două panouri, cu cîte un sfînt.

În ziua de 15 octombrie, se prăznuiesc sfinții *Luchian* și *Evthimie cel Nou*¹⁴. Frontispiciul prezintă numai chipul unuia din panoul central, flancat de cele două panouri cu motive vegetale, cel din stînga avînd monograma Θε.

Frontispiciul zilei de 19 este compus din patru panouri, cele din margini înfățișează cîte o frunză stilizată, pornind din colțul interior de jos și mergînd spre colțul exterior de sus, aidoma celor din 10 octombrie. În mijloc sînt două panouri cu monograma Θε, înfățișînd în stînga pe proorocul *Ioil*, de profil, cu mîna dreaptă ridicată în sus, iar cu stînga ținînd o filacteră; în dreapta pe mucenicul *Uar*¹⁵, în ținută de ostaș,

12. *Carp* și *Papia*, numele celor doi sfinți care se prăznuiesc în ziua de 13 octombrie, pare a fi greșit dat, în ce privește pe *Papia*. În adevăr, sub numele de *Papia*, întîlnim mai mulți sfinți, și anume: *Papie*, episcopul Ierapolei, *Papia*, martir, care se sărbătorește la 31 ianuarie, și alții sub același nume, ale căror zile de prăznuire sînt: 5 aprilie, 2 iunie, 28 iunie și 7 iulie. Pentru 13 octombrie, este amintit alături de *Carp*, «*episcopul de Tiatira, în Asia, Papil, diaconul său*». Ambii au suferit martiriul în timpul persecuției împăratului Deciu, Valeriu fiind pe acea vreme guvernatorul Asiei. Acesta i-a dus la Pergam, orașul lor de naștere și acolo i-a chinat pentru ca apoi să-iucidă» (*Ibid.*, p. 157); «*Carp bătrîn și Papil începîndu-i barba a crește*» (*Iconografia*, p. 202).

13. *Nazarie*, *Ghervasie*, *Protasie* și *Chelsie*. «*Chelsie, martir, a pătimit cu Nazarie la Milan în 14 octombrie*».

Ghervasie și *Protasie*, fiii Sfîntului Vital și ai Sfintei Valeria, au pătimit tot la Milan, în timpul lui Nero, sau «*cel mai tîrziu sub Domițian*» (*Dicționarul*, p. 320). *Nazarie*, fiul unei mame pioase, *Perpetua*, a predicat la Milano, unde a fost martirizat împreună cu însoțitorul său *Chelsie*, în timpul lui Nero. Corpurile lor au fost descoperite și scoase din pămînt în anul 395, de Sf. Ambrozie, care le-a așezat în biserica închinată lor. Parte din moaște le-a trimis Sfîntului Paulin de Nola (*Ibid.*, p. 598), «*Ghervasie tînăr, Nazarie vărunt, Protasie tînăr, Chelsie prunc de tîcere de sabie se săvișesc*» (*Iconografia*, p. 202).

14. «*Sf. Lucian, preot era din Samosata, Siria*», a fost arestat în anul 303, în Nicomidia, în urma edictului împăratului Dioclețian, împreună cu episcopul Antim de Antiohia, care a fost martirizat, în acel an, după cum a scris însuși *Lucian* credincioșilor din Antiohia, el rămînînd închis pînă în anul 312, cînd a fost martirizat.

După cum «*spune Sf. Ioan Crisostom, Lucian a fost înmormîntat în orașul Drepane din Bitinia*», unde, «*cîva timp după aceea, împăratul Constantin cel Mare a ridicat orașul numit Helenopole, după numele mamei sale*» (*Dicționarul*, p. 514).

Evthimie este cunoscut ca luptător la Tesalonica, pentru respectarea icoanelor (*Ibid.*, p. 260).

15. *Ioil* este omis din Dicționarul aghiografic citat, iar *Uar* apare sub numele de *Var*, supus la munci în timpul împăratului Maximian și dîndu-și sufletul la 19 octombrie, cînd i se face și pomenirea (*Ibid.*, p. 840). «*Uar, tînăr prin sabie ia sfîrșitul*», pomenit împreună cu *Marin* la 15 octombrie (*Iconografia*, p. 203).

cu tunică scurtă și mantie, în dreapta avînd mănunchiul de vergi, în stînga ținînd crucea, atributele muceniciei.

Frontispiciul zilei de 21 octombrie are forma dreptunghiulară ; este alcătuit dintr-o singură bucată care prezintă în cele două margini cîte o floare cu patru petale dispuse în jurul unui cerculeț, în formă de cruce, întregite spre colțurile de sus prin două frunzulițe, iar în partea de jos prin cîte o frunză stilizată, așezată orizontal.

În spațiul larg din centru, chipul unui schimnic alături de un butuc și un butoi. Pe butuc, inscripție «1831», iar pe mijlocul frunzei orizontale din dreapta, numele «Θ_Ε0 *dosie*».

Frontispiciul zilei de 23 octombrie, compus din trei panouri, cele două laterale (cel din stînga cu monograma Θ_Ε), ornate cu motivele vegetale cunoscute, iar cel din mijloc înfățișînd un chip de ierarh mucenic, purtînd cruce și mănunchiul de vergi, desigur închipuind pe apostolul *Iacob, fratele Domnului*¹⁶ ; în fund, cetate ; are în partea de jos inițialele «Θ — C» (*Theodosie*) și data «1831».

Frontispiciul zilei de 24 octombrie, dintr-o singură bucată, cuprinde în partea centrală un număr de sfinți ostași, mucenici și sfinite, încadrați spre margini de cîte o frunză stilizată. Sub cele două frunze din colțuri, monograma Θ_Ε și anul «1830».

Pomenirea sf. mucenic *Aretha*¹⁷ «și cu soțiile lui» ; e vorba de soț = tovarăș, cu denumirea locală și unică de *soție* și pentru masculinul soț și pentru femininul soție.

Frontispiciul zilei de 25, de asemenea dintr-o bucată, mărginit la cele două capete de cîte două frunze stilizate, dispuse în volute, cu margini crestate, închid chipurile a doi mucenici : *Marchian și Martirie*¹⁸, văzuți în perspectiva unei cetăți. Dedesubt, numele prescurtat al gravorului Θ_Ε0 și anul «1830».

16. *Iacob, fratele Domnului*, numit cel mic și dreptul, este «fiul lui Alfeu și al Mariei, sora Sîntei Fecioare». El a fost episcop al Ierusalimului și a fost martirizat în ziua de Paști, la 10 aprilie, anul 61 d. Hr., fiind aruncat de pe «platforma templului» și apoi ucis cu pietre (*Dicționarul*, p. 351—352). «*Iacob fratele lui Dumnezeu învățînd, pre aripabisericii, cu un lemn lovindu-l jidovii în cap se săvîrșește*» (*Iconografia*, p. 203).

17. Sf. *Areta*, «numit și *Harit și Haritz, era guvernatorul orașului Nagran, vechea capitală a Iemenului*». El a fost ucis pentru mărturisirea credinței creștine în anul 523, împreună cu *Duma sau Reuma, soția sa, și cu jücele sale*. (*Ibid.*, p. 102).

Chipul Sf. *Areta* a fost zugrăvit la 1526, în biserica lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș. A fost reprodus în culori și a fost descris de V. Brătulescu în «*Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*», pl. XVI, p. 35 și 61. «*Aretha bătrîn și cei împreună cu dînsul de toată vîrsta prin sabie se săvîrșește* (*Iconografia*, p. 203).

18. Sf. *Marchian și Martirie*. *Marcian* a fost ars de viu, împreună cu *Lucian*, de proconsulul *Sabin* al *Bitiniei*, iar lui *Martirie* i s-a tăiat capul (*Ibidem*, p. 527, 555).

La 26 octombrie, frontispiciul este înlocuit printr-o gravură încadrată într-o ramă din două chenare care închid chipul Sf. Dumitru¹⁹ în ținută de ostaș, cu tunică strimțată, coif și mantie, purtând în dreapta o cruce, iar în stînga sabie. Jos în dreapta, monograma Θε.

Frontispiciul zilei de 29 este alcătuit din patru bucăți. Cele două din margini prezintă câte o floare stilizată, compusă din patru petale, înconjurată de frunze și de boboci în formă de potir. Cele din mijloc, cu monogramul Θε înfățișează pe mucenița «Anastasia Rîmleanca» și pe «Avramie Inchisul»²⁰.

Frontispiciul zilei de 30 este compus din patru panouri. Cele două laterale au aceleași motive florale ca și cele din ziua de 29 octombrie; cele din mijloc prezintă pe mucenicul Zinovie, episcopul egheilor, cu monograma Θ.Γ. și anul «1831» și pe sora lui Zinovie²¹, în panoul al doilea. În fund cetăți.

Frontispiciul zilei de 31, dintr-o bucată, cu câte două motive florale în cele patru colțuri, cu monograma Θε în cel din stînga, prezintă în primul medalion pe apostolii Stahie, Amplie, Urvan, Aristovul²² și Narchis, iar în al doilea pe mucenicul Epimah²³.

Al treilea nume de gravor este «Necolai», pe care îl întîlnim pe frontispiciul dintr-o bucată, înfățișînd în mijloc pe Sf. Apostol Toma, ținînd mîna stîngă pe o placă rezemată pe pămînt și cuprinzînd numere romane de capitale, iar dreapta, cu degetul arătător în sus.

În fund, cetate, în lături câte o floare deschisă și frunze în jur. Apostolul Toma se prăznuiește la 6 octombrie.

Împreună cu Theodosie, Necolai apare în frontispiciul alcătuit din patru panouri, al zilei de 12 octombrie. A se vedea la Theodosie aceeași zi.

19. Sf. Dimitrie, «mare martir din Tesalonic», este cel care îndeamnă pe Sf. Nestor să lupte cu păgînul Lie că-l va birui, ceea ce se și întîmplă. Din aceasta pricină, împăratul Maximian pune să-l ucidă cu sulițele în închisoare (*Ibid.*, p. 209).

Scena în care Sf. Dimitrie îndeamnă pe Nestor să lupte cu Lie păgînul este foarte răspîndită în pictura bisericilor de lemn din Maramureș, dar mai ales scena în care Nestor luptă cu Lie și-l învinge, aruncîndu-l în țepile de fier în care pieriseră atîția creștini obligați să se lupte cu acea namilă păgînă. (V. Brătulescu, *Bisericile de lemn din Maramureș*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», an. XXXV (1941), fasc. 107—110, p. 6, 13, 14, 17, 20, 46, 73, 77, 93, 104, 114, 131, 152; fig. 158, p. 100; fig. 187, p. 113; fig. 204, p. 122).

20. Anastasia «romana» a fost martirizată în timpul împăraților Decius și Valerian, fiind guvernator Prob (*Dicționarul*, p. 59). Avramie Inchisul, aflat în frontispiciul respectiv cu Sf. Anastasia, nu este menționat în Dicționarul aghiografic la 29 octombrie, ci la 31 octombrie (*Ibid.*, p. 139).

«Anastasia, țitele, maselele și limba scoțindu-se și unghiile și mîinile tăindu-i-se și mai pe urmă capul, se săvîrșește (*Iconografia*, p. 203).

21. Sf. mucenic Zinovie și sora sa Zinovia sînt trecuți în Dicționarul aghiografic sub numele Zenobia și Zenobie, episcop de Egeea, martirizați în ziua de 30 octombrie, cînd fi se face prăznuirea (*Dicționarul*, p. 870).

22. Aristobul face parte din cei 70 de apostoli, împreună cu Amplie, episcop de Odisiopol, cu Statie, care se sărbătorește și la 4 ianuarie, împreună cu Urban și cu Narchis, pomeniți, reprezentați în gravurile din mineiul lunii octombrie, ziua de 29 (*Ibidem*, locurile indicate alfabetic).

23. Epimah «romanul» s-a săvîrșit de sabie în 31 octombrie (*Ibidem*, p. 248).

Frontispiciul zilei de 18, cu semnătura «*Necol*», reproduce pe cel de la 6 octombrie.

Frontispiciul zilei de 27, dintr-o bucată, semnată **N H : A**, înfățișează în mijloc pe *Sf. Mucenic Nestor*, în chip de ostaș, purtând în dreapta crucea, în stînga mănunchiul de vergi, iar în fund o cetate. În cele două laturi, și pornind spre colțurile de sus, cite o frunză stilizată, însoțite de cite două flori, de o parte și alta.

FRONTISPICIUL ȘI GRAVURI NESEMNAȚE

În ziua de 8 octombrie, cînd se prăznuiește *Cuv. Pelaghia*, aflăm frontispiciul alcătuit din trei panouri : cele două laterale, de formă dreptunghiulară, așezate în lung, au ca motiv o floare deschisă, cu patru petale, înconjurată de frunze stilizate, spre laturile de sus și jos, avînd cite un boboc, iar spre cele patru colțuri, patru frunze de stejar.

În panoul din mijloc, chipul cuvioasei în pustie.

Frontispiciul nu are nici o inițială sau monogramă. Panoul din mijlocul frontispiciului, din ziua de 13 octombrie, nu este semnat, deși cel de alături, cu decorații vegetale și răsturnat, ca și cel din 11 octombrie, poartă monograma lui *Theodosie*.

Gravura de la 14 octombrie, înfățișînd pe *Cuv. Paraschiva*, nu este semnată și nici vreo monogramă sau inițială nu poartă.

Frontispiciul zilei de 22 octombrie este compus din patru bucăți : cele două marginale, înguste, cu motive vegetale, reproduc pe cele de la 9 octombrie, cele din mijloc înfățișează pe *Sf. Averchie*, episcopul Ierapolei, iar celălalt, de formă lunguiată, pe cei șapte coconi din Efes.

Frontispiciul zilei de 16 octombrie, dintr-o bucată, purtînd inițiala **H (I)** pe panoul din mijloc, prezintă în mijloc, în ținută de ostaș, pe *Sf. Longhin Sutașul*, purtînd steag ; în fund cetate, iar în laturile cadrului cite o floare stilizată, umplînd aproape întreg spațiul.

Frontispiciul zilei de 20, cînd se prăznuiește *mucenicul Artemie*, avînd inițiala **H (I)**, este aidoma celui din 16 octombrie.

Frontispiciul zilei de 17, alcătuit dintr-o bandă dreptunghiulară dintr-o singură bucată, prezintă pe *proorocul Osie* și pe *mucenicul Andrei Criteanul*, cu atributele respective : proorocul ținînd un rului, iar mucenicul o cruce și un mănunchi de vergi. În dreapta și în stînga, aflăm cite un motiv vegetal alcătuit din frunze bogate, pornind din colțul de jos și mergînd spre cel opus din latura de sus. Inițiala **H** indică numele gravorului.

Viețile sfinților pe luna dechembrie, tipărite la Mitropolia din București, în timpul lui Alexandru Dimitrie Ghica, de *Meletie monahul*, tipograf, în 1835. Titlul scris cu negru, încadrat de un chenar marginal, compus din două coloane ornate cu frunze, flori și înconjurată cu coarde de viță, cu frunze și struguri. Coloanele se reazemă pe o bandă cu ornament floral, urmărind linia șerpuită și mărginesc un cadru din două linii subțiri, legat cu o arcadă, la ale cărei colțuri apar două capete de îngeri înaripați. Sus, un frontispiciu alcătuit din *Sf. Constantin și Elena*, flan-

cați de doi sfinți tineri, toți sub arcade. Întreaga compoziție este mărginită de un cadru linear, într-o ramă cu un motiv vegetal care se repetă, închisă în a doua ramă compusă din linii oblice, pe trei laturi, avînd în cele patru colțuri cîte un motiv floral, iar latura de jos, mai lată, prezintă două motive florale. În colțul stîng de sus al ramei, interior un I, probabil inițiala gravorului. Clișeul este copiat aproape întocmai după foaia de titlu a cărții. Cuvinte puține, oarecare, din cele multe ale... (Sf.) Ioan Gură de Aur, tipărită în 1825, tot la Mitropolia din București de tipograful Matei Băbeanul. Pe verso, stema țării : vulturul cu coroană și cruce în cioc, armele și insemnele puterii, cumpăna și ancora. În jur o ramă, compusă dintr-o bandă ornată cu coarda de viță, cu struguri și frunze, avînd în cele patru colțuri patru flori în formă de cruce. Numele gravorului este tipărit pe latura de jos a ramei : «IEROMO[nah] Constantie».

Pe fila următoare, un frontispiciu avînd în mijloc în medalion, chipul lui Iisus Hristos, înconjurat de motive florale și flancat de două icoane : în stînga «*prooroc Ieosis*» (sic), în dreapta «*proorocul Ilie*».

În mijloc, un citat din psalmul 15, stih 3 ; jos o vigneta în forma unei cupe largi, înflorate și închizînd un chip omenesc stilizat. Pe verso, chipul Sf. Ioan Zlataust, în veșminte de arhieru, încadrat între două coloane ornate, închise de o ramă subțire. Dedesubt, imprimată, o invocare către sfinți, iar în jur o ramă compusă din două tulpini ce serpuiesc, pornind din latura de jos, urcînd și întîlnindu-se în sus, în punctul corespunzător celei de jos. Tulpinile sînt încadrate de frunze și flori bogate.

Fila a treia este împodobită cu un frontispiciu compus din motive lineare și florale. Inițialele mari sînt încadrate în suprafețe dreptunghiulare, umplute cu decorații florale.

Insemnări de mină. Pe fila a doua : «*Această mineie ce să numește Dechiemvre s-au hărăzit prin darul Sf. Mitropolii spre pomenire în veci și s-au cumpărat din milostenie prin ostenirea preoților sfintei biserici Vergu unde să prăznuește hramul Sf. Dimitrie. Iconomul Rudescu.*»

Pe dosul ultimei file albe : «*...Doamne ajută. Să să știe de cînd am venit eu la biserica ca paracliseru la biserica Vergului, de cînd au venit Turcii... de cînd s-au făcut clopotnița de la leat 1847 și am găsit pă părintele Ruse și pă părintele Ștefan și pă... epitropul și pă dascălu Ilie cîntărețu 1847 Avg. I.*»

Eu Niță paracliserul.

Viețile sfinților pe luna Septembrie, tipărite la mînăstirea Neamț, în 1807. Chenarul, care închide titlul cărții lucrat în negru, este bogat împodobit cu motive florale (tulpini, frunze și flori), urmărind linia șerpuită. Pe dosul filei, stema rusească (vulturul cu două capete, ținînd în ghiare sabia și buzduganul, prezintă dedesubt, în două ovale, stema Moldovei și a Munteniei. Pe margine, monograme care dau numele : «*Alexandru Pavlovici, întîiul împărat a toată Rusia.*»

Inițiale de formă capitale, unele de proporții mici, altele mari, sînt încadrate în suprafețe mai mari, ornate.

După partea introductivă, care cuprinde 40 pagini, urmează o filă despărțită în două, printr-un stih (15) din psalmul 15.

IZVOADE DIN TRECUT, PENTRU INSPIRAȚII ACTUALE

Zodiacul. Partea de sus cuprinde un cadru dreptunghiular, mărginit spre laturile filei de două coloane, deasupra cărora plutesc cîte două capete de îngeri. În partea de sus a cadrului, Dumnezeu Tatăl, plutind pe nori, are sub picioare, în dreapta soarele, în stînga luna și stelele, însoțite de inscripții, ce arată că este zi și noapte. În restul spațiului, un medalion cuprinzînd în mijloc un cerc în care este înscris ochiul lui Dumnezeu, înconjurat de raze dispuse în triunghi, avînd în jur *simbolurile celor patru anotimpuri* : o plantă înflorită, simbolizînd primăvara ; un snop de grîu — vara ; fructe și struguri — toamna ; un copac desfrunzit — iarna. În jurul acestui medalion central, urmează al doilea cerc, în care sînt închise pe banda dintre cele două cercuri, *simbolurile zodiacului, cu numele celor 12 luni ale anului, scrise pe ramele în formă de semilune care închid simbolurile.* Zodiacul zugrăvit poate fi văzut și în pridvorul bisericii de la Schitul Maicilor din București.

Pictorii G. Russu și D. D. Nicolaide s-au inspirat în lucrările lor dintr-o asemenea reprezentare. Cel dintîi în calendarele Mitropoliei Olteniei, pe anii din urmă, iar celălalt în reprezentarea de pe plafonul pro-naosului din biserica de lemn mutată în satul Cermegești, locul de naștere a P. F. Patriarh Justinian.

Și motivele florale ale chenarului foi de titlu, precum și alte motive din vechile gravuri, au fost interpretate de pictorul *G. Russu în calendarele amintite și în alte vignete de cărți.* În partea inferioară a filei de care am vorbit, găsim cumpăna, patru capete de îngeri (două cîte două), corespunzînd celor din partea de sus, iar jos o vignetă compusă din opt frunze stilizate și grupate în jurul unui vas, de asemenea stilizat. Pe dosul filei, scena înălțării lui Iisus, cu siluete pitorești de coline cu iarbă, flori și copaci. În colțul de jos din dreapta al scenei, data : «1807».

Însemnare sub cadrul foi de titlu, scrisă citeț : «*Și această carte cuprinzătoare de viețile sfinților apostoli, ierarhi, mucenici și cuvioși ce să prăznuesc pe luna Septe[mvrie] iaste a mea. Justina monahia 1807. August 8.*»

VIEȚILE SFINȚILOR PE LUNA MARTIE

Titlurile din rusește în romînește și în parte și din elinește, tipărite în 1813, la minăstirea Neamț, martie 26. Fără numele tipografului. Cadrul floral, bogat dezvoltat în jurul titlului, este încadrat într-o linie marginală. Dedesubt, inițialele II. O.

Pe verso, stema Moldovei, cu armele țării și monogramele care dau numele : «*Io Scarlat Alexandru Calimah, Voevod.*» Sub stemă, numele gravorului : «*protoierei Mihail.*»

La sfârșitul predosloviei, pe spatele ultimei file, este reproducă scena «*Înălțarea Domnului*», după același clișeu cu data 1807, pe care l-am văzut la nr. 3 de mai sus.

Inițialele de format mic sau mare sînt încadrate la fel cu cele de la nr. 3.

Frontispiciul primei file de text, ornat cu motive florale, bogate, care închid o icoană centrală, reprezentînd pe Maica Domnului în slavă și pe Iisus copil, între arhierii și capete încoronate, cuprinde jos numele gravorului : «*ierei Simion*».

Pe o vigneta de pe ultima filă, două inițiale *M* și *S*, probabil închinuînd numele *protoiereului Mihail* și al *iereului Simion*, gravorul cărții.

Insemnări din 1840 ale unui Ioan care a citit cartea și alta din 1859, April 23 a popei Oprea din Lăculețe.

Chiriadodromion, tipărit la Mitropolia din București în 1801, de *Stanciul Toma tipograf*. Chenarul cu marginile laterale avînd ornamente motive lineare, iar cea de sus și cea de jos, motive florale, tulpină șerpuită, cu frunze și flori.

Pe verso, stema Munteniei și Moldovei, cu monogramele lui «*Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod*».

Însemnare pe foia de titlu. Lipsește începutul fiind tăiat la legarea cărții : «*...nostru domnu Ioan Costandin Alexandru Ispilanti și în zilele preaosfințitului arhiepiscop și mitropolit a toată Ungrovlahia chiriu chir-Dositei*».

Pe spațiul alb de la sfârșitul precuvîntării, socoteli bănești : «*8 parale piine ; 3 parale ulei ; 2, sare... 5 orezu ; o para, ceapă*».

Altă însemnare pe aceeași pagină :

«*Întru cînstita mîna părintelui Ștefan... cu plecăciune sărută mîna (Sf.) tale... orînduiala acestă sfîntă biserică...*».

La sfârșit : «*1 piine, 2, măslina, Duminecă seara*». «*Cu frățească dragoste mă închin dumatiale jupân Nicolae²⁴, să faci bine ca să-i orînduești la prăvălia din Hanul Colței ca să mă chivernisesc la Stoica să ai ce dă la sfînta biserică*».

Criptograma tipărită în formă de romb pe ultima filă de text, înaintea scării, dă numele «*Grigorie*».

Penticostar incomplet. Pe fila ФЧН (698), însemnări : «*Să să știe c-am scris eu Toma loqofăt sin Vasile Bărbieru*».

Aceași mină pe marginea din dreapta : «*Să să știe dă cându am învățat carte cu Toma loq. să să știe că numai la beserică întru sfînta mănăstire la Vișorita Fev. 2 zile, leat 7264*» (1756).

Alta, de altă mină, mai sus : «*Și cîndu au fost leat 7208 (3GH) atunci au făcut sfatu pentru ce lucru oarecare... pentru...*».

24. Jupin Nicolae este Niclae Trăsnea, ctitor binefăcător la biserica Albă din calea Victoriei, București, fostul administrator al spitalului Colțea din București (v. V. Brătulescu, *Inscripții și însemnări documentare, zugrăvi și meșteri argintari la biserici din București*, în «*Glasul Bisericii*», an. XXI, nr. 3—4, martie-aprilie 1962, p. 342, nota 1, unde se află și bibliografia trebuitoare).

La sfârșit : «*Smeritul întru preoți chiriu chir popa Stanciu ce eram priot la sfînta mînăstire Vihorita, unde este hramul S. Troiți și marelui mucenicului Gheorghie purtătorul de biruință i proci Sept. 12 zile vleat 3GHA (7254) = 1745.*

Pe coperta de lemn, cîteva nume de monahi.

Biblia lui Șaguna, tipărită la Sibiu în 1856—1858. Însemnare pe foaia de titlu, dedesubt : «*Prin îndemnarea și stăruința lui Dimitrie Georgiu Teișanu s-au adus această²⁵ de la Sibii, Pitești, în 18 Fevruarie 1858.*

Antologhion tipărit la Mitropolia din București, de Iordache Stai-covici, în 1766. Însemnări pe a doua față : «*Au cumpărat-o pentru monastirea Viforita să fie la sfînta beserică Dechem. 5 zile 1766, Ioan ierei.*» «*Ștefan ierei ot sf. Ioan din Tirgoviște 1782, Sept. 30.*

Aceeași mină în josul paginii : «*La Sept. 8... am scris eu cu mîna cel tuturor rugător de sîn[ătate] și voitor de bine Ștefan preot 1783 Sept. 7.*

Cuvintele lui Dorothei, tipărite la Rîmnic în 1784 de Climente ieromonah și de pan Costandin, tipograful Rîmnicului. Foaia de titlu, înconjurată de 30 medalioane cu chipuri de sfinți, prezintă titlul încadrat într-o ramă. În colțurile de sus, peste medalioane, cîte un înger stînd ; în cele de jos, pe pedestale, doi îngeri susținînd cîte o coloană avînd în vîrf un cap de înger înaripat. Compoziția amintește stilul apusean.

În josul primelor pagini : «*Această sfîntă carte ce să numește Dorothei au fost a cucernicului erodiaocon Hariton cel dă dăruște nean (?) ucenic al starețului Daniil și s-au dăruit Sf. mînăstiri fiind iconom la mînăstirea Dealul 1846, Mai 4.*

Cuvintele lui Dorothei, exemplar incomplet. Însemnări incomplete și fără importanță. Pe dosul filei 68 : «*La leatu 1814, Sept. 17 am începutu la porumb de a-l culege...*».

Cuvintele Sf. Ioan Gură de Aur. Clișeul foii de titlu va fi reprodus și în 1835 pentru foaia de titlu a vieților de sfinți din luna septembrie. Tot așa clișeul de pe foaia a treia cu chipul Sf. «*Ioan Zlataust*», în cartea din 1835, adăugîndu-se în jur un chenar, iar pe spațiul alb de la picioarele sfîntului, al cărui chip este ridicat mai sus, sînt scrise cuvinte de laudă și de rugăciune către sfînt.

Însemnări în josul paginilor prime : «*Această carte a sfîntului Ioan Gură de Aur împreună cu alta a Sfîntului Vasilie celui Mare să au dăruit Sfintei biserici ot schitul Viforăței unde să prăznuște Nașterea Maicii Domnului. 828 Dichv.*». Stampila ovală cuprinzînd monograma «*Gr. Er.*» (Grigore ereu) și anul 1830, mai cuprinde literele I.O.M.Ș. înăuntrul unui ornament din linii împletite, care în realitate dau numele sfîntului «*Ion Hrisostomu*».

Pe alocuri, inițialele de început sînt înlocuite cu gravuri înfățișînd scene religioase, legate de textul respectiv.

Cazania cu predoslovia mitropolitului Neofit de la Crit din sec. XVIII, tipărită la București, 7250 (1742), ca și cea următoare, este legată în coperte de lemn acoperite în piele și împodobite cu două chenare

de flori subțiri, cu frunze și flori subțiri, cum am întâlnit la minăstirea Dragomirna în unele manuscrise slave din sec. XVIII.

Icoana imprimată în mijloc, patru flori în colțuri, un chenar din puncte, coperta din dos cu aceleași chenare marginale cu patru benzi verticale, avînd aceleași motive și două benzi orizontale sus și jos, confirmă legătura în țară și stabilește epoca.

Însemnare pe prima filă : «*Schitu Viforita*».

Cazania tipărită la Mitropolia din București în anul 7250 (1742), în timpul mitropolitului Neofit, care-i scrie și un cuvînt către cititori, și în timpul domniei lui Mihai Racoviță.

O însemnare prețioasă, pe fila a treia, amintește în 1826, revoluția din 1821 :

«In vremea apostasiei Grecilor dă n leat 821 viind Turcii la Tîrgoviște spre izgonirea apostaziile, au călcat și Schitul Viforita, unde să afla băjenarii mulți dă n Tîrgovișteni, care spăimântîndu-să dă venirea Turcilor au fugit toți în toate părțile și au jefuit Turcii tot ce au găsit, cum și avutul meu. Peste două zile luînd Turci de pază... haș bei, mai marele oștilor, m-am dus să-mi caut familia și găsind în curtea schitului multe cărți bisericești aruncate. Le-am adunat și le-am adus acasă la mine, apoi, după ce s-au strîns maicile în Tîrgoviște, am chemat pă unele din maici, le-am arătat cărțile și ziceau că sunt cărțile bisericii. Le-au luat toate rămîind la mine numai această sfîntă carte la care neîndeletnicîndu-mă a citi, tocmai estimp, împreună cu slugeru Nicolae Papazoglu citînd și găsind și dă mână însemnat că cel mi s-au dat a înțelege că și această sfîntă carte este tot dăla numitu schit și neprimînd sufletul meu acest lucru strein în casa mea, am dat-o iarăși la locul de unde s-au strămutat. Și mă rog cu umilînță către cei ce vor ceti, să zică Dumnezeu să erte dă păcate pă cei ce s-au însemnat într-această sfîntă carte spre a dobîndi și acolea asemenea ertare dela Hs. împăratul cel mare, a căruia este slava și puterea în veci vecilor, amin. Mihai Stirbu (?) 1826 Noe. 24».

Pe fila ultimă la sfîrșit : «*Costandin dascăl*». Pe coperta de lemn, însemnări grecești și romînești, cu caracter religios.

Legătura în coperte de lemn și piele ornată, amintește cealaltă *Cazanie*.

Molitvenic, tipărit la Rîmnic, în 1782, de Clement ieromonahul și popa Costandin tipograful, acesta amintit și de numele prescurtat, aflat la baza coloanei din dreapta a chenarului foii de titlu.

Pe frontispiciul de pe fila 1, cuprinzînd chipul lui Iisus Hristos în medalion, ornat cu tulpini, frunze și flori ce șerpuiesc în cadru, inițialele : F. II. K.

La fel pe frontispiciul care repetă pe cele de mai sus pe fila 70 v.

Legătura în coperte de lemn, îmbrăcate în piele neagră, cu decorații cunoscute ale epoci.

Molitvenic tipărit la Mitropolia din București sub Dositei mitropolitul, în 1794, de Dimitrie Petrovici Bucureștean, tipograf.

Însemnare pe fila albă de la început : «*Să să știe de cînd s-au însurat Ivanu Popa Mircea la leat 847, luna Dechemv. 4. 847 anul*».

«*Să să știe de cînd s-au născut copil lui Ioan Popa Mircea, cel dintîi, Ioan, la anul 848, Septemv. 25*».

Pe coperta din dos : «*Să se știe cînd au dat ploae amestecată cu grindină în ziua de Paști, în anul 1879, luna Apriliu. P. Marin*».

Psaltire tipărită la Sibiu în 1831. Chenarul foi de titlu : o arcadă în stil apusean.

Însemnare pe foaia albă de la început :

«*Această saltire este a dm. capitan Gheorghe Dănăilescu, cumpărată din orașul Bucureștilor, lei 24 adică douăzeci și patru... 1839, April 24, și am scris eu Dănăilă, elev acestei cărți*».

Tetraevanghel, format 8°. Fără foaie de titlu.

În jurul chipurilor celor patru evangheliști, chenare florale. Pe rama care cuprinde chipul evanghelistului Ioan : «*Tip. Simeon*».

Frontispicii florale cu medalioane în mijloc. Legătura în piele și carton.

Heruvico-chinonicar tipărit de Anton Pann, București 1847, cu note de psaltichie ; 2 volume.

B. — MANUSCRISE PSALTICE

Un stihirar legat în carton și piele verde, ornată cu motive florale în bronz, pe margini. Pe coperta din față, o cruce peste care se încrucișează ancora și buzduganul. Pe cea din dos un potir, deasupra căruia planează în zbor, înconjurat de raze, Sf. Duh în chip de porumbel. Scris cu roșu și negru.

Frontispiciul împodobit cu un copac roșu cu frunze și flori, în jurul căruia se încolăcește un șarpe cu mărul în gură. O pecete ovală cu numele : «*Arhimendrit Ipolit*». În mijloc o cruce dreaptă și inițialele : «*A. I.*».

La finele manuscrisului, însemnarea : «*Acest stihirari este compus de Ghelasie ieropsalt în anul 1843 și s-a prescriș aicea de Barbu seminarist din școala seminarului, în anul 1844, Păr. diaconu Ipolit*».

Pe fila 8 (coala 1) (v), însemnarea : «*A celui ce mai jos să supt însemnează este această carte. Arhim[andrit] Ipolit schimnic 1854 Iulie 17*».

Utrenariu «*ce coprinde în sine cele mai frumoase și mai alese cîntări bisericesti ce sînt trebuincioase la privigheri*».

Dintre care unele sunt facerea părintelui Nectarie și altele traduse de S. Sa iar altele sînt din tomul cel tipărit al arhierelui Nectarie Frîmu.

Toate corectate de Sf. Sa părintele Nectarie shimonahul, dascălul de Musichie romîna-grecescă din sfîntul Munte Athonu.

Tomul A și B.

S-au prescriș în sfîntul schit rominesc Prodromu de cel mai mic între monahi Mina Ploștean. Romîn și Prodromit. 1887».

Foaie de titlu scris cu roșu și negru, împodobită cu un chenar floral, scara de pe fila a doua cu un frontispiciu asemănător.

Un desen în creion, înfățișând Muntele Athos, avînd în primul plan Lavra, sus schitul Prodromul, iar între ele pe Sf. Ioan Cucuzel ascultat de oi și de un călugăr din dosul lor, ciobanul lor.

Manuscrisul scris cu roșu și negru cuprinde și un număr de chenare și frontispicii pe cele 259 file scrise urmate de 20 file albe și precedat de asemenea de cîteva file albe la început.

Legat în piele roșie, decorată cu ornamente bronzate, arată în cele patru colțuri patru litere care dau numele Mina, pe ambele coperte.

Pe cotor scrie Antologie și Mina Monahu.

A doua «*Antologhie*» «*de cîntări bisericești ce coprinde în sine slujbele postului mare cu toate cîntările necesare*». «*Unele traduse iară altele compuse de S. S. pâr. Nectarie protopsaltul sfîntului Munte Athonu*».

«*Si s-au prescris în sfîntul schit românesc Prodromu din Sfîntul Munte de părintele Mina, ieromonahul. 1899*».

Un chenar de fructe și frunze înconjoară titlul. Scara, rămasă nescrisă, prezintă numai un frontispiciu.

Slujba postului mare cu care începe lucrarea este împodobită cu un frontispiciu compus din cerculețe aurii punctate, alternate cu romburi verzi închise în roșu, ca și cerculețele, și surmontate de cruci.

Cîteva icoane de hîrtie aplicate sînt împodobite cu decorațiuni florale.

Titluri cu majuscule scrise cu roșu. Inițiale cu roșu și bronz. Frontispicii și vignete florale stîngace. 177 file scrise, urmate de 3 coale libere nescrise. Legătura în piele roșie, ornată cu decorații de bronz și cu semnătura «*Protosinghel Mina Panaitescu 1914*».

C. INSCRIȚII PE CRUCI

Crucea de piatră pe tășșanul din grădina casei sanatoriale de la Viforita ; inscripție în relief.

În latura de nord a grădinii Casei de odihnă Viforita se află o cruce de piatră, înaltă de cca. 2 m., împodobită pe fața dinspre apus cu un chenar marginal, avînd ca motiv funia împletită și purtînd în partea superioară inițialele și atributele lui Iisus Hristos, închise între frunze stilizate. Sus de tot, aflăm inițialele care amintesc inscripția pusă chiar la răstignire, iar în cele patru colțuri ale brațelor crucii, prescurtarea numelor celor patru evangheliști. Întreaga compoziție are forma aceasta :

ИН	ЦН
Іс	
Мд	МдР
Хс	
НН	КН
ІѢ	ІѢ

adică : «*Iisus Nazarineanul, țarul Iudeilor. Iisus Hristos Nica (: învinge), Matei, Marcu, Luca, Ioan*».

Pisania săpată în relief, are acest cuprins : pe fața de vest : «*Cuvrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndemnarea Sfintului Duh Amin. Rădicatu-s-au această sfântă și de viață cruce întru slava și cinstea cu hramul Duminica Tuturoror Sfinților și s-au rădicatu în zilele lui Ioan Voevod*²⁶, *Și s-au ostenit robul lui Dumnezeu i aci (sic) Vlaicu preazvetera Despina (sic) sno Neacșu, Vlaicu, Costandin, Ion, Necula, Badaea, Dumitru negustor Neagu, Vișana, leat 3CRE*», adică 7225, cores-punzător erei noastre anului 1716—1717. Pe latura dinspre sud : «*Erei Drăgan Albu Vladu Gheorghie snă popei Dumitrașcu ot Câmpulung*».

Crucea psaltului Macarie. În latura de sud a bisericii mari din curtea mănăstirii de altădată, Viforîta, în dreptul străzii din dreapta, în care a cîntat cîntări de slavă, o placă de marmură aplicată pe un monu-ment cu chipul călugăresc sub crucea din vîrf, amintește pe vestitul cîn-tăreț Macarie, în slovele săpate în această placă. Iată-i cuprinsul : «*Iero-monahul Macarie dascâl de muzichie și portarie al Sf. Mitropolii a Bucu-reștilor 1780—1836. La anul 1927 Octombrie 20 în zilele I. P. Sf. Patriarh al Romîniei și Regent Dr. Miron, protopopii județului Dimbovița fiind preoții Dem. N. Popescu-Doicești, Al. Popescu-Hăbeni și Lazăr Georgescu-Găești, ridicatu-s-a acest monument pe locul unde a fost mormîntul ne-muritorului compozitor Macarie din inițiativa societății generale a cîn-tăreților bisericesti din Romînia, Centrala București și a filialei cîntăreților din Dimbovița președinte al ei fiind preotul Stelian Gr. Petrescu din Tîrgoviște și al Centralei dl. Păun Belu iar superioara Sf. Mănăstiri Vivorîta fiind prea cuvioasa maică Evghenia Stănescu*».

D. ICOANE

În saloanul cel mare de la etaj, icoană mare, cu mai multe subiecte. Tempera pe lemn de tei, 0,40×0,60 m. Factură romînească ; finele sec. XVIII—începutul sec. XIX. Cuprinde șapte scene distribuite astfel : 1 și 2 în registrul de sus ; 3, 4 și 5 la mijloc ; 6 și 7 în cel de jos.

I. *Icoana romînească din sec. XVIII—XIX (început).*

1. Sf. Ioan, Sf. Vasile, Sf. Grigorie.
2. Sf. Haralambie, Sf. Spiridon, Sf. Nicolae.
3. Sf. Procopie, Apost. Filip.
4. Duhul Sfînt, Sf. Troiță.
5. Sf. Pantelimon, Sf. Emanoil.
6. Sf. Gheorghie.
7. Sf. Dimitrie.

În total 12 sfinți în jurul *Sfintei Treimi* — subiectul central.

1. a) *Sf. Ioan*, cu barba scurtă, părul negru, tînăr, în veșminte arhie-rești, omoforul alb cu roșu, sacosul verde, stiharul roșu, aureolă, evan-ghelie, bederniță, galoane de aur.

26. Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae Mavrocordat.

b) *Sf. Vasile*, cu barba lungă și părul negru în plete, omoforul roșu, cruci negre, sacosul albastru, stiharul verde, aureolă, evanghelie, bederniță, galoane de aur.

c) *Sf. Grigorie* : păr și barbă lungă albe, omofor verde, cu cruci negre, sacos roșu, stihar galben.

2. a) *Sf. Haralambie*, cu părul și barba albite, omofor albastru, cu cruci roșii, sacos galben, stihar roșcat, aureolă, evanghelie, galoane de aur, bederniță galbenă.

b) *Sf. Spiridon* : barba neagră și lungă, părul în plete pe umeri, omoforul verde cu cruci roșii, sacosul azuriu, stiharul albastru, aureolă, cartea, galonul de aur, bederniță gălbuie.

c) *Sf. Nicolae* : omofor galben cu cruci cafenii, sacosul roșu, stihar verde, aureolă, cartea, galonul de aur, bederniță gălbuie.

Toate bedernițele au ornamente geometrice și lineare. Toți cei șase ierarhi, cu dreapta binecuvintează, cu stînga sprijină cartea pe cot. Ciucurii omofoarelor sînt albi.

3. a) *Sf. Procopie* : tînăr, cu părul tăiat scurt, cu aureolă ; în dreapta ține cruce, stînga la piept. Poartă mantie roșie pe umărul stîng ; tunică galbenă cu galon și guler de aur, punctate ; stihar verde.

b) *Apostolul Filip* : tînăr, cu plete, cu aureolă, poartă mantie verde pe umărul stîng ; cruce în mîna dreaptă ; stînga la piept ; tunică cu mîneca largă, pînă la brîu ; stihar albastru.

4. *Sf. Treime* : Dumnezeu Tatăl și Fiul, cu aureole : Tatăl cu Ω,Ω,Ω, Fiul cu Ω,O,N plutind pe nori și ținînd o cunună de aur în mîini. Deasupra Sf. Duh în chip de porumbel, cu aureolă. Fondul de aur. Tatăl în veșmînt alb ; Fiul cu mantie albastră, stihar roșu.

5. *Sf. Pantelimon* : tînăr, cu aureolă, păr ondulat, curge în plete ; în dreapta ține o cruce ; în stînga o cutie cu medicamente. Tunică scurtă, verde, cu mîneca largă, cu galoane la poale și mîneci, cu guler de aur, ca și galonul, stihar albastru, mîneca strîmtă.

S. O. Emanoil, confundat cu un sfînt oarecare, știut fiind că Emanoil este Iisus adolescent, copil aproape, cu aureolă, părul lung, în plete, tunică scurtă, cu mîneca largă, cu galoane pe poale și mîneci, guler lat de aur.

În dreapta ține o cruce ; pe umărul stîng, ca și ceilalți, mantie gălbuie ; stiharul albastru.

6. *Sf. Gheorghe*, călare pe un cal alb, cu mantie roșie pe umeri și filfiind în spate, pieptar de plăci aurite, cu galon lîngă umeri, tunică verde, cu mîneca scurtă și galon de aur. Încălțăminte strînsă pe picior, pînă sub genunchi, de culoare galbenă-aurie ; cu stînga ține frîul calului, cu dreapta înfige sulîța în gura balaurului înaripat, din care țîșnește sînge.

Cioltarul albastru, căpăstru, podoaba de la gît și harnașamentul din spate, de aur. În colț, în nori, ochiul lui Dumnezeu veghează asupra lui.

7. *Sf. Dimitrie*, călare pe cal roib, îmbrăcat la fel, colorat deosebit, si anume : mantie verzuie, tunică roșie, harnașamentul la fel ; cioltarul verzui, cu galon de aur. Cu dreapta ține frîul, căci aceasta este poziția ;

cu stînga înfige sulița în capul împăratului păgîn de sub picioarele calului. Ochiul lui Dumnezeu veghează la fel și aici.

Toate icoanele au comun cerul albastru și terenul roșcat, afară de icoana Sfintei Treimi, cu fond de aur și colinele verzi de sub cei doi sfinți călări din rîndul de jos.

II. *Maica Domnului*, îndoliată, în fața lui Iisus pe cruce. Ulei pe lemn, 0,25/0,30 m. Factură apuseană, din sec. XIX.

III. *Sfîntul Mucenic Gheorghe*; icoană prăznicar, 0,20/0,25 m. Ulei pe lemn, din sec. XIX. Factură romînească.

Sfîntul călare pe cal alb, mergînd spre dreapta, poartă aureolă, pieptar cu mîneacă scurtă, mantie roșie, filfiind, încălțăminte ostășească, pînă sub genunchi. Cu dreapta împunge balaurul cu sulița; în față, fata împăratului, în poarta cetății, de pe ale cărei ziduri împăratul întinde cheile viteazului biruitor. O mîna din înălțime, în colțul din față, îl binecuvîntează.

IV. *Arborele lui Iesei*. «*Rîza lui Iesei*». Ulei pe lemn, factură greco-orientală. Iesei adormit la poalele unei coline. Poartă aureolă; de picioare, tîlpici legate. Veșmîntul roșu aurit, ca și îmbrăcămintea de desubt, verde cu aur.

Un trunchi de copac aurit, pe care stă Maica Domnului cu Pruncul. Două ramuri, în două laturi, se arcuiesc, desprinzînd în dreapta șase coarde cu șase medalioane, avînd chipuri de bărbați, cu aureole. La fel în stînga.

Sus, în cele două vîrfuri, David și Solomon.

Inscripția jos: «*Să dăruește dă Arsenia Shimonahia pentru m. Vîforîta, 1884 Ierusalim*».

V. *Sf. M. Serghie, Sf. M. Vach, Sf. M. Artemie*, sub o arcadă bronzată; 0,20/0,25 m. Ulei pe lemn, sec. XIX (sfîrșit). Factură occidentală. Sfinții în ținută de ostași poartă în dreapta cîte o cruce; în stînga sulița.

VI. *Sf. Rug*. Icoană pe fond de aur. Ulei pe lemn, factură greco-orientală, 0,40/0,60 m., 1883. În mijloc, un butuc înverzit, din care se înalță 18 ramuri înverzite, împreună cu o vîlvație de foc, deasupra căreia stă rugătoare Maica Domnului și Pruncul Iisus, ambii cu mîinile întinse.

În dreapta, îngerul în veșminte aurite atrage atenția lui Moise îngenunchiat de cealaltă parte, de asemenea în veșminte aurite, cu aureolă, cu bățul de păstor și încălțăminte aruncată.

Inscripția: «*Ioasaf, arhiepiscopos Gazis. Arsenia monahia deruește mr. Vîforîta, 1883*».

VII. *Icoană pe fond de aur*, ulei pe lemn, factură din sec. XIX, greco-orientală, cuprinzînd opt scene din viața Sfintei *Ecaterina*:

1. *Sf. Ecaterina* în jeț, între două înălțimi, primind cununa muceniei. Din cetate se ridică o scară spre înălțime, în dreapta. În vîrf, Moise primind tablele legii; în stînga, tot pe o înălțime, corpul neînsuflețit al muceniței; un turnuleț alături, ca un altar de jertfă. Lîngă cetatea din dreapta un martiraj; alături o grădină.

2. *Rugul cel nestîns*, cu Maica Domnului și Iisus Hristos în mijloc.

3. Sf. *Ecaterina* se roagă Maicii Domnului și lui Iisus.
4. Sf. *Ecaterina* în genunchi. În spate, călăul cu sabia.
5. Doi îngeri poartă trupul sfintei.
6. Sf. *Ecaterina* se roagă Maicii Domnului și lui Iisus, care Se întoarce.

7. Sf. *Ecaterina* în fața împăratului.

8. Sf. *Ecaterina* și alte fecioare.

În planul de jos, vînătoarea cerbului. Sf. *Eustație*. Inscripția : «*Să dăruiește de Arseni schimonahia, pentru M. Vîforîta 1885 Ierusalim.*
 XEP HIKOΛAΨ ΓIMANTPATHE adică : *Mîna lui Nicolae Simantratis*».

ICOANE DIN SALA DE OASPETI

VIII. *Maica Domnului rugătoare*. Iconiță de lemn, factură rusească, ferecată în metal argintat, cu inscripția : «*ЗНАМЕНИЕ*».

IX. *Iisus în slavă*. Icoană de format mare ; ulei pe lemn, de la finele sec. XIX, încadrată într-o ramă sculptată à-jour și aurită. Subiectele sînt dispuse într-un medalion, avînd în mijloc un medalion central, în care Iisus apare pe nori, înconjurat de prooroci, apostoli, sfinți mucenici și cuvioși, în fața cărora, de o parte și alta, ca în scena Deisis, aflăm pe Maica Domnului și pe Sf. Ioan Botezătorul. Deasupra, îngeri și tronul Ethimasiei ; dedesubt, Sfinții împărați Constantin și Elena cu crucea în mijloc, urmați de împărați și sfinți.

În biserița cimitirului, icoanele împărătești, zugrăvite și semnate de Tănase Anghel, pe care îl cunoaștem și din alte părți²⁷. Ulei pe lemn, factură apuseană, gen Tattarescu.

X. Sf. *Ioan Botezătorul*, cu însemnarea : «*1848, Thănase Anghel zog.*»

XI. Sf. *Nicolae*.

XII. *Maica Domnului*, cu aceeași inscripție.

XIII și XIV. *Icoanele Sfinților Petru și Pavel și a Sf. Mucenic Gheorghe*, poartă însemnarea : «*1848, Mai Thănase Anghel zog.*».

În altarul biseriței cimitirului aflăm icoane și sculpturi dintr-o timplă brîncovenească.

XV. *Icoană împărătească* : Iisus Hristos, pe fond de aur, de la finele sec. XVII. Tempera pe lemn, aceeași factură brîncovenească, aceeași școală.

Ca și icoana Adormirii, de care va fi vorba, icoana aceasta, împreună cu două molenii tot pe fond de aur, cu rama sculptată, cu două prăznicare (*Învierea lui Lazăr* (XVI) și *Coborîrea la iad* (XVII), cu o pereche de uși împărătești pictate și sculptate (XVIII), cu o friză sculptată, prezentînd 12 medalioane zugrăvite, în mijloc avînd, tot în medalion, chipul Maicii Domnului între cei doi arhangheli, au făcut parte din tîmpla unei biserici, desigur tot de la Vîforîta, — poate tocmai

27. Tănase Anghel, cunoscut zugrav în secolul trecut, prin fostul județ Prahova. (Cf. V. Brătulescu, *Zugravi de biserici din sec. XVIII și XIX*, în «*Glasul Bisericii*», an. XVIII, nr. 3—4, martie-aprilie 1959, p. 276—278.

din această bisericuță a cimitirului, complet transformată la mijlocul sec. XIX, ca și biserica mare.

Prin proporțiile frizei sculptate, prin colorit și desen, ca și prin compozițiile icoanelor descrise aci, aceste piese de artă ne amintesc un număr de piese similare de la finele sec. XVII și începutul sec. XVIII (epoca lui Brîncoveanu) ; între altele și pe acelea de la modesta bisericuță Răzvan din București, de la care s-a inspirat pictorul G. Russu, mai ales pentru icoanele prăznicare ale catapetesmei catedralei ortodoxe din Cluj, lucrute cu grijă, cu mîgală și cu multă înțelegere a vechilor meșteri.

De altfel — în anii din urmă, ilustrațiile înfățișînd scene din pictura Muntelui Athos, cele apărute în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, începînd cu volumul Curtea Domnească de Argeș (anii X—XVI) și urmînd pînă în 1945, ca și publicațiile similare, semnate de colaboratorii aceluiași Buletin, au servit și servesc ca material bogat pentru toate subiectele pe care pictorii le înșiră în bisericile nou zidite.

În foarte multe, se pot recunoaște sfinții mucenici din registrul inferior pictați de Dobromir în biserica lui Neagoe din Argeș și reproduși în culori de mine, în lucrarea : «*Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*», Buc. 1942.

ICOANE VECHI BRINCOVENEȘTI

XX. Adormirea Maicii Domnului. Icoană împărătească ; tempera pe lemn, de la finele sec. XVII. Școala brîncovenească.

Gruparea personajelor în jurul subiectului central : Maica Domnului, întinsă pe patul de moarte ; Iisus primindu-i sufletul ; în jur apostolii veniți de la marginile lumii etc. Sobrietatea și tristețea figurilor, ca și ținuta personajelor concordă cu solemnitatea momentului. Coloritul, desenul, compoziția și în general armonia ce se observă în tot ansamblul, vădesc mîna și priceperea unui mare meșter al epocii ; poate chiar Pîrvul Mutul.

Biserica mare. Icoanele din biserica mare sînt din sec. XIX, de factură apuseană, gen Tattarescu ; ulei pe lemn.

XXI. Icoana Sf. Gheorghe. Cea mai valoroasă dar și cea mai veche din icoanele aflate la Viforîta, este icoana ferecată în argint aurit, care înfățișează pe Sf. Gheorghe și care a fost dăruită aici de Leon Vodă și de Doamna Victoria, soția lui Leon Vodă, în 1631, cum arată inscripția ²⁸.

28. Icoana ferecată în argint și reprezentînd pe Sf. Gheorghe este însoțită de inscripția romînească și grecească. În inscripția grecească se dă și numele meșterului argintar, Marcu.

«Această icoană a marelui mucenic Gheorghe închinată este de creștinul domn Io Leon Vodă, feciorul lui Ștefan Vodă și de a lui prea luminată doamnă, Victoria, fiind arhieru chir Grigorie, anul 1631, Octombrie 1». N. Iorga, *Inscripții* I, p. 97. Idem, *Icoana romînească*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXVI (1933), p. 14. Icoana a fost reprodușă de N. Ghika-Budești, în *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, partea III («*Bul. Com. Mon. Ist.*», an. XXV), pl. CCCXXXII, nr. 523).

E. — VEDERI GENERALE

În același salon de la etaj, aflăm și două vederi generale ale Vișoritei :

1. *Litografie*, după desenul lui Danielis, litograf, de maiorul Papazoglu.

2. *Minăstirea Vișorita*, desenată după natură, de subofițerul D. D. Saegiu, la 13 februarie 1883. Văzută de la o depărtare de 1¹/₂ km. și lucrată în minăstirea Dealu.

*

După cele publicate tot în această revistă (an XVI — 1957, nr. 10—11 — octombrie-noiembrie), am crezut necesară această completare care poate folosi cercetătorului ce ar vrea să adâncească cunoștințele asupra acestei vechi ctitorii voievodale.

În anii din urmă, precum am văzut, prin purtarea de grijă a Prea Fericitului Justinian, Patriarhul României, clădirile aproape ruinate care formau cetatea de odinioară a minăstirii, au fost restaurate cu atenție, au fost îmbunătățite și înnoite, înzestrate cu lumină electrică, cu apă curentă, parchet și mobilier nou, încît astăzi se pot prezenta alături de orice construcție similară a secolului în care trăim, iar pensionarele pot fi mulțumite și de îngrijirea pe care o primesc și de locuințele civilizate în care trăiesc.

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

✻

SECȚIA DE ARTĂ FEUDALĂ A MUZEULUI DE ARTĂ AL REPUBLICII POPULARE ROMINE

Muzeul de artă al Republicii Populare Romîne adăpostește un tezaur de artă a trecutului, compus din multe piese admirabile. Sălile de artă feudală ale Muzeului cuprind lucrări de sculptură, pictură și argintărie provenind din secole îndepărtate.

«Ultimele cercetări în regiunea Dunării de Jos și în Transilvania au găsit vestigii de artă feudală din secolele X—XII. Epoca feudală îmbrățișează așadar, multe veacuri în creația noastră artistică ; ea merge pînă la sfîrșitul sec. XVIII. Începuturile le reconstituim cu greu, rapoarturi artistice complexe le citim uneori în cioburi de ceramică. Chiar de la intrare, în secția de artă feudală, te întîmpină piese de ceramică bizantină, găsite pe teritoriul țării noastre : alături de ele, ceramica smălțuită locală unește tradiția bizantină — sau poate mijlociu orientală — cu forme și armonii cromatice, de verde, brun și galben, caracteristice producției noastre populare. Perfecționîndu-și tehnica în contact cu produsele unor centre cunoscute de artă, meșterii de la noi au ajuns curînd la manifestări interesante, semnificative. Plăcile de sobă cu figuri în relief, discurile ori bumbii de ceramică smălțuită, de o culoare bogată, coaptă, care împodobeau fațadele în vremea lui Ștefan cel Mare, constituie dovezi ale unui viu simț decorativ. Ele se integrează în unitatea unui stil arhitectonic original.

Multe din piesele de artă veche erau la fel subordonate sintezei pe care o realiza arhitectura. De-a lungul perioadei feudale, creația noastră artistică stătea de obicei sub semnul arhitecturii. Numeroase mărturii ale artei romînești vechi nu pot fi de aceea detașate din monumentele arhitectonice care le conțin»¹.

Mai departe, autorii arată că : «despărțirea de arhitectură a unor opere sculptate a fost uneori, în secolul trecut, consecința restaurărilor dezastruoase. O piesă prezentă în muzeu, sculptură în lemn a tîmplei de la mitropolia țîrgovișteană este, de pildă, supraviețuitoarea restaurării

1. «La muzeul de artă al Republicii Populare Romîne», de G. Oprescu și Dan Hăulică, «Scînteia» nr. 5594 — joi, 19 iulie 1962, p. 4.

desfigurante pe care a suferit-o clădirea în sec. XIX. Autorul acestor prefaceri săvârșite fără pricepere și respect, arhitectul francez Lecomte de Nouy, a înlocuit fără nici o necesitate piesele vechi prin altele noi, așa încît monumentelor vestite ca Trei Ierarhi și Curtea de Argeș, el nu le-a păstrat ființa propriu-zisă, ci doar planul. Ba, mai mult, el și-a însușit din piesele decorative pe care restaurarea sa le eliminase fără rost, și le-a vîndut în străinătate : una din păsările de metal, cu clopoței, de la Curtea de Argeș, a ajuns astfel la Victoria and Albert Museum !

Sculptura. Printre piesele de sculptură decorativă pe care le putem admira în secția de artă feudală, sînt unele care datează din sec. XV. Pe ușile de la Snagov, din 1453, măiestrit săpate în lemn, reliefurile sînt gîndite cu noblețe și limpezime, siluetele figurilor au maiestate, drape-riile vădesc o bună știință a meșteșugului, o anume libertate în execuție. Relieful înalt, în piatră, mai rar la noi, e reprezentat în cîteva pietre funerare, din care una tocită de vreme, înfățișînd un personaj culcat, cu elemente de stil romanic, este din sec. XIV. Dar, ni se pare că ar trebui adusă în muzeu cea mai veche dintre lespezile funerare de pe teritoriul nostru, din epoca feudală, aceea de la Cîmpulung, din 1300, a «comitetului» Laurențiu. Această lucrare de indiscutabilă valoare istorică se macină de umezeală la Bărăția din Cîmpulung, unde se află în prezent.

Pictura. De pe la finele aceluiași secol, 1396, e una din piesele de căpetenie ale muzeului, epitaful de la Cozia. E o celebră pictură făcută cu acul, brodată cu fir de aur și argint. Compoziție severă, de un patetism nobil, această lucrare e cea mai veche dintr-un șir întreg de fastuoase broderii cu care se poate mîndri secția de artă feudală. Există de altminteri în țara noastră, la Muzeul republican, ca și în muzeele unor minăstiri, la Putna, de exemplu, un ansamblu atît de însemnat de asemenea prestigioase țesături, încît nu e exagerat a spune că el ne apare mai bogat decît ceea ce se găsește în orice alt mare muzeu. Unele din aceste țesături atestă o frumoasă originalitate, nefiind datoare prototipurilor bizantine. Astfel, epitaful lui Silvan, din 1437, de la Neamț, este o reușită de seamă. Admirabil păstrat, el bucură ochiul prin calitatea culorii, aur pe verde și cyclamen, și încîntă sufletul prin armonia liniilor și căderea generoasă a draperiilor. Magdalena despletită a maiestruoasă în deznădejde, ca o figură antică. Seria țesăturilor demne de toată lauda, continuă cu opere din sec. XVI, precum acelea de la Slatina. Într-una, detalii vioale, aproape ilare, se adună cu mare precizie, în medaliaoane variate, unite cu măiestrie. Alta e un mare portret al donatorului, Alexandru Lăpușeanu, și al soției sale, tratat cu prospețime, într-un colorit mîngîietor. Mai tîrziu, în sec. XVII, în vremea lui Vasile Lupu, de exemplu, numărul țesăturilor somptuoase e foarte mare, dar luxul mijloacelor, al realizării, caută să primeze asupra gîndirii artistice propriu-zise, care nu mai e așa de nobilă, astfel încît calitatea lor rămîne pur decorativă. Cîmpurile constelate cu flori ale acestor broderii sînt înconjurate atunci cu cîte o bordură exuberantă, de-a lungul căreia se răsucesc bogat vrejurile și frunzele de acant din arta barocă.

Oricum, țesăturile rămîn pline de interes, mai ales unele veșminte de la Trei Ierarhi.

De acolo vine în muzeu și un frumos fragment de pictură murală, care e comparabil cu o bună pictură italiană. El ne lasă să întrevădem ce a fost pictura acestui monument înainte de restaurare. Solidară cu arhitectura, pictura frescelor noastre vechi (care nu se pot desprinde decît foarte greu de pe zid) nu e reprezentată decît în mod excepțional în muzeu. Se poate totuși vedea aici un ansamblu de portrete în frescă de la Curtea de Argeș, din care unele cu o hotărîtă valoare documentară. Ctitorul, vestitul Neagoe Basarab, și cu soția sa Milița, pozează convențional într-un astfel de portret. Domnitorul poartă un costum pompos și, spre marea noastră mirare, perucă. Dar ia romînească, cu mîncile ei brodate, se recunoaște în portul domnițelor, pe dedesubtul mantiiilor grele. Aici, în Argeș, portul țărănesc a vădit de multă vreme o mare frumusețe. Aurul și roșul care domină în straiul popular al regiunii caracterizează — observă N. Iorga — și costumele princiar.

Pictura secolelor îndepărtate era adesea pictura migăloasă de format minuscul, a miniaturilor. Unele manuscrise moldovenești miniaturate, din sec. XV, acelea ale lui Gavril Uricovici, de pildă, sînt piese de prima mînă ; una se află la Biblioteca Bodleiană de la Oxford. În vitrinele muzeului, aflăm astfel de manuscrise, după cum aflăm și cea mai veche operă de miniatură păstrată în Țara Romînească : textul caligrafiat de Nicodim, la anul 1404. Aceste manuscrise prețioase ni se înfățișează în ferecătura lor masivă de argint aurit, bătută uneori cu pietre scumpe.

Argintăria din muzeu cuprinde piese variate ; între altele, un pagnaghiar aurit, cu smalțuri colorate, de la Bistrița, din 1521, pe care l-a descris cîndva Odobescu, — apoi numeroase vase, de stiluri mergînd de la gotic pînă la baroc, în majoritate de proveniență ardelenescă. În această direcție, arta Transilvaniei este reprezentată bogat, dar în genere, prezența Ardealului în muzeu se vădește mai săracă decît a celorlalte provincii.

Trecutul nostru de artă atestă virtutea creatoare a poporului nostru, pe care, de-a lungul secolelor, condițiile vitrege n-au putut-o zădărnici. În bătaia războaielor atît de dese, printre nenumărate vicisitudini, țara noastră a zămislit în epoca feudală, o artă ale cărei reușite majore, de exemplu, broderiile, intră cîteodată în rîndul valorilor universale. Ea a cucerit elogi entuziaste din partea unor specialiști eminenti. Despre pictura exterioară a minăstirilor bucovinene, învățatul vienez Josef Strzugovski scria, în urmă cu cîteva decenii : «Ceva asemănător nu ne oferă o a doua țară din lume». «Bogăția de culori a acestor picturi — spunea el — face impresia covorului oriental». Aceste cicluri de picturi «se pot compara numai cu mozaicurile din San Marco». Trebuie să ne simțim mîndri de o asemenea moștenire artistică și se cuvine să ne dăm silința a o face cît mai cunoscută. Muzeul nou organizat tocmai ne va ajuta în aceasta.

ELEMENTE DE ARHITECTURA

Unul din elementele cele mai importante din care se compune o lucrare de arhitectură îl constituie zidul (de piatră, cărămidă, combinat din ambele materiale, din blocuri de beton etc.). Zidurile asamblate pot fi exterioare sau interioare, după locul pe care-l ocupă în construcție. «Pentru legarea zidurilor de piatră, în antichitate, numai în construcțiile romane se folosea mortarul. Prelucrarea blocurilor era însă atât de perfectă, încît cu greu se puteau distinge rosturile, zidul apărînd astfel monolitic». Fața zidurilor se numește parament. El n-are totdeauna același aspect, din cauza jocului diferit al rosturilor vizibile dintre blocurile componente, denumit apareiaj.

Straturile succesive de piatră se numesc asize. Dacă asizele sînt orizontale, cu pietre regulate și de aceeași mărime, ele determină un apareiaj regulat.

Blocurile de piatră de dimensiuni mici, prelucrate numai pe fața vizibilă și puțin în adîncime (pînă la 15 cm.) se numesc moloane.

«Cînd blocurile sînt lucrate pe toate cele șase fețe, avînd o mărime și greutate care nu mai permit să fie manevrate de un om, acestea se cunosc sub numele de piatră de talie»².

Un zid poate fi lucrat atît din piatră de talie, cît și din material mărunt. În acest caz, piatra de talie se folosește la colțurile zidului și cîteodată și în cîmp, acolo unde un alt zid vine să se lege în zidul respectiv. Între aceste lanțuri de piatră de talie, se face o zidărie din material mai mărunt, piatră sau cărămidă. Lanțurile determină pe ziduri linii verticale care dau un aspect mai zvelt și tendința de a-l înălța.

Sînt cazuri cînd pe zid se marchează linii orizontale prin profile sau briuri, plasate fie la nivelul planșeelor, fie la cel al solbancurilor ferestrelor sau la nașterea bolților. Aceste linii dau impresia de lungirea zidului, imprimîndu-i un aspect așezat și sobru.

Cînd blocurile de piatră au fața vizibilă lucrată și reliefată, în raport cu paramentul general, ele se numesc bosaje. Bosajele dau zidului o decorație specifică, contribuind la sublinierea valorii artistice a lucrării.

Zidurile pot avea de asemenea unele elemente care contribuie la împlinirea efectului lor de ansamblu. Astfel, ele pot avea la bază un soclu, peste care urmează fața propriu-zisă, iar ca terminare, în partea superioară, un profil mai mult sau mai puțin ieșit și bogat tratat, numit cornișă.

Felul de tratare al soclului și al cornișei a variat în decursul epocilor, devenind specific diverselor stiluri de arhitectură. În arhitectura timpurilor primitive, nu se folosea soclul decît cu totul întîmplător, în timp ce în arhitectura greacă, romană sau a Renașterii nu se construia fără a-l marca cu deosebire. La unele temple grecești, soclul se înlocuiește cu stilobatul, o serie de trepte de dimensiuni mari numite

2. Arh. I. Glükman, ing. A. Poenaru-Bordea, *Desenul de arhitectură, construcții, sistematizare*, ed. Tehnică 1957, p. 49.

gradene, a căror proporție nu e raportată la om, ci la scara monumentului respectiv.

În arhitectura Renașterii, soclul capătă o tratare dezvoltată, vădin-du-se grija de a-l integra în ansamblu. Adesea, el ajunge să cuprindă întreg catul de jos, căpătînd denumirea de subasment. Arhitectura bizantină și cea veche românească religioasă dau soclului un relief pronunțat, ceea ce o conduce la decorarea lui cu profiluri puternice.

Rolul primitiv al cornișei este de a proteja zidul contra infiltrațiilor ploilor și ale zăpezilor topite. Acest rol și-l îndeplinește prin calitatea materialului (piatră negelivă), prin lungimea blocurilor, spre a reduce la minimum numărul rosturilor, prin ieșindul din linia zidului și prin adăugirea scobiturii care formează lăcrimarul. Cornișa s-a dezvoltat în timp, devenind un element de prim ordin în decorarea și mai ales proporționarea zidului.

În arhitectura greacă și romană, se stabilesc proporții și raporturi echilibrate între înălțimea zidului, ieșindul și înălțimea profilurilor care alcătuiesc cornișa. Pentru a o putea proporționa cu ansamblul monumentului, ea se completează cu friza, parte decorativă, și arhitrava, formînd toate împreună antablamentul.

În arhitectura românească apare streășina, element al șarpantei, care preia funcțiile protectoare ale cornișei. Aceasta încorporează zidul, fiind cîteodată racordată cu el prin așezarea succesivă a cîtorva rînduri de cărămizi aparente, în dinți de fierăstrău, ieșind unele peste altele, sau printr-o decorație cu buton sau plăci de ceramică smălțuită.

Zidurile de cărămidă pot rămîne aparente, se îmbracă cu placaje din diverse materiale sau se tencuiesc.

În general, cu cît un zid este mai înalt, cu atît este necesar ca el să fie mai gros. Acest lucru a făcut ca, în raport cu înălțimea, grosimea zidurilor să fie micșorată prin retrageri succesive, atît în construcția zidurilor izolate, cît și a celor asamblate într-o clădire cu mai multe etaje. Uneori, este necesar ca zidurile să fie îngroșate și din cauza împingerilor laterale date de vînt, trepidații, cutremure etc., sau transmise de alte elemente ale construcției, cum ar fi unele arce sau bolți. Pentru a rezista la aceste eforturi, zidurile trebuie îngroșate sau consolidate prin stîlpi, pilaștri sau contraforți, ce preiau aceste împingeri.

Pentru pătrunderea luminii și a aerului, ca și pentru asigurarea circulației interioare și exterioare, în ziduri se practică deschideri sau goluri, denumite ferestre sau uși. Golurile cele mai simple și cele mai vechi sînt golurile drepte. În istoria arhitecturii, golurile drepte se întîlnesc din antichitate și constau dintr-o întrerupere în construcția zidului, acoperită cu o grindă orizontală numită lintou. Deschiderea, în general mică, a golului era condiționată de necesitatea acoperirii lui cu o piatră dintr-o singură bucată.

O treaptă importantă este marcată în arhitectură prin utilizarea arcului și a bolții, care revoluționează arta de a construi. Arcul este o construcție curbă, din cărămidă, piatră sau beton, destinată să acopere

un gol dintr-un zid și să descarce greutatea construcției superioare. Bolta este un element de arhitectură destinat să acopere un spațiu între două sau mai multe ziduri care delimitază o încăpere sau compartimentări susținute prin alte elemente verticale (stâlpi, coloane etc.). Forma în plan sau conturul încăperii poate fi un pătrat, un dreptunghi, un poligon sau un cerc, care determină și forma bolții ce o acoperă.

Părțile componente ale arcelor și denumirea lor se găsea prin analogie și la bolți. Astfel, intradosul este suprafața concavă de la partea interioară a arcului sau a bolții, iar extradosul, suprafața convexă de la partea exterioară. Frontul sau fața arcului este partea văzută în elevație, iar planul de naștere este suprafața sau rostul în dreptul căruia reazemă arcul sau bolta.

Cu excepția celor realizate din beton sau beton armat (monolite), arcele și bolțile se construiesc din blocuri mai mari sau mai mici, denumite bolțari. Bolțarii sînt separați între ei prin asize înclinate, ce converg către centru, perpendiculare pe intrados. Muchile în grosimea arcului sînt horizontale. Primul bolțar de fiecare parte se chiamă bolțar de naștere, iar bolțarul central se chiamă bolțarul de închidere sau cheia. Numărul bolțarilor este totdeauna impar.

Imposta este o piatră ieșită în afară, față de zidul de susținere, care termină de obicei elementele arcului.

Rostuirea arcelor se face concentric, atît pentru arcele în plin centru, cît și pentru celelalte tipuri.

Arcele pot avea diferite forme. Cea mai simplă și naturală formă este arcul în plin centru, adică semicercul perfect. Arcul în segment are diametrul cercului mai mare decît distanța dintre elementele de susținere.

Dacă presupunem un arc în segment de cerc și-i prelungim apărăiajul pînă la linia orizontală ce unește impostele sale, atunci golul este acoperit cu o platbandă care prezintă aceeași soliditate ca și arcul în segment.

Arcul în ogivă este format din două porțiuni de cerc, cu o rază egală, mai mare decît semidistanța elementelor de susținere și avînd centrul la nivelul planului de naștere. Ogivele pot avea centrele în interiorul liniei ce unește sau în afara acesteia, cînd determină ogiva ascuțită sau lance, și cu centrele chiar la înălțimea arcului opus, descriind ogiva echilaterală. Aceste forme principale, cu mici variații în decursul evoluției lor, se întîlnesc în stilul gotic, denumit din această cauză și stil ogival.

În stilul arab, întîlnim arcul suprainălțat sau în potcoavă, în plin centru sau în ogivă. În arhitectura romînească se utilizează arcul turtit sau în elipsă. Arcul trilobat și polilobat, utilizat în arhitectura romînească, se adaugă la marea varietate a acestor elemente, caracterizînd diverse stiluri în arhitectură.

Arcul de descărcare este înglobat în masivul de zidărie și se prevede deasupra unui gol sau a unei construcții slabe, cu scopul de a transmite eforturile dincolo de lintou, care în această ipoteză nu mai sus-

ține decît umplutura dintre el însuși și arcul de descărcare. Arcul de descărcare poate fi în plin cintru, în segment sau de diverse alte tipuri. Este de reținut însă că arcele au împingeri pe reazime cu atît mai mari cu cît sînt mai puțin curbate. Astfel, cele mai mari împingeri laterale le dă platbanda apreciată, apoi arcul în segment, arcul în plin cintru și, în fine, ogiva.

Bolțile sînt și ele de diverse tipuri. Din punctul de vedere al formei lor, se deosebesc bolțile cilindrice, care urmează curbura unui semicerc; ele sînt drepte cînd fața bolții este perpendiculară pe axul longitudinal, și oblice cînd fața este oblică față de acesta. Bolțile inelare au axul longitudinal curb, rămînînd însă perpendicular pe o curbă numită directrice. Bolțile conice au generatoarele suprafeței boltite convergente, iar la cele sferice (cupole), suprafața boltită este o calotă sau o jumătate de sferă.

Dacă bolțile se întîlnesc, se nasc și bolțile compuse. Cele mai curențe bolți compuse își au originea în penetrația dintre două bolți cilindrice de aceeași înălțime și cu nașterea în același plan. Rezultatul acestei intersecții determină două feluri de bolți: cu muchile ieșite sau intrate.

Dacă acoperirea unei încăperi se face cu o cupolă, trecerea de la planul circular al nașterii la planul pătrat se face cu ajutorul unor triunghiuri sferice, numite pandantivi. Intradosul bolților primește uneori penetrația unor bolți circulare sau de alt tip, formînd așa-numite lunete.

În afara zidurilor, ca elemente verticale de susținere, servesc de asemenea stîlpii sau coloanele.

DOCUMENTAR EXEGETIC

În cărțile Sfintei Scripturi, se vorbește despre unele metale, atît în ce privește folosirea lor practică, cît și despre însemnarea lor simbolică.

În altă parte, Sf. Apostol Pavel, vorbind despre darul cel mai de preț după care trebuie să rîvnim — dragostea creștină — arată că fără aceasta, sîntem ca o aramă sunătoare (I Cor. XIII, 1).

În legătură cu aceste mențiuni, dăm mai jos cîteva cunoștințe referitor la aramă, aur și argint.

După cunoștințele arheologice actuale³, cuprul a fost descoperit acum vreo 8000 de ani, de către un popor ce locuia în Turchestan, sau pe pîmînișul sudic al Caucazului. De aici, a ajuns în Mesopotamia, acum vreo 7500 de ani, apoi în Egipt, în urmă cu 7000 de ani, iar în Creta abia acum 5000 de ani (de aici a primit și numele latinesc de cupru, care derivă de la «aes cyprum», iar cuvîntul aramă de la aes-aeris).

Cuprul a jucat un rol foarte însemnat în istoria civilizației omenеști, fiind primul metal fabricat pe scară mare și utilizat în scopuri

3. Viorel Brana, *Zăcămintele metalifere ale subsolului românesc*, Ed. Științifică, Buc., 1958, p. 85.

practice. Un progres tehnic important s-a realizat în urmă cu 4706 ani la Suza, prin descoperirea bronzului. Din acest aliaj (chalcos), au fost făcute armele eroilor lui Homer (Achile și Paris). Acest aliaj, făcut printr-o simplă întâmplare, a creat o epocă numită «epoca bronzului».

Cuprul metalic are o culoare roșie caracteristică. În foițe subțiri însă, prin transparență, apare albastru-verzui. Este un metal moale, se lucrează bine cu ciocanul, la rece. Are conductibilitate calorică și electrică mare; conductibilitate electrică însă foarte mult, când cuprul este aliat cu alte metale.

În general, utilizările cuprului se bazează pe conductibilitatea sa electrică, pe ductibilitate și pe culoarea sa plăcută. El formează aliaje ca: alama (cupru și zinc), bronzul (cupru și staniu), folosit pentru clopote, alpaca (cupru și nichel), care nu se alterează ușor, servind la fabricarea tacîmurilor și a obiectelor de ornament.

Notă. În țara noastră se extrage în mai multe locuri. Despre zăcămintele de cupru de la Baia de Aramă, primele documente datează din timpul lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418). În ele se pomenește de zeciuala pe care concesionarul era obligat să o plătească domnitorului pentru minele de cupru de la Bratilova (un sat la 2 km. de Baia de Aramă). Însemnările de călătorie ale lui Paul de Alep (1657) cuprind date importante asupra mineritului și metalurgiei cuprului de la Baia de Aramă. Neguțătorii duceau arama de la noi în Turcia, Trapezunt, Castemuni și Persia.

Aurul și argintul. Oriunde s-ar găsi⁴ în natură, aurul liber (nativ) conține 15—45% argint. În cele mai multe zăcăminte, aurul și argintul fac bună tovarășie; argintul, mai puțin credincios acestei prietenii, apare și singur; aurul însă niciodată. Din această cauză, nu le despărțim nici noi, ci le descriem împreună. Prețioase sînt amîndouă, dar aurul este de 65—80 ori mai scump decît argintul.

Întrucît aurul apare frecvent în aluviunile unor riuri, sub formă de fluturași, este îndreptățită părerea multor cercetători cînd afirmă că primul metal cunoscut de omenire a fost aurul. Un vechi document arată că acum 7000 de ani, faraonii au trimis ostași să ocupe peninsula Sinai, pentru paza minelor de cupru; ori, se știe că aurul a fost cunoscut înaintea cuprului. Unii arheologi susțin că aurul a fost folosit acum 20.000 de ani.

La început, aurul — datorită culorii lui atrăgătoare — s-a extras prin simpla spălare (concentrare) a aluviunilor, cu ajutorul unui troc sau a hîrlostei (o scîndură lată, înclinată). Mult mai tîrziu, a fost găsit în geodele de cuarț din filoane aurifere, care apăreau la zi și care ascund uneori frunzulițe foarte frumoase de aur liber. Cu aceasta, începe faza a doua a extracției aurului — faza mineritului. Filoanele de cuarț aurifer au început a fi exploatare primitiv prin șanțuri, puțuri de mică adîncime, și apoi prin galerii.

4. *Ibidem*, p. 133.

Minereul extras era zdrobit și apoi măcinat. Quartul și caolina, care constituie partea sterilă a minereului, fiind mai ușoare, erau îndepărtate cu turbuleala, firișoarele de aur fiind mai grele, rămân pe fundul pivelor, niște piulițe făcute prima dată din piatră, iar mai târziu din fontă.

Procedeele de preparare a minereului aurifer au început a se perfecționa din ce în ce mai mult, ajungînd ca minereul să fie zdrobit în instalații speciale, numite șteampuri. Acestea erau acționate la început de brațele sclavilor, apoi de cai și pe urmă prin căderea apei. Abia în ultimii 10 ani, la învîrtirea șteampurilor a fost înhămat curentul electric.

În șteampuri, firișoarele de aur se prindeau la început pe mese acoperite cu țesături de lînă, iar mai târziu prin amalgamare, cu ajutorul mercurului, pe mese de cupru.

Argonauții plecați în căutarea «oilor cu lina de aur» în Colchida (Caucaz), umblau în realitate după aurul aluvionar, spălat cu hurca, o scîndură înclinată, acoperită cu blană de oaie.

Iată ce scrie Diodor din Sicilia, un istoric grec din timpul lui August (acum 2000 de ani), despre lucrul în minele metalice din acea vreme (39) :

«Șefii antreprizei folosesc mulți muncitori, care sînt criminali condamnați sau prizonieri de război. Ei au puterea de a aduce chiar și pe părinții condamnaților, dacă numărul minerilor este insuficient. Acești oameni muncesc fără odihnă, ziua și noaptea, sub supravegherea soldaților barbari, care vorbesc altă limbă, diferită de aceea a minerilor ; în felul acesta nu pot fi corupți nici cu promisiuni și nici cu rugăminti. Minerul care dovedește că știe unde se găsesc filoane bogate, este pus în fruntea celorlalți, arătîndu-le locurile unde trebuie să lucreze ; ei sfarmă apoi roca cu bucăți ascuțite de fier, urmînd direcția vinelor metalice, la lumina lămpilor, în obscuritatea subterană. Roca este scoasă afară, apoi sfărîmată și redusă la fragmente mici. Minerii nu încetează niciodată munca lor ; ei sînt îmbrînciți la muncă prin tratamente rele și prin lovituri de bici. Nici copiii nu sînt cruțați : unii poartă blocuri de piatră, alții le sfărîmă în bucăți. Aceste bucăți sînt luate de bărbați de peste 30 de ani și sînt pisate în pive de fier ; ele sînt sfărîmate apoi în mori de mînă, învîrtite de bătrîni, bărbați și femei, cite doi sau trei la fiecare moară. Este imposibil a descrie suferințele acestor nenorociți, expuși goi la ploaie și vînt, fără nici un răgaz ; neexistînd nici o milă, nici pentru o femeie slabă și nici pentru un bătrîn «cu un picior în groapă» ; toți sînt bătuti fără alegere și fără încetare, pînă cînd mor din cauza suferințelor, pe același loc unde au lucrat».

Acest spectacol lugubru a continuat și în Evul Mediu, cînd spaniolii au pus în exploatare bogatele mine de argint din Mexic, America de Sud ș. a.

Aurul a fost numit «regele metalelor». Un lucru este însă adevărat, că acest «rege» a provocat multe vărsări de sînge. În această privință, redăm cîteva rînduri ale regretatului V. Stanciu (59) :

«În tot locul unde a lucit vreodată aurul, au apărut și strălucitoarele arme ale zeului Marte. Ținuturi pașnice, edenuri ale patriarhalelor

liniști, se umplu de zgomote de armă, îndată ce se află că chimirurile lor sînt aurite.

Regiunea R. Vaal și Simpopoo din Africa sudică, țara burilor, coloniști irlandezi, au avut aceeași soartă. Generații de-a rîndul, burii au trăit o viață patriarhală, înjghebîndu-și o republică țărănească a lor. Abia s-au descoperit zăcămintele aurifere și diamantifere în această regiune a Africei sudice și noul descoperit, aurul, avea pretenția să ajungă la mesele de marmură ale bancherilor din Londra.

O armată engleză, după hărțuiele de aproape 2 ani (războiul englezo-bur), a încorporat aceste regiuni ale coloniei Cap. În mai puțin de 40 ani, colonia Cap a livrat 22% din stocul de aur al lumii întregi...

Luciul și privirile fierului sînt întunecate de rugină, strălucirea aurului este mohorîtă de pete de sînge. Este mai ușor să găsești fier fără pete de rugină decît aur fără pete de transpirație și sînge.

Cîte războaie nu a provocat și susținut aurul, simbol al bogățiilor? Insufletirea mercenarilor se cîntărește cu aur. În cuiburile în care cresc trădătorii, musculițele de hrană sînt tot de aur și pe roatele monedelor de aur lunecă și se duc la tîrg conștiințele societăților sortite dispariției.

Puterea de fascinație a aurului s-a imprimat puternic în mintea oamenilor și aceasta s-a transmis din generație în generație. Din această cauză, aurul a jucat un rol important în istoria omenirii.

Sîntem însă siguri că va veni timpul cînd omenirea se va elibera din iobăgia aurului și de puterea lui fascinatoare, acordîndu-i valoarea lui reală — pe care nimeni n-o contestă — însă nu valoarea psihologică ce i se acordă în anumite țări ale lumii.

Aurul va trebui să părăsească tainițele ascunse și puternic păzite, unde zac milioane de kilograme și să apară la lumina zilei, îndeplinindu-și rolul economic și industrial ce-i revine prin proprietățile sale deosebite.

Geochimiștii au constatat că aurul este destul de răspîdit în natură și în cantități mici se găsește peste tot. A fost identificat în atmosfera incandescentă a soarelui, în meteoriți, în cenușa unor arbori, în boabele de porumb, în cenușa unor cărbuni de pămînt (1 gAu/t de cenușă), în apele rîurilor și chiar în apa mărilor. Ultimele cercetări au dovedit că într-un km.c. de apă de mare se găsesc 5 t. aur.

Sub scoarță⁵, în magnele granitice fierbinți, se găsește cuarț, împreună cu sulfuri metalice; tot aici se acumulează și aurul. Antrenate spre suprafață — pe calea deschisă de erupțiile vulcanice — acestea se depun în crăpăturile existente, formînd filoane aurifere. Temperatura de formare a acestor minerale — din soluțiile hidrotermale — este destul de joasă, variînd între 150—200°C.

În multe părți ale globului terestru, aceste zăcămintे primare de aur au fost roase de «dintele vremii». Aurul eliberat de cuarț sau de alte minerale de gangă, a fost transportat de ape și depus în aluviunile rîurilor, alcătuiind astăzi importante zăcămintе aluvionare de aur.

5. *Ibidem*, p. 138.

Proprietăți. Aurul nu este atacat de nici o substanță chimică (acizi sau alcali), afară de apa regală. Este într-adevăr un metal nobil, datorită completei inerții față de aer și apă; astfel, podoabele de aur dezgropate după 60 de secole la Ur, în Chaldeea, au fost găsite neschimbate în timp ce obiectele de aramă se transformaseră într-o pulbere verde. Comportarea de metal prețios a aurului se datorește potențialului său normal foarte înalt. Aurul nu poate fi pus pe picior de egalitate cu celelalte metale uzuale, deoarece, pe lângă proprietățile sale fizice, el mai are o valoare intrinsecă. Așa se explică faptul că aurul se extrage din zăcăminte care au un conținut abia de câteva grame la tonă. Nici un alt metal comun n-ar putea suporta acest lux (din cauza diferenței mari de preț).

Aurul⁶ are o culoare galbenă-portocalie. Când este aliat cu argintul, culoarea este mai deschisă, iar când se fac aliaje cu cupru, culoarea devine roșcată. Duritatea lui este foarte mică: 2,5—3, încît se zgîrie ușor cu briceagul. Densitatea însă este 19,26—19,50 (adică 1 m.c. aur cîntărește aproape 20 t.).

Este cel mai maleabil și ductil dintre metale: prin laminare, se obțin foițe atît de subțiri, încît 50.000—100.000 foițe suprapuse, abia au 1 mm. grosime, iar tras prin filiere, se poate obține 1 km. de sîrmă, din 3 decigrame aur. Aurul se preface ușor în praf, în particule de dimensiuni submicroscopice. Apare în natură aproape numai ca metal liber, foarte rar ca telururi, în general însoțit de cuarț, pirită și alte sulfuri.

Întrebuințări. Aurul are întrebuințări variate: în majoritatea cazurilor însă, se întrebuințează sub formă de aliaje de aur, deoarece aurul pur este foarte maleabil. Aliajele industriale sînt de 900, 850, 750, 585 și 500 gr. aur $\frac{\%}{100}$. Obiectele făcute din aliaje de aur, argint și cupru, pînă în anul 1926, se marcau cu un cap de zimbru și titlul I—V, iar după 1925, cu un cap de lupoaică și titlul I—V (25).

Concentrațiile aurului în aceste aliaje se exprimă în carate. Aurul curat (aur afinat 999,98 $\frac{\%}{100}$) are 24 carate; cel de 18 carate are 18/24 sau 750 $\frac{\%}{100}$, iar cel mai obișnuit, de 14 carate, are 585 $\frac{\%}{100}$. În dentistică se întrebuințează aurul de 18—20 carate sau aur aliat cu tanta, consumîndu-se anual în întreaga lume, zeci de mii de kgr. aur.

Multă⁷ vreme aurul a fost întrebuințat în monetărie; astăzi, însă a rămas etalon pentru acoperirea biletelor și a angajamentelor la vedere. Acest metal este și va rămîne încă foarte prețuit pentru fabricarea giuvaericelelor și a unor obiecte de artă. În general, aurul se tezaurizează, întrucît ocupă un volum mic și are valoare mare. Acest obicei este foarte vechi; chiar locuitorii peșterilor — troglodiții — strîngeau și păstrau cu grijă fluturașii de aur pe care îi scoteau din albia râurilor, cînd se duceau să-și astîmpere setea. Culoarea aurie a acestor fluturași a fost asemuită razelor soarelui. Calitățile acestora de a nu se

6. *Ibidem*, p. 139.

7. *Ibidem*, p. 140.

altera, i-au dat de la început o valoare deosebită. Dorința de tezaurizare s-a imprimat puternic și a rămas încă și azi, mai ales în Egipt, India, Extremul Orient și în Franța.

Cantitatea totală de aur produsă pînă în prezent în întreaga lume este apreciată la aproximativ 75 milioane kg., din care abia jumătate se găsește în stocurile băncilor de emisiune.

Producția anuală mondială de aur este aproximativ 1 milion kg., prima țară producătoare fiind Uniunea Sud-Africană, iar a doua Uniunea Sovietică.

ANATOLIE ZAREA

ORTODOXIA ȘI MIȘCAREA ECUMENICĂ

MIȘCAREA ECUMENICĂ ȘI PROBLEMELE LUMII CONTEMPORANE

Mișcarea Ecumenică își are începuturile de prin anul 1919—1920, iar organizarea în forma unui Consiliu Mondial al Bisericilor și-a primit-o la Amsterdam, la 22 august 1948.

Dar aceasta n-a fost decît o transformare a numelui de «Consiliu Mondial pentru creștinismul practic», pe care la 1930 și l-a luat Organizația «Viață și Acțiune», (Life and York), una din cele două părți ale Mișcării Ecumenice. De abia la a doua sa Adunare Generală de la Evanston, între 15—31 august 1954, (prima Adunare Generală sositindu-se cea de la Amsterdam 1948), a aderat la acest Consiliu și a doua parte a Mișcării Ecumenice, numită «Credință și Constituție» (Faith and Order).

Însă într-o fază cu totul nouă și mai eficientă a intrat Mișcarea Ecumenică prin cea de a *Treia Adunare Generală a Consiliului Mondial al Bisericilor*, care a avut loc la New-Delhi, între 18 noiembrie—5 decembrie 1961. Sînt patru motive pentru care această Adunare a căpătat o eficiență sporită și o însemnătate mare pentru actualitatea istorică. Ordinea în care înșirăm aceste motive nu este cea a însemnătății lor : 1. Cu această ocazie, s-a integrat în Consiliul Mondial al Bisericilor cea de-a treia organizație creștină mondială : Consiliul Internațional al Misiunilor ; 2) Au aderat la Consiliul acesta încă 23 Biserici, din care 4 ortodoxe (a Rusiei, a Romîniei — care mai precis spus a reintrat în Mișcarea Ecumenică — a Bulgariei și a Poloniei), fapt de mare importanță pentru Mișcarea Ecumenică ; 3. Adunarea de la New-Delhi a procedat la o categorică revizuire și precizare a poziției Mișcării Ecumenice față de problemele lumii contemporane și 4. S-a adoptat «baza» trinitară a Consiliului.

Un raport fidel și amănunțit al modului cum au decurs ședințele celei de a treia Adunări Generale a Consiliului Mondial al Bisericilor de la New-Delhi a făcut P. C. Pr. Vicar Al. Ionescu în «Biserica Ortodoxă Romînă», 1962, nr. 3—4 (martie-aprilie, pp. 270—310).

Despre istoricul acestei Mișcări, despre atitudinea Ortodoxiei față de ea, de la 1920—1961, despre programul, preocupările generale de unitate și organizarea ei, s-au publicat la noi, de asemenea, mai multe studii bine întemeiate¹.

Noi ne vom opri, în cele ce urmează, ceva mai mult numai asupra celui de al treilea eveniment, care s-a produs la New-Delhi: intrarea Consiliului Mondial într-un dialog amplu și pozitiv cu lumea contemporană, ceea ce socotim că face din Mișcarea Ecumenică creștină un factor capabil să aducă o contribuție serioasă la rezolvarea favorabilă a problemelor care confruntă astăzi întreaga omenire. Citind referatele și rapoartele de la această Adunare², am simțit că vorbește aci conștiința creștină, care stă față în față cu întreaga frământare a lumii de astăzi, care participă la ea, hotărîtă să ajute omenirea să ajungă la o viață mai bună, la o eră de pace, de dreptate socială universală, de libertate a tuturor popoarelor. Urmărind curajoasele recunoașteri și decizii ale acestei Adunări, am rămas cu impresia că creștinismul, prin Consiliul Mondial al mai tuturor Bisericilor creștine, coboară, poate pentru prima dată, total și fără nici o rezervă, din izolarea preocupărilor pietiste, în actualitatea vie, curgătoare și multilaterală.

Aș vrea să comunic această convingere pe care mi-am făcut-o, vorbind mai puțin de la mine și lăsînd să vorbească Consiliul Mondial în-suși, prin referenții și prin documentele lui oficiale, eu mărginindu-mă să prelungesc din cînd în cînd, pe linia ei proprie, cîte o idee, uneori mai concentrat exprimată.

Mai întii, Consiliul Mondial al Bisericilor ne dă să înțelegem că chiar prin hotărîrea de a fi convocat această a treia Adunare Generală a sa, într-o țară asiatică, la New-Delhi, a voit să sublinieze deplina egalitate în creștinism a tuturor raselor și să recunoască o egală îndreptățire la bunurile și la drepturile umane și naționale popoarelor din continentele supuse, pînă de curînd integral, iar astăzi parțial, exploatării coloniale și discriminării rasiale a Occidentului. Bisericile creștine au voit să arate chiar prin alegerea locului acestei Adunări Generale a Consiliului lor, că se desolidarizează de astfel de practici și fac mea-culpa pentru cazurile cînd membrii laici ai lor — și chiar unii misionari — s-au lăsat antrenăți în asemenea atitudini necreștine.

Lucrul acesta îl spun discret animatorii de frunte ai Consiliului, Leslie Newbiggin și Visser't Hooft, în Cuvîntul de deschidere adresat *Adunării, ca să-l spună apoi mai categoric în referatele lor, diferiți reprezentanți ai Bisericilor afro-asiatice.*

La New-Delhi, foarte multe referate au fost prezentate de reprezentanți ai Bisericilor din Asia și relatările lor despre piedicile ce le întîmpină creștinismul în Asia și Africa, precum și propunerile lor îndrăz-

1. Vezi în «Ortodoxia», 1962 (an. XIV), nr. 1—2, ianuarie—iunie, studiile: Prof. N. Chițescu, *Mișcarea Ecumenică*; pp. 3—60; Pr. Prof. I. Coman, *Ortodoxia și Mișcarea Ecumenică*; Pr. N. Șerbănescu, *Biserica Ortodoxă și Mișcarea Ecumenică*.

2. Ele sînt cuprinse în dosarul aflat la Cancelaria Sf. Sinod, Serviciul relațiilor externe.

nețe cu privire la atitudinea pozitivă pe care trebuie s-o adopte creștinismul față de noile realități din cele două continente, au pus pecetea pe o bună parte din spiritul în care s-au desfășurat ședințele Adunării. Și e foarte verosimil să cugetăm că tocmai aceasta a urmărit-o Consiliul Mondial, organizând a treia sa Adunare Generală la New-Delhi.

Trecînd la expunerea preocupărilor propriu-zise ale Adunării de la New-Delhi, constatăm că ele au izvorit din grija de a înțelege lumea de azi și de a veni în ajutorul ei. «Noi sintem forțați să ne mișcăm spre această lume», spune un referent. «Și dacă luăm cuvîntul *lume serio*s, în sensul lui comprehensiv, noi nu putem rămînea mulțumiți cu descrierea propriilor noastre forme de pietism. Dacă înțelegem tema just, ea va fi centrul determinant al tuturor rugăciunilor, gîndurilor, discuțiilor și acțiunilor noastre la New-Delhi»³. «Întîi de toate, spune prof. univ. japonez Masao Takenaka, noi trebuie să înlăturăm definitiv atitudinea introvertită a Bisericii în raport cu lumea. Aceasta înseamnă să ne deschidem pe noi înșine și să fim gata să ne oferim pe noi înșine într-o angajare seculară și într-o participare la afacerile lumii, în lumina credinței creștine». Căci lumea aceasta «este lumea lui Dumnezeu și El ne învață să luăm parte la slujirea Lui suferitoare, în mijlocul lumii de azi în prefațare»⁴.

De aceea, Adunarea reprezentanților creștinismului mondial de la New-Delhi, procedînd metodic și explicativ, a căutat să surprindă mai întîi care sînt aspectele principale ale lumii de azi, ca în funcție de ele, să formuleze datoriile creștinismului față de această lume.

Aceste aspecte, cu datoriile ce rezultă din ele pentru creștini, sînt, în concepția Adunării de la New-Delhi, în general următoarele :

I. UNITATEA LUMII ȘI DATORIA CREȘTINISMULUI DE A LUPTA PENTRU PACEA LUMII ȘI PENTRU INFRAȚIREA TUTUROR POPOARELOR

Adunarea de la New-Delhi constată că lumea de azi și-a revelat mai mult ca totdeauna unitatea ei. Ceea ce a contribuit mai mult ca orice la aceasta, este tehnica modernă, care a nivelat distanțele dintre oameni și națiuni. Prin aceasta, se comunică ușor ideile, năzuințele, comportările, mijloacele civilizației, dar din nefericire, și efectul distrugător al armelor atomice. Unitatea aceasta nu înseamnă deocamdată unitate de concepții, ci o interdependență a tuturor oamenilor, cu toată varietatea existentă între ei. După cuvîntul prof. Masao Takenaka, crește unitatea destinului omenirii, dar în cele dinăuntru sintem depărtați unul de altul. «Un exemplu, de natură să ne înspăimînte, al acestei lumi, una dar divizată, este faptul că omenirea azi împărtășește întreagă o mare teamă, anume teama de o totală distrugere prin arma atomică»⁵. Iar în raportul Secțiunii pentru Mărturie, se spune : «Întreaga lume a devenit pentru prima dată în istorie o lume interdependentă, în care popoarele tuturor țărilor trebuie,

3. Episcop G. Nolh, *Iisus Hristos, Lumina lumii*, doc. 6.

4. Serviciul Bisericii în lumea schimbătoare de azi, *dos. cit.*, doc. 2.

5. *Ibidem*.

sau să-și rezolve problemele lor de viață împreună, în pace, sau să piară împreună». «În lumea interdependentă de azi, izolarea este un anacronism... Ori ne place, ori nu ne place, trăim într-o unică lume»⁶. «În lumea de azi, este nevoie de o comunitate internațională. Căci în epoca unui singur spațiu nuclear, oamenii trebuie să trăiască împreună, sau să accepte anihilarea»⁷.

Din cauza acestei unități de destin, Consiliul Mondial al Bisericilor și Comisia Bisericilor pentru Afacerile Internaționale, care este un organ al aceleia, au ridicat în fața Marilor Puteri adeseori, chestiunea dacă «o națiune oarecare este justificată să decidă pe propria răspundere organizarea unor experiențe cu bomba atomică, în vreme ce populația altor națiuni din toate părțile lumii n-a admis să suporte consecințele lor»⁸.

Faptul că lumea este una, dar în același timp divizată în concepții, face ca divizarea să fie un fapt de suferință pentru toți. Divizarea este în sîmul unității însăși, de aceea, nu este indiferentă nici unei părți a lumii, și toată lumea suferă de ea. Iată ce spune, în acest sens, unul din referenți: «Nu putem să uităm că între oamenii credincioși, care sînt aderenții religiilor, și între aceia care nu profesază nici o credință, există un univers comun de discuții, bazat pe reacțiile spontane la totalitatea vieții. Noi sîntem toți implicați într-o criză socială comună, legați împreună printr-o comunitate de interese; umanitatea noastră comună ne servește ca un numitor comun»⁹. Peste religii, peste deosebiri de concepții, de rase, lumea este una și omenirea este confruntată cu anumite probleme comune. «Diferențele naționale, culturale sau sociale, nu fac nici o breșă în unitatea umanității, care îmbrățișează toate eforturile de a stabili o comunitate economică și socială mondială; străduința și lupta de a realiza pacea și ordinea mondială sînt ilustrații ale acestei convingeri fundamentale»¹⁰.

Creștinismul face parte și el din această lume unică și nu se poate sustrage de la impulsul și de la datoria de a participa la rezolvarea problemelor ei, împreună cu membrii altor religii, împreună cu cei fără credință. «Bisericile nu pot ridica frontiere între Biserică și societate, în speanța că societatea nu va pătrunde în viața Bisericii. Aceasta este o speranță deșartă și cele mai multe Biserici vor simți trebuința urgentă de a fi călăuzite de Evanghelie, exact în cîmpul organizației sociale și economice, în cercul strîmt al vieții de familie, dar și în cercul cel mai larg al păcii lumii»¹¹. «Nu există speranță pentru o retragere într-o puritate anticipatoare (a vieții viitoare) sau într-o atitudine pietistă de om liber într-o societate liberă, sau de suflet liber într-o societate neli-

6. *Report of Witness Section*, doc. 46.

7. Adresa lui Fr. Nolde, directorul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale, doc. 21.

8. Din referatul lui Fr. Nolde, intitulat: «Viitorul a început», doc. 21.

9. Dr. Paul D. Devandandon, *Chemați la mîntuire*, doc. 3.

10. Prof. olandez Egbert De Vries, *Apelul societății în schimbare: Bisericile din Occident într-o societate dinamică*, doc. 25.

11. *Idem, ibidem*.

beră... Societatea dinamică de azi străbate chiar prin ușile închise». «Lumea întregă este nu numai pe pragul fiecărei biserici din periferia sărăcăcioasă a unei metropole, ci se cunoaște de asemenea la ușa bisericilor din satele liniștite, poate placide, din Europa sau din aria rurală a Americii de Nord»¹².

Dacă ar fi chiar numai faptul acesta, al dependenței sortii lor de soarta lumii celei una în destinul ei, Bisericile ar fi datoare să ia parte la munca și la lupta pentru rezolvarea problemelor ce o frământă astăzi.

Dar creștinismul are un mare motiv în plus să facă aceasta. El știe că această lume este una, pentru că este opera unicului Dumnezeu și obiectul unic al dragostei lui Hristos. Dumnezeu a creat-o din iubire și a răscumpărat-o din aceeași iubire, mergînd pînă la cruce pentru ea. «Este esența credinței într-un singur Dumnezeu și într-un singur Domn Iisus Hristos că *întreaga* lume, că *întreaga* rasă umană are parte la iubirea răscumpărătoare a lui Dumnezeu în Iisus Hristos»¹³.

«Plini de bucurie, noi afirmăm solidaritatea noastră cu toți oamenii, pentru că Domnul nostru S-a unit pe Sine cu noi toți, devenind om. Solidaritatea cu toți oamenii, de orice națiune, clasă sau culoare și credință, fără distincție, în umanitatea noastră comună, este un punct de plecare pentru reînnoirea vieții și mărturisirea Bisericilor prin Duhul Sfînt»¹⁴. «În Hristos nu este loc pentru mîndrie pe motiv de rasă, limbă, autoritate sau sex»¹⁵.

Nu ne extindem asupra precizărilor făcute la Adunarea de la New-Delhi în legătură cu această temelie divină a unității lumii.

Ne vom opri aci puțin la cea mai importantă dintre datorile pe care Consiliul Mondial al Bisericilor, în Adunarea de la New-Delhi, a recunoscut-o pe seama tuturor creștinilor : este vorba de datoria lor de a lupta pentru pacea, pentru coexistența pașnică a acestei lumi, solidară în destinul ei, pentru sălășluirea încrederii și întărirea spiritului de frăție între oameni. Lumea aceasta, una, dar azi atît de învrăjbită, că poate ajunge ușor la o autodistrugere, trebuie ajutată să evite tot ceea ce îi poate primejdi existența în total. Creștinismul întreg, avînd prin credință o responsabilitate sporită pentru existența ei, trebuie să se angajeze fără rezerve în lupta pentru pace, pentru coexistența și pentru înfrățirea tuturor popoarelor. Adunarea de la New-Delhi s-a înscris ca un eveniment important și pozitiv în istoria creștinismului și a lumii contemporane, tocmai pentru că a făcut în privința aceasta o întorsătură hotărîtă în comparație cu Adunarea a doua, de la Evanston (1954). În vreme ce atunci, membrii Consiliului Mondial erau împărțiți, părăindu-li-se că n-au decît două alternative, la fel de sumbre, în perspectivă : războiul nuclear, sau viață fără libertate, acum Consiliul Mondial a ajuns la o stare de suflet optimistă, constatînd că poate fi salvată și existența și libertatea

12. Idem, *ibidem*.

13. Idem, *ibidem*.

14. *Report of Witness Section*, doc. 46.

15. *Ibidem*.

omenirii, care atunci se părea multor membri, din lipsa de informații cinstite, că este periclitată într-o parte a lumii. «Cînd a avut loc Adunarea de la Evanston, cu 7 ani în urmă, s-a auzit strigătul nihilist, că un sfîrșit cu oroare este mai bun decît o oroare fără sfîrșit». Alții spuneau că este mai bună o renunțare la libertate decît pierderea vieții. «Dar acceptînd acest defetism, se nega credința creștinătății... Fiecărui creștin îi este accesibilă Evanghelia eternă a lui Iisus Hristos, cu asigurarea iertării, mîngîierii și întăririi ei. Pe lîngă aceasta, adevărul creștinătății are un înțeles pentru orice situație, căreia trebuie să-i facă creștinul față, fie în experiența lui personală, fie în contextul relațiilor cu lumea. Cu obligativitatea născută din astfel de convingeri, Consiliul Mondial al Bisericilor și Consiliul Misionar Internațional — integrați aci la New-Delhi într-un singur corp — *sînt pentru pace* (Stand for Peace)»¹⁶. Nici un echivoc nu mai este admisibil pentru vreun creștin în această privință. Războiul vrea să distrugă lumea. Lumea este opera lui Dumnezeu. Dacă e așa, cu o constrîngere logică, urmează că pentru creștin războiul nu e numai un păcat împotriva dragostei ce o datorează oamenilor, ci și împotriva lui Dumnezeu. «Deoarece războiul este o ofensă împotriva lui Dumnezeu, datoria creștinului este să facă tot ce este în puterea lui, să prevină, ba chiar să elimine războiul»¹⁷.

Apărînd lumea de pieire, se va dovedi dacă oamenii mai sînt sau nu, în ochii lui Dumnezeu, vrednici să trăiască. Chiar în acțiunea de apărare a lumii de un război nimicitor, se dovedește vrednicia creștinilor în fața lui Dumnezeu. «În cruzetul acestei epoci nucleare, Dumnezeu probează vrednicia creaturilor de a-și continua existența lor pe pămînt. Fiii oamenilor au nevoie de o maturitate spirituală, singura care poate da o direcție binefăcătoare fantasticelor realizări științifice»¹⁸. Creștinismul poate aduce o contribuție considerabilă la această maturizare morală, atît de necesară, a omenirii și la însăși justificarea ei de a continua să trăiască pe pămînt.

Directorul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale, Frederik Nolde, a raportat la Adunarea de la New-Delhi toate demersurile ce le-a făcut în anii recenți în sprijinul acțiunilor pentru salvagardarea păcii. A intervenit pentru dreptul de autodeterminare al Ciprului, se preocupă de ajutorarea Angolei pentru a-și cîștiga independența, a intervenit pe lîngă guvernul portughez pentru a renunța la teroarea împotriva populației din Angola, a făcut o serie de demersuri pentru încetarea discriminării rasiale în Africa de Sud etc. «Consiliul Mondial al Bisericilor și Comisia Bisericilor pentru Afacerile Internaționale și-au exprimat convingerea că continuarea exploziilor experimentale nucleare, vor accelera în mod periculos cursa înarmărilor, vor face să crească riscul războiului și vor afecta sănătatea generațiilor prezente și viitoare... În 1957, ele au îndemnat guvernele să oprească experiențele pe o perioadă de probă,

16. Adresa cit. a lui Fr. Nolde.

17. Raportul Comitetului Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale, doc. 57.

18. Fr. Nolde, *ibidem*.

în speranța că celelalte vor face la fel, că o nouă încredere se va naște și se vor pune temelii pentru acorduri binevoitoare. Comisia Bisericii pentru Afacerile Internaționale a avut multe conversații, prin reprezentanții ei, cu șefii Delegațiilor U.R.S.S., Regatului-Unit și S.U.A., la Conferința de la Geneva, de la începutul ei, din octombrie 1958» etc. 19.

Consiliul Mondial al Bisericii activează pentru «a promova relații internaționale mai bune» 20.

«Creștinii sînt îndemnați să se roage pentru succesul Conferinței de la Geneva» și să influențeze guvernele din țările lor, dispunîndu-le pentru pace. E un fapt regretabil că nu s-au realizat pînă acum progrese mai substanțiale în tratativele pentru pace și că unele puteri au reluat experiențele nucleare. Dar nu trebuie să se piardă speranța și curajul în negocieri.

«Trebuie să fie clar că conversațiile de la Geneva nu pot avea succes pînă cînd nu va exista într-o cît de mică măsură, încrederea pe amîndouă părțile. O asemenea încredere nu se poate instala însă, cît timp una din puteri, care participă la conversații, pregătește reluarea experiențelor, în vreme ce conversațiile sînt în curs». «Trebuie să se ia în considerare și poziția națiunilor fără apărare». Nu se poate admite ca o națiune, pe motiv de apărare, să pregătească un război, care pune unilateral în pericol securitatea celorlalte națiuni 21.

«Puterea potențială catastrofală a mașinilor militare moderne face cu adevărat să apară recursul premeditat la război ca un act de nebunie» 22. Iar trăirea îndelungată a oamenilor sub asemenea amenințări, coboară și calitatea vieții lor. «Ne putem aștepta ca o cursă perpetuată a înarmărilor să aibă consecințe serioase asupra calității vieții în țările care sînt angajate în ea. Cum n-ar fi modificate sentimentele de demnitate umană, acolo unde se trăiește ani mulți sub un sistem politic întemeiat pe intenția de a distruge rapid centrele populate din altă țară? Obișnuița ce se dobîndește de a considera persoanele ca victime sau distrugători posibili într-un război nuclear, va reduce sigur sentimentul valorii umane. O astfel de sensibilitate se tocește fatal, în contact cu recile speculații abstracte asupra milioanei care vor muri sau vor supraviețui într-un război nuclear și cu calculele asupra procentajului tuturor acelor care, în generațiile viitoare, vor suferi malformații congenitale, rezultînd din experiențele nucleare. Bisericele ar trebui să amintească neconținut națiunilor și guvernelor efectele cu termen lung, asupra vieții umane, ale experiențelor cu armele nucleare și ale perspectivelor unui război generalizat» 23.

Deși greutatea de a face toate națiunile, în orice situație, să-și conformeze acțiunile cu necesitățile păcii mondiale, e mare, «aceasta nu tre-

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*.

21. *Raportul Comisiei Bisericii pentru Afacerile Internaționale*, doc. cit

22. Fr. Nolde, *ibidem*.

23. *Raportul Secțiunii pentru Servire*, doc. 73.

buie să ducă la cinism sau la desperare în ce privește succesul final al negocierilor, care este concilierea și afirmarea cerințelor justiției»²⁴.

Dar nu numai prin negocieri se netezește drumul spre o pace durabilă, ci și printr-o cooperare sporită. Numai așa de la o coexistență de nevoie, de frică, din care oricând pot țîșni motive de război, se poate progresa la o coexistență însufletită de o tot mai mare încredere, care va face războiul din ce în ce mai puțin posibil. «Riscurile implicate într-o coexistență pot fi reduse printr-o accentuare a unei competiții pașnice și a unei cooperări crescînde»²⁵.

În special, problema unei păci durabile și a înfrățirii reale între oameni și popoare este legată de rezolvarea treptată a unei sume de alte probleme, care se pun azi cu o mare acuitate conștiinței umane și de a căror rezolvare factorii de răspundere ai umanității și creștinătatea trebuie să se preocupe cu același viu interes.

În conștiința acestui fapt, Consiliul Mondial al Bisericilor a recunoscut un al doilea aspect al lumii de azi și corespunzător cu el, o a doua datorie a creștinismului :

2. ASPECTUL DINAMIC AL LUMII CONTEMPORANE ȘI DATORIA CREȘTINISMULUI DE A-L ÎNȚELEGE ȘI AJUTA

«Fiecare epocă este o epocă de prefaceri. Azi, însă, evenimentele de pe pămînt se mișcă într-un pas accelerat»²⁶. Toți referenții și toate rapoartele Adunării de la New-Delhi accentuează această caracteristică a epocii de azi, vorbind de societatea contemporană ca de o «societate dinamică». «Trăim într-o epocă revoluționară, în care imense prefaceri își fac loc în fiecare sferă a vieții umane»²⁷.

Dezvoltarea aceasta rapidă este universală. Ea certifică, la rîndul ei, caracterul unitar al lumii contemporane. De unde, la Evanston, se vorbea numai de «problema ariei subdezvoltate» (the under-developed areas), ca și cînd s-ar putea dezvolta în izolare numai o parte a lumii, iar celelalte ar rămînea statice, de atunci, spune prof. japonez Takenaka, «noi am sesizat problema socială nu într-un mod static, ci dinamic, adică am luat problema schimbării în serios și pozitiv, și am încercat să împlinim responsabilitatea noastră creștină comună și mutuală într-o societate dinamică interdependentă. În special, azi, în Africa, Asia și America Latină, se produc schimbări radicale, uneori aproape revoluționare, în fiecare latură a societății : obținerea independenței politice, dezvoltarea rapidă a industrializării și urbanizării, cererea de egalitate și libertate a raselor și o grabă de a construi un nou tip de viață a familiei, deosebit de modul opresor feudalist al vieții, care întreține conflicte și frustrări în populația aparținînd diferitelor grupuri politice, economice și tehnice»²⁸.

24. Fr. Nolde, *ibidem*.

25. *Ibidem*.

26. *Ibidem*.

27. Raportul Secțiunii pentru Mărturie, doc. 46.

28. *Ibidem*.

Prof. Tekenaka consideră, precum se vede, această rapidă schimbare ca avînd o direcție bună. Și toți referenții și rapoartele de la New-Delhi o apreciază la fel, adică în mod pozitiv. Forța unei orînduirii sociale mai bune atrage, în concepția Adunării de la New-Delhi, omenirea de la formele vechi de viață, nesatisfăcătoare, spre altele superioare, mai bune. Aceasta nu înseamnă că toți oamenii le înțeleg în sensul acesta și că nu sînt destule categorii care se opun acestei schimbări, sau se simt nefericiți din pricina ei.

Raportul Secțiunii pentru Slujire²⁹, vorbind de atitudinile față de rapida prefacere ce are loc în viața lumii, spune : «Din convergența revoluțiilor sociale, politice și economice, ce se caracterizează prin ritmul lor accelerat, prin intensitatea, prin amploarea mondială și prin complexitatea lor, rezultă un fenomen nou care trezește reacții diferite :

a) Teama, căci multe lucruri venerabile par a fi amenințate cu distrugerea.

b) Conservatismul, care caută să păstreze și să apere, pe cît posibil, vechile structuri sociale care ne sînt familiare.

c) Acceptarea pasivă, care deploră prefacerile, dar le acceptă și le suportă ca inevitabile.

d) Acceptarea pozitivă, care acceptă prefacerile ca o posibilitate de viață mai plină și mai satisfăcătoare pentru toată umanitatea».

Creștinii trebuie să se alinieze în categoria celor din urmă, ajutînd și categoriile prime să înțeleagă mersul vremii.

«Creștinul nu se teme de prefaceri, căci el cunoaște greutatea po-verii sărăciei și privațiunile care apasă azi asupra majorității oamenilor. El e gata să provoace prefacerile și să favorizeze reformele care au ca țintă libertatea și rup lanțurile sărăciei. El dorește să colaboreze cu cei ce împărtășesc grija sa, pentru binele omenirii».

«Revoluția socială este mișcată puternic de aspirația oamenilor spre o viață mai bună. Dezvoltarea tehnicii promite eliberarea de foame, de boală și de mizerie. Guvernele accelerează mișcarea programelor lor naționale de dezvoltare. Transformările sociale afectează toate sectoarele societății : viața economică, structurile sociale, viața familiei și a comunității. A devenit evident că evoluția astfel declanșată va penetra toată viața socială, inclusiv atitudinile și motivele de acțiune ale omului însuși... În domeniul mai precis al dezvoltării economice, noi sîntem bucu-roși de efortul energetic care tinde să mărească producția și să ridice ni-velul vieții. Într-o mare parte a lumii, trebuințele fundamentale ale uma-nității, hrana, îmbrăcămîntea, locuința, condițiile sanitare sînt departe de a fi satisfăcute sau sînt încă foarte precare».

Iar în raportul Secțiunii pentru Mărturie se spune : «Noi credem că Dumnezeu lucrează în toate marile prefaceri..., care își fac loc în epoca noastră. Nu este suficient să descoperim judecata lui Dumnezeu asupra statusului-quo, care e distrus în această epocă de revoluție. Timpuri de revoluție sînt timpurile în care, dacă prilejurile sînt sesizate, judecățile

29. Raportul Secțiunii pentru Servire, doc. 73

lui Dumnezeu pot fi făcute clare și intenția Lui proclamată unei lumi care trebuie să fie zguduită din auto-mulțumirea ei prin evenimentele ce se produc». Desigur, nu toate momentele particulare ale istoriei se petrec după voia lui Dumnezeu. Dar în mare, istoria se mișcă după intenția Lui și în sensul acesta, «noi trebuie să proclamăm domnia lui Hristos peste marele proces ce schimbă aspectul lumii noastre»³⁰.

Deosebit de interesante sînt în privința aceasta precizările făcute de M. M. Thomas, reprezentantul Bisericii Siriene din Malabar, în referatul său : «Chemarea Bisericii în sinul noilor națiuni din Africa și Asia» (doc. 7) :

«Identificarea Bisericilor, zice acesta, cu cultura occidentalilor, pe de o parte, și pietismul Bisericii și teama ei de acțiunea organizată de grup pentru schimbarea structurii politice și sociale, pe de altă parte, au fost piedici în calea dezvoltării unor relații pozitive responsabile ale ei, cu lupta popoarelor pentru o nouă viață». În timpul din urmă, Mișcarea Ecumenică a făcut, sub acest raport, trei descoperiri :

a) «Că Evanghelia lui Hristos nu trebuie identificată cu vreo cultură, cu vreo orînduire politică, cu vreo ideologie socială».

b) «Că răscumpărarea, pe care Iisus Hristos o oferă, este răscumpărarea lumii. Fără îndoială, lumea se referă în primul rînd la lumea persoanelor ; dar lumea persoanelor este implicată în procesul naturii, al societății și al istoriei și nu poate fi privită și ținută în izolare».

c) «Că Hristos este prezent și activ și în lumea de azi»... Această implică participarea Bisericii la opera de construire a noilor structuri ale vieții politice, economice și sociale, care conduc omenirea spre o trăire cu adevărat umană și responsabilă și la așezarea noilor fundații morale și culturale a ei».

Prima concluzie ce rezultă de aci este că Bisericile creștine trebuie să lupte pentru a face cu neputință războaiele ce se intenționează în epoca noastră, tocmai cu scopul de a opri mersul omenirii spre forme sociale mai drepte, mai satisfăcătoare, spre raporturi de egalitate reală între oameni și popoare. Dar tot din acest motiv, pacea care trebuie apărată nu trebuie să însemne o pace care să stăvilească progresul omenirii spre dreptate, egalitate și libertate. De aceea, directorul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale, Frederik Nolde, după înșirarea tuturor demersurilor făcute în favorul succesului negocierilor pentru dezarmare, arătînd condițiile necesare pentru stabilirea unei atmosfere de încredere și pace trainică în lume, spune : «Așteptările legitime ale unor condiții mai bune de viață și nemulțumirea cu practicile sociale injuste nu pot și nu trebuie să rămînă neluate în seamă».

«Obținerea independenței de către așa de multe țări, mai înainte dependente, prevestește nu numai sfîrșitul colonialismului tradițional, ci, de asemenea, o creștere a luptei pentru dreptatea socială și economică. Libertatea politică trebuie acompaniată de o recunoaștere a egalității în familia națiunilor. Dar ținta obținerii unor standarde economice rîv-

30. Doc. 46.

nite, dată fiind sărăcia existentă și o creștere necentenită a populației, va face să continue strigătul după o soluție atîta timp cît ea nu va fi atînsă». Pînă cînd problemele dreptății sociale ale popoarelor și claselor sărace nu vor fi rezolvate, nu se poate clădi durabil o lume care să fie nu numai una, ci și nedivizată, străbătută de o varietate pașnică și de o încredere universală.

«Implicațiile Mișcării Ecumenice pot ajuta la așezarea unui fundament indispensabil pentru formarea unei societăți internaționale bune, în această lume pentru, plină de contradicții și de conflicte. Ele vor avea o influență semnificativă asupra celor mai specifice preocupări internaționale, ca : încetarea experiențelor cu armele nucleare, drepturile umane și libertatea religioasă, asistența economică și tehnică, independența popoarelor coloniale... și asupra întregii game de negocieri prin care aceste chestiuni sînt abordate».

Dreptatea socială și egalitatea pentru clasele obidite în trecut este una din condițiile esențiale pentru statornicirea păcii în lume. Lumea, în dinamica actuală, a devenit atît de una, că pînă cînd o parte a omenirii suferă, nu poate fi liniște completă în restul ei. «Pacea a devenit pentru prima dată în lume indivizibilă... Dar la fel, prosperitatea și bună starea au devenit interdependente. Dacă un grup sau o clasă suferă în societatea dinamică, toate grupurile suferă. Efectul unei greve mai mari într-o societate industrializată este numai un exemplu». Sînt astăzi încă națiuni privilegiate care cred că li se cuvin aceste privilegii și nu vor să renunțe la ele. Dar, în majoritatea conștiințelor umane, își face loc tot mai mult ideea «că națiunile lor pot trăi și prospera numai în contextul unei economii și comunități mondiale», care nu se poate stabili durabil, fără o egalitate între toți oamenii și toate popoarele (De Vries, *ibidem*).

Tocmai de aceea, a doua condiție pentru o pace durabilă și organică este eliberarea tuturor popoarelor din colonii, respectarea lor ca popoare egale cu celelalte și ridicarea lor la o viață culturală și materială, demnă de ființele umane. În Adunarea de la New-Delhi, reprezentanții popoarelor din Africa au spus adevăruri amare creștinilor din Occident, din America de Nord, despre discriminarea rasială pe care au practicat-o în trecut nu numai laicii creștini, ci uneori și misionarii. Adresa lui Francis Akanu Ibiam, guvernatorul Nigeriei, a fost, de pildă, dedicată în întregime descrierii cruntei discriminări rasiale ce se făcea în trecut și se mai face încă destul de mult și astăzi. «Întîi, zice el, nu se poate nega că în decursul anilor, africanului, ca persoană, cu intenții sau din ignoranță, i s-au negat drepturile unei ființe umane obișnuite. Unui mare procent din națiunea americană, care se laudă că e un popor creștin, îi este foarte greu să recunoască și să accepte pe omul negru nu numai ca pe un străin la poarta lui, ci ca pe un cetățean, cu dreptul unui om născut în America și ca o ființă umană ce merită un tratament egal și aceleași ușurări în viață. Unii europeni au protestat în Rhodestia, împotriva strandurilor multirasiale, apărute pentru prima dată în această țară. Cei ce fac această discriminare numai din cauza culorii, «încearcă să fie mai deștepți ca Dumnezeu».

«Biserica lui Hristos trebuie să refuze cu hotărâre să acorde suport în orice mod acestor acte».

Portugalia duce un război distrugător în Angola. «Toate marile războaie ale secolului prezent au fost cauzate de națiunile albe și ele se pregătesc acum pentru altul». Dr. Hendricke Verwoord (primul-ministru al Africii de Sud) și alții, «ca cetățeni ai Bisericii, sînt de părere că omul negru este făcut numai ca să le curețe ghetetele lor». «Am insistat mult asupra chestiunii discriminării pentru că este o pată pentru Biserica lui Hristos și este cea mai mare piatră de moară care atîrnă de gîtul unor popoare ce fac parte din Biserică și chiar de gîtul unor autorități bisericești»³¹.

Adunarea de la New-Delhi s-a declarat fără șovăire împotriva discriminării rasiale pe viitor, alături de lupta popoarelor din colonii, pentru cîștigarea independenței și atingerea unui nivel de viață superior, considerînd satisfacerea acestor năzuințe una din condițiile păcii și coexistenței pașnice durabile.

Desigur, împlinirea acestor condiții nu se va face de la o zi la alta. De aceea, directorul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale declară : «Drumul spre pace în dreptate și libertate poate fi foarte lung și va fi desigur trudnic». Dar creștinii nu pierd speranța. Rugîndu-se lui Dumnezeu : «Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pămînt», noi ne făgăduim pe noi înșine să căutăm dreptatea, libertatea și pacea pe pămînt, pentru toți oamenii³².

Pentru ca sprijinul creștin dat omenirii ce năzuiește spre aceste scopuri să fie cit mai efectiv, Consiliul Mondial al Bisericilor face cunoscută, prin Adunarea de la New-Delhi, o serie de noi caracteristici pe care le-a dobîndit societatea omenească de azi și la a căror înțelegere Consiliul a ajuns prin studiile întreprinse în anii anteriori Adunării de la New-Delhi. Aceste caracteristici impun și niște metode noi de activitate creștină în mijlocul și în favorul societății de astăzi.

Una din aceste caracteristici ale lumii de azi este *rolul crescînd al statului* și al grupului organizat în viața omului și cu aceasta însemnătatea vieții politice și sociale. Aceasta cere Bisericilor și creștinilor să renunțe la vechea aversiune pentru politică, la atitudini bănuitoare sau chiar ostile față de stat și la preferința pentru o viață spirituală individuală și interioară.

În ce privește statul, prof. Takenaka citește în Adunarea de la New-Delhi, dintr-un raport al Conferinței Creștine din Asia de Est, ținut la Masrapur, în octombrie 1960, următoarele : «Biserica nu mai poate cugeta la servirea ei ca la ceva ce totuși divorțat de activitatea statului, ci trebuie să fie mereu pătrunsă de sensul și importanța acțiunii politice, de pericolele inerente ei, dar și de avantajele ei, dacă e bine direcționată. Trebuie recunoscut că în situația noastră prezentă, *acțiunea statului este esențială* pentru a crea condițiile unei creșteri a productivității și pentru

31. Adresa *What about Africa*, doc. 20.

32. *Referat cit.*

«a înlătura sărăcia și a produce acele prefaceri în structura societății, care sînt necesare ca să asigure buna stare materială și dreptatea socială pentru cei nedreptățiți și rămași în urmă». El însuși spune : «În stadiul schimbării sociale rapide, s-a recunoscut larg că în lumea contemporană statul își ia responsabilități tot mai mari în domeniul buneii stări sociale. Pe noi nu trebuie să ne descurajeze aceasta, ci trebuie să ne bucure și să salutăm această nouă dezvoltare și să fim gata să aflăm noi forme ale servirii creștine, cu scopul de a îndeplini misiunea slujitoare a Bisericii în lumea prezentă».

Creșterea rolului statului și al acțiunii sociale organizate este salutată la New-Delhi pentru motivul că prin acestea, soarta celor săraci și nedreptățiți este abordată azi pe plan general și cu posibilitatea unei rezolvări efective, pe cînd în lumea burgheză, individualistă, nu se ocupa decît cîte o inimă miloasă de cîte un sărac izolat, fără să se poată rezolva integral problema păturilor sărace. Biserica însăși își concepea atunci servirea socială în acest mod, care nu rezolva propriu-zis problema. Azi, lucrurile s-au schimbat : Biserica are de făcut mai puțin opere de caritate individuală, pentru că este chemată să colaboreze cu statul și cu societatea organizată la opera mai importantă a înlăturării cauzelor însăși ale mizeriei unor largi pături umane. «Aceasta înseamnă, zice prof. Takenaka, că nu trebuie să ne manifestăm numai diaconia *caritabilă*, adică acțiunea îndreptată spre rezultatul maladiei sau injustiției sociale, ci trebuie, de asemenea, să dezvoltăm acțiunea îndreptată spre însăși cauza maladiei sau injustiției sociale. Cea dintîi este un serviciu care se referă la trebuințele imediate ale populației, ca acte de caritate, în vreme ce cea de-a doua este un serviciu care constă în a lua parte la înfăptuirea unei politici sociale și la crearea unor structuri care să asigure baza pentru o dezvoltare sănătoasă a personalității umane».

Iar în raportul Secțiunii pentru Servire (doc. 51), se spune : «Creștinul nu trebuie să servească în lume ca un individ izolat. El trebuie ajutat, călăuzit și întărit de grupurile organizate... Participarea în uniunile de muncă și de îndrumare, la protestele împotriva discriminării rasiale și în acțiunea practică, manifestarea unei onestități și integrități în viața politică, la nivel local și național, toate acestea sînt căi ale «diaconiei», deschise creștinilor individuali, care au întărirea și reînnoirea lor din acțiunea și colaborarea comunității creștine».

Aceasta implică o nouă atitudine față de politică, o atitudine pozitivă, pe care Mișcarea Ecumenică, prin Adunarea de la New-Delhi, o recomandă creștinilor. Impulsul în această direcție l-au dat mai ales aceiași creștini din Asia. E. W. Mathew, reprezentantul Bisericii Siriene din Malabar, în referatul său : *Mirenii : Biserica în lume* (doc. 18), are un capitol întreg, intitulat : «*Creștinul indian în politica seculară*». El spune că în India, politica a devenit o activitate foarte importantă. Dar mai sînt unii creștini idealști, care sînt împotriva politicii, sau o fac cu sentimentul că nu aparțin Bisericii în această activitate a lor. «Noi știm că singure structurile și instituțiile sociale constituie cadrul pentru instalarea dragostei și a dreptății în societate». A judeca toate acțiunile mi-

renilor activi în viața politică și socială după niște principii morale imutabile, înseamnă «a steriliza energia angajării lor în viața socială». «Noi avem trebuință de o înțelegere mai aprofundată a presiunilor sociale și a eticei colective». Noi trebuie să ascultăm mai mult de cerințele fiecărui loc și timp în activitatea noastră.

Dar Mișcarea Ecumenică înțelege prin politica pe care o recomandă creștinilor nu orice fel de politică, ci numai pe aceea care contribuie la instaurarea dreptății și bune stări pentru toți membrii societății umane.

Olandezul Dr. C. L. Patyn, tratind problema : «*Oare poate un creștin să intre în câmpul politicii ?*», arată ce înțelege prin politica adevărată : «Politica este efortul necesar pentru crearea acelor condiții în societate, care vor favoriza pacea, dreptatea și creșterea productivității. Pentru toată activitatea în societate, noi sîntem dependenți de instituții, organizații, de puterea statului, instrumentele relațiilor colective. Eu socotesc că este una din datoriile unui creștin să-și aducă contribuția sa în acest câmp complicat al relațiilor noastre colective». Creștinul trebuie să lupte «pentru iubire și dreptate în relațiile instituționale, pentru pace și pentru coexistență între națiuni» (doc. 26).

Adunarea Conferinței creștine din Asia de Est, ținută la Bangalore, în noiembrie 1961, a recomandat creștinilor «o solidaritate cu revoluția și rolul de parteneri ai poporului în opera construcției naționale». În Mesajul acelei Adunări, se spune : «Populația creștină trebuie să intre în orice parte a vieții poporului, în politică, în serviciul social și național, în lumea artei și a culturii, pentru a colabora cu non-creștinii și a fi mărturie lui Hristos în toate aceste ramuri».

Multe din problemele națiunilor din Asia și Africa, spune același M. M. Thomas, se rezolvă prin politică. Teama de politică a multor creștini i-a împiedicat să participe la rezolvarea lor. «Deci, Bisericile creștine au să recomande politica și exercițiul dreptului cetățenesc de a face politică. Acesta este un imperativ creștin».

Politica, astfel înțeleasă, trebuie s-o facă creștinii la un loc cu non-creștinii și cu cetățenii fără credință. Pentru că ea este o preocupare a întregii umanități, unește pe creștini cu universul uman, nu-i închide față de lume. Creștinii nu trebuie să se izoleze într-o politică separată. «Un program de acțiune politică nu se poate deriva din Evanghelie, nici nu există o linie politică universal creștină. Acesta este un motiv pentru care un partid politic creștin este o afacere periculoasă». Alt motiv, este că creștinul nu se preocupă de interesele comunității creștine, ci de dreptate pentru toți oamenii și de toate grupele din națiune. Creștinul va coopera deci cu toți concetățenii pentru binele comun. El socotește că «este o idee nebunească și prostească să creadă că Hristos lucrează numai prin Biserică sau numai prin creștini». «Hristos poate fi recunoscut în toate aspirațiile și evenimentele timpului nostru». Dar aceasta, creștinul numai o crede, nu o are ca un semn vizibil. Ceilalți oameni nici n-o cred. Dar ei se unesc cu el, în convingerea că prin efortul lor comun, dezvoltă o umanitate mai bogată, mai reală.

Bisericile au fost preocupate să apere în Asia și Africa interesele lor, pentru că «n-au recunoscut pe Hristos în revoluția timpului nostru. Dacă am fi văzut aceasta, am fi încetat să avem conștiința unei minorități și ne-am fi preocupat mai mult cu apărarea drepturilor umane, cu promovarea dreptății sociale și cu înfăptuirea structurii unui stat sau unei societăți, care duc spre o creștere a unei responsabilități umane, în colaborare cu ceilalți. Căci singurele drepturi pe care trebuie să le cerem pentru noi sînt drepturile fundamentale umane, necesare pentru a aduce contribuția distinctă a credinței noastre în această colaborare».

Dacă creștinii au ca singur program de acțiune colaborarea cu toate acele forțe care se străduiesc să ridice la un nivel mai ridicat viața tuturor oamenilor, se înțelege că ei nu sînt legați de anumită structură politică veche, ci sînt deschiși totdeauna acelor structuri pe care necesitățile unei umanități ridicate la o nouă conștiință de sine, le impune. Democrația parlamentară, apărută de occidentali, se dovedește incapabilă, spune mai departe M. M. Thomas, să facă față cerințelor de dreptate socială și necesităților de integrare națională. «Libertatea politică, unitatea națională și dezvoltarea economică ajung în conflict una cu alta. Eu am arătat cum dreptul de vot al adulților și libertatea politică au dus la creșterea forțelor fisionare și au făcut unitatea națională mai greu de menținut ; și multe națiuni au cedat din libertatea politică, pentru a menține unitatea națională. Un conflict similar există între libertatea politică și progresul economic... Pentru aceste și alte motive, democrația parlamentară, unde ea a fost adoptată, (în Asia și în Africa) a fost supusă unor radicale modificări ; iar în multe alte cazuri, a fost părăsită în favorul unei democrații «dirijate», a unei democrații «de bază» etc. Conceptul unei *societăți responsabile* rămîne singurul criteriu pentru o judecată creștină». Și în această privință, Mișcarea Ecumenică a făcut progrese.

La Adunarea de la Evanston, se fixase niște criterii după care creștinii trebuiau să judece structurile politice : protecția drepturilor umane, garanția libertății persoanei, pentru a-și exprima convingerile religioase, morale și politice, prevederea modurilor în care poporul poate schimba guvernul fără violență etc. Raportul Secțiunii pentru Servire de la New-Delhi spune însă : «De la Evanston, multe națiuni au venit la existență și se află în primul lor stadiu de creare a instituțiilor lor politice. De aceea, trebuie luate mai mult în considerare dificultățile la care au să facă față. Noi trăim într-o situație extrem de dinamică, cînd se fac multe experiențe cu totul diferite».

Ținînd seama de aceasta, Adunarea Conferinței Bisericilor din Asia de Est, ținută la Bangalore în noiembrie 1961, a formulat într-un raport următoarele :

«Judecăți abstracte asupra acestor sisteme politice diferite nu servesc vreunui scop folositor. Fiecare din ele a crescut din forțele politice și din necesitățile sociale ale unei situații particulare. Pe lângă aceasta, ele toate au un scop comun : să creeze un stat independent, care să servească trebuințelor sociale și economice ale popoarelor lor. Cîtă vreme fiecare națiune trebuie să fie liberă, să-și dezvolte formele de viață poli-

tică, ce se potrivesc mai bine geniului ei și corespund cu stadiul ei de maturitate politică, libertatea (personală) nu poate fi absolută. Ea trebuie să fie exercitată cu înțelegerea unei anumite politici de bază și a cerințelor comunității, atât naționale cât și internaționale.

Raportul Secțiunii pentru Servire de la New-Delhi aprobă această formulă și recunoaște că noile situații sociale și necesitățile dezvoltării economice «pot produce noi forme de viață politică».

Părăsind individualismul pietist, cu puțină pudră caritativă, legat de individualismul burghez, și recunoscînd că lumea a intrat într-o eră a spiritului de comunitate, Mișcarea Creștină Mondială constată că de aci rezultă două îndatoriri pentru creștini, ca de altfel, pentru toți oamenii : a) să *servească poporului și* b) să *servească în cadrul organizațiilor și instituțiilor*, nu în raporturile particulare dintre indivizi, sau nu numai între ele.

Despre îndatorirea din urmă, am dat unele spicuiuri din documentele de la New-Delhi. Rămîne să dăm și despre cea dintîi, arătînd sensul ei în concepția Adunării de la New-Delhi. Dacă lumea de azi a descoperit importanța comunității pentru viața și dezvoltarea individului, înseamnă că fiecare este dator să slujească altora, precum este slujit el însuși. Fără slujire, nu poate dura și nu se poate dezvolta nimeni. Fiecare trăiește prin slujirea de care-i fac parte alții, dar și prin slujirea sa în favorul altora. Fiecare crește drept, în măsura în care servește societății și în măsura în care societatea îl ajută pe el.

La lumina acestui aspect al vieții omenești, descoperit și intensificat azi în mod considerabil, creștinismul și-a descoperit și el, sau și-a redescoperit «dimensiunea servirii», ca cea mai proprie însușire a sa, ca «marca indispensabilă a Bisericii lui Hristos». Prof. Takenaka, de la care am luat aceste expresiuni, spune : «Intențiunea servirii noastre este nu să obținem credit de la lume prin această servire, nici să dobîndim succese prin ea, nici să cîștigăm noi membri, ci noi ne angajăm în servirea noastră pentru că recunoaștem că sîntem slujitorii Domnului-Slujitor». «În fața problemelor rapidei prefaceri sociale, noi trebuie să ne bucurăm că ni s-a dat de Duhul Sfînt o unică ocazie de a redescoperi și reactualiza dimensiunea servirii Bisericii în raport cu lumea». Hristos însuși este Domnul-Slujitor. «Fiul Omului n-a venit să I se slujească, ci să slujească» (Marcu X, 45). Spălarea picioarelor ucenicilor de către Mîntuitorul este un simbol cu semnificații generale.

Servirea trebuie să fie dezinteresată. Biserica nu urmărește nici un scop pentru sine, ci numai ocazia de a-și manifesta iubirea de oameni. Prof. Takenaka citează în acest sens următoarele cuvinte din cartea prof. Heinz Dietrich-Wendland, «Die Kirche in der modernen Gesellschaft» :

«În această nouă eră a întîlnirii ei cu lumea, Biserica nu trebuie să încerce să integreze lumea întreagă în sine, nici să caute să devină instituția predominantă și să pună pecetea sa pe lume. În lumea care a apărut în era noastră, Biserica va renunța la orice intenție de dominație clericală și la orice voință de a «îmbiserici» lumea, nu pentru că

este forțată să facă așa, ci pentru că trebuie să realizeze adevărata natură a servirii sale față de lume. Noua atitudine a Bisericii față de lume trebuie să fie una de servire propriu-zisă» (p. 14). Aceasta înseamnă «noua înțelegere a vieții și a misiunii Bisericii».

Pe linia aceasta de înțelegere a lumii, în dinamismul ei contemporan spre forme superioare de viață, ca una, nu numai spațial, ci și în aspirații, în interpretare, în spirit, s-a postulat la New-Delhi o nouă hristologie, capabilă să pună într-o referință cu Hristos toate domeniile și aspectele lumii, toate culturile, toate achizițiile științei de azi. Pornind de la Coloseni I, 15—20 și luând ca model concepția Sf. Irineu, păstrată în Biserica Ortodoxă, fără să fi fost dezvoltată suficient, prof. dr. Joseph Sittler, luteran din Chicago ³³, zice : «Problema pe care ne-o impun evenimentele din ultimul deceniu, nu va fi rezolvată prin dualismul ascuns al naturii și al grației. În cursul unei anumite epoci a gândirii creștine și a vieții ei practice, acest dualism se exprimase în concepția care opunea Biserica și lumea, spiritualul și temporalul. Dar a trecut timpul în care teologia și viața creștină puteau lucra cu astfel de perspectivă. Aceasta n-a fost niciodată adaptată caracterului organic al cuvîntului biblic ; în starea actuală a cunoștințelor umane, în toate domeniile, această manieră de a vedea a devenit ininteligibilă». Hristos ca «Lumina lumii» (tema Adunării de la New-Delhi), nu poate fi opus altor lumini, căci lumina lumii e opera lui Dumnezeu. «Semnificația sacră a luminii nu poate fi restrînsă la Hristos, dar nici nu poate fi separată de El... Natura și grația sînt categorii necesare pentru a înțelege just pe Hristos, Mîntuitorul lumii. Dar dacă ele sînt categorii absolute și contradictorii, deformează și reduc doctrina creațiunii». După ce citează mai multe pasaje din opera lui Allan D. Galloway : «The Cosmic Christ», New-York 1951, dedicată concepției Sf. Irineu, prof. Takenaka zice : «Pentru Irineu, întruparea și opera mîntuitoare a lui Iisus înseamnă că făgăduința harului este oferită naturii întregi și că, prin acest fapt, nimic nu poate fi numit trivial sau impur. Pentru Biserica din Evul Mediu, de altă parte, natura este esențial trivială». Pentru Irineu, unirea materialului și a spiritualului în Sf. Taine, simbolizează unirea ultimă a naturii și harului în starea de mîntuire, pe cînd pentru Toma D'Aquino, partea materială a tainelor este numai o concesie grațioasă a lui Dumnezeu, făcută naturii umane, în mod deplorabil senzuală.

«Această sciziune doctrinală, cu totul fatală, în creștinismul occidental, a fost un element al incapacității Bisericii de a atăsa puterea grației la vitalitatea și operațiunile naturii». Natura a fost scoasă de sub puterea grației. În timpul modern, procesul acesta a avansat foarte mult. Azi, e de o extremă urgență elaborarea unei teologii suficient de universală, pentru a afirma puterea răscumpărării lui Hristos și asupra naturii. «E necesară o hristologie cosmică, zăvorâtă deocamdată în inima cea mai secretă a Bisericii». «Acum, cînd atomii sînt gata pentru ultima catastrofă, acești atomi trebuie reclamați ei înșiși pentru

33. În referatul : Appelles à l'Unité, doc. 5.

Dumnezeu și pentru voia Lui». Trebuie o hristologie «a cărei anvergură să fie tot așa de infinită, pe cât este de absolută amenințarea». «Drumul care se deschide înainte pornește dintr-o hristologie amplificată pînă la dimensiunile ei cosmice, făcută puternică prin patetica acestei lumi amenințate și etică prin iubirea lui Dumnezeu»³⁴.

Un alt referent, baptistul birman U. Ba Hymın, a cerut o astfel de lărgire a teologiei, care să satisfacă umanitatea pluralistă de azi. Teologia de pînă acum a fost o prindere a revelației în formele gîndirii grecești. Prin aceasta, revelația s-a făcut accesibilă spiritului european. Dar azi, cînd creștinismul a intrat în aria popoarelor din Asia și aceste popoare s-au ridicat la conștiința demnității lor și a valorii culturii lor, el trebuie să asimileze și formele de cultură ale acelor popoare, devenind cu adevărat ecumenic. «Dacă teologia vrea să devină ecumenică, trebuie să fie aptă să utilizeze și să confrunte sisteme și moduri de gîndire și de viață, altele decît acelea cunoscute ca occidentale. Nici o teologie care ignoră structurile Asiei nu va merita să fie numită ecumenică»³⁵. Precum se vede, conștiința de sine a popoarelor asiatice cere o valorificare a creștinismului în formele gîndirii lor proprii, ca să nu mai rămîină tributare Europei, ci să devină și sub acest raport egale.

*

Este impresionant efortul făcut de Mișcarea Ecumenică pentru a înțelege unitatea lumii de azi cu dinamismul ei ascendent și a găsi în aceste aspecte ale ei, ca și într-o înțelegere creștină a lor, motive impetive pentru o raportare pozitivă la această lume.

Omenirea urmărește prin prefacerile revoluționare de azi, scopuri nobile. De aci, rezultă două lucruri: a) Biserica trebuie să servească lumea, pentru că urmărește scopuri nobile, b) servirea ei trebuie să ia o formă nouă.

ADAOS: IN CONTINUARE PE ACEASTA LINIE

Noua orientare a Mișcării Ecumenice, proclamată în cadru solemn la New-Delhi, era de așteptat să-și aibă desfășurarea ei rodnică. Unul din aceste momente din desfășurarea, care a început de fapt, a fost întâlnirea în spirit ecumenic a tineretului creștin al Africii, care a avut loc între 28 decembrie 1962—7 ianuarie 1963, la Nairobi, în Kenya³⁶. Ea s-a numit Prima Adunare pan-africană a tineretului creștin și a fost organizată de Consiliul Mondial al Bisericilor, Secția pentru Tineret, de Uniunea Mondială a Asociațiilor Tinerilor Creștini (YMCA) și de alte organizații creștine.

34. O teologie a naturii care să poată vorbi într-un limbaj adecvat și oamenilor de știință cere și Raportul Secțiunii pentru Servire, doc. 73.

35. *Doc. I.*

36. Expunem lucrările acestei Adunări după Darea de seamă făcută de G. F. Troițki, care a participat la ea, în: «Jurnalul Patriarhiei Moscovei», 1963, nr. 3, martie, pp. 37—42, rezumînd-o uneori, sau traducînd-o alteori fidel.

La această Adunare, au participat, pe baza invitației organizatorilor ei, și cu binecuvîntarea Sanctității Sale Patriarhul Alexei, ca delegați, și secretarul Conferinței creștine pentru Pace, din Biserica Ortodoxă Rusă, Prot. P. S. Sokolovski, și membrul Secțiunii pentru relațiile bisericești externe a Patriarhiei din Moscova, G. F. Troițki.

Peste 500 tineri creștini din toate țările Africii și din alte continente s-au adunat pentru a se sfătui asupra temei principale a Adunării: «Libertate sub Cruce» și a decide asupra modului de participare a tineretului și a studenților creștini la lupta popoarelor africane pentru eliberarea lor națională și spirituală, în spiritul hotărîrilor de la New-Delhi.

Caracter ecumenic a avut și compoziția participanților, după confesiuni. Au fost reprezentate: Biserica Catolică, Biserica Etiopiană, Biserica Coptă, Biserica Anglicană, prezbiterianii, mulți lutherani, reformați, metodiști, bapțiști etc.

Ca președinte al Adunării a fost ales doctorul în medicină, ministrul Afacerilor Externe din guvernul țării Sierra-Leone, pastorul evanghelic John Karefa-Smart.

Salutînd tineretul african în numele tineretului Bisericii Ortodoxe Ruse și al tuturor tinerilor creștini din U.R.S.S. și urînd succes Adunării, G. F. Troițki a spus: «Noi știm că pentru noi, reprezentanții tineri ai Bisericilor creștine, are o foarte mare însemnătate dreapta înțelegere a problemei libertății creștine, a vieții libere a tuturor popoarelor, la care ele au fost chemate de Dumnezeu însuși, chiar din momentul creării de către El a primului om. E de la sine înțeles că, pentru omenire, prezintă un mare interes libertatea în toate aspectele ei, libertatea în toate sensurile acestui cuvînt. Dar un interes deosebit reprezintă dreapta rezolvare a acestei probleme pentru toate popoarele, în rîndul cărora se află și numeroși creștini ai Africii, care cunosc acum roadele libertății, dobîndită de ei deplin, cu multe eforturi și jertfe». Vorbînd despre rolul tineretului creștin în viața bisericească și socială, G. F. Troițki a spus: «Viața noastră trebuie să fie îndreptată spre înfăptuirea năzuințelor tuturor oamenilor către o libertate omenească adevărată, spre pacea lumii și spre unitatea creștină. Acesta trebuie să fie sensul vieții noastre, al luptei noastre în numele libertății, al unității și păcii tuturor oamenilor și al realizării acestui principiu în numele credinței noastre neprefăcute în Hristos Iisus, Domnul nostru».

Salutînd adunarea în numele Conferinței creștine pentru Pace, prot. P. S. Sokolovski a arătat cît de mult va contribui ea pentru ca omenirea să continue să trăiască într-o atmosferă de deplină încredere, de sinceră conciliere și de cooperare creatoare în domeniul religios, cultural, politic și economic.

Cea mai mare parte din timpul Adunării a fost ocupat cu citiri și interpretări biblice în legătură cu tema «Libertate sub Cruce» și cu rugăciuni comune. Într-o duminică, s-a săvîrșit, în biserica anglicană a Tuturor Sfinților, slujba «Sfintei Împărtășanii», cu intercomuniune,

cu care prilej, s-au împărtășit participanții la Adunare, afară de reprezentanții Bisericilor Ortodoxe. La 6 ianuarie, considerată de copti și etiopieni ziua nașterii Mîntuitorului, s-a săvîrșit Liturgia de către clerul Bisericii Etiopiene, special venit pentru aceasta de la Adis-Abeba. În comentariile biblice, s-a căutat a se preciza raportul între libertate și autoritate, sensul vieții omului pe pămînt, raportul dintre patimile, moartea și învierea Domnului și iubirea de libertate. Libertatea perfectă și adevărată a avut-o numai Iisus Hristos, Unicul Dumnezeu-Om. El a adus în lume învățătura Sa despre libertate și ne-a răscumpărat prin patimile Sale de pe cruce. Adevărata libertate omenească este această libertate sub cruce, libertatea unită cu crucea, care este temelia libertății omenești. Ea trebuie să se înfăptuiască în toate domeniile vieții omenești : religios-spiritual, moral-practic, social, economic, politic, național, cultural etc., prin introducerea în ele a frățietății creștine, a iubirii, a ideii de unitate a lumii.

Referenții Adunării au descris pe larg starea socială, religioasă, națională și politică a Africii, au făcut aprecieri asupra prefacerilor din continentul african, au schițat formele luptei viitoare pentru independența totală a popoarelor Africii și au precizat rolul Bisericii Africane în noile condiții de viață.

Președintele Adunării, în referatul său «Libertatea sub Cruce», ținut în ziua întîia a ei, a arătat că libertatea este cuvîntul cel mai popular în Africa de astăzi. De la sfîrșitul celui de al doilea război mondial, 29 țări africane au scuturat jugul colonial, dobîndind independența și multe altele se află pe drumul spre acest țel. De aceea, stă și această Adunare a tineretului creștin african sub steagul libertății. Pentru creștini, temelia libertății este crucea, prin care Iisus Hristos ne-a eliberat din toate felurile de robie. Datoria Bisericilor creștine, în condițiile marilor prefaceri, ce au loc în continentul african, este să acorde atenția cea mai mare necesităților Africii contemporane, pentru a le satisface corespunzător cu poruncile Evangheliei. «Datoria noastră, a terminat el, este ca în numele lui Dumnezeu, Domnul Bisericii, să aducem popoarelor noastre deplina libertate, libertatea sub umbra crucii».

Victoria Citepo, președinta Rhodeziei de Sud, a prezentat referatul : «Despre prefacerile sociale în Africa». Arătînd la început trăsăturile tradiționale ale vieții de mai de mult din Africa, a trecut la descrierea schimbărilor ce s-au produs în viața popoarelor africane, dintre care cele mai principale sînt : luminarea africanilor prin lumina credinței creștine, afluența tineretului spre școală, lichidarea constrîngerii vieții de trib etc. Referenta a declarat că viitoarea societate africană trebuie să se zidească pe temelia vechii culturi și moșteniri sociale africane, în unire cu știința și tehnica modernă.

Referatul lui Richard Andriamandjato, șeful partidului de opoziție din parlamentul din Madagascar, președintele Sinodului Bisericii Reformate din Madagascar : «Biserica în revoluția africană» și al dr. în filozofie, ministrul Educației din Liberia, John Peyn Mitchell : «Participarea Bise-

rii creștine la opera de construcție a statului», au fost închinat uneia din cele mai arzătoare probleme ale Africii contemporane : Care poate fi rolul creștinilor și al Bisericilor lor în construcția națională ?

Este nedrept, a spus cel din urmă, să se identifice întinderea creștinismului în Africa cu pătrunderea colonialismului. Dar trebuie să recunoaștem că religia a fost întrebuintată ca mijloc de împăcare a populației cu exploatarea colonialistă, fără ca Biserica însăși să o fi aprobat pe aceasta. În Africa, multe prefaceri sociale și politice au fost provocate, în mod indirect, de învățătura lui Hristos. Dar creștinii înșiși nu au participat totdeauna la noile revoluții sociale.

După părerea referentului, în opera de construcție a statului, creștinii trebuie să ia cea mai activă parte.

Secretarul general al Consiliului Mondial al Bisericilor, dr. Visser't Hooft, a prezentat referatul : «Înfrățirea Bisericilor și unitatea spre care năzuim». El a pus întrebarea : unitatea care există azi între creștini și Biserici, este, oare, acea unitate pe care trebuie s-o avem ? Pe baza unei serioase analize a învățăturii Sfintei Scripturi despre unitate, referentul a declarat că noi nu avem acea unitate adevărată, ci adesea ne îndepărțăm de ea. «Se poate spune, a zis el, că Bisericile noastre postulează, ba chiar doresc unitatea, dar nu doresc să folosească mijloacele prin care singure se poate obține libertatea». Descriind trăsăturile acestei unități și piedicile și greutățile ce stau în calea ei, referentul a arătat misiunea tineretului în problema înfăptuirii unității creștine.

În referatul «Despre necesitatea înnoirii Bisericii în Africa», Jeams Lowson a afirmat că una din datoriile importante ale Bisericii din Africa este eliberarea de imperialism clerical, care are o atitudine negativă față de tineret, din cauza spiritului lui revoluționar.

Pentru cercetarea mai adâncă a problemelor Africii contemporane, s-au organizat mai multe grupuri speciale de lucru, care s-au ocupat cu temele : «Rolul intelectualilor în societatea africană», «Misionarismul creștin în universitate», «Mărturia creștină între necreștini», «Tineretul în lumea satului», «Tineretul în societatea urbană și industrială», «Relațiile rasiale», «Sensul muncii și vocația creștină», «Tineretul creștin în politică», «Tineretul creștin în profesiuni», «Mărturia creștină în școli», «Căsătoria și viața de familie», «Schimbări în metodele educației creștine», «Unitatea creștină» ș. a.

La sfârșit, Adunarea pan-africană a tineretului creștin a adresat un mesaj tuturor Bisericilor, organizațiilor studențești și de tineret și tuturor creștinilor, cu rugămintea de a ajuta popoarele africane în lupta lor pentru eliberarea de robie, ignoranță, sărăcie, asuprire și boli.

Prima Adunare a tineretului creștin al Africii a manifestat și ea, în general, voința popoarelor africane de a trăi o viață de independență, de egalitate în dreptate, cultură și demnitate cu celelalte popoare ale lumii. Iar în special, această Adunare a manifestat voința ca creștinismul să participe la realizarea acestor năzuințe și ca fermentul Evangheliei să contribuie la ridicarea intelectuală și morală a Africii.

Trăim sub impresia covârșitoare că un nou continent, Africa, intră în istorie. Aria istoriei mondiale, politice și spirituale, se extinde în adâncime și în spațiu, cuprinzând toată umanitatea. Păturile mari de oameni și popoarele coloniale, care erau numai obiect de istorie, devin subiect al ei, îmbogățind-o cu conținuturi populare și contribuții personale. Întreaga umanitate se actualizează printr-o viață de cultură și fiecare om în parte se amplifică prin aceasta spiritual. Prin aceasta se împlinește voia lui Dumnezeu și se dezvoltă potențele mereu neterminate ale umanității lui Hristos.

Pr. D. STANILOAE

DESPRE UNELE PROBLEME TEOLOGICE DE ACTUALITATE

ÎNVĂȚĂMINTELE ISTORIEI *

Ca să aflăm ce anume împiedică unitatea creștinilor în zilele noastre, trebuie să ne adresăm istoriei Bisericii, să vedem cum luau naștere schismele în vechime și ce contribuia la stingerea lor.

Bineînțeles, nu putem pune semnul egalității între condițiile de viață ale Bisericii în vechime și cele de azi. Dar, chiar când se schimbă condițiile istorice, esența Bisericii rămâne aceeași. Formele istorice se schimbă, însă învățătura Bisericii rămâne neschimbată. Tot ceea ce a vestit Domnul Hristos, iar mai târziu a fost predicat de către Sfinții Săi Apostoli, rămâne piatra unghiulară a vieții bisericești de-a lungul întregii existențe a Bisericii. De asemenea, tot ceea ce s-a născut în sinul Bisericii, încă din primele timpuri, adică întreaga orînduire și caracterul fundamental al vieții ei, rămîne tot neschimbat de-a lungul tuturor veacurilor. «Biserica este trupul lui Hristos și plinirea celui ce plinește toate în toți» (Efeseni I, 23). Această plinătate nu se împuținează niciodată, pentru că ea este dar al Duhului Sfînt. Dar, în același timp, viața Bisericii este un proces al însușirii acestei plinătăți de către toți membrii acestui mistic organism dumnezeiesc-omenesc. Plinătatea vieții Bisericii este ceva dat de Domnul Hristos și în același timp ceva ce se zidește de către membrii Bisericii, ceva ce s-a cîștigat prin marele sacrificiu al întemeietorului Bisericii și care, totodată, se realizează prin năzuințele oamenilor. Biserica este un fel de ritu imens în care se adună multe generații de oameni. Rîul este curat și sfințit, căci e plin de darurile Duhului Sfînt, însă nu toți cei incluși în el și pe care el îi curăță și-i sfințește, rămîn deplin curați și sfinți. Deși fac parte din Trupul divino-uman al Bisericii, totuși, nu toți membrii acestui mare și sfințit Trup își construiesc viața potrivit scopurilor pentru care a fost întemeiată Biserica. Elementul uman introduce uneori în viața Bisericii alte năzuințe, străine de cele poruncite de întemeietorul ei. De aici, toate acele regretabile fenomene care s-au produs și se produc în viața Bisericii.

Dacă vrem să sîrșim cu tot ceea ce există nesănătos în viața Bisericii în zilele noastre, și în primul rînd cu dezbinarea bisericească, natural că trebuie să ne adresăm istoriei Bisericii, ca să vedem în vîrlutea căror cauze s-au produs sciziunile și căror împrejurări s-a datorat încetarea lor.

Pentru că într-un articol de revistă nu putem analiza întreaga viață a Bisericii, din cei două mii de ani de existență a ei, vom căuta să alegem acele fenomene care ni se par mai caracteristice și în același timp cel mai puțin disputabile din punctul de vedere al diferitelor confesiuni creștine. Rugăm pe istoricii Bisericii să facă cuvenitele îndreptări sau completările necesare, dacă exemplificările noastre s-ar dovedi nu tocmai de ajuns de potrivite pentru a trage din ele învățămintele de care să ne folosim în tratarea problemei despre realizarea unității creștine.

*

* «Jurnal Moskovskoi Patriarhii», nr. 9/1962, p. 23—33.

În general, sînt rare cazurile în care problemele teologice să se fi rezolvat fără influența unor împrejurări dinafară.

Gîndirea teologică adoptă uneori căi diferite. Un curent sau altul se localizează într-o țară mai mult decît în alta. Așa se formează școli teologice, care-și răspîndesc influența pe anumite teritorii, iar apoi se formează tradiții locale, care dau naștere la nedumeriri și la greșite înțelegeri.

La adîncirea neînțelegerilor contribuie foarte mult discordiile politice și naționale, care împiedică pe teologii diferitelor popoare să discute liniștit problemele pur teologice.

În sfîrșit, neînțelegerile sînt generate în mare măsură și de faptul că se atribuie înțelegeri diferite unora și acelorași cuvinte. De aci se nasc acele dureroase diferențe care de fapt sînt pure ficțiuni și care, atunci cînd există dorința, se rezolvă repede și cu succes, iar cînd nu există dorința, sînt decretate aproape drept principii dogmatice.

Poate că lecțiile trecutului ne vor ajuta să fim mai îngăduitori unii față de alții și, în același timp, ne vor învăța cum să înlăturăm greșelile care au avut loc cu prilejul rezolvării problemelor teologice în trecut.

*

Istoria Bisericii ne dovedește că o ceartă iscată din considerente de ordin pur disciplinar putea duce uneori pînă la învinuire de erezie. Astfel, la începutul sec. III, Calist, episcopul Romei, îl învinuia de dualism pe episcopul Hipolit, înclinat spre subordinațianism. La rîndul său, Sf. Hipolit îl bănuia pe Calist că ar înclina spre sabelianism. Așadar, iată material inflamabil suficient pentru un incendiu; în urma schismei, deosebiri de învățătură dogmatică dintre cei doi episcopi romani puteau pătrunde adînc în viața Bisericii. Dacă la aceasta ar mai fi contribuit și cine știe ce împrejurări istorice, de pildă dacă Hipolit și Calist ar fi păstorit în țări diferite, aflate în conflict, după schismă ar fi putut urma anatematizarea mult mai grele. Însă, de data aceasta, cearta n-a trecut dincolo de Roma și de împrejurimile ei. Ea n-a durat decît pe timpul papei Calist și a urmașului său, Urban, iar pentru că ambele tabere se aflau în același oraș și deosebiri de învățătură nu s-au întins dincolo de cercul doctrinarilor, creștinii din Roma s-au unit curînd, alegîndu-l episcop pe Anteros.

Este interesant și un alt exemplu din viața Bisericii din sec. III, cînd s-a iscat controversa referitor la rebotezarea persoanelor botezate de eretici sau de schismatici. Ștefan, papa Romei, recunoștea de valabil botezul ereticilor și schismaticilor, iar la Cartagina nu era recunoscut. La sinoadele din Cartagina, din anii 255 și 256, s-a hotărît rebotezarea celor veniți din rîndurile schismaticilor și ereticilor. Dar cînd Sf. Ciprian trimite papei Ștefan actele sinodului, cu toate că în scrisoare își apără cu patos polemic punctul de vedere, totuși, în încheiere declară că el nu consideră părerea sa drept lege obligatorie pentru alți episcopi și că fiecare episcop se poate conduce după propriile convingeri, ca persoană ce are de dat răspuns Domnului pentru actele sale (vezi B. B. v. II, p. 385). Prin urmare, avînd de rezolvat o chestiune dogmatică atît de importantă, Sf. Ciprian considera totuși că deosebiri dintre ei și Biserica Romei nu erau atît de mari, încît din cauza lor să se întrerupă comunitatea bisericească.

Ștefan, papa Romei, împărțea principal alt punct de vedere. Îndată după primirea actelor Sinodului din Cartagina, întrepru legătura bisericească, atît cu Ciprian, cît și cu partizanii săi. «În convingerea dintre episcopul Romei și episcopul Cartaginei — scrie V. V. Bolotov — se ciocneau două principii deopotrivă de înalte. Poziția pe care se situa episcopul Ștefan poate fi considerată ca poziție creștino-dogmatică, creștino-teologică. La baza poziției lui Ștefan se afla recunoașterea a tot ceea ce a adus lumii creștinismul. Creștinismul a adus lumii bunuri atît de prețioase, încît nu-și pierd valoarea nici chiar în mîinile celor nemernici. Chiar în comunitățile sectanților, credința creștină trebuie să aibă partea ei de valabilitate, partea ei de sîntă putere. Ciprian însă, era cu totul de altă părere; punctul său de vedere poate fi numit punct de vedere bisericesc. Episcopul Cartaginei era un hotărît și vajnic apărător al unității bisericești. El învăța că Biserica nu numai că e una, ci e și unică. Ca adevărată, ea trebuie să cuprindă toate Bisericile —

«expresie a unității lor naturale și morale. Ca unică, Biserica presupune prin aceasta că, afară de ea singură, nu există altă Biserică și ceea ce se află în afara Bisericii nu este Biserică. Ciprian acordă un înțeles alt de înalt legăturii cu Biserica, încît, de pildă, el nu recunoștea de mărturisitori pe mucenicii sectanților, martirizați pentru credința în Hristos». (B. B. o.c., vol. II, p. 389). Așadar, papa Ștefan, apărînd adevăruri dogmatice, se orienta — vorbind în limbaj actual — «ecumenist» în latura dogmatică și foarte rigorist în problemele de unitate bisericească. Ciprian al Catarginei, dimpotrivă, pornind de la ideea de Biserică, se orienta rigorist în latura dogmatică și «ecumenist» în problemele de comunitate bisericească.

De aci, o oarecare contradicție de fond. Și, cum s-a sfîrșit toată această controversă? S-a stins de la sine, iar hotărîrea definitivă a fost luată mai tirziu, tocmai după moartea și a episcopului Ciprian și a papei Ștefan, la sinodul din Arles, în anul 314, care a stabilit că ereticii care vin în sinul Bisericii trebuie întrebați cum cred ei în Sfînta Treime și dacă cred ortodox, urmează a fi primiți fără a se reboteza.

Se pune întrebarea: de ce s-a stins de la sine controversa? Ne permitem a ne exprima aci părerea că cearta n-a ajuns pînă la rupțură definitivă, pentru că în marea lor majoritate, credincioșii, alți cei din Cartagina, cît și cei din Roma, se păstrau încă în acea «unire a dragostei» în care le-a poruncit să trăiască Domnul Hristos și apostolii Săi. Și cînd au intrat în mormînt cei doi episcopi și cînd s-au stins glasurile celor ce se certau, atunci a luat sfîrșit și neînțelegera.

Afară de aceasta, chiar cei angajați în dispută — alți papa Ștefan, cît și episcopul Ciprian, luînd poziții opuse în niște probleme de ordin particular însă foarte serioase, erau deopotrivă de ortodocși și, dacă ne putem exprima astfel, deopotrivă de valoroși. De același spirit de unitate bisericească erau animați și unul și altul și același spirit stăpînea de fapt în ambele Biserici. Tocmai acest duh al unității, care respira și în Biserica Romei și în a Cartaginei a împiedicat să crească zizaniile schismei. De aceea s-a și sfîrșit ea de la sine.

Acest conflict care a avut loc în viața Bisericii primelor veacuri, poate servi de exemplu și în zilele noastre în rezolvarea problemei unității bisericești. Posibil că multe dintre învinuirile reciproce și dintre neînțelegerile bisericești care ar fi părut de neînflătorat, de pildă, în secolul trecut, cînd polemica între creștini luase proporții, se vor dovedi azi inofensive și perimate.

Nu e de prisos să amintim aci și de cearta cu privire la data sărbătoririi Sfîntelor Paști în sec. III. Practica din Biserica Romei și cea din Asia Mică se deosebea. La Roma, Paștile se sărbătorea în zi de duminică, pe cînd creștinii din Asia Mică îl sărbătoreau la 14 Nisan. În lupta aceasta pentru data sărbătoririi Paștelui, se întîlneau două tradiții. N-au lipsit nici unele măsuri formale din partea Bisericii Romane. Dar, oricît de mare era puterea tradiției în Biserica din Asia-Mică, totuși dorința păstrării unității în sărbătorirea unei zile alți de mari a biruit. Cînd au fost puse în cumpănă, de o parte tradiția locală, de alta dorința de unitate, aceasta din urmă a alfnat mai greu. Pentru ce? Desigur, pentru că factorul hotărîtor a fost dragostea dintre creștinii Răsăritului și cei ai Apusului. Legătura dragostei a sacrificat tradițiile, ca să înlătore schisma. Fără să vrem, ne amintim aci, prin comparație, de fapte petrecute mult mai tirziu, cînd antipatia dintre Răsărit și Apus, în sec. IX—XI, nu numai că a dat naștere schismei, dar a și servit de cauză apariției diferitelor tradiții, care tradiții erau probabil artificial create, numai pentru întărirea rupțurii.

La începutul secolului IV, creștinismul e proclamat religie de stat. Mari grupuri de păgîni se grăbesc să intre în sinul Bisericii și foarte mulți dintre ei nu din convingere, ci din considerații pur practice, pentru a-și păstra și consolida poziții laice. În mîntea unor oameni deprinși să gîndească pînă acum păgînește, iar acum adăpați, poate chiar și în grabă, din învățătura creștină, se produceau confuzii de idei. Păgînismul și creștinismul se întîlneau de data aceasta nu în Coliseum și nici în grădinile lui Neron, ci în palatul imperial, iar păgînismului i se presupunea capitularea. Nu-i de mirare că în mințile multora dintre oamenii culti și inteligenți, ideile păgîne reușesc să se adapteze oarecum la creștinism și să îmbrace veșmînt creștin, devenind astfel un fel de semipăgînism, semi-creștinism. Așa a apărut arianismul, care se angajează în luptă cu Ortodoxia. În esență, erezia ariană învață: Fiul lui Dumnezeu nu este născut din Tatăl și nu este de o ființă cu El, ci a fost creat în timp, ca unealtă intermediară, pentru zidirea celorlalte creaturi.

Arianismul izbuti să pătrundă temeinic printre noii convertiți și chiar după Sinodul de la Niceea (I Ecumenic), unde învățătura aceasta fusese condamnată ca erezie, datorită susținerii din partea împăraților, își ridică din nou capul, izbutind să ocupe o poziție chiar mai privilegiată decât Ortodoxia. Intreaga perioadă de timp dintre sinoadele ecumenice (I și II) s-a scurs în mijlocul luptei dintre ortodocși și arieni. Și este caracteristic faptul că nu numai împărații, din considerații pur politice, ci și mulți ierarhi, bărbați distinși, sinceri în dorința de a se păstra unitatea bisericească, încercau găsirea unei formule universale, care să permită unirea ortodocșilor și arienilor într-o singură Biserică.

Mulțora li se părea că cearta nu se referea atât la credință, cât la formule, căci dacă ar fi să privim lucrurile pur formal, disputa se ducea absolut în jurul unei singure litere mici — iota; în limba greacă, cuvintele «de aceeași ființă» și «de o ființă asemănătoare» — «omousios» și «omiousios», se deosebesc gramatical numai prin această literă: iota. În realitate, disputa era extrem de serioasă, căci învățătura ariană despre Hristos, de o ființă asemănătoare cu Tatăl, era mai aproape de învățătura gnostică despre Demiurg decât adevărata credință a Bisericii despre Hristos, adevărat Fiul al lui Dumnezeu.

Toate proiectele propuse pentru împăcare, în cazul de față nu erau altceva decât încercări de denaturarea credinței ortodoxe în Unul Născut, Fiul lui Dumnezeu, căruia I se cuvine aceeași cinstită ca și Tatălui și, prin urmare, toate sortite eșecului. Pentru ortodocși, orice împăcare cu arienii însemna trădare, lepădare de Hristos; așadar, nu putea fi vorba de împăcare, ci numai de înfrângerea arianismului care domina credința în Sfânta Treime, temelie temelurilor creștinismului.

De aceea, toate sinoadele care au avut loc destul de des în perioada aceasta, toate formulele propuse, n-au fost altceva decât încercări de a se ajunge la un compromis. Dar, după cum vedem în istoria Bisericii, compromisurile, oricum ar fi ele, nu și-au atins niciodată scopul. Simțul religios nu se împacă cu compromisurile, căci ele au caracter temporar.

În lupta aceasta, au jucat un rol însemnat și împrejurările în care au avut loc disputele dogmatice. Lupta se da pe teritoriul unui stat abia încheiat: imperiul bizantin, în care încă nu ajunseseră să se dezvolte forțele dizidente. Împărații încercau să obțină împăcarea părților prin măsuri de mână forte. La încercările împăraților arieni de a împune astfel arianismul, cumpăna n-a înclinat de loc de partea arienilor. Dar, cînd a încercat unirea, împăratul Teodosie, a cărui credință ortodoxă coincidea cu a majorității populației, unirea s-a făcut destul de repede.

Nu trebuie să uităm că toate metodele tari folosite de împăratul Teodosie în favoarea Ortodoxiei n-au fost decât ecoul metodelor nu mai puțin tari pe care le folosiseră pînă la el împărații arieni. Metodele lui Teodosie sînt bineînțeles inadmisibile în Biserică, nu numai în zilele noastre, ci au fost condamnate chiar și pe vremea aceea. Amintirile Sf. Grigorie Teologul, în care acesta descrie cu cită durere a însoțit marșul armatelor în biserica Sfinților Apostoli, constituie cea mai vie dovadă despre aceasta.

Pentru noi astăzi, important este să tragem concluzia din toate frămîntările acestei perioade, că unitatea unei națiuni a constituit condiția favorabilă unirii și că tot ea a contribuit — deși cu totul din afară — la evitarea rupturii. Împrejurările externe nu sînt în stare să determine unitatea bisericească, însă ele pot sluji de factor favorabil cînd coincid cu interesele pur bisericești.

*

La rezolvarea problemelor teologice, are extrem de mare importanță folosirea unei terminologii unanim acceptate și perfect pusă la punct.

În lipsa unei terminologii precise, se pot naște discuții teologice, nu numai în privința unor noțiuni, ci și în privința cuvintelor care exprimă noțiunile.

Se întâmplă, de pildă, ca oameni din școli diferite să acorde un înțeles identic unei teze, însă de formulat o formulează fiecare altfel. Se întâmplă, de asemenea, că pentru o definiție, folosim cuvinte care la noi, ortodocși, sună într-un sens, iar pentru oamenii de altă confesiune sună în alt sens. Nici o știință nu se poate dezvolta cu succes dacă nu dispune de o terminologie precisă, accesibilă tuturor oamenilor, indiferent de țara în care locuiesc, de limba pe care o vorbesc sau de concepțiile pe care le împărtășesc. Iar în teologie, condiția aceasta este absolut indispensabilă. Chestiunea prelucrării unei ter-

minologii este o chestiune extrem de dificilă, condiționată de o mulțime de precedente și convenționalități istorice și de aceea ea este o muncă scrupuloasă.

Și în problema aceasta, a stabilirii unei terminologii comune tuturor confesiunilor creștine, trebuie să căutăm lecții tot în viața Bisericii. În această privință sînt foarte edificatoare disputele hristologice din epoca sinoadelor III și IV ecumenice. Din lectura lucrărilor acestor sinoade, ne putem da seama la ce rezultate penibile poate duce lipsa unei terminologii teologice precise.

Disputele hristologice desfășurate de-a lungul secolelor V—VII, au marcat o etapă însemnată în dezvoltarea teologiei creștine. Pe vremea aceea, gîndirea teologică pare să se fi concentrat definitiv în două centre: Alexandria și Antiohia. Fiecare din aceste două școli își formase propriile tradiții, prin care se deosebeau și care le separau. Fiecare avea direcția ei: alexandrinii erau înclinați spre teologia mistică, cu predominarea metodei de cercetare alegorică și cu o oarecare apropiere de filozofia lui Platon și idealismul său; antiohienii erau înclinați spre teologia morală, cu predominarea metodei de cercetare istorică și cu o oarecare apropiere de filozofia lui Aristotel și realismul acestuia.

Firește că fiecare școală își formulase propria-i terminologie. Aceste deosebiri s-au observat curînd, chiar din sec. III, dar pe atunci, ele încă n-au afectat viața bisericească alt de puternic ca în secolele care au urmat. În sec. V și în cele următoare, lupta dintre aceste două școli s-a făcut mai simțită.

Disputele teologice din perioada sinoadelor III și IV ecumenice erau concentrate asupra problemei referitoare la chipul unirii celor două firi — dumnezeiască și omenească — într-o singură Persoană a Mîntuitorului Hristos.

Lăsînd la o parte istoricul și esența acestor probleme, pe care le cunosc bine teologii de toate confesiunile, vom căuta să distingem care erau atunci controversele și cum s-au complicat ele prin influența unor împrejurări externe, și să mai vedem de asemenea cum a pus capăt Biserica acestor controverse și ce a mai rămas pînă astăzi din această dureroasă dispută.

După cum se știe, patriarhul Constantinopolului, Nestorie, elev al școlii din Antiohia, învătă greșit despre chipul unirii firilor divină și umană, în persoana lui Hristos. Impotriva învățăturii greșite a lui Nestorie s-a ridicat Sf. Chiril, arhiepiscopul Alexandriei.

Sf. Chiril era apărător al Ortodoxiei, dar în Alexandria, printre credincioșii săi se aflau mulți care înclinau spre o teorie vădit opusă părerilor lui Nestorie, sau unii căzuți în extrema cealaltă. Pe Sf. Chiril îl susțineau nu numai ortodocșii, ci chiar și unii extremiști — în realitate eretici, — simburile viitorului monofizitism. Nestorie susținea, fără discuție o învățătură mincinoasă, dar, ca elev al Școlii antiohiene, era susținut de ortodocșii adevărați, ca episcopul Ioan al Antiohiei și Iericitul Teodoret de Cyr. Așadar, de partea lui Nestorie se aflau oameni a căror ortodoxie era incontestabilă, iar de cealaltă parte, adevărați eretici, din care s-a format mai tîrziu grupul nestorienilor.

Se știe că în polemica sa, Sf. Chiril a folosit expresia: «o singură fire, a lui Dumnezeu Cuvîntul, întrupat». Prin cuvîntul «fire» (în grecește «fisis»), el înțelegea mai ales ceea ce mai tîrziu a început a fi exprimat prin cuvîntul «ipostas». Însă pentru antiohieni, care acordau cuvîntului «fisis» înțelesul de natură, lucrul acesta suna ca o erezie. Și ei aveau destule motive să se teamă de aceasta, pentru că partizanii lui Chiril pierduseră într-adevăr noțiunea despre deosebirea celor două firi într-o singură persoană, a lui Hristos. Pe de altă parte, Sf. Chiril nu înțelegea de ajuns concepția antiohienilor, care cu prilejul acestei dispute au luat numele de «răsăriteni» și i se părea că aceștia, ca și Nestorie, deosebeau atât de puternic dumnezeiescul de omeneșc la Hristos, încît se pierdea unitatea persoanei lui Dumnezeu Fiul. Și Chiril avea dreptate să se îngrijoreze, căci toată disputa pornise doar de la Nestorie, care deosebea vădit existența a două naturi în Hristos. Cuvîntul «sinaphia» — unire, pe care-l foloseau «răsăritenii» pentru exprimarea raportului dintre naturi, era nelimitat și nu exprima adevărată unitate a celor două naturi și de aceea, ar fi trebuit să renunțe la el chiar de la început, iar «răsăritenii», susținîndu-l pe Nestorie, prietenul lor, foloseau bucurioși expresiile lui, vădit inadmisibile. Afară de toate acestea, Chiril era extrem de tăios, aprins și intransigent. La rîndul lor, nici «răsăritenii» nu excelau prin concilianță.

Așa a început o lungă și dureroasă dispută între teologii ortodocși, îngreuiată de faptul că de partea fiecăruia din acești mari teologi, deopotrivă de ortodocși, se aflau

deja eretici incontestabili, care duceau învățătura conducătorilor lor la pseudo-învățături diametral opuse, iar de aci, la schismă

Nestorie, Chiril și Teodoret — am putea spune trei unghiuri al arenei gândirii teologice; Chiril și Nestorie — două poziții diametral opuse, de neîmpăcat, iar Teodoret pe locul de mijloc. La început, Teodoret și Nestorie se află pe aceeași poziție; sînt de acord aproape în totul, căci reprezintă aceeași școală. Dar aceasta numai în aparență. După ce Nestorie este condamnat, disputa continuă între doi oameni deopotrivă de geniali; Teodoret îl apără pretutindeni pe Nestorie, dar pînă la sfîrșit, Teodoret și Chiril găsesc limbajul comun.

Deosebiriile dintre școli au fost lăsate pe plan secundar, căci ambii părinți doreau cu aceeași înflăcărare unitatea. Dorința aceasta a apărării unității s-a adeverit a fi mai presus de orice tradiții școlare și locale, iar faptul că ea a fost sinceră, a dus la rezultatele dorite; în locul drasticelor anatematisme ale lui Chiril, apare formula unională, cu desăvîrșire ortodoxă și ca esență și ca formă.

Acum, se pune întrebarea: de ce n-au avut succes formulele unionale din timpul disputelor cu arienii? Am spus ceva mai sus, că în teologie, compromisurile nu pot da niciodată bune rezultate. Așadar, dacă s-ar fi ajuns la o înțelegere între Chiril și Nestorie, n-ar fi fost decît un compromis. În schimb, cînd s-a ajuns, la Sinodul IV, la definiția unanim recunoscută în Biserică, nu mai era vorba de compromis, ci de lămurirea adevărului.

Iar acum, să venim la fondul problemei. În primul caz, e vorba de înfrîngerea pseudo-învățăturii, iar în al doilea despre împăcarea în expresii. Așadar, referitor la primul caz, vorbim despre inadmisibilitatea compromisurilor, iar la al doilea despre necesitatea găsirii unei formule unionale.

Atît în disputa cu arienii, cît și în aceea dintre Chiril și Nestorie, era vorba de noțiuni diferite, care deformau învățătura de credință. Termenul «sinaphia» nu putea fi folosit referitor la Hristos. Iar în disputa dintre Chiril și Teodoret, în realitate era vorba numai de termenii: «ipostas», «natură» și «persoană», pe care ei îi înțelegeau diferit, deși în realitate înțelegeau aproape identic chipul unirii. Cînd se solidariza în cuvinte cu Nestorie, Teodoret era de fapt mai aproape de Chiril decît de prietenul său Nestorie.

Disputa dintre părinți sporea și din cauză că Chiril privea în general cu mare neîncredere pe toți «răsăritenii», iar aceștia, nefiind înclinați spre metoda alegorică, atît de preferată de către alexandrinii, priveau cu neîncredere la tot ce ieșea de sub pana «egiptenilor». Neîncrederea reciprocă ascuțea contradicția.

Este meritul părinților Bisericii că, în ciuda tuturor împrejurărilor care alimentau cearta, dorința lor de unitate bisericească rămînea totuși puternică. În urma unei îndelungate și îndrîjite lupte pentru găsirea unei formule adevărate, formula a fost găsită. Nestorie a fost condamnat. La rîndul său, Chiril și-a precizat terminologia și n-a lăsat să triumfe curentul extremist. La fel au procedat și «răsăritenii», care de dragul păcii în Biserică, au consimțit în cele din urmă la îndepărtarea lui Nestorie. Treptat, s-a dovedit că și la Alexandria și la Antiohia, părinții gîndeau la fel, gîndeau ortodox. Totodată, s-au lămurit multe din cele ce păreau a fi neclare din cauza deosebirii în expresii. Sf. Chiril a trimis «răsăritenilor» acea vestită scrisoare de împăcare, prin care se declara de acord cu multe din tezele lor. «Cerurile să se veselească și pămîntul să se bucure! Peretele despărțitor a fost dărîmat, intristarea a încetat și toate neînțelegerile s-au stins, căci Hristos, Mîntuitorul nostru al tuturor, a dăruit pace Bisericilor Sale...».

Astfel, dorința de unitate de care erau animați cei mai buni dintre ierarhi, a triumfat. O însemnată contribuție la restabilirea înțelegerii între teologii răsăriteni se datorește și Sf. Leon, papa Romei. La Sinodul IV Ecumenic, după ce a fost citită scrisoarea acestuia s-a formulat definitiv definiția despre chipul unirii în Hristos. Greutățile mari ivite în cursul acestei polemici se datoresc în mare măsură și faptului că disputa a avut loc într-o perioadă cînd încă nu se precisase conținutul principalilor termeni teologici în domeniul hristologiei.

Disputele teologice din sec. V și următoarele sînt pline de învățăminte și pentru noi. Și astăzi încă se mai ceartă oamenii pentru cuvinte, crezînd că se ceartă pentru idei. Și astăzi încă se exagerează uneori greșelile părții adverse. De aceasta trebuie să se țină

seama cînd este vorba de găsirea unui limbaj comun pentru discutarea unei probleme de teologie între diferite confesiuni.

Neîncrederea reciprocă ne împiedică să înțelegem just terminologia altora, terminologie de care uneori sîntem cu totul străini. În procesul de dezvoltare istorică, fiecare confesiune și-a format sistemul său de gândire, deprinderile sale și metodele sale de teologhisire. Și adesea, tocmai aceste metode teologice străine îi împiedică pe reprezentanții diferitelor confesiuni să înțeleagă esența învățăturii de credință.

Dacă în disputa dintre Chiril și «răsăriteni» lipsa de înțelegere a termenilor a adus atîta necaz, poate că și în zilele noastre creștinii ar fi mai aproape unii de alții, cînd s-ar stabili o terminologie precisă — cel puțin la început — în teologia liturgică.

Sfinții Părinți au izbutit pentru că năzuința lor de a păstra puritatea credinței se îmbina armonios cu năzuința de a păstra unitatea în Biserică. Acești doi factori trebuie să fie hotărîtori totdeauna. Și astăzi, toți ceilalți factori sînt doar niște factori care însoțesc, mai bine zis ajută la unire, sau, dimpotrivă, contribuie la dezbinare.

Am văzut că, așa cum s-a întîmplat în lupta cu arienii, disputele teologice nu numai că implică întîlnirea a diferite curente filozofice; ele sînt îngreuiate și de lipsa unei terminologii precise sau de neîncrederea dintre școlile teologice. Mai intervin apoi și cauze dinafară, cu totul nebisericesti.

În polemica de care am vorbit mai sus, neînțelegerea se mai complica și din cauza distanței. Situați în diferite laturi ale imensului imperiu roman, Părinții nu se puteau înțelege pe calea epistolelor, cum s-ar fi putut înțelege, fără îndoială, prin contact personal, într-o atmosferă liniștită (bineînțeles nu ca aceea care s-a creat în momentul deschiderii Sinodului III Ecumenic).

Dacă cercetăm cu atenție lucrările sinoadelor III și IV ecumenice și toate materialele în legătură cu ele, toată polemica teologică și neteologică a acelor vremuri, ne convingem fără să vrem, cît de mult «element laic» s-a amestecat pe acele vremuri în problemele pur teologice. «Elementul laic» se amestecă printre ierarhi și-i împiedică, încurcă adevărul, deformează noțiunile și răcește duhul dragostei. Astăzi, cînd putem judeca liniștit despre tot ceea ce a format atunci obiectul certurilor între conducătorii bisericesti de pe acele vremuri, putem distinge clar acest element străin, care apasă ca un balast asupra polemicii pur teologice a Părinților. Este mai întii lupta politică dintre centrele administrative ale principalelor regiuni ale imperiului, în care erau atrași și ierarhii din fruntea catedrelor acelor centre; apoi, sînt deosebiriile dintre naționalități și particularitățile psihologice ale populației acestor regiuni și, în fine, amestecul dur al autorității imperiale, care pricepea foarte puțin, sau mai bine zis, poate nu înțelegea nimic din esența simțămîntului religios și care, prin măsurile ei dure, lipsite de tact, ducea la rezultate contrarii, adică în loc de unitate, se adînceau rupturile.

Pe vremea disputelor cu arienii, unitatea imperiului nu era de nimic zdruncinată. Forțele descentralizatoare încă nu izbutiseră să întrecă forțele centralizatoare.

Dar în secolele următoare, VI și VII, situația se schimbă, forțele centralizatoare slăbesc din ce în ce mai mult. Alexandria, Antiohia și Roma luptă fiecare pentru influența sa în imperiu, pentru influența la curtea Constantinopolului. Aceasta se răsfrînge negativ și asupra raporturilor dintre ierarhii respectivi și introduce un fel de disonanță și în gândirea teologică. O dată cu dezvoltarea forțelor descentralizatoare în viața imperiului și cu polarizarea gândirii teologice, apar și nuanțe de particularități în viața religioasă a diferitelor părți ale imperiului.

Roma (Apusul), Alexandria (Egiptul) și Antiohia (provinciile răsăritene) încep un fel de separare: precizările acelor deosebiri care cu timpul au crescut atît de mult, încît au dus la schismă. Însă, deocamdată, sînt numai premisele.

În imperiul bizantin, creștea treptat procesul de dispariție a limbajului comun dintre popoarele din diferitele părți ale colosalului stat. Populația Egiptului este din ce în ce mai nemulțumită de politica Constantinopolului. Și provinciile răsăritene erau nemulțumite de autoritatea imperială. De aci — lucru firesc pentru acele vremuri — și adîncimea diferendelor religioase.

Astfel, în Egipt, tot ce venea de la Constantinopol era întîmpinat cu o mută neîncredere. Tocmai aceasta a și creat teren favorabil răspîndirii eresului monofizit în Egipt. Pe de altă parte, provinciile răsăritene care cad treptat sub stăpînirea perșilor, devin focare

ale nestorianismului. Îndată ce ocupau o provincie locuită de creștini, autoritățile persane susțineau bucuroase pe nestorienii, căci schisma aceasta era un fel de garanție că populația din provinciile recucerite de la greci nu va mai înclina spre Constantinopol. Polemica întreținută și susținută de forțe străine, se răsfîrcea negativ și asupra teologiei. Opere ale teologilor din generațiile trecute, care serviseră la zidirea unității, erau acum înecate în marea unei literaturi polemice, scrisă adhoc, «spre răutăatea zilei», în scopul distrugerii unității. Autoritatea imperială dibuia dezorientată, dintr-o extremă în alta: aci declara o confesiune drept cea adevărată, aci decreta unirea tuturor, fără deosebire de confesiune. Dar ce putea face mina străină a împăraților, de vreme ce pierise duhul dragosteii între creștini? Dacă mai înainte, în timpul persecuțiilor, cînd împărații nu numai că nu se proclamau ocolitori ai Bisericii, ci o și persecutau, toate neînțelegerile se aplanau oarecum de la sine, apoi acum, cînd interesele politice își subordonau vădit interesele bisericesti, neîncrederea în autoritatea imperială se transforma și în neîncredere în ierarhii aflați alături de împărați în capitala statului.

Dacă mai înainte, în disputa referitoare la ziua sărbătoririi Sfințelor Paști, creștinii toți au ajuns la o înțelegere fără ajutor dinafară, apoi acum, nici un fel de sprijin venit din capitală nu putea duce la unitate. În disputa pentru sărbătorirea Sfințelor Paști, creștinii răsăriteni au trebuit să sacrifice vechi tradiții și nu s-au dat în lături, de la acest sacrificiu, pentru că dorința lor de a slăvi pe Domnul cel înviat, în aceeași zi cu toată lumea creștină, a fost mai mare decît obiceiurile stabilite. Pe cînd acum, creștinii din provincii întrețineau pe față vrajba, pentru completarea concepțiilor teologice, pe care poate nici nu le pricepeau, pentru că-i îndemna la aceasta dorința de a se separa de autoritatea centrală, alft de cea civilă, cît și de cea bisericască. Lipsa de dragoste dădea naștere la eresuri și le întreținea.

Și, după cum în Rusia, în sec. XVII, nici un fel de măsuri ale guvernului țarist împotriva staroobreadșilor, oricît de drastice, n-au putut restabili unitatea, ci, dimpotrivă, provocînd îndrjire, au secat și mai tare dragostea dintre frați, singura care putea duce la unitate, — tot astfel și pe acele vremuri, în Bizanț, toate decretale imperiale despre felul cum trebuie să creadă creștinii, toate «ecthesis-ele», «henotikon-ele», «typos-ele» și celelalte dispoziții care în realitate erau niște circulare birocratice și nu simboluri ale credinței sincere, n-au putut duce la unitate. Discordia, lipsa de încredere reciprocă s-au adeverit mai tari decît orice dispoziții ale unei stăpîniri lipsită de autoritate.

Așadar, unitatea învățăturii de credință, restabilită cu multă trudă de Sfinții Părinți și de teologi, se destrăma acum iarăși, datorită unor cauze din afară, absolut nebisericesti. Așa se întimplă că ne aflăm și pînă azi în stare de necomunitate bisericască cu cîteva din vechile Biserici creștine. Nestorianismul a rupt de la sinus Bisericii și din imperiul greco-roman sute de mii; monofizitismul a luat milioane, a dus la maximum de încordare slabele legături dintre provinciile orientale și Bizanț, i-a înstrăinat de Constantinopol pe sirieni, pe armeni, pe copți și pe etiopieni și, slăbind imperiul, a sfîșiat mult înmădita cămașă de naționalități din care era format acest stat, făcîndu-le pradă ușoară cuceritorilor arabi.

Astfel, datorită unor cauze cu totul din afară, restabilită cu multă despărțit de la Una-Biserică mai multe Biserici locale, naționale, cu frumoase și multe tradiții vechi. Cum s-ar putea restabili unitatea care a existat la început? În ce cuvinte s-ar putea exprima o mărturisire comună, pentru ca ea să fie înțeleasă și adoptată de toți și să nu pară «noutate» de care s-au temut totdeauna creștinii, ca nu cumva o dată cu ea să pătrundă și învățături false?

Dacă vrem să luăm lecții din istorie, va trebui să înțelegem că nu se va putea ajunge la adevărată unitate creștină decît dacă vom înfrînge vrajba dintre națiuni, dacă vom uita toate ofensele din trecut și ne vom acorda deplină încredere unii altora. Fără de aceasta, toate încercările de unire se vor adeveri infructuoase, iar toate «bazele» vor fi un fel de «henotikone», «ecthesise» și «typose», fără curus, formulate de teologi, dar absolut nepc-trivite cu viața religioasă.

*

Un alt element important care nu trebuie trecut cu vederea într-o discuție teologică este rolul majorității și minorității la luarea unei hotărîri.

După ce s-au potolit disputele cu monofizitismul, a apărut așa-numitul monolelism, o dezvoltare a monofizitismului. Împotriva învățăturii ortodoxe, că celor două firi ale lui

Dumnezeu-Onul, îi corespund în mod natural două voințe: dumnezeiască și omenească, monoteiștii învățau despre o singură voință. De aci și denumirea lor (de la cuvintele grecești: «monos» — singur și «thelima» — voință).

Din punct de vedere dogmatic, monoteiștii erau mai aproape de ortodoxie decât monofiziții. «Dacă am privi monoteismul ca fenomen în istoria dogmelor, problema ar fi mult mai simplă decât în cazul când i s-ar da considerația unui fenomen istoric în general — scrie cunoscutul nostru istoric bisericesc V. V. Bolotov — și adaugă el: «Cele ce au urmat, au dovedit că atât măsurile de reprimare din partea statului, cât și încercările de unire cu monofiziții, n-au făcut decât să sporească cearta, nicidecum să restabilească pacea». Același autor subliniază apoi și acest moment important: «participarea autorității bisericești a fost pasivă. Ierarhii Bisericii nu se aflau pe primul plan de acțiune când s-au ridicat întrebările referitoare la două voințe și două energii în persoana lui Hristos». (B. B. p. 438—439).

Așadar, datorită unor cauze din afară, atât împăratul cât și ierarhia bizantină s-au trezit monoteiști. Împăratul a editat un «typos» în care se expunea învățătura monoteistă. «Typos»-ul a fost recunoscut și de patriarh și de ceilalți ierarhi. Acum, intervine o înfruntare tragică și în același timp instructivă, cu Sf. Maxim, Mărturisitorul: Sf. Maxim era călăuză și teolog de seamă al acelor vremuri. La început, au crezut că-l vor putea convinge să accepte monoteismul. Dar, la refuzul acestuia, a fost prins și constrâns să recunoască așa-numitul «typos» imperial.

«Acest «typos» — îi spuneau Sf. Maxim trimișii patriarhului — nu neagă existența a două voințe în persoana lui Hristos; el ne cere doar să nu vorbim despre ele, de dragul păcii în Biserică». «A tăcea, înseamnă a nega» — le-a răspuns Maxim. Nici când i s-a argumentat că întreaga Biserică este de acord cu «typos»-ul și că l-au acceptat și patriarhul și ceilalți ierarhi, Maxim n-a dat înapoi. După părerea sa, atât patriarhul, cât și ceilalți, căzuseră în erezie, deci se aflau în afară de Biserică. Deci, el era aproape singurul rămas în adevărata Biserică. «Te unești cu Biserică noastră, sau nu?» «Nu, nu mă unesc, pentru că ea a încălcat hotărârile Sinoadelor Ecumenice» — le-a răspuns Sf. Maxim trimișilor, «Ești de acord a te împărtăși împreună cu patriarhul și cu tot clerul?» «Nu sint de acord» — a fost răspunsul mărturisitorului.

Maxim era singur împotriva tuturor și nu se temea pentru că, de partea lui era adevărul. Și Biserica a revizuit mai lăzruu controversa aceasta, dând dreptate lui Maxim împotriva tuturor ierarhilor pe care i-a înfruntat.

Dar de unde atîta încredere în justețea convingerilor sale? Pentru ce, de dragul păcii în Biserică, n-a făcut Sf. Maxim nici o concesie și a refuzat să participe la săvîrșirea Euharistiei, împreună cu cei ce credeau altfel? Pentru că nu se pot face nici un fel de concesii cînd este vorba de învățătura referitoare la persoana Domnului Dumnezeuului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Aici, de altfel ca totdeauna, majoritatea aritmetică nu poate avea putere cînd este vorba de părerea lumii față de un adevăr obiectiv. Conștiința Bisericii nu poate fi un fel de acumulatoare de diferite opinii teologice, determinată de date pur aritmetice.

Adevărul ortodoxiei nu se stabilește prin majorități de voturi, ci corespunde aceluși adevăr dat în dumnezeiasca revelație.

*

În acest articol, intenționat nu ne-am oprit asupra tulburărilor mai mici din sînul Bisericii, provocate de către dilerți eretici, în primele trei veacuri, pentru că ele n-au avut cine știe ce răsunset în mijlocul mulțimii. Teoriile abstracte ale lui Savelius, de pildă, sau ale lui Valentin, nu puteau fi înțelese de masa credincioșilor. Am exemplificat doar cîteva din acele conflicte care priveau însăși viața Bisericii vechi. Controversele dintre Calist și Hipolit, controversa dintre Ciprian și Ștefan, controversele referitoare la data serbării Paștelui — toate acestea au fost lupte serioase în care erau atrase și mulțimile. Ele erau controverse între Biserici locale sau între părți întregi de orașe (la Roma). Și toate se sfîrșeau cu împăcarea. Spunem anume prin împăcare, pentru că în toate conflictele acestea, adversarii rămîneau deopotrivă adevărați oameni ai Bisericii, rămîneau cu adevărat creștini. Împăcarea era un rezultat firesc și necesar, pentru că toți cei angajați în dispută, indiferent de teoriile pe care le susțineau, aveau deopotrivă o aceeași credință.

Altceva cînd conflictele izbucneau pentru că în Biserică era introdusă vreo învățătură străină de spiritul creștinismului. Polemica dintre arienii și ortodocșii, în sec. IV, ne învață că nici un fel de formule de compromis nu dau nici un fel de rezultat dacă e vorba de însăși esența credinței în Domnul Iisus Hristos, de știrbirea adevărului despre persoana Fiului lui Dumnezeu.

Pentru pace în Biserică pot fi sacrificate uneori anumite tradiții locale, așa cum am văzut în istoria disputei referitoare la data sărbătoririi Sfințelor Paști, dar pentru pace în Biserică, nu se pot admite concepții false despre Hristos. După a noastră părere, toate deosebirile de tradiții și de practici pot fi mai ușor înlăturate decît deosebirile referitoare la greșita învățătură despre persoana Domnului Hristos.

Fericirea noastră este că trăim vremuri în care învățătura ortodoxă despre persoana Domnului Iisus Hristos este acceptabilă de întreaga lume creștină. Acele deosebiri care mai există încă între ortodoxie și învățătura de credință a unora dintre vechile Biserici răsăritene, nu sînt altceva decît anacronisme și în zilele noastre, ele nu pot da naștere la lupte asemănătoare celor din sec. IV—VI. Dacă pe atunci anumite cauze, cu totul externe, stimulau certurile dogmatice, în vremurile noastre, dimpotrivă, creștinii de toate confesiunile sînt sinceri animați de dorința de a se înțelege unii pe alții și de a găsi un limbaj comun.

Teologii tuturor confesiunilor creștine au în zilele noastre o sarcină deosebit de grea, ținînd seama de greșelile trecutului, să scoată la iveală tot ceea ce ne desparte și tot ceea ce ne unește, fără a trece sub tăcere nimic din dezacorduri, dar și fără a exagera ceva. Sarcina aceasta este cu alit mai grea cu cît lipsește o terminologie teologică precis pusă la punct, comună tuturor confesiunilor, — lipsă care, după cum am văzut din istoria Bisericii, poate contribui la neînțelegerile bisericesti.

O sarcină tot alit de dificilă este aceea de a distinge din toate deosebirile elementul pur omenesc de cel bisericesc, teologic.

Noi, creștinii, trebuie să nădăjduim că va veni ziua fericită cînd se vor fi risipit toate nedumeririle și se vor fi stins toate dezacordurile, ziua în care și noi vom putea exclama ca și Sf. Chiril: «Cerurile să se veselească și pămîntul să se bucure!»

Sîntem convingși că dacă toți teologii se vor uni în unirea dragostei, Duhul Sfînt ne va da nouă, celor ce vorbim, în limbi diferite, puterea de a găsi limbajul comun, al dragostei.

În cele ce vor urma, vom căuta să arătăm cum va trebui să procedeze teologii pentru ca să găsească acest limbaj comun.

I. IVANOV

trad. de Pr. I. Parocescu

D O C U M E N T A R E

ARTA PICTURII ÎN FRESCĂ

I. TEHNICA FRESCII

Înainte de a intra în expunerea amănunțită a materialului întrebuintat la pictura frescii și a mijloacelor de execuție, încercate și păstrate de generații întregi de meșteșugari, se cuvine să cercetăm îndeaproape proprietățile ei, care sînt de o importanță covârșitoare.

De la început, trebuie să stabilim un punct de plecare, sprijiniți pe anumite date și noțiuni precise, la care ne vom referi ori de cîte ori elementele acestei probleme vor cere lămuriri sau confirmări.

În felul acesta, punctele obscure și îndoielnice vor dispărea singure, iar concluziile finale nu vor întîrzia să deschidă larg porțile celor mai moderne aplicațiuni.

Cărui fapt se poate, oare, atribui trăinicia frescii, care, cu toate că, aplicată pe pereții exteriori ai monumentelor, acoperind ziduri întregi, de la cornișă și pînă la temelie, a putut înfrunta cu strășnicie, timp de veacuri întregi, toate furiile atmosferice : ploi, grindină, zăpezi ?

Această taină, care a dat naștere atîtor discuții, ce se mai țin și azi, cu ipoteze subtile, ca și argumentațiile sofistilor din Grecia antică, rezidă, în primul rînd, varului, sau, mai bine zis, aceluia carbonat de calciu cu care natura a zidit stîncile munților noștri, piatra de var arsă, stinsă, transformată în pastă și apoi întrebuintată, cu un procedeu și un meșteșug dintre cele mai elementare.

Se știe că piatra de var elimină în cuptor bioxidul său de carbon și devine apoi un oxid de calciu (CaO). Acest corp, stins în apă, ia o moleculă din aceasta, devenind un hidrat de calciu, $\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} = \text{Ca}(\text{OH})_2$. Sub această nouă formă, și încetul cu încetul, el reia din atmosferă acidul carbonic sau bioxidul de carbon de care a fost despartit prin ardere, tinzînd să redevină ceea ce era la început, adică o stîncă, o marmură compactă, așa după cum îl alcătuiuse natura, $\text{Ca}(\text{OH})_2 + \text{CO}_2 = \text{Ca}_3 + \text{H}_2\text{O}$.

E vorba, aşadar, să se refacă etapele acestor noi transformări în tovărăşia altor corpuri minerale ale pământului : fier, cobalt etc. Cu alte cuvinte, trebuie reprodus procesul care a dat naştere, în epocile transformării coajei pământului, diferitelor marmure colorate (Sorracolin, Breche de Medons, Brocotelle d'Espagne, Antin, Campan Rouge etc.).

O mică experienţă, pe cât de elementară, pe atât de concludentă, ne va înlesni constatările şi deducţiunile noastre.

Varul stins, plămădit cu multă apă şi lăsat apoi pe fundul varniţei, degajează deasupra lui o masă de apă foarte limpede şi foarte curată. Umplînd un pahar din această apă (care nu este decît o soluţie de hidrat de calciu răspîndit în apă) şi dacă, printr-o ţeavă introdusă în pahar, se suflă, agitînd-o, vom vedea numaidecît aşternîndu-se pe suprafaţa apei o coajă subţire şi albă. Această coajă nu este altceva decît varul, care, dizolvat în masa de apă, se precipită la suprafaţă sub formă de carbonat de calciu, provocată de acidul carbonic din respiraţia noastră, introdus în apă prin suflare.

Exact acelaşi lucru se petrece şi cu fresca.

Peste stratul de tencuială proaspătă, se aştern alte straturi de diferite corpuri minerale (culorile) simple ori amestecate cu var. Ei bine, apa cu care se prepară aceste culori fluide se contopeşte cu apa din tencuială, din care absoarbe pînă la saturaţie moleculele de calciu (ca şi în paharul cu apă de var). Intervine atunci alt agent exterior, acidul carbonic din atmosfera înconjurătoare, care face să se producă în masa de culoare suprapusă pe tencuială şi chiar în tencuiala însăşi, procesul chimic de care am vorbit (carbonat de calciu).

Tencuiala va deveni cu timpul, carbonat de calciu, iar culorile, care nu sînt decît nişte oxizi metalici, vor îndeplini acelaşi rol, la fel cu acelea care au făurit marmurele colorate.

Dar această simplă constatare nu ne-ar mulţumi pe deplin, căci se pune, de bună seamă, următoarea chestiune :

Dacă frescile nu sînt, prin ele înşile, decît transformări de hidrat de calciu în carbonat de calciu şi, prin urmare, transformarea unui mortar într-o piatră calcară, nu sînt ele supuse, ca orişice piatră calcară, atacului de ploii încărcate de acid carbonic, care roade chiar piatra însăşi ?

Şi dovada acestui fapt o avem privind starea în care se găsesc unele statui sau părţi reliefate ale ornamentelor care decorează faţadele unor vechi edificii (de exemplu : *Biserica Neagră*¹ din Braşov). Atunci, ce se poate aştepta de la această cojiţă subţire de culoare, expusă deodată la atîtea atacuri ?

Şi, totuşi, se văd încă în văile umede ale Carpaţilor, faţadele multor mînăstiri, acoperite peste tot cu fresci, după cum am mai spus, înfrun-tînd, veacuri întregi, prin trăinicia lor, asalturile intemperiiilor.

1. Işi trage primul început de pe vremea Cavalerilor Teutoni, din veacul al XIII-lea (n. trad.).

Ei bine, acest fenomen miraculos de rezistență, rezidă, după cum vom constata, din faptul că acele culori așternute peste un mortar proaspăt, formează cu masa calcară un fel de *ciment*, care, nu numai că nu e atacat de apa ploilor, ci, dimpotrivă, se întărește și mai mult sub influența lor.

Dar, ce este oare cimentul ? Nu este el un var amestecat, într-o oarecare proporție, cu anumite argile ?

Se știe că, cu cât cantitatea de argilă din amestecul varului este mai mare, cu atât el devine mai hidraulic și mai rezistent acțiunii apelor, astfel că priza se produce repede și puternic².

Dar ce sînt, oare, culorile freschistului, acei pigmenți de tonalități variate, care fac corp așa de ușor cu varul ? Sînt ele altceva decît un fel de argile colorate, silicate de aluminium hidratate, silicate care alcătuiesc materiile acelor culori (oxizi de fier, cobalt, crom etc.) și care fac corp cu suctul calcar încărcat și el cu bioxidul de silice introdus în mortar prin nisip ? Și această nesfîrșită familie a silicaților, în care rudeniile lor se ridică pînă la nobila treaptă a topazelor și rubinelor, explică tăria frescii, precum și cîmpul larg al resurselor ei colorate.

Acum, ne dăm seama ușor de ce suprafața netedă a unei tencuieli zugrăvite în frescă este cu mult mai tare decît însăși masa acelei tencuieli. În cazul acesta, dacă masa calcară ar fi cumva amenințată de apa ploilor, ea se apără cu succes prin stratul puternic al cimentului format din acea peliculă cristalină și insolubilă a frescii, un adevărat scut de apărare și de protecție a zidului³.

Această constatare evidentă, care explică rezistența frescii în mediile umede, este chemată să risipească îndoiala acelor care atribuiau climatului umed al Parisului dispariția frescilor lui *Mottez* (presupunînd că acestea fuseseră adevărate fresci).

De altfel, chiar acest artist, bazat pe constatări sigure, declară cu o tărie care defide orice contrazicere : «Să explice cine poate acest lucru, care seamănă cu o rușinoasă lipsă de îndrăzneală și, mai ales, această curată perfidie, crezînd că totul este explicat, dacă invocă pricina climatului»⁴.

Datorită abundenței silicaților aflați în materiile colorante, cimentarea ar trebui să se facă cu atât mai repede.

Ar mai rezulta de aci că executarea unei picturi în asemenea circumstanțe n-ar îngădui nici o întîrziere, fiind dat că acea peliculă cristalină,

2. Varul gras : 0—12% silice ; varul hidraulic : 12—15% silice ; cimentul : 25—40% silice.

3. Experiența următoare confirmă și mai mult rolul puternic al silicațelor : Dacă udăm o tencuială crudă cu o soluție de silicat de potasiu, pe care o stropim, ca o ploaie subțire, printr-un pulverizator, acest silicat transformă varul gras într-un var hidraulic artificial. Silicatul de calciu care se transformă prin această reacție, combinîndu-se cu carbonatul de calciu, produce acest dublu compus de silicat și carbonat de calciu, care are proprietatea să se întărească numaidecît la aer, să fie absolut impermeabil la apă și să constituie deasupra culorilor un strat prezervativ transparent. (F. Marcival : *Détrempe et Badigeons*, Paris, Desforges Cirardet).

4. Cennino Cennini, *Les livres de l'art*, Préface, pag. XIV, trad. V. Mottez.

o dată produsă, n-ar mai îngădui să se facă procesul de contopire chimică între acidul carbonic din atmosferă și sucii calcar din tencuială.

Dar, dacă în timpul cît ține executarea frescii, se ține socoteală de principiul de *a se împiedica producerea prea rapidă* a acestei pelicule, care se formează pe tencuială și de care trebuie să se teamă artistul, de această peliculă, care ar împiedica pietrificarea culorii, rezultatul ar fi asigurat, lucrul merge potolit, culorile rămîn curate și fără acele pete ce se văd adesea pe încercările moderne de fresci. Artistul simte atunci, sub trăsăturile pensulei sale, satisfacția nespusă a izbînzii, a *«lucrului celui mai dulce, celui mai delicios»*, după cum declară *Cennino Cennini*⁵.

Vom vedea, la timp, ce măsuri practice, cunoscute și păstrate prin tradiția empirică a părinților noștri, au fost luate ca să asigure această înceată pietrificare a culorilor, fără să se smintească întru nimic efectul pictural al nuanțelor, efectul voit și urmărit de către artist.

II. PALETA

Din capitolul precedent se vede lămurit că taina rezistenței pigmentilor la pictura în «frescă» nu-i o problemă prea complicată.

Incorporarea materiilor colorante în masa calcară se face în două feluri : prin fixare și prin transformare.

Se știe că îndată ce tencuiala pregătită pentru frescă a prins consistența necesară, trebuie ferită de praf, care, o dată depus pe ea, nu se mai poate șterge.

De asemenea, praful de cărbune, cu care se indică primele contururi prin ajutorul hîrtiei înțepate, și care praf se suflă sau se scutură ușor în primele momente, după 10—20 de minute, însă, acest praf se fixează atît de puternic pe tencuială, încît numai prin răzătură s-ar mai putea curăți. Sucii calcar a îmbibat materia străină, iar formarea rapidă a carbonatului de calciu a pietrificat-o numaidecît.

În chipul acesta, culorile, care n-ar face parte din marea familie a silicaților, sînt prinse și fixate astfel în stratul cristalin, pe cînd celelalte, fie chiar modesta argilă, se transformă, după cum am văzut, în corp nou, prin puterea silicatului de calciu ambiant, într-un fel de ciment rezistent și protector.

Rezultă din această constatare că resursele colorante ale picturii în «frescă» pot să se întindă liber pe întregul cîmp al numeroșilor pigmenti, rezultați din combinațiile nesfîrșite ale silicaților, precum și a oxizilor metalici.

Și, astfel, mijloacele de înveșmîntare ale acestei specialități devin din ce în ce mai bogate și mai desăvîrșite.

E un fapt cunoscut că o operă de artă se poate înfăptui și prin mijloace simple și restrînse, iar *Tizian*⁶ afirmă că *un pictor n-ar avea nevoie:*

5. C. Cennini, *Les livres de l'art*, trad. V. Mottez, pag. 49.

6. Tiziano Vecellio, pictor italian, primul între coloristi și șef al școlii venețiene (1477—1576) (n. trad.).

să cunoască mai mult decît trei culori. Totuși, se poate, oare, uita chipul unui oarecare călugăraș zgribulit și cucernic, care, prin veacul al XVI-lea, în umbra grindăriei și schelelor unei biserici ce se zugrăvea, avea misiunea delicată să păstreze și să dea, la timpul cuvenit, culorile scumpe, strîngînd cu zgîrcenie băierile unei pungi plină cu *lapis lazuli*, din care lua, cu vîrfurile degetelor, ca dintr-o doctorie rară, cîte puțin din prețiosul praf, pe care îl presăra apoi în ulcica pictorului ce migălea alături de el, în planuri și hașuri bine cumpănite, ceruri albastre, ori mantia Sfintei Fecioare. Și, în tovărășia acestui prețios element, cîte altele, tot atît de scumpe și frumoase, n-ar veni să îmbogățească paleta artistului ? Topaze și rubine, smaralde și ametiste, toți silicați din pătura nobilă a familiei, s-ar putea transforma și ele în praf și apoi în corp nou și puternic, prin contopirea lor în masa calcară.

De bună seamă, nu se poate pretinde freschiștilor din trecut să fi avut cunoștința atîtor mistere, devenite astăzi lucruri prea elementare, căci altfel bogata paletă a lui *Luini* și *Ghirlandajo* ar fi atins trepte și mai înalte. Artistul de miine, însă, căruia chimia modernă îi pune la îndemînă, cu generozitate, noi și variate mijloace, va putea realiza adevărate miracole în ramura acestei picturi de piatră.

Cele mai bune culori care fac corp intim cu varul, măcar de ar fi ele de neam de jos sau nobile, nu sînt decît niște pămînturi, sau niște oxizi metalici.

O pastă de var gras bine stins, măcar de ar fi ținută ani întregi în această stare, își păstrează mereu ceva din causticitatea ei. De aceea, culorile cu bază organică, sau ca și anilinele, aplicate pe tencuială, nu pot rezista caloriilor latente ale varului.

Unele își schimbă fața cu totul, altele se fărîmițează îndată ca și o pulbere, altele, însfîrșit, dispar fără urmă.

Aveau dreptate acei meșteri care mărturiseau că numai varul singur îi învață să-și aleagă culorile, varul în adevăr curat, care «arde» numai-decît orice vopsea ce nu i se potrivește.

Freschiștii din vechime, ca și cei de ieri, se mulțumeau să lucreze cu puținul ce găseau și ei în comerț, iar încercările zilnice îi învățau să-și aleagă acele vopsele, care făceau corp cu varul și nu erau atacate de el.

Se spune că mulți dintre ei, ca să se încredințeze de la început de rezistența culorilor, le încercau arzîndu-le cîțva timp într-un vas de pămînt.

Culorile pentru frescă, acelea care se găsesc astăzi în comerț, sub formă de praf fin, n-au nevoie de vreo pregătire oarecare mai înainte de întrebuițarea lor, decît un simplu amestec cu apă limpede, într-un vas de pămînt, sau într-o sticlă cu fundul lat, ca să nu se răstoarne.

În această stare, ele pot fi păstrate multă vreme, dacă li se schimbă din cînd în cînd apa, care rămîne deasupra pastei așternută pe fundul vasului.

Numai culoarea albastră trebuie întrebuințată numai-decît după ce a fost topită în apă, din cauza proprietății ei de a se întări repede în contact cu acest element. (Nu-i *lapis lazuli* de altă dată !).

Un număr de ulcele sau godete, mai mari sau mai mici, pentru combinația nuanțelor, ori o paletă de tinichea cu despărțituri, constituie toată paleta freschistului.

III. CULORI DE BAZA

În fruntea întregului ciclu al culorilor, potolite ori violente, palide ori strălucitoare, întrebuințate la pictura în «frescă» trebuie socotite la locul de onoare, suveran și indiscutabil, cele două culori fundamentale: *Albul* și *Negrul*.

Aceste două culori prețioase, care înlesnesc nesfârșite combinații de culori și nuanțe, și prin concursul cărora se pot așterne în voie mase luminoase accentuate de vibrații strălucitoare, ori acorduri profunde în gama umbrelor, printr-un curios paradox, sînt tocmai acelea pe care adopțiunea frescii moderne le-a osîndit categoric și fără justificare.

Se impune deci *a priori* o examinare amănunțită a acestui caz de covârșitoare importanță, care va cuprinde implicit și explicația dispariției acestor două culori din paleta freschiștilor noștri de azi.

a) *Albul*

Cine poate, oare, nega rolul fericit al întrebuințării glasiurilor în frescă, ca și în pictura cu ulei, și că pe albul general al unei tencuieli de var, ca și pe o pînză ori hîrtie, nu se pot realiza, prin suprapuneri diluate, efecte minunate, opere remarcabile?

Dar, cînd artistul poate avea la îndemîină o culoare puternică și curată de alb absolut, în pasta căreia să poată obține prin amestecul direct al diferiților pigmenti o infinitate de tonuri și nuanțe delicate și curate, cine mai poate nega atunci avantajele imense și înlesnirile necontestate ale unui astfel de ajutor, prin care nuanțele se aștern și se suprapun curate și spontane, fără surprize neplăcute, fără apariția acelor inevitabile pete ce se ivesc pe suprafețele numeroaselor fresci, din cauza inegalității absorbțiilor în masa calcară?

Ei bine, fresca a posedat în toate timpurile, în varul ei anume pregătit, cel mai curat, cel mai puternic și cel mai solid alb din cîte există.

Un var stins și transformat în materia numită «*lapte de var*» cu care se văruiesc așa de frumos pereții uscați, nu-i nicidecum albul necesar unei fresci⁷.

Sub această formă, aplicat pe o tencuială crudă, zugrăvită ori nu, el nu acoperă culoarea și chiar dacă i s-ar adăuga pastă de var, îngroșînd acest lapte oricît de mult, rezultatul rămîne același, transparența grasă a acestui var persistă chiar după uscare, chiar dacă l-am fi aplicat simplu, ori în amestecul unei culori oarecare.

7. În adevăr, freschiștii întrebuințează varul stins ca o cușă de alb transparent.

Cînd, însă, peretele zugrăvit este pe punctul de a se fi uscat, atunci, acel lapte de var, fie el diluat oricît de mult, lasă, uscîndu-se, după cîteva minute, un alb strident și supărător.

Dacă acestui var i s-ar fi adăugat și o culoare oarecare, deosebirea între tonul aplicat și cel obținut după uscare, e atît de pronunțată, încît acel ton apare surprinzător de palid și alburii. Desigur că această capricioasă proprietate a varului a trebuit să deruteze încă de la început pe freschiștii ultimelor generații, care, încercînd fără prea mult succes albul rezultat din var (blanc Saint-Jean), rămîn într-adevăr descurajați și mai ales nedumeriți de afirmarea atît de categorică a lui *Cennino Cennini*: «Fără el, nimic nu se poate face, fie carnație ori alt amestec de culori, care se întrebuițează pe zid la frescă»⁸.

Și atunci, unul după altul, artiștii încep să părăsească întrebuițarea albului ca o culoare izolată de tencuială, măcar că același autor susținea cu aceeași persistență, într-un capitol următor: «Culorile în frescă cer în amestecul lor tovarășia *albului Sfîntului Ioan*»⁹.

Ei bine, *Mottez*, socotit cu drept cuvînt precursorul freschiștilor de azi, răspunde categoric: «Socotesc funestă această metodă pentru frescă»¹⁰.

Și, cu toate acestea, nu se poate ca eminentul artist să nu fi păstrat în forul lui interior oarecare rezerve, căci nu întîrzie să afirme într-un alt capitol: «Albul este foarte greu de întrebuițat; totuși, lui i se datorează toate avantajele frescii, ca puritate, strălucire și soliditate»¹¹.

Și acum, concluzia pe care o putem trage din această mică discuție, nu poate să fie alta mai potrivită decît afirmarea judicioasă a ilustrului comentator al lui *Cennino Cennini*, cavalerul *Tombroni*: «Nu sînt departe de încredințarea că numai acestui alb se datorește, în mare parte, succesul acestui fel de pictură. Ar fi, deci, de mare folos să se reia întrebuițarea lui, căruia i s-a pierdut urma»¹².

Ei bine, această prețioasă culoare, cheia tuturor problemelor tehnice ale frescii, adevăratul element de vitalitate ale acestei specialități, întrebuițat fără întreruperi, din cele mai îndepărtate vremuri și pînă la zugravii romîni din generația trecută, este numai pasta de var, transformată prin uscare într-o materie neutră, a cărei pregătire și proprietăți le vom discuta îndată.

Albul Sfîntului Ioan al lui *Cennino Cennini*, ca și *albul paretonic* al romanilor, *albul de Travertin* al lui *Vasari*, ori *fardul zugravilor* din *Muntele Athos (Didron)*, nu-i altul decît *albul* întrebuițat prin lungă experiență de către zugravii romîni pînă în zilele noastre.

Acest alb, pe care l-am cunoscut îndeaproape în ucenicia mea, era de două feluri: unul mai ordinar, pentru masele mari de tonuri luminoase, iar altul, numit «pismit», cu totul superior, care era întrebuițat

8. Cennino Cennini, *Les livres de l'art*, trad. V. Mottez, pag. 39.

9. *Ibidem*, pag. 58.

10. *Ibidem*.

11. *Ibidem*, pag. 161.

12. *Ibidem*, pag. 39.

cu mare zgîrcenie pentru trăsăturile vii și delicate de accentuări luminoase, mai ales în carnațiuni ori șuvițe de păr.

Iată, deocamdată, prepararea celui dintii, a cărui explicație ne va înlesni, în același timp, cunoașterea precisă a celuiilalt :

Se așterne pe o scîndură un strat subțire de pastă de var, care a fost stins cu o lună sau două mai înainte. Acest strat este expus la căldura soarelui și lăsat să se usuce chiar o lună de zile, pînă ce pasta se usucă și se întărește ca o piatră. Această pastă de var uscată se pisează și apoi se freacă cu apă pe o lespede de piatră, pînă ce se face ca o pastă fină ca și o cremă și care, încercată pe unghie, nu mai prezintă nici urmă de asperitate ¹³.

Să explicăm acum și cauza pentru care albul de var, astfel pregătit, este solid și compact, fără să mai prezinte inconvenientul transparenței grase pe care am constatat-o la aceeași pastă, înainte de uscare.

Ce s-a întîmplat ?

Am văzut că unele culori neutre, ca și praful de cărbune, se fixează pe suprafața calcară prin acea peliculă de carbonat ori silicat de calciu. Prin uscarea la aer a pastei calcare (hidrat de calciu), proprietățile speciale ale varului stins, care îi dau acea transparență grasă, dispar încetul cu încetul. Pasta devine, astfel, un fel de carbonat de calciu, o materie complet neutralizată, ca și un simplu cărbune. Redusă acum sub forma de culoare, ea îndeplinește rolul unui corp străin, care se fixează, ca și cărbunele, absorbînd silicat ori hidrat de calciu din ten-cuiala crudă, precum și acidul carbonic din atmosferă.

Reacția știută prinde cu toată puterea această materie, care constituie culoarea cea mai albă și mai solidă, și care se aplică de-a dreptul, sau prin suprapunere, simplă ori nuanțată cu alți pigmenți.

Această minunată pastă de culoare, întreținută umedă prin apa care se varsă deasupra ei, se poate conserva ani întregi, fără să se întărească, ori să i se altereze întrucîtva calitățile.

În urma analizei sumare de mai sus, sîntem acum în măsură să ne explicăm calitățile *albului Parétonique* al freschiștilor pompeieni, ori *albul de Travertin*, de care ne vorbește *Vasari*.

Albul Parétonique, obținut din anumite scoici albe, putea să fie altceva decît carbonatul de calciu al acestor scoici ?

De asemenea, *albul de Travertin ars* (*Vasari*), care se extrăgea din piatră albă a unor anumite depozite calcare, ce putea să fie altceva decît tot var stins uscat și frecat ?

Pentru completarea constatărilor expuse aci, se cuvine să trecem în revistă cîteva procedee cunoscute pentru prepararea acestui produs, care,

13. Zugravii romîni întrebuițau pasta de var stins din anul precedent. Pasta expusă la căldura soarelui nu trebuie ferită de ploii, care, aducînd cu ele carbonat de calciu, o întăresc și mai mult. Varul stins, care se găsește în comerț sub formă de praf, este foarte bun. Pasta rezultată din acest var amestecat cu apă se usucă și se pisează după același procedeu. Cu cît pasta de var e mai uscată, cu atît albul rezultat din ea e mai compact.

cu toată varietatea lor aparentă, rămîn absolut în cadrul principiului arătat mai sus.

A. *Cennino Cennini* recomandă procedeul următor pentru prepararea albului *Saint Jean* :

«Se ia var stins, foarte alb. Cînd este readus în praf, se' pune într-un troc, timp de 8 zile, adăugîndu-i-se în fiecare zi apă limpede și bătînd varul bine amestecat cu apă, pentru a se scoate toate materiile grase. Apoi, din el se fac niște piînișoare, care se pun la soare pe un acoperiș și cu cît aceste piînișoare sînt mai vechi, cu atît albul este mai bun»¹⁴.

«Pentru a obține un alb bun în scurt timp, după ce s-au uscat piînișoarele, se pisează pe piatră, se amestecă varul cu apă, se strînge din nou, se usucă iar și, după ce operația s-a repetat de două ori, ce scoate un alb admirabil».

B. Meșterul în frescă de la Muntele Athos dă următorul sfat :

«Ia var cît mai vechi, încearcă-l pe limbă dacă nu este amar sau styptique, ci insipid ca pămîntul, numai atunci e bun. Cu acest var bine ales și bine pisat, se prepară fardul»¹⁵.

C. Călugărul român Gherontie recomandă prepararea albului după această metodă :

«Alege din groapă varul cel mai curat, usucă-l la soare pe o scîndură, apoi pisează-l pînă rămîne o pulbere fină, astfel pisat îl vei întrebuița pentru culorile pe care vei voi să le redai cît mai deschise»¹⁶.

Și cum nu ne mai rămîne decît să facem cunoștința cu acel alb superior al zugravilor romîni, «pismitul», rezervat, după cum am spus, numai pentru accentuare de lumini de extremă finețe, și scos, după cum ne spune călugărul Gherontie, din tenciuiala de var a unui zid vechi.

În adevăr, o «tenciuială veche», ca să fie pisată și frecată ca o pomadă, trebuie să fie cît mai bogată în var și să nu conțină nisip mult și mai ales din acel nisip cu grăunte mare, lucru rar de găsit astăzi.

Altă dată, cînd freșca bisericilor din România era executată pe un strat foarte gros de var, nisipul fin cernut din tenciuială, adică bioxidul de siliciu, se topea în masa calcară, nemailăsînd aproape nici urmă de prezența lui. Se înțelege ușor acum că această piatră de var, bogată în siliciu, era indicată, prin compoziția ei, să fi dat cel mai puternic alb, căci fiind prin ea însăși un silcat de calciu curat, minunata culoare rezultată și aplicată pe tenciuială, se transformă deodată într-un alb din cel mai curat, posedînd integral calitățile de cimentare.

Data fiind tăria de adevărată piatră a acestei tencuieli vechi și readucerea ei prin frecare în stare de cremă fină nu era tocmai lucru ușor și plăcut.

De aceea, se recomanda ucenicului, căruia i se încredința o astfel de treabă, ca să frece... pînă ce varul va începe să miroasă a usturoi (!).

14. M. Boudoin, neobositul cercetător, este silit și el să mărturisească: «Dar toate dificultățile, relative la întrebuițarea varului stins, m-au făcut să revin asupra hotărîrii și aș preconiza astăzi, mai curînd, întrebuițarea albului Sfîntului Ioan».

15. Didron, *Guide de la peinture*, pag. 58.

16. Gherontie, *Hermenia Zografilor*.

b) *Negrul*

A doua culoare fundamentală în pictura frescii este, fără îndoială, *negrul*.

Dacă întrebuițarea acestei culori în pictura cu ulei este adesea supusă unor capricioase undulațiuni, dispărînd și reapărînd pe paleta pictorului, dacă din amestecul altor culori închise poate rezulta un ton care să înlocuiască cu destul interes negrul intens, în pictura frescii, această culoare are, după cum vom vedea, un rol permanent, iar înlocuirea lui prin alte combinații de alte culori nu poate da rezultate satisfăcătoare, din cauza modestei consistențe a albastrului în frescă.

Și dacă întrebuițarea negrului în pictura cu ulei implică oarecare precauții, din cauza ușoarei volatilizări a moleculelor acestei culori, care, precipitate spre suprafață, înegresc alte tonuri cu care vin în contact, în pictura în frescă, acest inconvenient este cu desăvîrșire exclus. Moleculele negrului sînt fixate, înțelenite pentru eternitate pe suprafața pictată, prin cea putere de infailibilă pietrificare a sucului calcar.

Apoi, în combinație cu minunatul alb de var, această puternică culoare dă naștere unor serii întregi de griuri, nuanțe solide și compacte, care, în tovărășia altor pigmenți, pot produce o gamă nesfîrșită de tonuri locale.

Ei bine, această culoare, cu toate avantajele ei, de care ne vom ocupa îndată, a fost suprimată din paleta freschistului modern.

Și e lucru curios că, unii freschiști, și încă dintre cei mai socotiți ca adevărate autorități în această specialitate, nedumeriți de faptul că toți maeștrii vechi au întrebuițat culoarea neagră, mărturisesc insuccesul încercărilor lor și renunță categoric la întrebuițarea acestei culori¹⁷.

Vechii freschiști de la Muntele Athos, precum și meșterii romîni, care au primit de la cei dinții moștenirea neștirbită a meseriei lor, cunoșteau o întregă serie de culori negre cu proprietăți speciale.

Este adevărat că negrul cunoscut de toată lumea și pe care îl găsim în comerț sub numele de «*negru de fum*», cu toată finețea impecabilă a prafului său, precum și a intensității lui de răspîndire, nu poate fi întrebuițat cu succes nici în amestec cu alb, ori cu alte culori, pentru a se obține diferite nuanțe, nici diluat pentru glasiuri, și aceasta tocmai din cauza excesului său de intensitate¹⁸.

Amestecat, însă, cu o egală cantitate de *terra de sienna* (terre de Sienne) arsă, se obține o culoare cafenie-roșcată foarte fină, cunoscută de greci și romîni sub denumirea de «*Oxy*» sau «*Oxu*» și care nu era altceva decît «*Sinopia*» artiștilor itaileni¹⁹.

17. Boudoin, *La Fresque*, pag. 80.

18. Praful acestei culori, fiind extrem de ușor, nu se poate amesteca cu apă decît după ce a fost muiat într-o mică cantitate de oțet sau rachiu.

19. *Sinopia*, culoare roșu-închis, extrasă dintr-un pămînt din Capadocia, este culoarea «*Ghiulbahar*», și pe care, în textul lui, Gherontie îl arată că e «din acel loc în care Dumnezeu a zidit pe primul om». Gherontie, *Herminea Zograților*, pag. 252.

Aceasta era unica culoare rezervată pentru contururi fine, pentru trăsături de accentuare a fețelor, pentru desinarea diferitelor motive delicate în ornamentații etc.

Alte negruri, care prin amestec pot da oarecare nuanțe speciale, erau : *negrul de cărbune de stejar* (tonuri albastrii) ; *negrul de coarde de viță* (tonuri roșcate) ; *negrul de coji de nucă* (tonuri verzui) ; *negrul de simbure de piersică* (tonuri gălbui).

Dar cea mai importantă dintre toate aceste culori negre, absolut indispensabilă paletii freschistului, culoarea prețioasă și singura pe care se sprijină delicata problemă a întrebuintării albastrului, este *negrul de cărbune de stejar*, culoare care prin ea însăși, amestecată în albul de var, dă naștere unor delicate nuanțe albastrii ce s-ar apropia de indigo²⁰.

Această culoare neluată în seamă, dar pe care am urmărit-o inconștient o vară întreagă, cu ocazia primei mele lucrări în frescă, și pe care, în cele din urmă, n-am găsit-o decît mulțumită unei simple întâmplări²¹, este singura prin care se pot obține cele mai frumoase nuanțe de gri ce se pot închipui : griuri, care, din cauza tonurilor lor albastrii, pot servi cu succes drept tonuri locale în draperiile albastre, ori ca substrat al fondurilor mari de albastru de cer. Desigur că griurile peste care *Raphael* așternea în puncte ori în lungi hașure albastre tonurile

20. Negrul de cărbune se sfărîmă și se freacă cu apă pe piatră, cu aceeași grijă ca și albul de var.

21. În 1912, fiind invitat să angajez lucrările de pictură ale bisericii din Rosnov (Moldova), deși în acel moment aș fi fost bucuros să rămîn la lucrările mele de atelier, am cedat insistențelor Mitropolitului Pimen, care a invocat faptul, foarte măgulitor pentru mine, că deoarece în același județ se găsește o lucrare similară executată de marele Grigorescu, ar dori să aibă și una executată de mine. Am primit, cu condiția de a executa lucrarea în frescă, condiție care a fost primită cu oarecare nedumerire. Deși eram încredințat că lucrul nu va fi greu și că amintirile copilăriei mele nu vor da greș, am avut în curînd de luptat cu multe și neprevăzute greutăți. Mica cupolă a bisericii (un metru și 50 în diametru) și pentru care astăzi n-aș pune mai mult de 10—12 zile, mi-a prins aproape o vară întreagă de încercări și cercetări. În încordarea lucrului și sfortarea amintirilor, una cîte una se dezlegau diferite probleme tehnice. Un lucru, însă, pe care îl urmăream cu încapăținare, era un fel de gri-albastrii, întrebuintat de cei vechi în draperia Mîntuitorului Hristos, nuanță pe care mi-o aduceam bine aminte și pe care nu izbuteam să o dovedesc. Intr-o zi, mi-a venit în gînd un lucru nou : Mi-am amintit cum odată tatăl meu a adunat cîteva bucăți de lemn de stejar de la niște vechi cruci din jurul bisericii pe care o picta. A ars în loc acele bucăți de lemn, iar cărbunii i-a încredințat unui lucrător să-i frece pe lespede, cu recomandarea «să nu se bage de seamă». Mă gîndeam : de ce această fereală? De bună seamă, epitropii bisericii ar fi văzut cu ochi răi că în loc de culori se întrebuintează cărbuni. Dar, de ce oare întrebuintează el cărbune ? și încă anumiți cărbuni, cînd negrul din comerț are o culoare atît de ieftină și atît de puternică în intensitate, încît economia n-ar fi întrecut munca. Hoțărît, dispun și eu să se frece cărbuni din stejar vechi. Din întâmplare, lespedea pe care se frecau acești cărbuni avea, de jur împrejur, resturi necurățite de var. Cine își poate închipui bucuria și uimirea mea, cînd am văzut apărînd deodată pe piatră acea culoare gri-indigo, care îmi era atît de necesară. Din acel ceas, totul mi s-a lămurit și nu se sfîrșise vara viitoare cînd întreaga lucrare a fost terminală în condiții ce m-au satisfăcut pe deplin și care mi-au determinat de atunci o nouă latură de activitate în meseria mea.

de cer (*La Dispute de Saint Sacrement*) n-au putut fi altele decât griuri rezultate din această culoare neagră.

Pentru înlesnirea lucrului, se va amesteca, în prealabil, albul și negrul deschis, obținându-se două nuanțe de gri : unul închis și altul deschis, dintre cele mai frumoase. Aceste griuri nelipsite din paleta vechilor freschiști sînt depuse în borcane, diluîndu-se cu oricît de mare cantitate de apă, care nu va întîrzia să se aleagă limpede la suprafață și să se poată scurge în momentul întrebuițării culorilor. În această stare se pot păstra, și albul și negrul, oricît de îndelungat timp, fără nici o teamă de alterare.

Acest prețios gri (închis sau deschis) era numit de zugravii romîni «linău» și este același gri numit de către zugravii de la Athos «*linium*» și pe care *Didron*, nelămurit de explicațiile chimiștilor consultați, se mulțumește să-l ia drept ulei de în (huile de lin) din cauza eufoniei numelui ²².

IV. ALTE CULORI

În general, culorile întrebuițate în frescă fiind mai toate oxide metalice ori silicate, ele se calcinează puternic prin acțiunea varului cu care vin în contact direct.

Prin această reacție ele își păstrează intactă individualitatea, fără să-și altereze întru nimic intensitatea lor colorantă.

Între acestea, cele mai tari sînt : ocrele toate (galbenă, roșie, brună-roșie etc.) și «*terurile*» (pămînturile) (terre de Sienne, Ombre, Verte etc.).

Altele, însă, cum ar fi albastrul (cobalt, outremer), violetul (mars, outremer etc.), verdele (émeraude sau malachite), galbenul de anti-moniu și cinabru, deși se pot întrebuița cu destul succes, fie prin glasiuri, fie amestecate cu albul de var, intensitatea lor colorantă, precum și omogenitatea tonurilor și valorilor sînt incomparabil mai afirmate, dacă se aștern peste o suprafață intermediară de ton neutru.

Acest ton, prin care causticitatea varului se strecoară mai moderat, se obține prin amestecul culorilor tari, ori a negrului de cărbune cu albul de var în proporții adecvate tonului urmărit.

O altă categorie de culori, străine de familia celor de mai sus, aș putea zice tolerate pe paleta freschistului, și anume : vermillonul și unele lacuri de garance ori unele aniline, ele nu pot fi în nici un caz aplicate în frescă fără întrepunerea stratului neutru. Altfel, culoarea lor pălește (lacurile), se înegrește (vermillon), ori se arde cu totul (anilinele) ²³.

22. Didron, *Traité d'Iconographie chrétienne*.

23. Desigur că aplicarea altor tonalități, vii și puternice (ex. : verdele de Schweinfurt), aplicate după uscare prin mijlocul unor liante de ou, caseină, clei etc., sînt retușări la tempera, deci cu totul străine calităților puternice ale frescii.

Credincioși principiului adoptat de a ne referi în primul rînd la mijloacele simple, îngrădite în tradiția meșterilor romîni, vom arăta culorile cu numirile lor întrebuintate de aceștia pînă în timpurile noastre.

1. Albul de var uscat (alb)
2. Albul de tencuială veche (pismit)
3. Negrul de cărbune de stejar (negru)
cu compuşii lor : linău deschis și linău închis (alb de var uscat cu negru).
4. Negru de viță de vie, negru de sîmburi de piersici și negru de coji de nucă (culori specificate în textul Herminiei călugărului Gherontie, dar pe care ultimii zugrăvi nu le mai întrebuintau).
5. Negrul de fum. Din acest negru, prin amestec cu terra roșie, se obțineva cafeniul roșcat, numit oxu (*sinopia* italienilor).
6. Oca galbenă (închisă sau deschisă).
7. Rouge anglais (kilérméniu).
8. Terre de Sienne (Ghiulbahar).
9. Cinabre (Kinovar).
10. Minium de plumb (minium de plomb) (Minău).
11. Terra verde (prassina).

Din amestecul acestora cu alb și negru se obțineau următoarele derivate, care se așezau fără teamă de alterare, în oalele lor respective :

- a) Colour (deschis sau închis) — două nuanțe formate din Rouge anglais și alb.
- b) Prassina (naturală și deschisă) — Terra verde și alb.
- c) Mavra (deschisă și închisă) — Terra verde și negru.
- d) Liliachiu (deschis și închis) — Rouge anglais, alb și negru.
- e) Pelița (carnațiune) — alb, roșu și ocră.
- f) Proplasma (verdaccio italian) — negru, alb și puțin roșu.
- g) Glicasme (tonul de degradare între umbră și carnațiune).
12. Outremer (lazour) întrebuintată simplu pentru fonduri de cer (peste un ton neutru de gri), ori amestecată cu alb (pismit), pentru lumini vii în draperie.

Industria modernă a îmbogățit mult paleta cunoscută de vechii freschiști, iar culorile ce se găsesc astăzi în comerț²⁴ și care îndeplinesc toate cerințele pentru executarea unei bune și trainice fresci, pot fi socotite următoarele :

1. Toate ocrele (ocre jeune, clisire et foncée, ocre rouge, ocre de rhin).
2. Galben de antimoniu (Jaune d'antimoine).
3. Galben de cadmiu (Jaune de cadmium).
4. Brun roșu (Brun rouge).

24. Culori ale căror calități le-am constatat prin proprie experiență și care nu exclud negreșit pe altele din seria fabricatelor casei Leiranc, ori recomandate în diferite țexte : Terra d'Italie, rouge de Puzzoli, rouge Van Dyck, rouge d'hématite vert malachite. Vert de Cobalt etc.

5. Pământ de Siena (Terre de Sienne), ars sau natural.
6. Albastru de Cobalt (Bleu de Cobalt).
7. Albastru ultramarin (Bleu d'outremer).
8. Albastru de var (Bleu à la chaux).
9. Terra de umbră (Terra d'ombre) naturală.
10. Terra verde (Terra verte).
11. Verde de var (Verte à la chaux).
12. Verde albastru de var (Verte bleuté à la chaux).
13. Verde smarald (Verte d'émeraude).
14. Violet de var (Violet à la chaux).
15. Cinabru (Vermillon permanent).
16. Lac de garanță (Laque de garance carmoisie).

Fără îndoială că, date fiind constatările făcute și confirmarea rolului predominant al silicaților în pigmenții favorabili frescii și pe măsura avântului ce această specialitate urmează să și-l ia, industria culorilor ne păstrează adevărate surprize. Până atunci, avem toată convingerea că această industrie nu va întârzia să pună la dispoziția artiștilor cele două culori de bază și asupra cărora am insistat cu prisosință : albul-var uscat (care cred că s-ar putea procura în praf), albul-pismit (prin adăugare sintetică de bioxid de siliciu) și negrul de stejar (saturat cu tanin).

V. ZIDUL

Zidul, pe care urmează să se execute o frescă, trebuie să fie sănătos, bine construit și ferit de infiltrații.

Fresca se poate executa și pe un zid nou, care n-a avut timpul să se usuce, deoarece umiditatea mortarului încărcată de agenții calcaroși ajută și mai mult la întărirea frescii.

Infiltrațiile permanente, însă, sînt vătămătoare, deoarece, în timpul iernii se întîmplă să înghețe, ceea ce poate produce, îndată după desgheț, fărîmițarea mortarului și a tencuielii, deci și a picturii de la suprafață.

Cei vechi, cînd își construiau ziduri de cărămidă, își pregăteau un mortar foarte gros, foarte compact și în care cărămida udată se împlînta ca într-un strat pastos de aceeași grosime ca și cărămida. Acest lucru ferea cărămidile zidului de infiltrații. Mortarul se calcina, ca o marmură, iar cărămida s-a păstrat aproape vitrificată.

În afară de zidul de cărămidă, peste care aderența tencuielii de var este mai puternică, se mai pot aplica fresci, negreșit, și peste un zid de piatră sau de ciment. În cazul acesta, primul strat de tencuială aruncat pe zid, trebuie lăsat cîteva zile să se usuce, spre a putea să absoarbă supraumiditatea din stratul de tencuială destinat frescii.

Pentru bucăți de frescă de dimensiuni mici, care se pot executa și separat, întocmai ca și un tablou pus pe șevalet, se pot folosi astăzi plăci

din așa zise «fibră-ciment»²⁵, subțiri ca grosime și mărginite cu o mică ramă ieșită mai în afară cu un centimetru sau doi, în care se aplică mortarul, așa după cum am văzut că se face pe zidul de cărămidă sau de piatră. Pe acest mortar se execută fresca.

VI. TENCUIALA

Cu două sau trei zile mai înainte de a se începe lucrarea de frescă, se prepară cele două straturi de tencuială necesară.

În vechiul tratat al lui *Cennino Cennini* se vorbește de stingerea varului printr-o minuțioasă frământare, în scopul de a-l avea curat și fără acele mici părțicele rămase tari, care dacă se sting mai târziu, când fresca s-a și așezat pe zid, pot să producă acele plesnituri, care sparg stratul de culoare.

De aceea, meșterii din Muntele Athos, de la care și cei din România au moștenit tradiția, nu se serveau decît de varul stins din anul precedent, var care se păstra în tot timpul iernii sub formă de pastă, acoperit cu un strat de nisip, sau pămînt.

Pregătirea tencuielii se face astfel :

Se ia o cantitate potrivită din acest var (după mărimea suprafeții de zugrăvit), se pune într-un troc, așa după cum procedează toți zidarii, și se adaugă peste această pastă o cantitate egală de nisip, apoi apa necesară, iar mai pe urmă, paie de grîu tocate mărunt, și prin frământarea acestor elemente la un loc se obține o masă fluidă, care nu va întârzia să se transforme în pastă.

Această pastă se lasă acoperită două-trei zile, în care timp paiele tocate se macerează și devin moi și maleabile.

Aceste paie, întrebuințate în compoziția mortarului, au rolul de a păstra intactă masa de tencuială, împiedicînd producerea de crăpături.

Cu toate că și nisipul în cantitate mai mare ar aduce același serviciu, totuși, sînt preferate paiele, fiindcă, în felul acesta, se păstrează calitatea omogenă a varului și nu-l face să se întărească prea repede.

Acest mortar constituie primul strat care se aruncă cu putere pe zid, fără să se niveleze.

Dacă zidul este construit din cărămidă, atunci este de absolută trebuință ca, în jurul începerii tencuirii și în dimineața zilei următoare, să se îmbibeze bine cu apă toată suprafața determinată.

Abia a doua sau a treia zi după această operație, se aplică peste acest strat tencuiala proprie picturii²⁶.

Această tencuială trebuie de asemenea pregătită cu cel puțin două-trei zile mai înainte. În locul paielor tocate, însă, se pun cîlți de cînepă, tocați cu barda pe scîndură, după ce mai înainte fuseseră împlețiți în-

25. Fire metalice de amiantă (azbest), reșea de sîrmă subțire, sau chiar trestie prinsă în mortar de ciment cu nisip.

26. Primul strat fiind încă umed împiedică absorbția apei în interiorul zidului, care, la rîndul ei, fiind încărcată cu molecule de hidrat de calciu, se precipită astfel spre suprafață.

tocmai ca o frînghie groasă. Aceste scame de cîlți, bătute cu o nuia subțire, se desfac și devin un fel de spumă lînoasă. Pe cînd un lucrător frămîntă varul, altul presară mereu acești cîlți, ca ei să se răspîndească în mod mai mult sau mai puțin egal, în toată masa tencuiei.

Procedînd astfel, sîntem asigurați împotriva crăpăturilor pastei prea groase. Desigur că prezența cîlților în tencuiala acestui strat, înlătură inconvenientul paielor, ale căror vîrfuri ar ieși la suprafață.

Intrucît acest strat se prezintă fin și curat, a făcut să se creadă că vechii freschiști nu adăugau nisip în această pastă ; afirmație nesigură, cînd se știe că nisipul fiind foarte mărunț (bioxid de siliciu) se topește în masa de var, producînd, poate chiar el însuși, silicatul de calciu, după cum am spus mai înainte.

Meșterii italieni, în locul nisipului întrebunțau praf de marmură, dar acest procedeu nu este cel mai fericit, căci praful acesta absoarbe, fără nici un folos, o bună parte din hidratul de calciu.

În ceea ce privește nisipul, se preferă cel de carieră, sau de rîu, pus mai grăunțios în prima tencuială și cernut mărunț în a doua.

Orice alte precauții sau obiecții ridicate de diferiți freschiști moderni, relativ la locul de proveniență al acestor materiale, cred că sînt absolut inutile și nu fac decît să complice o chestiune atît de simplă ²⁷.

În dimineața zilei destinată picturii, se așează, cu mistria, ușor și regulat, un strat subțire de vreun centimetru, din a doua tencuială.

Dacă primul strat de tencuială s-a uscat și s-a întărit prea tare, se udă cu apă.

Cînd suprafețele sînt prea mari, ajutorul unui lucrător zidar se impune, deoarece, prin dexteritatea lui profesională, se obține, mai repede și mai sigur, un perete bine nivelat și netezit.

Negreșit că în timpul celor două-trei zile în care s-au macerat paielor sau cîlții, mortarul din troc s-a întărit. Pentru a redeveni iarăși maleabil nu e nevoie de o nouă adăugare de apă, ci numai de o amestecare puternică cu mistria sau cu cociorba.

În ceea ce privește pensulele necesare, trebuie să folosească pe cele cu părul lung, fie ele rotunde sau plate, căci acelea sînt mai potrivite pentru aceste culori foarte fluide și care îngăduie astfel să se absoarbă mai repede în tencuială. Aceste pensule pot ușor să se încarce de o cantitate mai mare de culoare fluidă, făcîndu-se să alunece, în toată voia, de sus în jos, fără ezitare, fără oprire, căci, îndată ce tencuiala a început să se întărească, pietrificarea culorilor se produce atît de repede, prin absorbția aproape instantanee a lichidului, încît ea se fixează chiar în timpul mișcării pensulei.

De asemenea, trebuie înlăturată întrebunțarea pensulelor cu părul scurt, mai ales în primele momente ale execuției. Astfel de pensule pot

27. «Prin secolul al XIV-lea și al XV-lea, la începutul Renașterii, se întîlneau artiști italieni, oameni modești, măcar că unora erau artiști de seamă, mergînd pe jos, cu micul lor bagaj artistic în mînă: o mistrie, o linie, vreo 5 sau 6 culori, care constituiau lotul materialului picturii în frescă, iar în localitățile unde se opreau pentru lucrul comandat, găseau și nisipul și varul necesar». Marzacchi de Belluci, *La Fresque*, Paris, 1925.

sgîria materia moale a tencuielii, care, amestecîndu-se în fluidul colorat, strică tonalitatea. Cîteva pensule fine de castor (dihor), de asemenea cu părul lung, sînt rezervate pentru trăsăturile delicate de accentuare, sau pentru anumite ornamentații de mare finețe.

Mai trebuie un baston pentru rezemat mîna, care trebuie folosit cu multă băgare de seamă, din pricina moliciunii tencuielii, în care ar putea să intre. De aceea, acestui bastonaș i se pune în vîrf un ghemotoc mai gros, din cîlți, învălit în pînză.

Însfîrșit, nelipsita mistrie, un cuțit de paletă, pentru scos culorile din oalele lor, și o găleată cu apă, în care se spală pensulele, clătindu-le, completează tot arsenalul de lucru al pictorului freschist.

VII. EXECUȚIA

a) *Vechea metodă*

Cunoașterea principiilor materiale ale meșteșugului freschistului arătate pînă acum ne vor înlesni să facem un pas înainte spre a dezlega și problema condițiilor de executare ale acestui meșteșug.

Textele cunoscute, vechi sau noi, par a nu fi deloc lipsite de sfaturi și recomandări în această privință, din care ar rezulta că buna executare a unei fresci rămîne închisă în cadrul unor date fixe, cunoscute sau numai presupuse.

De ce n-am socoti, oare, că și pictura în frescă, ca și celelalte ramuri ale picturii în general, nu și-ar putea și ea lărgi cadrul afirmării ei prin manifestații emancipate, îndrăznețe și personale ?

Sfaturile lui *Cennino Cennini* și ale lui *Vasari* pentru executarea unei *picturi cu ulei*, nu ne apar, astăzi cel puțin, ca un lucru redus și arbitrar, cînd pe acest teren cunoaștem numeroase personalități din lumea artelor utilizînd facturi atît de variate și virtual opuse ?

Astăzi, un artist poate așterne pe pînză viziunile lui, tratate liber în pasta solidă, ori prin alunecarea unor glasiuri delicate, prin lovituri de cuțit ori migăleli din pensule subțiri.

Și dacă libertatea deplină este îngăduită în pictura cu ulei, în care, orișicum, chestiunea influențării reciproce a pigmentilor ar constitui o problemă nu tocmai neglijabilă, ce să mai spunem de pictura în frescă, în care această chestiune este înlăturată prin însăși proprietatea de pietrificare a acelorași pigmenti ?

N-ar fi, oare, locul să considerăm această specialitate, ca una din cele mai elementare sub raportul executării ei ?

Dar, mai înainte de a stabili acest adevăr și de a enunța vreo normă călăuzitoare, să ne fie îngăduit ca, pentru cea din urmă oară, să ne raportăm iarăși la aceleași principii tradiționale, moștenire neștirpită în meșteșugul zugravilor romîni și păstrată pînă astăzi, de-a lungul veacurilor.

Și metoda lor de lucru, oricît ni s-ar părea ea de naivă astăzi, ori lipsită de rafinament, în contradicție cu unele texte vechi sau mai noi, nu importă dacă calitățile ei se sprijină pe dovezi de înaltă elocvență.

Și ca dovadă sînt acei pereți exteriori ai atîtor mînăstiri din Orientul creștin, de care nu odată am amintit în expunerea noastră, acei pereți acoperiți în întregime de picturi pe var, care desfid, prin trăinicia lor, orice critică, și împotriva căroră atacurile neînduplecate ale agenților exteriori distrugători s-au arătat neputincioși timp de veacuri întregi.

Dacă sub raportul marelui arte, acele umile picturi nu vor fi putînd să stea pe aceeași treaptă cu operele unui *Michel Angelo*, *Massaccio*, sau *Orcagna*, rezistența lor seculară le-a creat nimb de nobleță și de autoritate necontestată²⁸.

Și, ca unul ce am văzut și am luat parte la înfăptuirea unor astfel de lucrări, voi arăta îndată acea metodă de lucru în toată simplitatea ei. Concluziile nu vor întîrzia să ne dezlege definitiv o problemă, de altfel destul de elementară, iar posibilitățile de interpretare individuală și spontană vor apărea lămurite și la adăpost de orice nesiguranță.

Să ne transportăm deci cu 40—50 de ani în urmă, pe schela unde un oarecare Ilie Zugravul, care, împreună cu tovarășii lui, se pregăteau să aștearnă pe tencuiala proaspătă a unei modeste biserici, pictura lor de apă și să asistăm și noi la lucrul lor, întocmai ca și *Didron*²⁹, sau ca *Dominique Papeti*³⁰, care asistaseră, cu cîteva decenii în urmă (în 1847), la o lucrare de același fel, executată de călugări zugravi la Muntele Athos.

În dimineața zilei cînd urma să se înceapă lucrarea, și uneori chiar lucrătorii zugravi așternuseră al doilea strat de mortar, cum am arătat mai înainte, venea rîndul să se execute și pictura, în momentul cînd o coajă ușoară și aspră începea să se simtă sub pipăitul degetului.

În acel moment, meșterul, adesea fără nici un fel de schiță sau așa-zisul carton, începea lucrul și își însemna compoziția lui, tot așa după cum *Didron* și *Papeti* ne povestesc despre zugravii din Muntele Athos, o suprafață destul de însemnată, de vreo 10—15 metri pătrați.

Peste această tencuială încă crudă, cu ajutorul unei pensule flexibile, muiată într-o culoare foarte apoasă, pictorul însemna dintr-odată, de sus în jos, figura voită. Modificările inerente acestui procedeu: proporție, mișcare, cuta unei draperii, se făceau tot cu aceeași culoare, care, depunîndu-se pe fundul vasului devenea din ce în ce mai intensă prin clătinarea pensulei în conținutul său.

După aceea, numaidecît ajutoarele acopereau cu mase compacte de culori locale: fondurile cu un fel de gri, capetele și membrele cu culoare

28. Charles Diehl, în studiul frescilor (în *La Revue des Deux Mondes*, ianuarie, 1924) le socotește toluși de o incomparabilă splendoare.

29. *Didron*, *Manuel d'Iconographie chrétienne* (*Didron* împreună cu *P. Durand* au admirat pe călugărul zugrav loasaf, pe cînd zugrăvea *Minăstirea Efigmeniu* din Muntele Athos).

30. *Dominique Papeti*, *Revue de Deux Mondes*, mai, 1847.

verzuie (verdaccio), draperiile și alte accesorii, case, arbori etc., cu tonalitățile lor respective.

Și pentru că acest strat suprapus ar fi acoperit indicațiile desenului și culele, care, după aceea, trebuiau determinate prin mase de umbră, linia definitivă însemnată de meșter era zgîriată în tencuială cu ajutorul unui bețișor de lemn sau de os, bine ascuțit.

În chipul acesta, ajutoarele nu pierdeau desenul inițial, care apărea astfel de culorile suprapuse.

Iată de ce, în cele mai vechi fresci, se observă acele trăsături adâncite, atât de caracteristice.

După aceste prime pregătiri, începea lucrul propriu-zis al frescii.

Urmărindu-l cu băgare de seamă, nu vom întârzia să cunoaștem adevărata cheie a acestei arte, cheie, care ne va înlesni să găsim explicația întregii operații a frescii și cauzele proprietăților ei.

b) *Fixarea maselor mari*

Am arătat cum îndată ce meșterul a determinat contururile, pe care un ajutor le-a însemnat prin zgîrieturi, încep să se aștearnă în culori destul de subțiri, toate masele tonurilor locale.

Aceste culori, cu care s-au acoperit suprafețele ocupate de fonduri, draperii, capete, terenuri etc., sînt lăsate cîtva timp să se fixeze pe zid, pînă cînd, sub o ușoară pipăire, se simte o suprafață aspră și culoarea nu se mai ia pe deget.

Atunci începe numaidecît o operație indispensabilă și grație căreia artistul își asigură timp destul pentru bunul mers al lucrului. E vorba de scliviseală.

Cu o mistrie, destul de flexibilă, se trece, apăsînd succesiv, peste toate masele.

Prin această operație se zdrobește ușor acea coajă recalcitrantă, prin porii căreia apare la suprafață un fel de umezeală, destul de abundentă, peste care se aștern imediat, o dată sau chiar de două ori, straturi compacte de culoare. De astă dată, stratul acesta apare fără nici o pată, neted și omogen ca un postav.

Acest nou strat de culoare, întins peste pasta calcaroasă, care absoarbe în cîteva secunde umiditatea ei, constituie, prin materia teroasă a pigmenților, un corp mult mai puțin încărcat de agenți calcaroși, care se interpun astfel între acidul carbonic din atmosferă și varul din tencuială.

De astă dată, întocmai ca o hîrtie sugătoare, această materie absoarbe continuu din ambele părți, agenții necesari calcificării, și reconstituirea acelei coaje calcaroase este simțitor întârziată.

În adevăr, masa culorilor, amestecată sau nu cu acel alb special, împiedică acidul carbonic să înlînească numaidecît hidratul de calciu și astfel inevitabilă coajă se produce mai încet.

Artistul are astfel marele avantaj de a putea lucra în voie și de a putea reveni asupra nuanțelor cu suprapunerii de culoare.

Prin această absorbție discretă, procesul de calcificare este întârziat mai multă vreme: culorile, fixându-se, păstrează o intensitate omogenă, iar artistul simte acel farmec al meșteșugului său «dulce» și «delicios», după cum mărturisește *Cennino Cennini*.

În timpul acestei calcificări, gradată și potolită, care poate să țină aproape două zile, artistul are tot timpul să-și completeze, fără grabă, opera sa.

De multe ori am constatat eu însuși această importantă proprietate, atunci când unele porțiuni «prea trecute» se puteau înprospăta printr-o scliviseală locală. O nouă umiditate izvoră din interiorul zidului, ca să dea viață și aderență noilor straturi suprapuse³¹.

Operația suprapunerilor acestor straturi netede de culoare peste suprafața sclivisită era numită de zugravii români «poftoreală».

Cea dintâi lucrare era «poftoreala» fondurilor.

Dacă fondul urma să fie mai târziu poleit cu aur, se dădea peste tot o simplă culoare de ocră deschisă. Abia târziu de tot, când toată fresca era complet uscată, se aplica aurul în foi, peste o pregătire specială, făcută dintr-o materie grasă (uleiu) (mixtion).

După ce s-au «poftorit» fondurile, terenurile, casele etc. și s-au conturat nimburile, ce încercuiesc capetele sfinților, venea rîndul personajelor.

În jurul capetelor de sfinți se trăgea de la început cu perghelul (compasul) câte nu cerc, care se vopsea cu ocră deschisă (acestui cerc i se aplică uneori aur). O linie albă subțire și alta neagră spre interiorul cercului, contura acest nimb rezervat numai personajelor de sfinți.

c) *Fonduri, draperii etc.*

Îndată după executarea lucrărilor de mai sus, venea rîndul părților mai delicate și care, de obicei, erau rezervate lucrătorilor frunțași sau chiar meșterului însuși: «luminile» sau așa-zisele «blicuri».

Să presupunem că s-a pregătit o draperie, după procedeul mai sus amintit, adică se așternuse culoarea locală peste tencuiala astfel sclivisită. De astă dată se părea că acea culoare ar fi pătruns în zid.

Se lua atunci a doua nuanță mai închisă pentru masele de umbră, care se suprapunea peste cea dintâi, avînd grijă ca «zgîrieturile» fundamentale să nu rămînă în afară de această masă.

La rîndul ei, această nuanță de umbră primea ea însăși «tăriile», adică o culoare și mai închisă, făcută din amestec cu negru, cu care, de data aceasta, se urmăreau indicațiile desenului zgîriate.

Abia acum venea rîndul luminilor vii și ale reflexelor.

31. Această constatare este confirmată de însuși *Mottez*, care spune: «Mi s-a înclinat, pentru părți nu tocmai reușite, să trec ușor cu mistria peste ele, ca să le unesc și să le termin prin alunecarea ei. În felul acesta am obținut un sfîrșit bun și o execuție care părea făcută în plină pastă». *Cennino Cennini*, *Les livres de l'Art*, trad. Mottez, pag. 163.

Fondurile, care urmau să fie tratate în albastru azur, se pregăteau cu un cenușiu închis (linău), drept culoarea primului strat.

Deoarece culoarea albastră (ultramarin sau cobalt) este o culoare capricioasă și adesea după uscarea ei nu dă o masă uniformă, meșterii noștri se grăbeau să o dea repede peste scliviseală și chiar de mai multe ori. Altă dată, pentru același motiv, o amestecau cu *terra verde*, ca să se obțină și mai sigur omogenitatea voită. Uneori, însă, se lăsa acel ton să se usuce și abia după aceea se aplica stratul de albastru amestecat cu zeamă de țărițe (Athoniții), sau cu altă substanță lipicioasă (caseină, ou, lapte) ³².

În masa locală rămasă în suprafața mai mare dinspre direcția de unde se presupunea că vine lumina, mâna meșterului însuși așeza vibrațiile vii ale luminii.

O culoare curată și deschisă cu mult «pismit» (alb), culoarea numită de ei «lamă» sau «blic», se aplica mai întâi foarte apoasă, accentuându-se, după aceea, prin trăsături hașurate și frumos meșteșugite. Această operație înviora draperia, făcând să se simtă sub acele hașuri, forma și direcția mișcării mușchiulare a membrilor acoperite de acea draperie.

În cele din urmă, în masa de umbră se mai așezau în contra-lumină niște discrete trăsături luminoase din tonul local al culorii opuse. Astfel, o draperie *roșie* primea un reflex *verzui*, o draperie *albastră* primea un reflex *gălbui* etc.

d) Capete

Pentru executarea unui cap, procedeul era aproape identic. Peste indicațiile meșterului și zgîrieturile știute, cu care se însemnau sumar părțile constitutive ale capului, se așternea «proplasma» (verdaccio al italienilor).

Urma iarăși scliviseala și apoi «poftoreala», din același ton.

O ușoară zeamă (glaci) de cafeniu (Oxy) indica, pe urmele vizibile ale zgîrieturilor inițiale, ovalul obrazului, părul, ochii, nasul și gura, părți care primeau accentuările definitive numai după ce se va fi așternut masa de lumină «pelița» (culoarea locală a cărnii).

Cu această culoare se umpleau masele de lumină de pe frunte, nas, obraz, buze, bărbie etc., culoare compactă ce se putea da de 2—3 ori (poftoreală).

Din această culoare, combinată cu proplasmă, se făcea apoi un ton intermediar (glicasma), care, trasă pe lângă tonul de peliță, modelînd-o, servea de tranziție între umbră și lumină (demiton).

³² În această privință, meșterii italieni aveau un procedeu și mai practic: peste stratul de gri închis (linău) aplicau «*lapis lazzuli*» în mici hașure întrerupte, sau pete imitînd pietrele de mozaic. Văzute de la distanță, se topeau între ele, prezentînd omogenitatea dorită, fără ca să se mai recurgă la mijloace artificiale.

Urma apoi aplicarea luminilor vii (lama) în punctele strălucitoare ale cărnii : mici haşure făcute din culoarea cărnii, deschisă mult cu var-pismit.

După aceea, se aplica sclerotica (albul ochilor), dintr-un cenuşiu accentuat, iar în punctul luminos, cu alb.

De asemenea, un mic punct strălucitor în iris.

Ultima fază a lucrării consta din «rumeneaţă», adică o zeamă de cinabru cu apă şi care se trecea uşor, mai subţire sau mai tare, peste părţile ce se mai puteau înviora cu roşu (obrazul, buzele, pleoapele, urechile).

Tot în masa de proplasmă se putea trata şi părul sau barba (de bătrîn sau tînăr) prin suprapuneri de diferite nuanţe de gri, albe, sau luminate cu galben deschis.

În această lucrare, artistul trebuia să se ferească de a ţine nuanţele în tonuri deschise, ci să păstreze o claviatură cât mai închisă, deoarece, după uscarea zidului, toate culorile se deschid de la sine. Cîteva încercări sînt de ajuns ca acest sentiment să devină o însuşire instinctivă.

Precauţia recomandată de unii ca să se încerce efectul final al unui ton, pe un fier sau cărămidă încălzită, cred că nu-i concludent. Dacă o aceeaşi culoare s-ar trece deodată peste două porţiuni de zid, din care una să fie uscată iar cealaltă crudă, se va vedea după uscare o pronunţată deosebire. Culoarea trecută peste tencuiala crudă rămîne totdeauna mai închisă decît cealaltă.

Explicaţia acestui fenomen stă în proprietatea sticloasă a peliculei cristaline care învaluiu masa zugrăvită şi-i înviorează tonul, ca un fel de lustru subţire.

Dar, cu toate acestea, cînd se aplică tonurile deschise peste stratul argilos de tonuri locale, prin care hidratul de calciu continuă să se infiltreze cu încetul, acest strat absoarbe numaidecît apa din culoarea aplicată, care, din această pricină, apare pentru un moment aproape în aspectul ei final.

Totuşi, a doua zi, sîntem surprinşi să constatăm că umiditatea a reapărut şi întunecă toată gama culorilor. Hidratul de calciu al mortarului a avut timp, peste noapte, să străbată stratul argilos şi să producă această dublă reacţie de carbonat şi silicat de calciu pe care o şi cunoaştem³³.

În momentul acesta, culorile unui cap, de exemplu, şi mai ales acelea care conţin roşu, prind o intensitate particulară, care produce o ciudată impresie, ca şi cînd un suflu de viaţă înviorează imaginile zugrăvite³⁴.

De acum înainte, orice suprapunere de culori este fatală, cu toate că artistul este foarte ispitit să adauge reţuşuri în lucrarea lui. O culoare neamestecată cu albul varului nu mai aderă şi se şterge cu uşurinţă, pe cînd o nuanţă deschisă apare, deodată, de o albeaţă stridentă

33. Recomandaţia lui *Belluci* de a încerca aspectul final pe o bucată de terra de umbră, este îndreptăţită.

34. În credinţa lor, zugravii îşi explicau acest fenomen într-un chip mistic : sufletul sfîntului zugrăvit venea să le sfinţească opera

și masivă, pastrînd acest aspect chiar după uscarea completă a zidului.

Să ne păzim, deci, de acest lucru și să așteptăm în liniște procesul de deschidere al tonalităților, care se face cu încetul și care poate să țină vreo două săptămîni (în interior).

Metoda de execuție a unei fresci bizantine, în ciuda caracterului său unilateral, metodă pe care am urmărit-o și am analizat-o de aproape, ne conduce la faptul că putem stabili anumite baze materiale precise și universale.

Cunoscînd deci principiul sau temelia unui singur sistem, putem să facem abstracție de alte diferite facturi, care pot să se deosebească nu numai de la o epocă la alta, dar chiar de la o regiune la alta, sau de la un zugrav la altul, în orice ramură de pictură în general.

Vom recunoaște atunci că datele arătate de *Cennino Cennini*, precum și cele proclamate în fresca modernă, nu se raportează decît la anumite fresci, care, prin probe precise și categorice, pot fi cu ușurință justificate sau osîndite.

VIII. ALTE FELURI DE EXECUTARE

De bună seamă, cunoașterea procedeele tehnice întrebuițate de meșterii orientali ai frescii nu exclude posibilitatea vreunui alt procedeu personal, căci, după scliviseală și «poftoreală», orice libertate pentru o nouă suprapunere de culori solide sau apoase este posibilă.

Felul de execuție al unei opere la meșterii frescii italiene poate că se deosebea cel mult printr-o factură mai rafinată, față de aceea a artiștilor orientali. Cei dintîi au continuat, în fresca lor, vechea obișnuință a mozaicarilor, adică aceea de a așterne pictura definitivă peste o altă pictură executată superficial peste primul strat de tencuială.

În cazul acesta, un carton al subiectului, desenat de obicei în mărimea de execuție, era necesar; ținut lingă lucrare, el exercita, pînă la un oarecare punct, un control permanent.

Cînd mai tîrziu mozaicul, foarte scump, cedă locul frescii, artiștii nu părăsîră procedeul lor. Pe așternutul de tencuială se executa peste tot și prin mase sumare de un roșu închis, toată ținuta tabloului.

După aceea, se proceda succesiv prin suprapuneri parțiale de tencuială subțire, pe care se executa fresca.

Uneori, acest din urmă strat de tencuială era atît de subțire (mai ales cînd se executa o frescă pe porțiuni mici), încît artistul putea să vadă prin transparența tencuiei desenul de dedesubt.

În descripțiunea tehnică a lui *Cennino Cennini*, meșterul italian nu recomandă sistemul de suprapuneri decît pentru explicațiile finale ale luminilor.

Pentru a executa o draperie, de exemplu, el dă sfatul să se aștearnă, una după alta și de mai multe ori, trei culori preparate de la început cu «albul Sfîntului Ioan» (pîsmît): mai întîi, masele profunde de umbră;

după aceea, juxtapunerea culorilor următoare de jumătăți de ton, întinse cu băgare de seamă pe lângă masele de umbră, lăsînd pentru sfîrșit suprafețele destinate planurilor de culoare mai deschisă. Peste acestea din urmă, el recomandă, în sfîrșit, suprapunerea a două valori de luminii vii.

Cam în același fel, el descrie procedeul după care se pot trata carnațiunile, lăsînd, totuși, libertatea de a răsturna ordinul de succesiune al tonalităților.

Pentru artistul de astăzi nu este nici un inconvenient să lase liberă fantezia lui, cu singura condiție să nu cumva să uite «scliviseala» și mai ales să nu uite că, după două sau trei zile, orice suprapunere de culoare poate să-i compromită opera.

Atunci «reputabila» coajă, întîrziată prin scliviseală și «poftoreală», a prins definitiv masa culorii, nemaiputînd îngădui pătrunderea aceluia suc calcar atît de prețios.

În toate încercările de frescă modernă se poate observa, după cum s-a mai spus, tendința foarte persistentă ca să se trateze acest fel de pictură-frescă, întocmai ca și o *aquarelă*, adică păstrînd, pe cît se poate, suprafața generală a tencuielii ca o masă albă, peste care tonurile de culoare sînt întinse în straturi transparente.

Desigur, prin faptul proprietății de absorbție rapidă a calcarului se pot obține rezultate destul de bune prin acest procedeu. Însă, nu e mai puțin adevărat că, dacă ne mărginim numai la acest punct de vedere, limita aplicațiilor picturale ale frescii ar fi foarte reduse.

Mai mult decît atît, principiul aquarelei, în care tonurile sînt așternute în mase fluide, putînd să se topească unele într-altele, nu poate fi aplicat cu ușurință și în frescă, unde culoarea se pietrifică în tencuială chiar în momentul mișcării rapide a pensulei, fără să se mai poată întinde cu apă sau să se topească în intensitatea unui ton deja așternut pe zid.

Din această pricină, meșterii italieni tratau unele draperii, rămase în tonul varului, mai mult prin hașure mărunte decît prin tonuri diluate.

Oricum, din proprie experiență pot să afirm nu numai că sistemul de suprapuneri transparente nu constituie un caracter esențial al frescii, dar chiar suprapuneri compacte nu pot să determine limite definitive.

Fresca poate fi executată prin paste viguroase ca și o pictură cu ulei, executată cu pensula, sau chiar cu cuțitul³⁵.

Pe o lespede de marmură, slujind ca paletă, culorile sînt înșirate în partea de sus. O bună cantitate de var stins constituie culoarea albă,

35. Pentru prima oară, autorul acestei lucrări a constatat, în timpul executării frescilor de la Catedrala din Alba-Iulia (1922), într-un tablou de mari dimensiuni (Nașterea lui Iisus), următorul fapt: cîteva oi, în partea inferioară, nu fuseseră terminate. Tencuiala se întîrșise, iar scliviseala nu mai scotea la suprafață acel suc calcar dorit.

Instinctiv, el începe să suprapună culori în paste groase, care prin acest fapt puteau să se păstreze cîtva timp moi și intacte. După uscare, efectul așteptat cu nerăbdare a fost mai mult decît satisfăcător.

care se amestecă după voință cu celelalte culori, cu ajutorul unui cuțit de paletă.

Cu aceste paste colorate se pot realiza *efecte îndrăznețe* foarte interesante și personale.

O altă metodă, arătată în textul lui *Boudoin*, ușor de urmat și care poate da destul de bune rezultate, este aplicarea culorii prin puncte.

Mici pete de culori, aplicate printr-o mișcare sacadată, amintind un fel de mozaic sau o pictură *pointilistă*, lăsând să se vadă ceva din albul tencuielii, pot fi întrebuințate cu succes în panouri decorative de dimensiuni mari.

IX. PASTRAREA DESENULUI

Am văzut cum vechii noștri maștri, pentru păstrarea desenului inițial își luau măsuri de precauție prin acele zgîrieturi imprimate de la început în masa moale a tencuielii, zgîrieturi ce se simțeau chiar după ce se așternuseră peste ele mai multe straturi de culoare. Sistemul acesta avea de scop să înlesnească chiar ajutoarelor de mîna a doua, executarea unor lucrări pe suprafețe întinse și care trebuiau sfîrșite repede.

Același rezultat, însă, și poate chiar mai practic și mult mai precis se obține prin întrebuințarea «pauzelor» (hîrtii înțepate).

«Pauzele» sînt un desen decalcat, sau raportat pe hîrtie în mărimea de execuție, după cartonul stabilit, în care liniile conturului, sau indicațiilor umbrelor tari, sînt înțepate cu acul.

Aceste pauze, aplicate pe tencuială prin fixarea unor oarecare puncte de reper, sînt bătute ușor cu o pungă de pînză mai rară și subțire plină cu praf de cărbune. Praful străbate prin punctele înțepate și se imprimă pe tencuială. Îndată ce s-au «poftorit» masele mari, se mai bate încă odată pauza.

De astă dată, desenul este în întregime și precis suprapus, iar masele de umbră se aștern cu mai multă ușurință.

Cu sistemul acesta se poate merge și mai departe, dacă în loc de o singură pauză s-ar putea întrebuința două sau chiar trei, putîndu-se stabili astfel liniile de forță ale umbrei, precum și reflexurile, rămînînd numai vibrațiile vii ale luminilor (lama) pe seama meșterului.

Se pare că maștrii italieni ai Renașterii au întrebuințat mult sistemul pauzelor și, de aceea, în *Stanțele lui Raphael* (din Vatican) se vede foarte des una și aceeași mișcare sau draperie repetată cu minuțiozitate și la alte personaje din diferite compoziții, fapt ce trece neobservat, din cauza schimbării nuanțelor sau a capetelor.

X. PASTRAREA UMEDĂ A TENCUIELII

Este neîndoielnic faptul că cu cît stratul tencuielii va fi mai gros, ori cu cît temperatura ambientă va fi mai răcoroasă, cu atît acel strat se va întări mai tîrziu și, deci, va îngădui artistului și mai multă vreme pentru lucru.

Cu toate acestea, tot s-ar mai putea prelungi termenul fatal încă cu o zi sau chiar două, dacă seara, când a încetat lucrul, se așează peste suprafața peretelui, la vreo cițiva centimetri distanță, o pătură groasă și bine îmbibată cu apă.

Sub nici un cuvânt să nu se stropească pictura (după cum fac modelatorii ca să-și păstreze umed pământul lor), căci se pot întâmpla surprize nu prea plăcute prin ivirea imediată a acelei neînduplecate coji.

A doua zi, stratul de tencuială zugrăvită de sub pătura udă se prezintă chiar mai moale decît în ajun.

Nu va întîrzia însă de a se întări numaidecît, sub influența directă a atmosferei și dacă lucrul se mai poate prelungi fără întrerupere, de bună seamă că procesul de pietrificare își afirmă reacția și, atunci, vine un moment când pătura îmbibată cu apă, de care vorbirăm, nu mai poate fi de folos.

XI. RETUȘARI

De la început trebuie să ne ridicăm cu toată energia împotriva celor ce recurg la «detrapă» (tempera), pentru ca să-și completeze, retușeze, ori să «mai dregă» o frescă după uscarea ei.

Astăzi, când opera de artă implică în înțelesul ei și ideea unei doctrine, a unei probități profesionale, ar fi o adevărată profanare, ca prin mijloace lăturalnice, ușoare și puțin rezistente, să se răpească acestei picturi, unică în felul ei, farmecul său particular și caracterul darurilor ei, în tonalități liniștite și pietrificate.

Este adevărat că, în numeroase fresci pompeiene și, mai cu seamă, cele cu caracter ornamental, se întîlnesc de multe ori părți retușate pe uscat cu culori pregătite cu uleiuri. Din această pricină, multe din ele, odată scoase la iveală, s-au spălat după prima bură de ploaie, lucru care face să se creadă că lava seculară nu adăpostise decît niște simple «detrampe» (picturi în tempera).

De asemenea, este adevărat că, și în lucrările din epoca de splendoare a Italiei de mai tîrziu, se întîlnesc cazuri similare și că însuși *Cennino Cennini* nu ezită să recomande la tot pasul retușări «al seco» (pe uscat), lăsînd parcă să se înțeleagă cum că strălucirea unei fresci n-ar fi datorită decît acelor nuanțe vii ce se pot suprapune prin lipiciul unor materii organice.

Și nu de puține ori, opere remarcabile au fost compromise prin descompunerea acelor materii. *Vasari*, însă, se ridică categoric împotriva unei astfel de metode pe care nu o dată le socotește : «lucruri de disprețuit», pentru că, zice el, «apar pete care dau de gol nepriceperea executantului, întocmai ca acele urite efecte ale «peticelor aplicate unei sculpturi». Mai adăugăm faptul că dacă se întîmplă «să se spele o frescă, după cum se obișnuiește de cîtva timp, tot ceea ce a fost retușat pe uscat, se șterge după prima atingere a buretelui»³⁶.

36. G. Vasari, *La vite dei pittori*, pag. 138.

Nu trebuie însă uitat că, în epoca romană, bizantină și chiar a strălucitei Renașteri, artiștii erau socotiți, în primul rînd, ca meșteșugari ce-și câștigau traiul de pe urma unei munci, rareori răsplătită îndeajuns. Era, deci, lucru firesc ca grija de a mulțumi pe client să treacă înaintea gîndului de a face operă de doctrină.

De aceea, o lucrare, o dată terminată și căreia i-ar mai fi lipsit oarecare completări, nu putea fi lăsată neatinsă, nici chiar atunci cînd propria judecată a artistului ar fi rămas singurul arbitru.

De asemenea, nu trebuie să ni se pară ciudat cînd constatăm chiar unele retușări în opera lui Raphael³⁷.

Desigur, atunci ca și acum, nu se putea relua o lucrare de la început numai pentru cîteva pete, dărîmînd toată suprafața deja pictată.

În acest caz, îndreptările mărunte, trebuie să se facă cu altfel de culori, care pot fi întrebuițate orișicînd și care nu se șterg ușor.

Unii recomandă gălbenușul de ou diluat în apă, care servește la pregătirea culorilor.

Socotesc acest procedeu nu tocmai fericit, căci culorile cu ou, într-o ambianță umedă și fără verniz protector, mucegăiesc³⁸.

Textul grecesc de la Muntele Athos recomandă «zeama de tărîțe fierte».

Meșterii romîni întrebuițau tot culorile lor de frescă, cărora le mai adăugau o potrivită cantitate de lapte (caseină).

O altă variantă, foarte puternică a procedurii de mai sus, este următoarea :

Se ia brînză proaspătă de vaci, împreună cu o cantitate de var gras stins de curînd. Frecate pe o lespede de piatră, se produce îndată un lichid cleios și foarte lipicios, care se amestecă în culori.

Pentru retușări mai mărunte și de tonuri multiple, se ține acest lichid subțiat cu apă, pe paletă, lingă culori.

În timpul lucrului, se introduce mereu pensula în acest lichid, cu care se subțiază culoarea și care, aplicată pe zid, se întărește foarte puternic.

Această formă a caseinei trebuie preparată în mici cantități, fiindcă se întărește repede și, deci, necesită o nouă pregătire.

Pentru restaurarea vechilor fresci deteriorate, acest din urmă procedeu este cel mai potrivit.

Culoarea se aplică îndată ce zidul s-a spălat ușor cu apa în care s-au fermentat, timp de 24 ore, cartofi tăiați în bucățele mici.

E nevoie, oare, să mai spunem că acest procedeu, tolerat într-o lucrare din interior, este categoric osîndit pentru o lucrare din exterior ?

37. În «Parnass» (Vatican), leandrii care umbresc muzele sînt executați în tempera, astfel că vopseaua se ia pe deget.

38. Am văzut într-o minăstire (*Mamul*) o asemenea lucrare executată în toamnă și care, în primăvara următoare, sub influența ambianță a umezelii, se acoperise peste tot de mucegai.

XI. PICTURA CU OU

Nu pot sfârși acest studiu în care tradiția meșteșugului de zugrăvire a părinților noștri a fost prezentată cu toate amănunțele ce au putut ajunge pînă la mine, fără să nu pomenesc, ca o datorie de conștiință, cîteva cuvinte și despre o altă specialitate întrebuințată de acești meșteri pentru lucrările lor de atelier : «*Pictura cu ou*».

Lucrul icoanelor, adică a picturilor care se executau pe lemn, avea un procedeu deosebit de al frescii, era un fel de pictură ce s-ar putea numi astăzi pictură «tempera».

Colorile se preparau cu apă și puțină miere de albine ; apoi se înșirau prin scoici, lăsîndu-se să se usuce în voie.

Cînd era vorba, însă, de lucru, își deschidea meșterul lada plină cu scoici de acestea, își alegea nuanțele care îi trebuiau și, apoi, le scufunda într-o strachină cu apă.

Atunci, colorile se muiau, putîndu-se lua chiar cu vîrfurile pensulei.

Dintr-o găoace de ou, în care se păstrase numai gălbenușul, se adăoga tot atîta apă și cîteva picături de oțet. Din această compoziție, se lua apoi, din cînd în cînd, cu vîrfurile pensulei, o mică cantitate, care, amestecată în culoare, slujea drept element de fixare.

Pregătirea scîndurei pentru icoană, consta dintr-o pînză tare de in, lipită pe deasupra cu ipsos și clei și care servea să acopere eventualele crăpături ale lemnului.

Peste această pînză se aplica un alt strat mai neted de ipsos, strat care de multe ori se poleia în întregime cu aur, mai înainte de a se picta vreun subiect sau figură de sfînt.

Odată pictura terminată, cu toate fireturile de aur, cu toate fondurile ornate în reliefuri sau împodobite cu florării zugrăvite, se lustruiau cu «*Vernichiri*» preparate chiar de ei și care protejau picturile ca să nu se șteargă în curgerea vremii.

XII. DIFERITE PROCEDEE PENTRU INFRUMUȘAREA FRESCII

Se întîlnesc adesea, la cele mai vechi fresci, suprafețe lucioase, ceea ce a putut fi considerat drept o calitate esențială a frescilor.

Este adevărat că acest luciu aproape sticlos accentuează și mai mult aspectul marmorean al acestei picturi.

Totuși, frumusețea unei fresci, constă, mai cu seamă, în cea omogenitate mată, în care nu lucesc decît unele fonduri de aur, sau anumite hașure aurite, aplicate în luminile vii ale diferitelor draperii.

De multe ori, însă, o soluție moderată de ceară, frecată apoi cu o perie, poate da, în anumite cazuri, efecte lucioase destul de interesante.

Dat fiind că aplicarea tencuielii pe suprafețe mari de ziduri sau de bolți se face, mai ales, cu mistria și, cu atît mai mult, cînd e vorba de racorduri sau scliviseli indispensabile, nu se pot obține niciodată suprafețe absolut netede.

Dacă ne închipuim că acestor suprafețe li s-ar imprima, voit, o oarecare strălucire, sinuozitățile pereților și undulațiile neregulate oricât de imperceptibile ale mistriei vor deveni vizibile, fapt care nu va fi nicidecum în avantajul frescii.

Iată de ce anumite fresci italiene, acoperite cu o soluție de ceară (*Massaccio*, la *Carmin* din Florența) apar greoaie și întunecate, pentru că această soluție îmbibată în masa absorbantă a culorilor le coboară la gama închisă a unei fresci încă neuscată.

Se pare că romanii au întrebuițat mult această metodă.

Totuși, nu se poate pune la îndoială că multe din frescile lor fuseseră executate tocmai în scopul de a primi după aceea un strat de ceară.

Vitruvii ne vorbește de oarecare fresci, ale căror retușări au fost aplicate chiar cu o pictură de ceară.

Totuși, anumite suprafețe mici, care, o dată terminate, ar primi o presiune ușoară de mistrie, înainte de a se fi întărit tencuiala, n-ar avea nimic de pierdut din această pricină, ba încă dimpotrivă.

În cazul acesta, o foaie de hârtie, peste care ar trece o apăsare de mistrie, ar nivela zgîrieturile de la suprafață.

O dată cu strălucirea marmoreană, obținută prin această metodă, apare, din nou și din belșug, minunatul suc calcar, care pietrifică și mai tare masa colorantă.

Unii artiști întrebuițează în acest scop un fel de cilindru lucios, sau chiar o sticlă goală, pe care o rulează peste tencuială. Reușesc astfel să obțină același rezultat.

Fără îndoială că acest procedeu n-ar fi îngăduit decît pentru mici suprafețe încă moi. Dar, pentru o frescă de mari dimensiuni, zugrăvită în porțiuni, această practică n-ar fi tocmai ușoară, căci moliciunea tencuielii nu poate să păstreze o consistență egală.

În orice caz, o vaporizare de sticlă solubilă (silicat de potasiu), pe o suprafață neuscată încă, i-ar da un oarecare luciu moderat și un surplus de tărie.

XIII. FRESCA PE CIMENT

În studiul nostru, am arătat și demonstrat principiul frescii aplicată pe un strat de var gros.

Dar, acele noțiuni pot ele constitui un bagaj suficient, astăzi, cînd construcția modernă a înlocuit, în tencuielile exterioare, vechiul var gras prin ciment ori prin var hidraulic ?

După cum am demonstrat, o bună frescă îndeplinește, prin însăși reacțiunea chimică a alcătuirii ei, *un adevărat ciment*. De aci, ar rezulta că pe zidul unei fațade, tencuit cu ciment, fresca noastră ar fi și mai la locul ei și că altă dificultate n-ar mai fi decît aceea a mortarului special, care urmează să fie așternut deasupra.

Totuși, pe baza acelorasi noțiuni pe care le cunoaștem, s-ar putea ușor demonstra că o frescă aplicată chiar pe ciment proaspăt, ori pe var hidraulic, nu-i decît un simplu corolar al frescii pe var gras.

În adevăr, dacă în compoziția acestor două materii intră var și siliciu, nu mai începe îndoială că pigmentii frescii studiați se vor găsi în familia lor.

Dar, cu toate acestea, trebuie să primim faptul cu oarecare rezervă.

Un mortar de ciment nu poate conține în pasta lui cantitatea suficientă de hidrați calcarici (cimentul conține 25—40% silice), care, prin supraabundența lor, contribuie la calcinarea culorilor suprapuse.

Afară de aceasta, mortarul de ciment, avînd proprietatea de a se întări repede și în toată masa lui, va fi greu să ne folosim de avantajul sclivisirii și cu aceasta de alimentarea lentă a materiei picturale suprapusă.

Incompresibilitatea lui va împiedica ivirea sucului calcar, de altfel destul de redus prin proporția lui în compoziția cimentului.

De aci, ar rezulta să găsim mijlocul spre a îndeplini două condiții :

1. În primul caz, să se înlesnească un surplus al elementului calcaros în masa pigmentilor suprapuși.

2. Să grăbim lucrul nostru înainte de a fi simțit nevoia unei noi alimentări calcaroase dinăuntru în afară, sclivisirea fiind aproape inutilă.

Betonul armat, care în construcție constituie astăzi elementul aproape dominant, a imprimat în arhitectură o nouă viziune sintetică a volumului prin eleganța simplistă a liniilor și liniștea suprafețelor.

Acest caracter constructiv, rezultat din însăși proprietatea materiei, cere o aplicație decorativă în aceleași acorduri, deci o pictură înrudită cu materia dominantă prin sobrietatea ei.

În acest caz, o frescă aplicată aci va păstra expresia unor linii și planuri lapidare, iar coloritul redus la integralitatea ambiantă prin tonuri simple și juxtapuse.

Oricum, paleta pe care o cunoaștem rămîne aceeași, atît în cazul unei lucrări adecvate construcției, cît și a alteia în care artistul ar urmări un aspect mai bogat, mai amplificat.

În acest caz, și ca mijloc de precauție, pentru ca tonurile teroase ce se suprapun să nu fie lipsite de cantitatea suficientă a sucului ce contribuie la pietrificarea lor, se vor adăuga, în timpul lucrului, mici cantități de mortar de var subțiat, în culorile întrebunțate. Caracterul transparent al acestui var va influența foarte puțin valoarea tonului, dar, în schimb, i se adaugă hidratul de calciu, pe care mortarul de ciment nu-l poate furniza îndeajuns.

Continuarea lucrării, fie pe tencuială de ciment, fie pe var hidraulic, nu s-ar mai putea prelungi în ziua următoare.

Culorile pe care am încerca să le suprapunem a doua zi, vor deveni numaidecît surprinzător de spălăcite și lipsite de orice expresivitate,

din pricina mortarului întărit, care anihilează străbaterea la suprafață a sucului lor vital.

În toate cazurile, însă, o pătură umedă, prinsă imediat peste pictura executată, va aduce servicii prețioase pentru determinarea unei bune și definitive pietrificări.

În această ordine de idei, tonurile murale venind să se așeze de-a dreptul pe tencuială, fără suprapuneri și poate doar accentuate prin unele contururi adâncite, se înțelege de la sine că teama ca nu cumva, la un moment dat, o astfel de pictură să dispară de pe zid, este cu desăvîrșire înlăturată.

XIV. RACORDURI

Dacă executarea unei mari suprafețe nu poate fi desăvîrșită în spațiul de timp determinat prin cerințele frescii (o zi sau două), lucrul trebuie împărțit în porțiuni, care vor urma să fie executate succesiv și întotdeauna de sus în jos.

În acest caz, racordurile dintr-o porțiune deja executată și întărită și o alta proaspătă să nu se prea observe.

Greutatea nu este prea mare, dacă se poartă de grijă ca marginile porțiunii executate să fie tăiate în pieziș și oprindu-se în suprafețe întunecoase sau acoperite cu motive confuze (frunzișuri, terenuri), în funduri, care urmează să se poleiască, sau, în sfârșit, la contururile negricioase ale unei case, ale unei draperii etc., unde legătura se poate ascunde mai cu ușurință.

Tencuiala nouă trebuie întinsă încet și cu băgare de seamă, spre tăietura piezișă a porțiunii zugrăvite, fără să-i atingă culoarea.

Totuși, atunci când vine vremea sclivisirii tonalităților zugrăvite, s-ar putea, de asemenea, ca mistria să treacă ușor și peste marginile primei porțiuni, a cărei masă nefiind cu totul întărită, mai lasă să străbată la suprafață încă puțin suc calcar.

Noile culori alunecate pe deasupra aderă cu ușurință, iar tranziția de la o porțiune la alta este aproape invizibilă.

Acest fapt are, de asemenea, avantajul de a lega între ele porțiunile, fără să lase, după uscarea, să se ivească acele crăpături șerpuite ce se observă foarte des la multe fresci celebre, pînă într-atît, încît s-ar putea număra porțiunile racordate.

XV. PREGATIREA CARTOANELOR

Lucrul rapid și rezolut impus frescii prin rapiditatea întăririi mortarului, atrage, de asemenea, măsuri în consecință, pentru a da posibilitatea artistului «ca să facă hotărît și într-o singură zi», după cum zice Vasari, «*ceea ce sculptorul face într-o lună*».

Prin urmare, este absolut indispensabil de a se fixa de la început detaliile unui subiect care urmează a se zugrăvi, prin pregătirea cartoanelor, adică prin studii speciale, în care elementele tabloului, echilibrul

maselor mari, desenul și chiar valorile în culoare, să fie analizate și determinate ³⁹.

Schița preliminară a subiectului este transportată pe o hîrtie mare, la scara de execuție, prin sistemul patratelor.

Acest desen, din nou revăzut și definitiv rectificat, este, la rîndul lui, decalat pe o altă hîrtie mai rezistentă la umiditate și pe care liniile contururilor sînt urmărite prin înțepături de ac.

Pentru ca elementele compoziției noastre să ocupe pe perete exact suprafața determinată, se trage pe prima tencuială, cu ajutorul unei sfori îmbibată în culoare, patratele cartonului nostru.

Pe măsură ce peretele astfel încadrat și succesiv acoperit prin porțiuni de tencuială destinate picturii, se prelungesc peste ele cîteva din liniile vizibile ale patratului din primele porțiuni.

Cu vîrfurile unui creion, sau al unui corp ascuțit, se zgîrie, prin cruciulițe, cîteva intersecții ale acestor linii, determinîndu-se astfel puncte de reper, care coincid cu aceleași puncte de pe carton.

Prin acest mijloc, cartonul nostru înțepat se plasează foarte ușor la locul lui pe perete, iar cu ajutorul tamponului cu praf de cărbune, se transmite pe mortar întregul desen. După așternerea primelor tonuri, punctele de reper continuînd a fi vizibile, se poate prăfui din nou cartonul nostru, pentru verificarea eventuală a desenului, ori a altor supra-puneri.

XIV. AURITURILE

Caracterul esențial al frescii, fiind îndeosebi decorativ, nu exclude aplicația de aur în ambianța lui.

Strălucirea unui fond aurit, pe care se detașează cîteva siluete în umbra unei abside, învăluie cu un farmec de mister toată ordonanța decorației.

Efectul devine și mai interesant prin aplicația discretă a cîtorva suvițe fine de aur în cutele unei draperii, în accentuarea unui motiv ornamental.

Negreșit că o îmbrăcăminte de aur n-ar fi posibilă înainte ca fresca să fi fost complet uscată.

O foaie de aur sau de aluminiu cere mordant gras cu bază de ulei ca să poată fi lipită pe zid.

Cînd voim să aurim un fond, al cărui strat de tencuială nu s-a uscat încă, evaporarea apei, care încă se găsește în ea, împinge pelicula de ulei neaderentă, iar aceasta se desprinde și cade.

39. Se păstrează la Milano ninunatele cartoane ale lui *Raphael* pentru marea frescă «*Scoala din Atena*». Expresia rezolută a desenului, spontaneitatea mișcărilor, moliciunea draperiilor, ca și justa determinare a valorilor în masele de umbră, fac ca aceste cartoane pregătitoare să aibă o valoare nicidecum inferioară înfăptuirilor din *Camera Segnoriei*, din Vatican.

Dacă este vorba numai de aplicarea cîtorva şuviţe subţiri de aur, atunci se poate lipi prea bine foiţa de aur peste trăsăturile unui mordant aplicat direct pe zid, fără nici o altă pregătire.

În acest caz, «respiraţia» zidului se face uşor pe părţile laterale, fără să forţeze această neînsemnată peliculă.

Cînd întreg fondul trebuie aurit, toată suprafaţa se acoperă, de la început, cu un simplu strat de ocră deschisă.

Abia mai tîrziu, cînd fresca se va fi uscat cu desăvîrşire, numai atunci se aplică foile de aur peste pregătirea specială a felului de aurire voită.

În afară de acestea, se mai pot aplica foi de aur şi peste un mordant de gălbenuş de ou ; în acest caz, foaia de aur se lipeşte imediat.

XVII. CULORI PATRUNSE ÎN TENCUIALA (!)

Se observă adesea în frescile pompeiene suprafeţe mari, în care culoarea generală pare a fi pătruns în toată grosimea tencuielii.

Faptul acesta a derutat constatările multor autori (de exemplu, *Donner*), care s-au ocupat de ele şi din care trăsese ră concluzia că ade-vărata calitate a unei fresci ar consta în proprietatea culorii de a pă-trunde adînc în tencuială.

Dacă am admite faptul că ar exista o materie în a cărei grosime o culoare să poată pătrunde adînc, în cazul acesta, mai este oare posibil să se obţină trăsături curate, cînd această culoare se răspîndeşte în toate direcţiile, întocmai ca o pată de cerneală într-o hîrtie sugă-toare ?

Dar această chestiune a fost lămurită numaidecît, atunci cînd s-a constatat că însuşi mortarul acestei tencuieli fusese, în prealabil, ames-tecat cu diferiţi pigmenţi şi, mai ales, cu acel roşu caracteristic decora-ţiei pompeiene.

De asemenea, se întîlnesc pe aceşti pereţi, mici porţiuni de frescă, avînd aerul de a fi încrustate în tencuială şi care au fost considerate ca nişte fresci raportate de la vreun alt edificiu (*Presuhn*).

Astăzi nu se mai discută acest lucru, pentru că acele bucăţi de frescă, al căror nivel se deosebeşte de restul suprafeţei, au fost zugră-vite pe un mortar introdus în locul tencuielii peretelui nezugrăvit, care fusese dărîmată mai înainte, atît cît trebuia pentru dimensiunea su-biectului.

Nu s-a afirmat, oare, chiar la noi în ţară, şi încă de către persoane cu destulă autoritate artistică, cum că fresca trebuie să pătrundă vreo 5 mm în masa tencuielii ?!...

Din pricina atîtor mii de zgîrieturi făcute cu vreun cui sau briceag pe zugrăvelile de pe pereţii vechilor mînăstiri, profanate cu semnăturile diferiţilor vizitatori fără omenie, i-a determinat să declare cum că acele mînăstiri trebuie să fi fost pictate în *tempera*, pentru faptul că acele zgîrieturi apar prea la suprafaţă, chiar din albul varului⁴⁰.

40. La una din lucrările mele, o artistă-pictor, destul de cunoscută, care fusese

Cunoștințele de mai sus ne pot înlesni avantaje reale în decorația modernă.

Pregătind o tencuială amestecată cu o cantitate de culoare forte, stabilită proporțional și aplicată apoi în exterior sau interior, ea va constitui cea mai rezistentă vopsea, inalterabilă, ușor de spălat și pe suprafața căreia loviturile nu se bagă de seamă.

Dacă peste o asemenea vopsea, s-ar aplica sistemul buretelui, atât de curent în ultimul timp, cu diferite alte tonalități, adăugînd, de asemenea, o pulverizare de soluție de sticlă (silicat de potasiu), o asemenea zugrăveală, după uscarea ei, apare înviorată într-un chip foarte interesant.

O altă aplicație foarte practică, și care ar decurge din constatările de mai sus, ar fi realizarea unui mulaaj de basorelief colorat în masa lui.

În locul ipsosului fragil, se pregătește o materie compusă din var, nisip și ciment, în care se mai adaugă oarecare culori temperate pentru o carnațiune, ori ceva mai intense pentru fond și atunci rezultatul este surprinzător de frumos și mult mai rezistent; dar, în acest caz, trebuie ridicat numaidecît tiparul pentru a se permite reacția știută a acidului carbonic din atmosferă.

Un astfel de mulaaj mai poate primi, după uscare, un ușor strat de ceară, lustruită cu peria, care va adăuga efectului general al tonalității o transparență vie și totodată discretă.

XVIII. PRECAUȚII DE LUAT PENTRU O FRESCĂ CE URMEAZA SA SE EXECUTE ÎN INTERIORUL UNUI EDIFICIU

Procedeul executării unei fresci, studiat sub raportul procesului chimic, este și rămîne același, oricare ar fi factura adoptată de artist; totuși, pentru asigurarea unei puternice trăinicii, atunci cînd ar fi vorba de executat o frescă pe un zid exterior, expus la surprizele intemperțiilor, trebuie luate oarecare măsuri, ce nu pot fi nesocotite.

În adevăr, s-au văzut foarte adesea fresci interioare de o rezistență netăgăduită, pe cînd altele, executate în exterior de același artist și deci cu aceleași mijloace materiale, să fi dispărut aproape în întregime și numai după cîțiva ani de la executarea lor.

Ceva mai mult, se observă adeseori că, pe aceeași suprafață pictată în frescă, sînt părți șterse aproape cu desăvîrșire, alături de altele, în care culoarea nu s-a clintit de fel.

Oarecare contururi fine, suprapuneri de lumini, păstrate deschise și puternice, fac să se clatine anumite concluzii sceptice, ca și încrederea sinceră într-o tehnică încercată, ale căror principii păreau sprijinite pe baze indiscutabile.

rugată să-și dea părerea asupra frescilor executate, n-a ezitat să *scobească* cu virful bri-ceagului în tencuială și să declare apoi *dubioasa* calitate de pictură în frescă a acelei lucrări, pentru că nu pătrunsese în adîncimea mortarului.

O analiză destul de elementară a acestei chestiuni de mare importanță ne va explica această capricioasă proprietate și, în același timp, ne va înlesni mijloace sigure de apărare împotriva unor neplăcute surprize ce s-ar manifesta, fie chiar peste câteva decenii.

Am văzut că principiul determinant al cimentării unei suprafețe pictate, rezidă în precipitarea lentă a moleculelor de hidrat de calciu spre exterior. Dioxidul de carbon al atmosferei nu numai că provoacă pietrificarea exterioară prin produsele carbonatului de calciu, dar pătrunde încet prin masele silicoase ale culorilor, producând puternicul silico-carbonat de calciu cît mai adînc în masa tencuiei.

Dar acest fenomen, ce se obține cu înlesnire, cînd e vorba de o frescă în interior, ferită de influența prea accentuată a agenților atmosferici : vînt, ploaie, sau căldura arzătoare a razelor de soare, care ar împiedica producerea rapidă a coajei calcaroase de la suprafață, același fenomen devine întrucîtva riscant, de îndată ce fresca trebuie executată în plin aer, unde influența precipitată a acestor agenți este aproape inevitabilă.

Ar fi vorba, deci, să se ia oarecare măsuri de apărare, care, observate cu mare băgare de seamă și cu mijloace simple, asigură picturii noastre succesul deplin al rezistenței de piatră.

În adevăr, în timpul lucrului în exterior, artistul poate fi amăgît prin absorbția rapidă a umezelii culorilor în masa calcaroasă a tencuiei, prin fixarea aproape instantanee a suprapunerilor tonurilor ; aceasta este o satisfacție înșelătoare, mai ales atunci cînd se constată că și tonurile aplicate nu se șterg nici sub o stropire abundentă cu apă, făcută după câteva minute de la executare.

Ce s-a întîmplat ?

Razele soarelui de vară, uneori prea călduroase, ori o bură de ploaie, care, se știe, este întotdeauna supraîncărcată cu acid carbonic, produc, într-un chip surprinzător de repede, coaja silico-carbonat de calciu.

Această coajă, însă, nu numai că este extrem de subțire, dar, din nenorocire, este atît de puternică și indisolubilă, încît ea împiedică orice fenomen posterior de carbonație în interior, apa din tencuială nu se mai evaporază spre exterior, iar hidratul de calciu se întoarce cu ea, răsîndindu-se în porii zidului.

Este ușor de înțeles că, tîrziu după aceea, tocmai cînd artistul se bucură de o înșelătoare reușită, să constate cu surprindere, peste cîțiva ani, că opera lui pornește spre degradare.

Acidul carbonic al apelor de ploii, cu proprietățile știute de a roade carbonatul de calciu, transformîndu-l în bicarbonat solubil, întîlnește un strat protector foarte subțire, pe care, încetul cu încetul, îl atacă și, împreună cu el, însăși opera artistului.

De aceea, unele părți din aceeași frescă, apărute incidental, fie prin umbra produsă de adîncimea unei firide sau ieșitura zidului, fie de un adăpost oarecare, își păstrează mai multă vreme tencuiala în stare moale. Prin acest fapt, procesul de cimentare se produce ceva mai adînc în aceste părți, care, mai tîrziu, după ce opera de degradare generală începe, ele rămîn intacte, sfidînd nedumerirea noastră.

Aceste neplăcute surprize depind, după cum vedem, de rapiditatea cu care s-a format acel strat foarte subțire deasupra tencuielii și care nu numai că împiedică contactul cu hidratul de calciu al tencuielii, dar chiar suprapunerile de tonuri închise sau deschise, compacte sau apoase, rămân oarecum izolate.

De aceea, de multe ori se văd, pe sub streșinile unor vechi biserici, siluetele sfinților zugrăviți, rămase numai prin masele generale ale primelor tonuri, singurele care au avut timp să se cimenteze și să reziste, pe când lucrările de finețe, contururi, întăriri de umbre, ori alte suprapuneri, au dispărut cu totul.

Cunoscînd, deci, toate aceste mici, dar fatale inconveniente, iată ce trebuie făcut spre o perfectă și sigură izbîndă :

Pe cînd în executarea unei fresci de interior, tonurile de culoare se puteau suprapune fără prea multă grijă, începînd cu masele locale și sfîrșind cu accentuările de contururi și tonuri închise, în fresca ce s-ar executa în afară, în aer liber, timpul de lucru fiind mult mai redus. (una sau două ore), orișice aplicare de culoare simplă sau combinată cu var, trebuie să vină, de îndată și fără ezitare, în contact direct cu tencuiala moale.

Presupunînd, de exemplu, executarea carnațiunii unui cap, va trebui să se înceapă cu tonul cel mai închis, de contur, culoarea naturală și neamestecată cu var, trasat precis și complet.

Pe lîngă aceste contururi, se vor așterne apoi tonurile de umbre profunde (proplasma), pe lîngă care vor urma planurile de modelare ale umbrelor (glicasma), apoi spațiile rămase se acoperă cu tonul local de carnațiune (pielita).

Mici accentuări de «blicuri», sau anumite zemuri subțiri de împur-purare, vor mai putea fi aplicate fără teamă.

În felul acesta, toată claviatura tonalităților vine direct în contact cu tencuiala moale, cu care face corp solid, indisolubil și de rezistență seculară.

Tot același procedeu se va întrebuița pentru draperii și pentru orice alte accesorii.

Juxtapoziție a tonurilor înfruntă orice influență posterioară a agenților atmosferici, care n-ar fi putut ataca decît tonalitățile suprapuse și fără prea mare putere de rezistență.

Astfel se explică de ce în vechile fresci exterioare se observă adesea, că mai toate contururile capetelor sînt șterse, nerămînînd decît proplasma, pe cînd draperiile, tratate în tonuri apoase și diluate spre albul tencuielii, au rămas neclintite.

O altă măsură de precauție împotriva eventualelor degradări provocate de înghețurile din timpul iernii ar fi următoarea :

Tencuiala de suport să fie ceva mai grosă, iar sclivisirea ei, atît cea anterioară cît și cea posterioară (cu cilindrul de presare), va asi-

gura o suprafață foarte netedă, lucioasă și cât mai puțin poroasă, peste care apa ploilor să alunece, fără să poată pătrunde în masa tencuielii și să înghețe acolo, ceea ce ar produce, prin dilatare, dezagregarea moleculară a materiei, deci a straturilor de culoare.

Procesul de degradare, precum și cel de apărare fiindu-ne deci cunoscute, putem să luăm, în timpul lucrului, și alte măsuri mai secundare de precauție, ca să rămânem la adăpost sigur de oricăre surprize ale agenților de care ne-am ocupat⁴¹.

1. Se va înălța, în primul rînd, un fel de adăpost de pînză, care va închide laolaltă pe artist și «lucrul» lui, ferindu-l, atît de arșița soarelui, cît și de bătaia vîntului sau a vreunei bure de ploaie.

2. În tot timpul în care lucrarea s-ar întreprinde, fie în orele de repaus, fie în timpul nopții, o pătură îmbibată cu apă se va aplica peste pictură, lăsînd între ea și tencuiala un spațiu de cîtiva centimetri, fapt despre care am mai vorbit.

În felul acesta, acidul carbonic al atmosferei este împiedicat să vină repede în contact cu tencuiala, care, la rîndul ei, lasă liberă precipitarea abundentă a hidratului de calciu, sau care, apărînd la suprafață, nu va întîrzia să împiedice un început de pietrificare. De aceea, în ziua următoare, artistul va constata că stratul de tencuială este chiar mai moale decît îl lăsase în ajun.

3. Astăzi, cînd arhitectura modernă, prin întrebuințarea betonului armat, imprimă edificiilor un aspect de monumentalitate simplă, cu mari suprafețe liniștite, este de la sine înțeles că și decorația murală, aplicată aci, va trebui să păstreze același caracter. Ea va îndeplini rolul de a înviora, prin planuri mari, linii rigide și suprafețe hotărîte, părțile rezervate unei picturi, adecvată caracterului dominant al unei astfel de arhitecturi.

Într-o asemenea pictură, eminentemente monumentală, nu vor mai fi îngăduite precauții de detalii meticuloase, iar tonurile vor păstra mai degrabă un caracter solid de juxtapunere.

În locul acelor suprapuneri meticuloase și mărunte se vor prefera, fără multă vorbă, mase mari juxtapuse, de o expresie calmă și nicidecum tulburată prin grija detaliului.

În această ordine de idei, fresca murală, prin materia ei însăși, se așază de-a dreptul pe tencuiala proaspătă, fără suprapuneri, accentuată doar prin cîteva contururi de trăsături apăsate.

Atunci vom înțelege ușor că teama dispariției unei astfel de picturi este cu atît mai mult înlăturată.

Așadar, precauțiile despre care vorbirăm și care vor trebui să fie respectate, nu vor face decît să asigure o manieră neîndoielnică de rezistența acestei picturi, egală cu aceea a zidului pe care se aplică.

41. Vezi și Cennino Cennini, *Les livres de l'art*, trad. V. Mottez, pag. 58.

XIX. CUM SE POT RAPORTA BUCĂȚI DE FRESCĂ DE PE UN ZID
PE ALTUL ȘI CHIAR PE O PINZA

Se întâmplă adesea ca unele fresci să prezinte tencuiala lor burdușită, amenințând chiar să cadă, și de aci necesitatea de a o consolida fără riscuri. De asemenea, e nevoie, uneori, să desprindem de pe pereți unele porțiuni de fresci, spre a le raporta, fie pe un zid nou, fie pentru un muzeu oarecare.

Iată prin ce mijloace se poate realiza acest lucru :

Peste suprafața pe care voim s-o desprindem de pe zid se lipește (cu zeamă de clei, cocă de făină, sau gumă-arabică) un prim strat de hîrtie curată. Peste acest strat se mai aplică, în același fel, încă două sau trei straturi de hîrtie. Ultimul strat, spre mai bună siguranță, ar putea să fie chiar o pînză subțire.

Îndată după aceea, pe marginea stratului astfel lipit, se scobește un șanț lateral în grosimea tencuielii și apoi, cu ajutorul unui ciocan și al unei dalte subțiri, începem să zgîriem în tencuială, treptat și paralel cu marginea, înaintînd fără teamă spre mijlocul porțiunii.

Pe măsură ce scobiturile noastre înaintează, hîrtia lipită pe tencuială și împreună cu tencuiala rămasă pe ea, se desprinde de la zid, într-o tendință de înfășurare. E lesne atunci ca marginea acestui început de sul să fie fixat pe o bară, spre a înlesni astfel o înfășurare uniformă pînă la marginea cealaltă a panoului.

Se înțelege de la sine că masa de tencuială fărămițindu-se destul de ușor nu atrage cu ea și coaja de frescă, care este lipită intim pe hîrtia de care vorbirăm. Ba încă se poate merge cu curățitul vechii tencuieli pînă acolo încît să nu lăsăm lipită de hîrtie decît coaja de frescă, cel mult vreun milimetru în grosime.

E foarte natural ca, prin mișcarea de înfășurare a sulului de hîrtie, în suprafața de frescă, care n-are elasticitate, să se producă crăpături. Aceasta nu prezintă nici un inconvenient, căci toate acele crăpături se desfac cu tendință exterioară, de unde urmează că, o dată hîrtia întinsă pe o altă suprafață, să nu mai rămînă nici urmă din acele mici crăpături, care vin și se închid de la sine la locul lor.

Procedînd astfel, am putut realiza un sul înfășurat chiar de mai multe ori și care se poate împacheta și transporta ușor ori unde am voi.

A doua operație constă în aplicarea acestei fresci pe o altă suprafață, fie ea un perete, o ramă de lemn, sau chiar o pînză groasă.

În toate cazurile, se așterne pe porțiunea de zid, în golul ramei sau pe pînza întinsă orizontal, un strat lipicios, format dintr-o masă de ipsos fiert cu clei (spre a nu se întări repede), sau chiar vopsea de ulei cu alb de zinc.

Sulul se desfășoară cu băgare de seamă, ca să n-o pornească strîmb, și apoi se nivelează cu un vâlătuc de lemn, trecîndu-l peste toată suprafața, pentru ca lipitura să se facă uniform și să nu apară bășici sau cute.

Ultima operație este aceea de a dezlipi straturile de hîrtie, operație destul de ușoară, pentru că nu-i vorba decît de a îmbiba cu apă suprafața lipită, după care straturile de hîrtie se ridică, dezlipindu-le unul cite unul. Numai pentru cel din urmă strat se cere ceva mai multă băgare de seamă, căci, deși fresca n-ar avea de ce să se teamă de spălături, se poate întîmpla ca zugravul-autor să fi aplicat după uscarea frescii sale oarecare retușări sau înviorări de culoare în tempera (cu clei, ou sau cu lapte). Aceste suprapuneri se pot, firește, șterge ușor din cauza umidității cu care s-a înmuiat hîrtia lipită, de aceea, ultimele fișii de hîrtie înmuiate complet să se ridice încet de tot și, cu toate că o parte din culoare mai rămîne lipită pe hîrtie, de bună seamă că și pe frescă rămîne o bună parte și care, după uscare, revine la aspectul inițial.

La cîteva zile după această ultimă operație, spre a face să dispară laturile alburii și pentru ca să se îmbospăteze toate tonalitățile, e suficientă o aplicație de albuș de ou, de ceară cu terebentină, și frecîndu-le apoi cu o perie moale, contribuim și mai mult la înviorarea neartificială a frescii ⁴².

*

În această expunere pe care am făcut-o despre pictura în frescă, am luat ca punct de plecare procedeul tradițional întrebuițat în lanțul atîtor generații, de către artiști necunoscuți și modești din Orientul Europei. M-am străduit, în deducțiile ce au urmat, să prezint această veche și interesantă ramură a artei picturale, sub toate aspectele ei practice, insistînd asupra simplității ei de executare și a calităților ei de trînicie fără pereche, la care mai trebuie adăugat și ieftinătatea prețului ei material.

Acestea sînt deci principiile sintetice, care, o dată cunoscute, să poată îngădui, chiar în ziua de azi, să se realizeze în chip practic, orice interpretare a culorii «de fresco», în care fantezia artistului modern își are cîmp liber ca să-și «pietrifice» visele lui.

A ne întoarce la meșteșugul freschistului «nu-i deloc a arhaiza în chip steril», cum zicea *Camille Maclair*, «ci a relua un procedeu viu, care se va putea întotdeauna asocia, mai bine ca oricare altul, cu arhitectura, se va potrivi tuturor concepțiilor decorative și, departe de a șovăi, se va afla cum că acest procedeu coincide cu *nevoile noastre cele mai moderne*».

Și, ca să sfîrșesc, nu-mi mai rămîne decît să recomand tuturor artiștilor dornici să se devoteze acestei specialități eminentemente murală, de a pune în practică principiile expuse, cu îndrăzneală și fără ezitare,

42. Așa s-a procedat cu frescele pompeiene, care au fost transportate la diferite muzee (Cele din *Casa dei Vetti* etc.).

avînd deplină încredere în rezultatul excelent ce se poate dobîndi, nădăjduind să fie, după cum scria genialul *Molière* :

«Une main prompte a suivre un beau feu qui la guide
Et dont, comme un éclair, la justesse rapide,
Répand dans ses fonds, a grands traite non tâtés,
De ses expressions les touchantes beautés»⁴³.

Și dacă mai rămîne ceva nelămurit, să-mi fie îngăduit să mă mai raportez, pentru ultima oară, la sfatul *călugărului-zugrav Gherontie* :

«Apoi, te va mai învăța și necazul ce să faci !»,

COSTIN PETRESCU *

43. «O mină gata oricînd să urmeze lăuntricul foc ce-o călăuzește
Și a cărei siguranță, ca fulgerul de iute,
Răspîndește în fondurile ei, prin trăsături mari, neșovăielnice,
Expresionile emoționantelor ei frumuseși».

din *Molière, La Gloire du Dome du Val-de-Grâce, din Paris*. (Vorbind de frescile lui Pierre Mignard, pictor francez, 1610—1695).

* Fragment din lucrarea «*Arta picturii în frescă*», traducerea unei lucrări mai vechi : «*L'art de la fresque*» (Paris, 1931), de Costin Petrescu, refăcută și completată după notele autorului de Pr. Em. Păsculescu-Orlea.

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

FESTIVAL „MIHAIL EMINESCU“ DAT DE STUDENȚII INSTITUTULUI TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Din îndemnul P. F. Patriarh Justinian, studenții Institutului Teologic din București au dat în iarna aceasta, în sala de festivități a Institutului, două serbări cu caracter literar și muzical. Prima serbare, a studenților din anul al II-lea, a avut loc în luna decembrie 1962 și a fost onorată cu prezența P. F. Patriarh Justinian și a altor înalți oaspeți din administrația bisericească.

A doua serbare, dată de data aceasta de studenții anului al III-lea, a avut loc în după amiaza zilei de 27 martie 1963 și a fost de asemenea onorată cu prezența P. S. Episcop Visarion Ploieșteanu, a P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor, a P. C. Părinți Consilieri Stan Dimancea și Ioan Popa și a profesorilor Institutului și Seminarului Teologic. Au asistat toți studenții Institutului și elevii Seminarului.

La începutul serbării, P. C. Pr. Prof. Al. Ciurea, în calitatea sa de locțiitor de rector, a rostit o scurtă cuvântare, mulțumind înalților oaspeți pentru bunăvoința ce au avut de a veni în mijlocul studenților. P. C. Sa a arătat că P. F. Patriarh Justinian și-a exprimat în repetate rânduri dorința ca studenții Institutului Teologic să țină șezători literar-muzicale, pentru a-și lărgi preocupările culturale și artistice. Tot P. F. Sa a sugerat ideea ca aceste șezători să aibă ca temă un scriitor, un artist etc. În felul acesta s-a ajuns ca studenții din anul III, folosindu-se de prilejul împlinirii a 80 de ani de la publicarea capodoperei eminesciene, poezia «Luceafărul», să organizeze, cu concursul dirigintei lor, P. C.

Diac. Prof. Emilian Vasilescu, și al D-lui Prof. Nicolae Lungu, un «Festival Eminescu».

Programul serbării s-a deschis cu corul «Rugămu-ne-ndurărilor», de V. Theodorescu.

A urmat apoi conferința «Viața și opera lui Mihail Eminescu», rostită de studentul Șerban George, care a izbutit să redea, într-o formă plină de vioiciune și imagini poetice, tragedia vieții celui mai mare poet român, în mijlocul unei societăți indifferente, corupte și neînțelegătoare pentru geniul și menirea poetului. «Geniile unui popor — a spus studentul conferențiar — sînt rare și uneori se pot număra pe degete, iar sensul apariției lor în lume pare să fie acela de a da adîncime de abis, frumusețe de auroră și strălucire de rază solară unui concept, unei idei, unui principiu. În literatura noastră, Mihail Eminescu — geniul poeziei românești — este una din acele meteorice apariții, care strălucesc prin veacuri chiar și după ce lumina vieții lor s-a stins de mult».

În continuare, studentul Șerban George a prezentat mediul familial din care a ieșit poetul Mihail Eminescu, asprimea tatălui, duiosia mamei, neadaptarea viitorului mare om de cultură la strîmtele metode școlare din vremea sa, anii tineri de viață boemă, cu și fără ocupație : scrib într-o primărie, sufleur în trupa lui Tardini, Caragiale și Matei Păscali, hamal și grăjdar la Giurgiu. Deși va ajunge apoi student la Viena, Iena și Berlin, Eminescu nu va fi preocupat de obținerea vreunei diplome, ci va participa cu o vigoare neobișnuită la cursurile tuturor facultăților, impresionîndu-l orice strădanie omenească și căutînd s-o aprofundeze cît mai mult cu putință. Și astfel, rareori a putut să încapă în mintea unui om o atît de mare putere de gîndire. Dar, întors în țară, societatea avea să-l arunce pradă «unei zdrobitoare munci de ocnaș al peniței gazetărești și, după ce-l va epuiza, îi va arăta ca ultim remediu, într-o ironie infamă, spitalul».

Vorbitorul a relevat apoi frumusețile de neîntrecut ale poeziei eminesciene, care l-au făcut pe Eminescu să strălucească asemenea unui adevărat luceafăr pe bolta creației poetice românești.

În continuare, s-a recitat poezia postumă «Întunericul și poetul», în care Eminescu — sub forma unui dialog cu geniul răului, care vrea să descurajeze pe poet arătîndu-i zădărnicia strădaniei lui creatoare — zugrăvește în splendide imagini menirea înaltă a poetului în mijlocul poporului care i-a dat naștere.

S-a executat apoi liedul «Ce te legeni codrule», de G. Scheletti, aranjament pentru două voci de Prof. N. Lungu, și s-au recitat poeziile «Călin» (fragment) și «Dintre sute de catarge». Dar ceea ce a impresionat mai mult a fost foarte reușita înscenare dramatică a «Scrisorii a III-a» a lui M. Eminescu, în care rolurile crainicului, al lui Baiazid, al lui Mircea cel Bătrîn, al fiului lui Mircea au fost interpretate cu remarcabilă dezîn-

voltură și pricepere de studenții Șerban George, Săvulescu Ștefan, Cosma Mihai și Mihai Constantin.

Corul studenților anului III a executat apoi bucata «Revedere», melodie populară pe versuri de Mihail Eminescu, prelucrată și armonizată de Prof. N. Lungu, și s-a recitat cu o deosebită pătrundere și expresivitate, de către studentul Penu Aurel, un fragment din poezia «Luceafărul».

A urmat apoi liedul (duet) «Pe lângă plopii fără soț», romanța al cărei compozitor este necunoscut, cu acompaniament la pian de studentul Mironovici Radu, și s-a recitat poezia «O, mamă...».

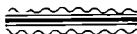
«Festivalul Eminescu», dat de studenții anului III al Institutului Teologic din București, s-a încheiat, în chip impresionant, cu recitarea poeziei «Mai am un singur dor», de către studentul Bănățeanu Ioan, în murmurul variantei «De-oi adormi curînd», aranjament pentru cor bărbătesc de Prof. N. Lungu.

În afară de studenții anului III menționați mai sus, și-au dat concursul pentru reușita acestui festival, recitînd sau executînd lieduri, studenții : Albu Ioan, Bumbeneci Vasile, Dumitrică Ioan, Mălai Dumitru și Postolache Ioan. Un deosebit merit în organizarea festivalului au studenții : Șerban George, care s-a ocupat de partea poetică, Grigorescu Vasile, care a pregătit și dirijat corurile, și mai ales studentul Mehedintzu Viorel, care a avut rolul de organizator general al festivalului.

Luînd cuvîntul la sfîrșitul serbării, P. S. Episcop Visarion a felicitat pe studenții anului III pentru grija cu care au pregătit acest festival și pentru frumoasele însușiri cu care s-au dovedit înzestrați. P. S. Sa a arătat cît de bine venită a fost sugestia dată de P. F. Părinte Patriarh Justinian ca studenții să dea astfel de șezători, pentru a-și lărgi orizontul cultural și a-și forma simțul artistic, în vederea unei luminate și adînc simțite pastorații viitoare.

Frumoasa reușită a «Festivalului Eminescu» dat de studenții anului III al Institutului Teologic din București va contribui cu siguranță la stimularea studenților celorlalți ani de studii și a seminariștilor, ca să continue această bună tradiție ce e pe cale de a se statornici, contribuind la îmbogățirea și înnobilarea sufletească a viitorilor clerici ai Bisericii noastre.

CRONICAR

LA MOARTEA PĂRINTELUI PROFESOR NICULAE M. POPESCU

Folosind o străveche formulă creștină, — poate mijită o dată cu zorii credinței noastre, — Preotul Nicolae M. Popescu, cel prins pe toată viața în mrejele istoriei bisericești, s-a născut în împărăția cerească, adică a adormit în Domnul, dându-și obștescul sfârșit în ziua de 11 februarie 1963.

Scara vieții lui se înfățișează după cum urmează. S-a născut, după trup, la 10/23 februarie 1881 în satul Dîmbovicioara de lângă Titu. Școală primară a urmat-o în comuna Braniste de lângă satul natal. Studiile secundare le face la fostul Seminar Teologic «Nifon Mitropolitul» între anii 1893 și 1901 când trece, prin diferență, la Colegiul Național «Sf. Sava», luîndu-și bacalaureatul în anul 1902. Se înscrie la fosta Facultate de Teologie și la Facultatea de Filozofie și Litere, ale Universității din București. În anul 1907 este declarat licențiat în teologie, precum și în litere și filozofie. În anul 1908, la 29 august, intră în cler fiind hirotonit diacon pe seama bisericii mînăstirii Zamfira. În anul 1909 este trimis de fosta Casă a Bisericii să cerceteze din punct de vedere istoric, la fața locului, bisericile românești din Banat. Între anii 1910—1913 își completează studiile de istorie la Universitatea din Viena, obținînd titlul de doctor în istorie cu teza «Nifon II patriarhul Constantinopolului», publicată în anul 1914 în memoriile secțiunii istorice din Analele Academiei Romîne (seria II, t. XXXVI). În anul 1915 este numit secretar de redacție al revistei «Amvonul». Între anii 1916—1919 funcționează ca secretar al societății clerului român «Ajutorul». În anul 1919 este numit directorul Cancelariei Mitropoliei Ungrovlahiei, unde rămîne pînă în anul 1923. În anul 1920 la 13 decembrie, este hirotonit preot pe seama bisericii «Schitul Măgureanu» din București, de unde este transferat în anul 1926 la biserica Bradu Boteanu, slujind ca preot de mir pînă în anul 1933, cînd optează pentru postul de profesor universitar de Istoria Bisericii Romîne la Facultatea de Teologie, post în care fusese numit la 1 iunie 1922 și unde va preda cunoștințele sale studenților săi pînă în anul 1946, cînd se pensionează. În anul 1923 este ales membru al fostei Academii Romîne, în locul ocupat de istoricul Dimitrie Onciul. În același an este numit și membru al fostei Comisiuni a Monumentelor Istorice. De la 15 august 1923 și pînă la 31 martie 1926 funcționează și ca director al Seminarului «Nifon Mitropolitul». În anul 1926 este ales în conducerea Muzeului Militar. În anul 1928 este ales președintele societății corale «Carmen».

După ieșirea la pensie, activitatea sa cărturărească se îmbogățește cu minunata traducere pe care a făcut-o, din limba rusă, a predicilor mitropolitului Nicolae Crutički (3 vol.). De asemenea a făcut parte din comisiile însărcinate de Sfîntul Sinod al Bisericii noastre cu revizuirea textului și retipărirea cărților bisericești de slujbă.

A colaborat cu articole și studii, printre altele la revistele : «Biserica Ortodoxă Română», «Amvonul», «Convorbiri literare», «Revista Ortodoxă», «Apostolul», «Universul literar», «Muzică și poezie», «Caiete de artă grafică», «Buletinul Societății de geografie», «Glasul Bisericii», «Mitropolia Olteniei» și «Almanahul Parohiei Ortodoxe Romine din Viena».

Din bogata sa activitate publicistică și de specialitate, înșirăm aici, câteva titluri care nu epuizează nici pe departe lista lucrărilor părintelui profesor Nicolae M. Popescu. Cititorul dornic să afle informații mai amănunțite în această privință îl trimitem să cerceteze necrologul, — bogat în date bio-bibliografice, — publicat de revista «Biserica Ortodoxă Română» Nr. 1—2/1963. Astfel, reținem aici : «Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie Ieromonahul» (1908) ; «Nifon II Patriarhul Constantinopolului» (1914) ; «Viața și traiul Domnului Țării Românești Constantin Vodă Brîncoveanu» (1915) ; «Dionisie Mitropolitul Ungrovlahiei (24 iunie — 24 dechembrie 1672)» (1914) ; «Patriarhii Țarigradului prin țările românești» (1914) ; «Cînd se prăznuiește pomenirea Sfintei Ecaterina» (1916) ; «Niceta, episcopus Remesianae : De psalmodiae bono» (1932) ; «Gheorghe David mitropolitul Moldovei» (1936) ; «Macarie Psaltul — La o sută de ani de la moartea lui, 1836—1936» (1936) ; «Diortosind Molitfelnicul» (1938) ; «Petru Movilă, Mărturisirea Ortodoxă (ediție nouă)» (1942) ; «De la priveghiu la priveghetoare» (1943) ; «Corespondența lui Iosif Gheorghian cu Vladimir Guettée» (1945) ; «Florile și Savahia» (1945) ; «Chiril Lucaris și Ortodoxia română ardeleană» (1946) ; «Nicolae Crutișki, mitropolit, Cuvîntări Bisericești» I, II, III (1949—1952).

Ultimele sale lucrări : «Amintiri din Viena» și «Mihai Popescu, un artist român pe scena teatrelor din Viena», publicate în «Almanahul Parohiei Ortodoxe Romine, din Viena pe 1963», nu a mai apucat să și le vadă tipărite, fiind chemat la Domnul. Moartea fiului său, marele artist dramatic al Teatrului Național din București, Mihai Popescu, în anul 1953 și a soției sale, preteasa Eufrosina Popescu, în anul 1955, a făcut ca ultima parte a vieții sale să fie mistuită de dorul după cei dragi, negăsindu-și alinare decît în obștescul sfîrșit întîmplat în ziua de 11 februarie 1963, tocmai cînd împlinea vîrsta de 82 de ani.

Rămășițele pămîntești ale părintelui profesor Nicolae M. Popescu au fost depuse în biserica «Sf. Gheorghe-Nou», ctitoria lui Constantin Brîncoveanu, pe care o iubea nespus de mult și unde s-a îmbisericit în ultima parte a vieții sale. Slujba prohodirii a avut loc joi 14 februarie 1963, sub privegherea P. C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Romine, și parohul bisericii «Sf. Gheorghe-Nou». Soborul sfințiților slujitori, sub protia P. C. Pr. Ioan D. Petrescu-Visarion, a fost alcătuit din P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale, P. C. Pr. Nițisor Cazacu, secretarul Cabinetului Prea Fericitului Patriarh, P. C. Pr. Stan C. Dimancea,

consilier cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Pr. Ioan G. Co-man, profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din București, P. C. Pr. Eugen Bărbulescu, de la biserica «Sf. Silvestru», P. C. Pr. Anton Uncu, de la biserica «Sf. Treime-Ghencea», P. C. Pr. Cosma Nicolae, de la biserica «Precupeții Noi», P. C. Pr. Teodor Stoica, de la biserica «Delea Nouă-Calist», P. C. Pr. Leonida Dumitrăchescu, de la biserica «Dobroteasa», P. C. Pr. Gh. Tătărim, de la biserica «Mărțișor», precum și P. C. Diacon Gh. Buda, de la biserica «Sf. Gheorghe-Nou»-secretarul Protoieriei a II-a din Capitală.

Răspunsurile au fost date de corul studenților teologi sub conducerea Domnului profesor Nicolae Lungu și de un grup de carmeniști care, sub conducerea Domnului profesor Ioan D. Chirescu, artist al poporului, au cântat în semn de omagiu cunoscuta stihiră «Adusu-mi-am aminte...» de Ciprian Porumbescu.

Activitatea cărțurărească a celui adormit întru Domnul a fost elogiată, în numele Institutului Teologic de grad Universitar din București, de către P. C. Pr. Prof. Ioan Rămureanu. De asemenea în numele fostei societăți corale «Carmen», D-l Prof. Ioan D. Chirescu, a subliniat râvna stăruitoare depusă de părintele profesor Nicolae M. Popescu, în calitate de președinte al numitei societăți «pentru prețuirea cîntecului nostru popular și cel tradițional bisericesc».

După terminarea slujbei de prohodire, rămășițele celui mutat de la noi au fost înmormîntate la cimitirul Belu.

Numeroșii săi ucenici, mulți dintre ei vrednici preoți de mir, sînt datori să valorifice moștenirea sa culturală, adîncind și desăvîrșind studiile de istoria Bisericii Ortodoxe Romîne, studii pe care cel plecat dintre noi le-a îndrăgit cu atîta pasiune întreaga sa viață.

GHEORGHE ALEXE

EPISCOPIA BUZĂULUI

† PREOTUL IOAN N. POPESCU

La 21 februarie 1963 a fost depus spre odihnă veșnică în cripta din spatele bisericii parohiei Stîlpu, raionul Buzău, trupul neînsuflit al preotului paroh Ioan N. Popescu, care a încetat din viață în urma unei grele suferințe și numai în vîrsta de 51 de ani. Moartea lui a produs o puternică impresie în rîndurile credincioșilor și colegilor, care l-au apreciat ca pe un adevărat prieten, bun preot și iscusit duhovnic.

Preotul Ioan N. Popescu s-a născut la 5 noiembrie 1912 în comuna Stîlpu, unde și-a trăit și copilăria împreună cu ceilalți 9 frați ai săi, fii și fiice ale preotului Neculai Popescu și preotesei Zoe. A făcut seminarul la Buzău, iar studiile universitare la București, luînd licența în teologie în anul 1941. După moartea tatălui său, a fost preoțit la 3 ianuarie 1937 pentru parohia Stîlpu, unde a păstorit pînă în ceasul morții, desfășurînd o muncă pastorală și gospodărească bine susținută și mult apreciată de enoriași și de autoritatea bisericească. Biserica din Stîlpu fiind monument istoric de o valoare artistică excepțională, ca ctitorie voievodală de la sfîrșitul sec. XVII-lea, parohul Ioan N. Popescu i-a arătat o deosebită grijă. Chiar de la începutul păstoriei sale s-a angajat la lucrările de la biserică, refăcînd acoperișul, reparînd zidăria și dînd la iveală minunata și valoroasa pictură în frescă, îngropată de ani de zile sub tencuielile mai noi. Biserica s-a sfințit în 1938 de episcopul Ghenadie. Apoi în decursul vremii s-a îngrijit de exteriorul bisericii. În 1961 a refăcut din nou acoperișul, înlocuind olanele de țiglă cu învelitoare de tablă. Autoritatea bisericească eparhială i-a apreciat munca și meritele, acordîndu-i rangul onorific de *iconom*.

În rîndurile clerului buzoian răposatul se bucura de o stimă deosebită. Fire vioaie și veselă, el cîștiga cu bunătate pe toți și se făcea iubit de colegi. În timpul vieții sale s-a dovedit un om activ, energic și inteligent.

Slujba înmormîntării s-a oficiat în biserica satului Stîlpu, de un sobor de 12 preoți din orașul Buzău și din parohiile vecine, în frunte cu P. C. Pr. Marin Negulescu, Inspector Eparhial, delegat al P. S. Episcop Antim. Credincioșii au luat parte la această tristă împrejurare, vîrsînd o lacrimă sinceră pentru pierderea păstorului lor sufletesc. Necrologul a fost făcut de preotul I. Nicolescu, colegul de parohie al decedatului, care a arătat meritele preotului Ioan N. Popescu. Un cuvînt de regret din partea foștilor colegi de seminar și facultate a fost rostit de c. pr. N. Parapancea-Padina. A vorbit apoi P. C. Pr. Marin Negulescu, Inspector Eparhial, care a adus un cuvînt de mîngîiere și o caldă îmbărbătare familiei îndurerate și enoriașilor din partea P. S. Episcop Antim și a Centrului Eparhial, exprimînd adîncă părere de rău pentru pierderea acestui vrednic slujitor al Bisericii.

Terminîndu-se slujba de înmormîntare, sicriul cu trupul neînsuflețit al preotului Ioan N. Popescu a fost luat pe umeri de preoți și purtat în jurul sfîntei biserici, cu intonarea imnurilor rituale. Apoi sicriul a fost depus într-o criptă din spatele sfîntului altar.

Veșnică să-i fie pomenirea și amintirea de-a pururi neștearsă.

Pr. M. N.

R E C E N Z I I

Almanahul Parohiei Ortodoxe Romine din Viena pe anul 1963 (întocmit prin osîrdia Preotului Prof. Dr. Gheorghe Moiescu, parohul bisericii ortodoxe romine din Viena, care a purtat și grija tipăririi), Viena, Tipografia Paul Gerin, 252 pag.

Cel de al doilea Almanah pe anul 1963 este, precum afirmă Prea Fericitul Patriarh Justinian în *Indemn Părintesc*, «o pilduitoare silișă în slăvitul ogor al cărții bune și folositoare». Desigur alcătuirea unui almanah nu este de loc ușoară. Departe de a fi ce era în trecut, almanahul zilelor noastre, tinde să fie, după cuvîntul maestrului Tudor Arghezi, «o carte de cultură, prezentată vioi, surizătoare și mult stăruitoare». De aceea, cel care întocmește o astfel de carte trebuie să întrunească o serie întreagă de însușiri — literare în primul rînd — dovedind că are putere de sinteză, spirit selectiv, creator, de enciclopedist dotat cu un simț deosebit al echilibrului proporțiilor și al nuanțelor.

Adresîndu-se unor categorii diferite de cititori, almanahul îndeplinește un mare rol cultural și social. «Tipăriturile alese — printre care se numără și Almanahul nostru — sînt, cum spune Prea Fericitul Patriarh Justinian, cele mai iscusite unelte de întărire sufletească și cei mai minunați crainici ai cugetării și simțirii omenești» (*Indemn părintesc*, pag. 5 din Almanah).

Legat de un anumit hotar al timpului (apare o singură dată pe an) almanahul este, pe scara vieții, o treapă mereu mai sus pe care vechiul an coboară, iar noul an urcă spre lumină. Înălțîșind în cronici și sinteze culturale, artistice sau literare, realizările anului trecut, almanahul deschide în același timp perspective largi asupra anului ce vine.

În literatura noastră bisericească, Almanahul editat de Parohia Ortodoxă Romină din Viena este o strălucită realizare «vrednică de laudă și de prețuire», după cum bine arată Prea Fericitul Patriarh Justinian. Citind «Indemnul» cald și părintesc, plin de înțelepciune al Înflistătorului Bisericii noastre strămoșești, sau «Cuvîntul lămuritor» al celui care cu iscusită zăbavă și aleasă întocmire — albind nopțile a meșteșugit această lucrare, — precum și paginile inspirate și inedite oferite în dar romînilor vienezi de poetul Tudor Arghezi, Almanahul te cucerește, te înduioșează și te hrănește sufletește de la prima și pînă la ultima filă.

După partea calendaristică îndătinată allăm în «Cuvînt lămuritor» că Almanahul din acest an vrea să fie «o carte mult mai cuprinzătoare... care să aducă mărturii nelăgăduite despre strînsele legături de prietenie dintre poporul romîn și poporul austriac pe tărîm cultural, artistic și literar.

Prima rubrică «Popas duhovnicesc» cuprinde partea teologică a Almanahului. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian deschizînd această rubrică tilcuiește pe înțelesul tuturor învățătura ortodoxă, «Despre credință». În continuare, Almanahul publică predica «Pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea Sfințelor lui Dumnezeu Bisericii și pentru unirea tuturor», rostită de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, în Ca-

tedrala reformată (Oratoire du Louvre) din Paris, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului arată că dragostea de Dumnezeu și de aproapele este «Porunca cea mare» a credinței noastre ortodoxe, iar Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian al Olteniei în «Povățuire pentru mărturisire» deslușește rostul tainei spovedaniei în viața creștinilor ortodocși.

Legăturile culturale tradiționale dintre poporul român și poporul austriac sînt reliefate în rubrica «Mărturie» Prima «mărturie» o dă maestrul Tudor Arghezi într-o prea frumoasă tabletă intitulată «Un popas la Viena». Evocînd «sentimentul neîntrerupt de neașteptată bucurie», prilejuit de apariția ediției vieneze a versurilor sale și de popasul său în orașul Dunării albastre, poetul Tudor Arghezi ne destăinuie că la întîlnirile care au urmat primirii la Viena, au participat profesori eminenți, învățați de renume, scriitori apreciați, editori, toți «însuflețiți de mesajul literar al României».

Artistul poporului George Georgescu dă la iveală «Insemnări din Viena», subliniind aspecte din legăturile muzicale austro-române, iar prof. Al. Elian publică studiul «Tipar vienez pentru romîni», atrăgînd luarea aminte asupra unui interesant capitol al vechii noastre culturi romînești, făuritor «tiparîștelor vieneze». Rubrica «Mărturiilor» se încheie cu articolul «Tudor Vladimirescu la Viena», apărut sub semnătura prof. J. Ram.

Tot pe linia aprofundării și cunoașterii legăturilor dintre poporul austriac și poporul român se înscriu și rubricile: «Chipuri și amintiri» și «Drumeți și însemnări».

Artistul emerit Constantin Stroeșcu, profesor la Conservatorul de Stat din București, scrie despre «Muzicienii romîni la Viena», iar Profosinghelul Dr. Virgil Ciobanu evocă duioase «Fapte și amintiri de la capela romînă din Viena».

Ultimele lucrări ale Părintelui profesor Niculae M. Popescu († 11 februarie 1963) «Amintiri din Viena», și «Mihail Popescu, un actor român pe scena teatrului din Viena», au văzut lumina tiparului în Almanahul pe care-l recenzăm aici. Tot la această rubrică, semnatul acestor rînduri a închinat o pagină în amintirea lui «George Dima, întîiul dirijor al Capelei ortodoxe romîne din Viena».

P. C. Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moisescu, parohul bisericii ortodoxe romîne din Viena, aduce o contribuție de seamă la «vechimea legăturilor de prietenie dintre poporul român și poporul austriac pe calea păcii și a bunei înțelegeri», publicînd studiul «Călători romîni la Viena în veacul al XIX-lea». După considerațiile istorice necesare pentru lămurirea acestui subiect, sînt publicate spre ilustrare, următoarele fragmente: «Insemnare a călătoriei la Viena (1824)», de Dinicu Golescu; «Insemnări din călătoria la Viena», de I. Codru Drăgușanu; «Călătoria la Viena (1850)», de Ierom. Chiriac; și «Impresiuni din călătoria la Viena (1858)», de N. Filimon.

O atenție deosebită este acordată «Cuvintelor din Bătrîni», unde sînt publicate unele mici fragmente din lucrările alcătuite de Samuil Micu-Klein, protopopul Radu Tempea din Brașov, Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Rubrica «De citit în sărbători» pune la îndemîna romînilor din Viena și Austria o frumoasă culegere de materiale literare reprezentative din literatura romînă clasică și contemporană. Astfel întîlnim în această rubrică: «Obiceiuri și datini romînești de Crăciun și Anul Nou», de Gheorghe Alexe; «Crucea Veche», versuri de Tudor Arghezi; «Clopotelul lui Nicoară» de D. Anghel; «Scrisoarea III», fragment — «Mircea și Baiazid», de Mihail Eminescu; «Patria», versuri de Mihail Beniuc; «Moș Crăciun», de Barbu Delavrancea; «Cîntec», versuri de Șt. O. Iosif; «Sorcova», de Barbu Delavrancea; «Paștele», pastel de V. Alecsandri; «Sorul florilor», versuri de A. Toma; «Un glas Ialnic», versuri de Andrei Bîrșeanu; «Miniaturi», versuri de Zaharia Stancu; și «O incurcătură», de I. Slavici.

«Meleagurile romînești» sînt bogat ilustrate de studiul «Monumente ale vechii arhitecturii moldovenești», de arhitect Dr. Virgil Bilciurescu. De asemenea Leopold Peschek, Ernst Dressler și Theresia Erker publică scurte notițe, impresii și amintiri din excursiile făcute în țara noastră, subliniind o dată cu frumusețile țării și dorul de patriă mamă a romînilor din Viena și din Austria.

Almanahul se încheie cu o bogată cronică pe anul 1962 a evenimentelor mai de seamă petrecute în Patriarhia Romînă, în Parohia ortodoxă romînă din Viena și în Coșlavia romînă din Austria. Aceste cronici sînt semnate, în ordine, de Dl. Teodor N. Mano-

Jache, Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moisescu și G. Sereda. Almanahul se încheie cu rezumatul în limba germană a tuturor rubricilor, cu arătarea bibliografiei, a ilustrațiilor și a cuprinsului.

Apărut în condiții tehnice ireproșabile, Almanahul este și din acest punct de vedere o izbită realizare tipografică, satisfăcând cerințele și celui mai rafinat bibliofil.

Slujind unui sfânt ideal, acela al păcii, al prieteniei și al înțelegerii dintre poporul român și poporul austriac, Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena dovedește că frații noștri din capitala Austriei «tind cu osirdie, după cum arată Prea Fericitul Patriarh Justinian, către zări tot mai luminoase». Aceste zări măresc orizontul cultural al românilor vienezi, ceea ce ne face plăcere să credem că Almanahul pe care l-am descris aici va continua să apară în fiecare an, cultivând în duhul ecumenicității, dragostea pentru Ortodoxia noastră strămoșească și, mai ales, afirmând în rindurile românilor vienezi valorile materiale și spirituale, ale poporului nostru dornic de cultură și iubitor de pace.

GHEORGHE ALEXE

Literatura Română veche, Ediția a II-a. Editura pentru literatură. București, 1962, 558 p.

Al. Piru prezintă în baza unei ample și documentate cercetări științifice «Literatura română veche» de la primele începuturi până în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Volumul însumează 555 pagini de text, două pagini de bibliografie generală, la care se adaugă 16 pagini cu diferite ilustrații.

Autorul prezintă materialul împărțit pe secole care alcătuiesc și capitolele propriuzise ale lucrării, având următorul cuprins: o introducere. *Secolul al XV-lea*: Literatura religioasă în limba slavonă; Literatura istorică în limba slavonă; Anecdote germano-ruse despre Vlad-Țepeș; Literatura orală. *Secolul al XVI-lea*: Cronicarii oficiali moldoveni; Literatura religioasă și istorică în Țara Românească; Literatura orală. *Secolul al XVII-lea*: Literatura religioasă în Moldova, Țara Românească și Transilvania; Cronicarii munteni; Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; Literatura în Țara Românească; Manifestări literare în Transilvania. *Secolul al XVIII-lea*: Literatura religioasă în prima jumătate a secolului; Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sub influența filozofiei luminilor. Dezvoltarea poeziei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Al. Piru ne spune că primul document de limbă română a fost văzut în cuvintele strigate de un soldat din armata guvernatorului Comneniolus din anul 579, într-o luptă purtată la Dunăre cu avarii (după Chronografia lui Theofan): «torna, torna fratre». De abia cu secolul al XIII-lea începe să fie atestată limba română de unele texte scrise în limba latină, maghiară sau slavonă. În aceste texte nu aflăm decât câteva mențiuni de nume proprii, de locuri sau persoane, neexistând un text care să fi fost redactat în întregime în limba română până la începutul secolului al XVI-lea (pag. 6). În perioada cuprinsă între secolele X—XIV, de o literatură scrisă în limba română nici nu poate fi vorba, textele fiind în limba slavonă. În limba slavonă, Metode și Ciril au tradus cu prilejul creștinării slavilor (863—865), cărțile bisericești. Traducerile ni s-au păstrat în copii posterioare, începând din veacul al X-lea și mai ales al XI-lea, vreme în care statele aflate în sudul Dunării și nordul Dunării, sîrbi, bulgarii și rușii «au adoptat limba slavonă ca limbă liturgică. Românii au trebuit să primească și ei limba slavonă ca limbă de cult, acestea fiind atunci o condiție a ortodoxiei» (p. 7). Cele mai vechi texte aflate pe teritoriul locuit de români sînt: «Savina Kniga», cuprinzînd Evangheliile și «Codex Suprasliensis» (mineie și omilii), ambele din secolul al XI-lea.

Din secolul al XIII-lea există un Apostol, un Octoih din Moldova, datînd din secolul al XIII-lea—al XIV-lea, apoi fragmente din minei (sec. al XIII-lea), unele fragmente de evangheliare (sec. al XIII-lea—al XIV-lea) și fragmente din Vechiul Testament (sec. al XIV-lea). Sfîrșitul secolului al XIV-lea alestă înmulțirea documentelor slave în Țara Românească, Moldova și Transilvania, fapt care arată că slavona devenise nu numai

În limba Bisericii ci și a cancelariei domnești. Cu începutul secolului al XV-lea, avem cele mai vechi manifestări literare românești de limbă slavonă, «pripelele» — mici tropare ce se cîntă cu stilhuri din psalmi. Aceste pripele, «facerea lui Filotei Monahul», au fost scrise în limba medio-bulgară. Ele s-au răspîndit nu numai la noi, ci și la vecinii noștri în Bulgaria, Serbia și Rusia, editate fiind mai întîi în Molitvoslavul, tipărit la Veneția în 1547, pîrînd titlul: Pripealele sărbătorilor alese. Cu timpul au fost tipărite în toate Psaltirile și Catavasiile de uz liturgic. Pierzîndu-se originalul acestor compuneri, ni s-au păstrat copii în ms. slav de Tipic, de la mînăstirea Neamț din 1523 (p. 15).

Monahul Filotei, autorul Pripealelor, se crede că ar fi marele logofăt Filos, boier care făcea parte din divanul lui Mircea cel Mare, semnalat într-un hrisov din 8 ianuarie 1392, dată la care ieșise din dregătorie și intrase în cinul călugăresc la mînăstirea Cozia (p. 16). După călugărul Filotei este amintit Nicodim (p. 16), indicîndu-ni-se pentru cunoașterea vieții sale o lucrare scrisă în limba sîrbă de către ucenicii acestuia la începutul secolului al XV-lea, intitulată: «Viața Sf. Nicodim». Această scriere a fost folosită de ieromonahul și duhovnicul Ștefan în 1834, în prelucrarea sa: «Viața prea cuviosului părintelui nostru Nicodim sînțitul arhimandritul lavrei din Sînța mănăstire Tismana», publicată în 1883, de episcopul Rîmnicului Iosif Bobulescu. În epoca feudală, au circulat la noi asemenea vieți de sînți și de asceți, paterice; unele erau bizantine: «Lavașicul lui Paladie» din sec. al IV-lea sau «Limoniariul» lui Ioan Moshos din Sinai (sec. al VIII-lea); altele rusești ca «Prologul lui Dimitrie, mitropolitul Rostovului» (1689—1705). Sînt date cîteva relații privind viața lui Nicodim care a fost fratele cneazului sîrb Lazăr. Ca egumen al mînăstirii Hilandarul de la Muntele Athos «a intervenit în conflictul dintre patriarhie și Biserica sîrbă, reușind să ridice anatema aruncată asupra Bisericii fratelui său. Lazăr îi oferi postul de arhiepiscop, dar Nicodim fușge de mărirea lumestii și duce viața de pustnic, la Cladova» (p. 16). În urma bătăliei din Cimpia Mierlei, din cauza căderii Serbiei sub turci, Nicodim se refugiază în Țara Romînească, unde cu ucenicii săi, în 1374 zidește mînăstirea Vodița în Banatul Severinului, lîngă Vîrciorova. După 1378, Nicodim trece la mînăstirea Tismana. În 1405 copiază pe pergament o Evanghelie, «o capodoperă de caligrafie cu miniaturi și vignele». Grigore Țamblac, propagator și el al isihasmului, scrie în 1402 în limba medio-bulgară «Pătîmirea Sfințului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou». Panegiricul Sfințului Ioan de la Suceava ni s-a păstrat într-o copie a lui Gavril de la Neamț, din 1439 (ms. slav Bibl. Acad. R.P.R. nr. 164) (p. 17). Textul panegiricului a fost publicat de episcopul Melchisedec în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie» (1884). Țamblac era trimis de Patriarhia din Constantinopol ca să refere în legătură cu cererea lui Alexandru cel Bun de a se înliința o mitropolie în Moldova. A funcționat ca egumen al mînăstirii Neamț și ca predicator al curții domnești cu care ocazie a rostit 17 cuvîntări de laudă. După panegiricul lui Grigore Țamblac, mitropolitul Varlaam alcătuiește capitolul din «Cartea romînească de învățătură» (1643): «Măcenia zvîntului și slăvitului marelui mucenic Ioan Novii de la Soceavi, ce să prăznuiește gioi după Rusalii» (p. 18). Lucrările patriarhului Eftimie din Țîrnovo sînt mult răspîndite la noi în veacul al XV-lea (ms. Bibl. Acad. R.P.R. 151 cuprinde «Viața și traiul prea cuvioasei maicii noastre Paraschiva» în care se spune cum a fost adusă în prea slăvita cetate a Țîrnovei și «Viața și traiul prea cuviosului părintelui nostru Ilarion, episcop de Moglena», «Lauda Sfințului Mihail Oșteanul», «Lauda celui întru sînți părintele nostru Ioan, episcopul de Poliboto», «Lauda sfinței și marei mucenițe Nedelea» (p. 17). Au circulat în traduceri slavone din limba greacă la noi unele opere teologice ale părinților Bisericii: Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare, Isac și Efrem, Sirul. Au fost copiate chiar unele lucrări rare cum ar fi «Cuvîntările» lui Iosif Briennius care fuseseră rostite la curtea împăratului bizantin Manuel al II-lea Paleologul (1391—1425) (ms. 147), «Cuvîntările lui Damaschiu Studitul» (ms. 146), un panegiric al lui Grigore Palama (ms. 153) (p. 18). «Cît de avansată era cultura religioasă în formă slavă în secolul al XV-lea se vede din aceea că în 1484, episcopul de Roman, Vasile, intervine într-o dispută teologică dintre mitropolitul Moscovei, Gheronte, și marele cneaz Ivan al III-lea Vasilevici» (p. 19).

Începutul secolului al XVI-lea marchează o colitură în cultura și literatura noastră. Se ivesc acum primele încercări scrise de limbă națională. Literatura istorică în limba slavonă cuprindea cronici oficiale, scrise din porunca domnitorilor, luînd ca model

versiunea medio-bulgară a cronografului bizantin al lui Manasses. Macarie reușește să creeze în Moldova prima școală literară românească (p. 29). Paralel cu slavonismul în Țara Românească viază curentul grecesc care va crește mereu în secolele următoare. Dintre cronicarii oficiali moldoveni aflăm pe Macarie, discipolul mitropolitului Teoctist, de la care ne-a rămas o Cronică ce prezintă evenimentele de la 1504—1551, scrisă din porunca lui Petru Rareș și a marelui logofăt Teodor (p. 31). Cronicarul în redarea evenimentelor ia drept model «Istoria Sinoptică» a lui Constantin Manasses, versiunea slavonească în proză. În felul acesta, cu Macarie apare caracterul memorialistic al cronicilor. Alt cronicar moldovean este egumenul mănăstirii Căprioara, pe nume Eftimie. Cronica lui Eftimie critică violent pe urmașii lui Petru Rareș și este encomiastică față de Alexandru Lăpușeanu. Cronica sîrșește cu povestirea alegerii locului mănăstirii Slatina (p. 33). Cronicarul Azarie începe scrierea sa cu anul 1551, din porunca lui Petre Șchiopu și cu binecuvîntarea mitropolitului Anastasie (p. 34).

Al. Piru tratînd despre literatura religioasă și istorică, din Țara Românească, se ocupă de panegiricul «Viața și traiul sîntului Nifon», scrisă de Gavriil protul, între 1517 și 1519, în grecește, la Tîrgoviște, cuprînzînd date istorice privitoare la țările romine în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Pierzîndu-se originalul, s-au păstrat doar două copii grecești din secolul al XVIII-lea, la Sîntul Munte și patru copii de pe traducerea românească aflîndu-se la Biblioteca Academiei R.P.R. (p. 36). Autorul în continuare prezintă lucrarea «Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie» care este cel mai interesant monument al literaturii romine vechi în formă slavă (p. 38). În Biblioteca Națională din Sofia au fost descoperite în 1895 fragmente din textul slavon care au fost publicate apoi în 1904 de prof. rus A. Lavrov. Sp. Lambros semnalează o versiune grecească de la începutul veacului al XVII-lea, publicată apoi în limba romînă de Vasile Grecu în 1942. Biblioteca Academiei R.P.R. posedă 7 manuscrise din această operă, tradusă în limba romînă, datînd din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cea mai veche ediție fiind publicată în 1910 de Nicolae Iorga (p. 39). Cronica lui Mihai Viteazu este redată la paginile 42—44. Și-n continuare figura lui Nicolaus Olahus, primul umanist de origine romînă (p. 45). Datarea celor mai vechi texte romînești ce constituie monumentele limbii romine este foarte grea, deoarece textele romînești, anterioare secolului al XVI-lea, s-au pierdut. Texte, cum ar fi scrisoarea boierului Dragomir Udriște către brașoveni în slavonește, conține abia cîte un cuvînt romînesc. Dar, cel dintîi și cel mai lung text romînesc păstrat, bineînțeles și cu cîteva cuvinte slavonești, este Scrisoarea boierului Neacșu din Cîmpulung din 1521, adresată lui Hans Benkner, judele Brașovului, informîndu-l asupra mișcării trupelor turcești. Cauza apariției primelor scrisori romînești trebuie să o punem în legătură cu dezvoltarea unor pături orășenești, care nu se mai puteau servi în relațiile lor comerciale de limba slavonă, așa de greoaie, ci de limba vie care era vorbită de popor (p. 49).

În legătură cu primele încercări de traducere a Bibliei în limba poporului au fost lungi discuții, fixîndu-se data apariției în prima jumătate a secolului al XV-lea. Mai întîi, se crede să se fi tradus Psaltirea, mărturie fiind numărul mare al copiilor găsite. O astfel de copie aparținuse lui Gh. Asachi, care a trecut apoi în proprietatea lui Știrza Scheianu care a dăruit-o Academiei în 1884. Se află înregistrată la Academia R.P.R. sub nr. 449 și poartă numele donatorului. Psaltirea Scheiană, pentru prima dată a fost publicată în facsimile și transcriere latină de către Ion Bianu în 1889. În afara celor 150 de psalmi, textul mai cuprinde cîteva cîntări (a lui Moise, a Anei, mama lui Samuel, a Sfintei Fecioare) și Simbolul atanasian al credinței. Anul 1517 apare clar ca an al transcrierii (p. 52). Psaltirea Voronețeană, găsită în 1882 de Sim. Fil. Marian la mănăstirea Voroneț, se păstrează la Academie sub nr. 693, din care lipsesc 58 de foi de la început. Aci textul romînesc alternează cu textul originalului slavon. Psaltirea Hurmuzachi este numită așa după donatorul Eudoxiu Hurmuzachi, textul fiind chiar autograful traducătorului (p. 53). În 1938, Vasile Radu și Gala Galaction traduc Psaltirea Scheiană, țînîndu-se prea aproape de originalul slavonesc (p. 54). O a doua carte tradusă din Biblie, cu circulație mare, este «Faptele Apostolilor». Manuscrisul acestei cărți a fost descoperit de profesorul Grigore Crețu, în anul 1871 (în urma unei inițiative pusă la cale de «Societatea studenților romîni din Viena», pe care o conducea Mihail Eminescu, în legătură cu comemorarea a 400 de ani de la înființarea mănăstirii

Putna). Deoarece în afara «Faptelor Apostolilor» se cuprind și epistolele sobornicești, două ale Sf. Apostol Petru și una a Sf. Apostol Iacob, manuscrisul a luat numele de codice, la care s-a adăugat numele mănăstirii unde a fost găsit. Din Codicele voronețean lipsește începutul, câteva pagini de la mijloc și sfârșitul, începînd cu al 14-lea paragraf din capitolul 18 (p. 55). Codicele voronețean interesează în mod strict istoria limbii române, mai ales prin lexicul arhaic (p. 56).

Cea dintîi tipăritură românească poartă numele de Catehism și s-a tipărit la Sibiu în 1544, în limba română. În ce privește autorul, el va fi fost vreun pastor sas, care cunoștea și limba română sau vreun preot român, adept al reformei, care știa și nemțește (p. 57). Catehismul nu este o operă literară, ci, teologică-dogmatică. Traducerea din 1544 se presupune că ar avea la bază o tălmăcire ceva mai veche, rotacizantă (circa 1519), cunoscută sub numele de Catehism marțian (p. 57). «Adăuna domnească de întărirea autorității bisericești... a necesitat introducerea tiparului cu însemnate consecințe pentru dezvoltarea culturii» (p. 29). În acest scop a fost înființată în 1545 tipografia din Tirgoviște, care însă n-a dat decît patru cărți necesare serviciului religios. Cerințele fiind mari, domnitorii se adresează Brașovului, unde din 1535 funcționa o tipografie. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea, diaconul Coresi tipărește cele dintîi cărți în limba română, care au fost răspîndite nu numai în Transilvania, ci și în Țara Românească și Moldova. La Brașov, Coresi tipărește între 12 iunie 1556 și 14 ianuarie 1557, din porunca judeiul Benkner, un Octoih slavon, care fusese comandat acestuia de Pătrașcu Voievod, domnitorul Țării Românești și Alexandru Lăpușneanu. La Tirgoviște, Coresi începe la 8 iulie 1557, tipărirea unui triod pentecostar slavon, terminîndu-l la data de 1 iulie 1558 (p. 58). De asemenea Coresi începe în anul următor, la 3 mai 1560, ajutat de Tudor diacul, tipărirea unui Evangheliar românesc, pe care îl va sfîrși în 30 ianuarie 1561. Traducerea celor patru Evanghelii nu se poate ști cu certitudine cui aparține (p. 59). În 1921, a fost găsit de Andrei Birseanu, la Ieud în Maramureș, un Sbornic, care este tipărit după Evangheliarul din 1561. Catehismul român al lui Coresi a fost foarte mult răspîndit. Îl copiază în 1607 popa Grigore din Măhaci sub titlul «Întrebare creștinească». Episcopul calvin Pavel Tordaș comandă un Liturghier la Brașov, care apare în 1570. Tot acesta mai comandase și o psaltire. Psaltirea, în epoca feudală, a fost foarte mult răspîndită. Odobescu găsește la mănăstirea Bistrița din Oltenia, un exemplar din Psaltirea slavo-română (1577) pe care o credea prima traducere românească a Psaltirii din slavonește (p. 63). Următoarele două tipăriri coresiene sînt o Pravilă și o Cazanie. Din Pravilă s-a găsit numai un fragment, textul existînd în copii manuscrise din 1610. (Arhivele Bistriței) și 1620 (Codex Neagoeanus). Ea cuprinde penalități de drept bisericesc și canoane (p. 64). Cazanica (Evanghelie cu învățătură, 1581) a fost tradusă și tipărită din inițiativa lui Hircilu Lucaci, judele Brașovului și a ținutului Birsei. Acțiunea întreprinsă pentru traducerea Bibliei în limba poporului în Transilvania, la începutul secolului al XVI-lea, de către nobilimea română a căpătat sprijin și din partea luteranilor și calvinilor. Se iniție de către Mihail Tordaș traducerea în limba română a Vechiului Testament în întregime, din care în realitate nu s-au tradus decît două cărți: «Facerea» și «Exodul» (p. 66). Tipărirea a fost executată de Șerban, fiul lui Coresi la Orăștie, ajutat de diacul Marian și isprăvită la 14 iulie 1582, purtînd titlul de «Palia de la Orăștie» (p. 67).

Pînă în secolul al XVII-lea, se învăța numai în mănăstiri, la curțile boierești și domnești. Cronicarul Azarie ne spune că fiii lui Alexandru Lăpușneanu au fost «dații să învețe cărțile și învățăturile ortodoxe», instrucțiunea școlară pe atunci rezumîndu-se la «cunoașterea problemelor religioase». Un rol important în dezvoltarea culturii, a școlii și a tiparului, atît pentru Moldova, cît și pentru Țara Românească l-a avut mitropolitul Kievului Petru Movilă (1596—1647), fiul domnitorului moldovean Simion Movilă (p. 82). Un poet interesant de limbă greacă ce a trăit în Țara Românească, este mitropolitul Matei al Mirelor (1550—1624), egumen la mănăstirea Dealul. A compus două hagiografii: «Viața Sfîntei Paraschiva», după Eftimie patriarhul Tirnovei și «Slujba Sfîntului Grigorie Decapitolul» (p. 87). Opera principală a lui este cronică în versuri: «Istoria celor întimplate în Țara Românească de la Șerban Vodă pînă la Gavril Vodă», care domnește acum, adică de la Radu Șerban pînă la Gavril Movilă, 1618. În alcătuirea cronicii sale, Matei al Mirelor ia ca model cronograful lui Manasses. Mihail

Moxa, care de altfel este și traducătorul «Pravilei de la Govora», transcrie în 1620 o prelucrare în limba slavonă, prescurtată, a Cronografului lui Manases de la facerea lumii la anul 1105 (p. 88). La sfârșitul Cronografului se află cea mai lungă știre despre lupta lui Mircea cu turcii de la Rovine. În prima jumătate a secolului al XVII-lea se stabilesc relații directe între cele trei țări românești. Literatura religioasă în această vreme cunoaște o dezvoltare deosebită, avînd ca reprezentanți de seamă în Moldova pe mitropolitul Varlaam, în Țara Românească, pe Udriște Năsturel și în Transilvania pe Simion Ștefan. Opera de căpetenie a lui Varlaam este: «Carte românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinți mari», tradusă din slavonește și tipărită în 1642—1643, cu cheltuiala lui Vasile Lupu. În ce privește tehnica omiletică, nu diferă prea mult de Ioan Caleca (modelul lui Coresi) față de Calist (modelul lui Varlaam) (p. 93). Se observă la Varlaam tendința de a se adresa românilor de pretutindeni cu toate particularitățile graiului moldovenesc. Partea a doua a Cazaniei cuprinde vieți de sfinți cum ar fi cea a mucenicului Ioan cel Nou, de Grigore Tamblac, a Sfîntului Simeon Stîlpnicul, a Sf. Dumitru, a Sfinților Nicolae, Teodor Tiron, Gheorghe, pentru care se pare că Varlaam ar fi utilizat Sinaxarele lui Maximos Margunios, tipărite în 1607 la Veneția. Cazanica lui Varlaam a fost tipărită în Țara Românească în 1644 la mînăstirea Dealul, reeditată în anii: 1732, 1765, 1768 «fiind multă vreme manualul de omiletică al clerului român» (p. 95). Contemporan cu Varlaam este învățatul boier muntean Udriște Năsturel, cunnaț al domnitorului Matei Basarab, fiu al postelnicului Radu Năsturel. Udriște «avea vederi largi în materie de religie, manifestînd simpatii pentru Biserica romană către care se orienta la un moment dat și Matei Basarab. Emisarul papei Urban al VII-lea, Rafael Levacovici, a conferit cu el despre problema unirii cu Roma, dar discuțiile n-au dus la rezultatul dorit. Puțin înainte, Udriște tratase cu împăratul german, la Viena și cu regele Poloniei. Mitropolitul Varlaam a păstrat despre el cele mai bune impresii în vizita sa din 1644» (p. 99). Scrie versuri omagiale pentru «Pravila de la Govora», tradusă de Mihail Moxa. Colaborează cu ieromonahul Silvestru la traducerea unei cazanii: «Evanghelia învățătoare» tipărită la Govora în 1642. O a doua carte a sa este o traducere din latinește în slavonește «O Prodojaniî Iisus Hristu» (1647) care nu este altceva decît «Imitatio Christi», operă atribuită călugărului german Thomas a Kempis. Limba traducerii este «savantă și greoaie». Principala traducere a lui Udriște Năsturel rămîne «Varlaam, și Ioasaf». Este redată în două limbi, două versiuni și se păstrează în două copii (ms. 2470 și 588). Eminescu păstra o copie în biblioteca sa, datînd din 1814. La Academie se află 15 copii manuscrise. Budismul lui Eminescu din unele poezii ca: «Rugăciunea unui dac» sau din nuvela «Cezara», nu poate fi cu totul străin de «Varlaam și Ioasaf» (p. 101). Contemporan cu Varlaam și cu Udriște Năsturel trăiește în Transilvania Simion Ștefan, care a rămas în istoria literaturii prin cea dintîi traducere integrală a Noului Testament. Simion Ștefan era preot în Bălgrad, cînd în timpul lui Gheorghe Rákóczy I, a fost ales mitropolit al Vadului, al Maramureșului și a toată țara Ardealului. E preocupat de a da o traducere pe cît posibil fără regionalisme, înțelegătoare «de toată semnificația românească», o limbă unitară pentru toți românii din toate provinciile. Dintre cronicarii moldoveni, Grigore Ureche ne-a lăsat întîiul letopiseț în limba romînă (p. 107). Letopisețul Țării Moldovei este o operă neterminată care începe cu întemeierea Moldovei 1359 și se oprește la anul 1594 (pp. 110—124). Continuatorul lui, este Miron Costin, cea mai puternică personalitate a secolului al XVII-lea, literat și om de știință (p. 125). Scrie o Istorie în versuri în limba polonă despre Moldova și Țara Românească, în timp ce se afla sub ocrotirea regelui Ioan Sobieski, după ce Duca pierduse tronul. În legătură cu activitatea sa sînt interesante amănuntele și considerațiile autorului cuprinse în paginile 129—160. Operele principale ale lui Miron Costin sînt: «Letopisețul Țării Moldovei» și «De neamul moldovenilor». În literatura romînă aceste opere sînt echivalente cu istoria compusă de Titus Liviu «De la fundarea Romei», din literatura latină. Prima cronică a Țării Românești, care a ajuns pînă la noi, începe cu anul 1290—la 1688, fiind «Letopisețul cantacuzinesc» (pp. 161—169). Un anonim din partea adversă a Bălenilor răspunde prin cronică: «Istoria domnilor Țării Românești», tratînd aceeași perioadă de timp ca și primul (pp. 170—178). În Transilvania stăpînirea străină a împiedicat apariția de cronici. S-a păstrat o singură cronică în cinci pagini, în traducere germană a popei Vasile

de la biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului (1392—1633). Mai importantă este scrierea lui Gheorghe Brancovici «Cronica Slovenilor, Iliricului, Missii cei din sus și cei din jos», scrisă de «fratele cunoscutului mitropolit ortodox ardelean Sava Brancovici» (pp. 179—181).

Literatura religioasă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea cunoaște figura proeminentă a lui Dosoftei. Ajuns în 1671 mitropolit al Moldovei «dorea o colaborare a creștinilor (moldoveni, polini, riși) menită să oprească expansiunea otomană, dar nu avea în această privință tactul diplomatic și răbdarea lui Miron Costin» (p. 182). Dosoftei tălmăcește în rusește «Istoria bisericească și vedenia tainică» de Gherman, patriarhul Constantinopolului, unde se tratează între altele și problema transubstanțierii (p. 184). În 1693 isprăvește de tradus din grecește o culegere de «Cuvîntări» ale Sf. Ioan Gură de Aur (pp. 185—194). Contemporan cu Miron Costin și cu Dosoftei este Nicolae Milescu, personalitatea cea mai de seamă a secolului al XVII-lea, cărturar, diplomat, teolog, istoric, geograf, etnograf, filozof, scriitor memorialist mai ales, de circulație mondială (p. 200). Scrie «Istoria despre sfînta icoană a Prea Sfintei noastre Stăpîne Născătoare de Dumnezeu Maria», tratînd în legătură cu icoana dăruită de Ioan Paleologul lui Alexandru cel Bun, după Conciliul de la Florența (p. 200). În 1660, ca spătar în Țara Romînească, copiază două din lucrările mitropolitului Matei al Mirelor: «Acafistul Sfintei Paraschiva» și «Slujba Sfîntului Grigore Decapolitul». La 10 ianuarie 1661, Milescu a terminat de tradus catehismul ortodox al patriarhului Atanasie al Alexandriei, din grecește, «Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe întrebări ale credinței noastre» (p. 201). În 1672 traduse din grecește în rusește «Aritmologhion», o enciclopedie matematică, religioasă și filozofică (p. 203) și cartea «Sibielor». «În problema religiei, Milescu a rămas un ortodox consecvent pînă la sfîrșitul vieții (în 1698 traduce în limba slavonă «Tratatul despre erezii al lui Simeon al Tesalonicului»)» (p. 205). Traducerea integrală a Bibliei s-a făcut la noi cu cheltuiela și din stăruința domnitorului Șerban Cantacuzino. Tipărirea a început în noiembrie 1688 și a fost terminată în septembrie 1689. Domnitorul a hotărît ca Biblia să se tipărească în întregime în limba poporului român, observînd că «pînă în ziua de astăzi... n-au rămas nici un neam, nici o limbă, ca să nu citească întru a lor limbă dumnezeiască Scriptură» (p. 215). Prefața este semnată de Dositei patriarhul Ierusalimului.

«Biblia de la București» rămîne un monument de seamă al literaturii noastre vechi «similară în literatura germană Bibliei tradusă de Luther» (p. 218). În secolul al XVII-lea, sfera traducerilor de cărți populare din domeniul literaturii bizantino-slave se lărgește fără a depăși însă domeniul religios. Cartea populară are menirea, așa cum spune Engels, «ca, alături de Biblie, să-l ajute (îndeosebi pe țăran și țirgoveț) să-și limpezească simțul moral, să-l facă conștient de puterea, de dreptul, de libertatea sa, să-i trezească curajul și patriotismul» (p. 219). În legătură cu bogomilismul, Al. Piru tratează un subcapitol intitulat: «Literatura bogomilică» (pp. 236—242), apoi se ocupă de Cronografe (pp. 242—250). De mare circulație în literatura noastră veche este lucrarea călugărului cretan Agapie Landos, «Mîntuirea păcătoșilor», apărută la Veneția în 1641 și tradusă la noi în secolul al XVII-lea (p. 250—252). În secolul al XVIII-lea se reorganizează de către Brîncoveanu școala grecească din București. Primul director al Academiei fiind Sevastos Kymenites (p. 264). Literatura religioasă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea cunoaște figura proeminentă a lui Antim Ivireanu, «care după cum afirmă autorul este primul cleric român, care, lăra a ieși din marginile funcției sale, a izbutit totuși, întocmai ca Bossuet, Bourdaloue și Massillon, să pătrundă prin elocință sacră mai adînc în sfera literaturii propriu-zise» (p. 273). Ales în locul lui Teodosie ca mitropolit al Țării Romînești, este consacrat și cu consimțămîntul patriarhului din Constantinopol, în 1703. Antim Ivireanu nu a uitat niciodată popoarele Orientului. În 1706, cu stăruința sa se trimise la Alep în Siria, Mihail Ștefanovici, elevul său, care a întemeiat la Tbilisi prima imprimărie, lipărind aici o Evanghelie

(1709) și un Liturghier. La 30 august 1959, în «Scnteia» s-a anunțat că «studioul Gruzia-Film din Tbilisi va turna un film despre Antimos Iveriiski și Mihail Ștefanovici, care au avut un mare rol în dezvoltarea legăturilor culturale gruzino-române». Antim Ivireanu a fost un iscusit caligraf, xilograf, desenator și chiar pictor cu reale talente. Biblioteca Academiei R.P.R. păstrează la Fondul sulari (nr. 7) o copie fidelă de pe o uimitoare operă iconografică a sa, cu o lungime de 11,07 m. și 0,45 m. lățime. Sînt 503 portrete în medalion, cu personaje biblice de la Adam la Hristos. Originalul acestei opere a fost semnalat în 1910 la Kiev, intitulat «Chipurile Vechiului și Noului Testament» (p. 289). Un harnic traducător și tipăritor de cărți bisericești în limba română este episcopul Damaschin Rîmniceanu și Teodor Corbea. Literatura istorică cunoaște pe Radu Greceanu, un om învățat, cronicarul oficial al curții lui Brîncoveanu. Cîntecul lui Constantin Brîncoveanu, compus de un autor anonim în legătură cu moartea sa din 1714, la Constantinopol, este tratat la p. 294. În 1847, Laurian și Bălcescu publică în «Magazin istoric pentru Dacia» o cronică brîncovenească anonimă, sub titlul «Istoria Țării Romînești de la anul 1688—1717» (pp. 296—304). Lui Radu Greceanu și cronicarului anonim răspunde Radu Popescu, presupusul autor al letopisețului Bălenilor. Constantin Cantacuzino se aseamănă prin erudiția sa în unele privinți cu Dimitrie Cantemir (pp. 314—321). Cantacuzino este un umanist veritabil, superior din acest punct de vedere lui Miron Costin. Paginile 322—331 reliefează activitatea celui de al doilea fiu al cronicarului Miron Costin pentru Moldova, Nicolae Costin. Acestuia i-a fost atribuit de către Mihail Kogălniceanu «Letopisețul anonim al Țării Moldovei» (1661—1709) (pp. 331—337). Dimitrie Cantemir desfășoară o prodigioasă activitate ca scriitor, istoric, om de stat, fiind cea mai complexă personalitate cu reputație europeană încă din secolul al XVIII-lea. «Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul», este cea dintîi carte scrisă în grecește și românește și publicată la Iași în 1698, fiind mai mult decît un tratat de etică, un eseu, întîiul din literatura română, alcătuit după modelul dialogurilor platonice, în felul celebrului «Symposion» (p. 348). Un alt eseu filozofic se intitulă: «Imaginea cu nepuțință de zugrăvit a științei sacre» scris în latinește însă neterminat. Istoria ieroglică, este cea mai însemnată operă a lui Dimitrie Cantemir și întîia creație adevărată din literatura noastră (pp. 364—380). Bogăția cuvintelor create de Cantemir stîrnește de-a dreptul uimirea și este incontestabil nu numai semnul unei culturi umaniste de om al Renașterii, dar și al unei forțe de creație comparabilă în literatura universală doar cu Rabelais (p. 380). Cronica anonimă racovițeană, pusă la cale de Mihail Racoviță în cea de a treia domnie, este un alt letopiseț al Moldovei alcătuit de un boier anonim, în continuarea celui al lui Miron Costin (pp. 381—386). După ce autorul vorbește de cronica anonimă ghiculească, trece apoi la Ioan Neculce, care reluînd tradiția secolului anterior, ridică la cel mai înalt nivel artistic istoriografia romînească. Este adevăratul continuator al lui Miron Costin și în același timp întîiul scriitor care a servit ca model și mijloc de inspirație pînă în zilele noastre (lui M. Sadoveanu, în special) (pp. 390—426). Istoria scrisă în grecește a cnezului Mihail Cantacuzino, purtînd titlul de «Istoria Țării Romînești de la întemeiere» (1215—1774) este o istorie completă a Valahiei (pp. 435—437). Cronica Stolnicului. Dumitrache este propriu-zis o istorie a războiului ruso-turc din noiembrie 1769 și februarie 1775 (p. 439).

În secolul al XVIII-lea, prin influența elenismului și a legăturilor cu Rusia, s-au tradus și reprodus la noi, cele mai multe cărți populare care au dat un mare impuls literaturii culte (pp. 457—484). «După Dosoftei și Antim Ivireanu, clerul n-a mai dat nici în Moldova, nici în Țara Romînească personalități literare propriu-zise, dar în amîndouă Principatele a dat cîteva figuri de care istoria mai largă a culturii nu poate face abstracție. Prin traducerea unor cărți de literatură religioasă, depășind sfera serviciului liturgic, ca și prin transpunerea în romînește a unor scrieri laice de mare circulație, clericii au contribuit atît la satisfacerea nevoilor spirituale minime ale citito-

rilor, cât și la perfecționarea mijloacelor de expunere a gândului în limba națională, nelezind drumul creatorilor de mai târziu» (p. 486). Literatura religioasă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cunoaște figuri ca aceea a lui Iacob Putneanu «un cleric demn de laudă», călugăr la mănăstirea Putna, care a întemeiat o tipografie la Rădăuți, unde publică în 1745 «Liturghia Sfințului Ioan Zlataust». A fost mitropolit al Moldovei din 1750—1760. Tipărește în 1751 un «Sinopsis sau adunarea celor șapte Taine» la Iași și în 1752, o «Tirnosanie» (p. 487). Vrednicul urmaș al lui Iacob Putneanu în scaunul mitropolitan a fost egumenul mănăstirii Putna, Vartolomeu Măzăreanu (p. 488). Iacob Putneanu, mitropolitul Moldovei (1732—1803) «a fost de asemenea un militant pentru progresul cultural prin apropierea de Rusia» (p. 490). De asemeni o bogată activitate culturală a adus și protopopul Mihail Strilbițki (p. 491). Episcopul Amfilohie Hotiniul studiase în Italia și dă primul manual de geografie după P. Cl. Buffier. Mineiele pe februarie și martie, pregătite de Chesarie Rîmniceanu văd lumina tiparului în 1780, datorită lui Filaret, urmașul acestuia în scaunul episcopal de la Rîmnic (p. 493). Un traducător prodigios de literatură teologică a fost în Transilvania Samuil Micu (1745-1806), care a tradus din nou, Biblia de la Blaj (p. 495).

*

Lucrarea lui Al. Piru prezintă prin materialul pe care-l expune, un interes deosebit. Ea relevă rolul important pe care l-a avut în dezvoltarea literaturii române vechi viața bisericească, în general, și figurile luminate de ierarhi în special.

Activitatea acestora s-a făcut simțită atât în ceea ce privește creația literară și traducerea, cât și în ceea ce privește introducerea tiparului, cu toate consecințele favorabile pe care acesta le-a avut pentru dezvoltarea culturii românești.

Lectura cărții este și utilă și plăcută. Ea denotă din partea autorului o muncă îndelungată, rodnică și spirit critic.

Extrasele care ilustrează diferitele opere studiate, sînt alese cu o deosebită pricepere și justifică întru totul aprecierile făcute de autor.

Bibliografiei speciale înserată la sfîrșitul fiecărui capitol, i s-ar mai putea aduce desigur unele completări. Așa de exemplu la capitolul Iacob Stamati (p. 490) și Amfilohie Hotiniul (p. 491) Al. Piru nu citează lucrarea lui Al. I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni*: Iacob Stamati, Iași 1946, care este cea mai de seamă și recentă monografie în problema respectivă. Se citează teza de licență a lui I. M. Mihăileanu, din 1895 (transcris greșit: Mihăilescu) (p. 496). De asemeni, nu se citează lucrarea aceluiași autor, *Figuri de ierarhi moldoveni*: Leon Ghenea (episcop de Roman 1769-1786; mitropolit al Moldovei 1786-1788-89), apărută în 1942, în care se află un bogat material în legătură cu istoria literaturii vechi, atât cu privire la Leon Ghenea, oft și la Dositei Obradovici (p. 17 seq.), Mihail Strilbițki (p. 30 seq.) etc.

Încă de la apariția primei ediții, lucrarea lui Al. Piru a fost primită cu un deosebit interes. Acest interes, pe deplin justificat, se face și mai simțit la apariția celei de a doua ediții, îmbunătățită.

IOAN F. STANCULESCU

Îndrumător bisericesc pe anul comun de la Hristos 1963, Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 228 pag.

Bătrînul calendar de la Sibiu care apărea în anul 1852 în format de carte, iese astăzi la iveală, întinerit, sub forma unui Îndrumător bisericesc. Au trecut un secol și un deceniu de la prima sa apariție, de cînd acest calendar și îndrumător bisericesc își îndepli-

nește, an de an, menirea lui de dreptar al vieții creștine ortodoxe ardelen. Ediția din anul acesta se prezintă cititorului într-o haină tipografică aleasă, cu frumoase ilustrații și mai ales cu un bogat conținut. Indrumătorul bisericesc are o pagină în care sînt notate cu roșu sărbătorile legale și datele istorice mai însemnate din istoria Patriei noastre și din viața omnirii.

Urmează apoi Calendarul creștin ortodox, propriu-zis, pe anul 1963, cu arătarea fazelor lunare, a datei Sfințelor Paști, a eclipselor solare, a posturilor mari din Biserica Ortodoxă, a zilelor de post de peste an, a timpului cînd nu se fac nunți, a comemorărilor evenimentelor din Biserica Ortodoxă, a slujbelor deosebite și a pomnării morților, cînd se fac și nu se fac parastase. De la pag. 16—39, cel care consultă Indrumătorul găsește, pe fiecare pagină, cite o lună din an, începînd cu ianuarie, unde sînt trecute toate zilele cu serbările respective, cu arătarea duminicilor, a Evangheliei și a Apostolului, precum și a glasurilor de rînd, iar pe contra-pagină găsește loc liber lăsat pentru însemnări. Cele douăsprezece luni se termină cu icoana Mîntuitorului Hristos, după care Preotul Nicolae Modoiu semnează versurile intitulat: «An nou...».

Prima parte a Indrumătorului bisericesc se deschide cu rubrica «Probleme, fapte, comemorări...» (pp. 42—105), deosebit de bogată, care ilustrează cu lăudată prisosință cuprinsul concentrat, lapidar, în titlu. Astfel, colectivul redacției semnează editorialul «A 15-a aniversare a Republicii Populare Romîne», iar P. C. Pr. Prof. Corneliu Sîrbu scrie, pe larg, despre «Congresul mondial pentru dezarmare generală și pace de la Moscova». După versurile «Dați-ne mîna, prieteni», de Preotul Nicolae Modoiu, urmează o dare de seamă despre «Lupta popoarelor pentru pace în cursul anului 1962», semnată de V. Coman. În continuare urmează poemul «Africa», de Pr. Nicolae Modoiu. Ultima strofă: *O, despletite vinturi, o, lanțuri care cad, / nu mai aduceți astăzi din Africa mister; / Vuește libertatea ca fruntea unui brad / și unde ea răsună se dezvelesc puteri!...*, ne descoperă freamățul libertății de care este cuprins marele continent african. P. C. Pr. Gh. Bordean scrie despre «Încheierea colectivizării agriculturii în R.P.R.», iar C. Voicu dă referințe biografice despre «Gemenii Cosmosului», cosmonauții sovietici care au efectuat epocalele zboruri cosmice. P. C. Pr. Prof. N. Mladin într-un scurt articol definește «dragostea de patrie». Același Părinte Nicolae Modoiu semnează versurile «Cîntec pentru țara mea». Principalele acțiuni creștine în slujba păcii sînt trecute în revistă de P. C. Pr. Prof. M. Șesan în articolul «Fericii făcătorii de pace». O atenție deosebită acordă Indrumătorul bisericesc sănătății oamenilor. În acest sens publică, tot în cadrul rubricii amintite mai sus, două articole: «Grija regimului democrat popular pentru sănătatea omului din R.P.R.» și «Al VIII-lea Congres internațional de oncologie», ambele sub semnătura Prof. Iorgu Ivan.

Tot Prof. Iorgu Ivan scrie, în încheierea rubricii, despre «Grija pentru monumentele istorice în R.P.R.», arătînd că regimului nostru democrat popular se cuvine toată recunoștința noastră, pentru grija pe care o manifestă pentru restaurarea și conservarea monumentelor noastre istorice.

La rubrica «Aniversări», P. C. Diac. Gh. Papuc evocă figura marelui nostru dramaturg «Ion Luca Caragiale — La 50 de ani de la moartea sa».

Partea a II-a a Indrumătorului bisericesc pe anul comun de la Hristos 1963 (pp. 112—180), cuprinde mai întîi rubrica intitulată «Din Sfînta Scriptură», cu subdiviziunile «Vechiul Testament» și «Noul Testament». În cadrul acestei rubrici, P. C. Pr. Prof. N. Neaga se ocupă de «Canonul cărților Sfîntei Scripturi». Despre «Cercarea lui Avraam», «Eli și Samuil», «David», «Solomon», «Istoria Susanei», «Unde duce răutatea și invidia», scrie pe înțelesul tuturor P. C. Diac. Gh. Papuc, absolvent al cursurilor de magistru în teologie de la Institutul Teologic de grad Universitar din București. Din Noul Testament sînt prelucrate următoarele episoade biblice: «Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul», «Predica Sf. Ioan Botezătorul», «Ioan Botezătorul și Mîntuitorul Hristos», «Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul», «Postul și ispitirea lui Iisus», «Alegerea Apostolilor», «Pilda cu lucrătorii viei», «Pilda cu cina cea mare», «Ungerea lui Iisus cu mir», «Cina cea de taină» și «Alegerea celor șapte diaconi».

Urmează rubrica «Din învățătura Sfintei Biserici». Despre Iisus Hristos «Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat», scrie cuvînt de învățătură P. C. Pr. Prof. Grigorie Marcu. După «Învățătura la Sfintele Paști», traducere din Sfîntul Ioan Gură de Aur, urmează articolul «Biserica și însușirile ei», de dl. Asistent Mircea Păcurariu, P. C. Pr. D. Călugăru ne lămurește «Ce este Ortodoxia», iar P. C. Pr. Vasile Coman, ce este «Desăvîrșirea creștină». În sub-rubrica «Ce se cade să știm», Părintele Grigorie ne vorbește «Despre mîntuire», iar P. C. Arhîm. Irineu Crăciunaș, Vicarul Arhiepiscopiei Iașilor, despre «Cinstirea Sfintelor Icoane». Rubrica se încheie cu «Sfînta Tradiție despre Maica Domnului», de P. C. Pr. T. Bodogae.

La rubrica «Indemnuri creștine» (pp. 180—194) întîlnim o culegere intitulată «Cuvînte din Cazani», făcută de P. C. Pr. D. Călugăru. Urmează articolul «Creștinismul și iubirea de oameni», de A. Radu. În vederea pregătirii vieții noastre sufletești, Arhîm. Serafim scrie despre «Clike de reculegere». După traducerea «Impotriva lăcomiei», din Sfîntul Asterie al Amasiei, urmează o nouă rubrică intitulată «Din cărțile de slujbă» (pp. 195—203), în care P. C. Pr. Gh. Secaș desprinde pentru folosul credincioșilor «Învățături din Mineie» și «Învățături din Penticostar».

Indrumătorul bisericesc pe anul comun de la Hristos 1963 se încheie cu «Urme din trecut — Părinții Apostolici», de C. Voicu, cu diferite știri grupate sub titlul generic: «De pretutindenii» și cu «Indrumări tipiconale, pentru anul bisericesc 1963» (pp. 203—228).

Folosul acestei cărți pentru preoțimea ortodoxă ardeleană este evident. Continuînd o tradiție glorioasă care trece granițele unui secol de apariție, Indrumătorul bisericesc pe anul comun de la Hristos 1963, tipărit la Sibiu, se înscrie ca o realizare de seamă printre celelalte publicații ale Patriarhiei Romine.

GHEORGHE ALEXE

REVISTA REVISTELOR

1. *Primul Liturghier romînesc și viața culturală a Brașovului în secolul al XVI-lea.* 2. *Noi studii despre pictura bisericească romînă.* 3. *O traducere romînească din secolul al XV-lea a cărții «Floarea darurilor».* 4. *Săpături și cercetări arheologice în incintele bisericilor.*

1. Primul Liturghier romînesc și viața culturală a Brașovului în secolul al XVI-lea.

Pr. Prof. Dr. Spiridon Cîndea prezintă în «Mitropolia Ardealului», Sibiu, 1959, nr. 9—10, pp. 722—771, un valoros studiu asupra «Primului Liturghier romînesc tipărit». E vorba de Liturghierul tipărit de Coresi în 1570 la Brașov, marele centru economic și cultural din Ardeal, în condițiile unei intense prezențe reformatoare luterane, care însă nu a putut afecta fondul doctrinal ortodox. Biserica ortodoxă a Sfîntului Nicolae, cu cetatea Scheiul, cartier romînesc al Brașovului, au constituit în veacul al XVI-lea un focar de cultură și de activitate de traducere și de răspîndire în popor a cuvîntului Scripturii. În această vreme existau la Brașov «preoți luminați, buni cunoscători ai scrisului romînesc și ai limbii slavone», care erau totodată și interpreți în relațiile politice și comerciale ale Brașovului cu Țările Romînești: preotul Mihai, care a și colaborat cu Coresi la Cazania ortodoxă (1581), fiul lui Popa Vasile, autorul celei mai vechi cronici a bisericii Sf. Nicolae din Brașov. Acțiunea de calvinizare a romînilor din Ardeal, se exercită îndeosebi prin primul episcop calvinizant al romînilor din Ardeal, Gheorghe de Sîngeorz, care nu e exclus să fi întocmit chiar el textul *Cazaniei* și *Molitvenicului* din 1564. Propaganda calvină n-a reușit să altereze credința romînilor ortodocși, din contră, insistența ei a înlesnit procesul de introducere a limbii romîne în toate slujbele bisericești. Într-o circulară din 1568, episcopul Gheorghe de Sîngeorz, către bistrițeni, arată că toată slujba trebuie să se facă în romînește, ca să înțeleagă obștea¹. Paul din Turdaș, succesorul său episcopal, în 1569 se intitulă semnificativ «episcop pentru limba romînească». Principele Transilvaniei, care cunoștea și limba romînă, încuviințează tipărirea cărții bisericești în 1570: *Psaltirea romînească* și *Liturghierul romînesc*.

Liturghierul, atribuit lui Coresi, alături de prof. N. Sulică în biblioteca bisericii Sf. Nicolae din Brașov, se găsește astăzi în Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Romîne din Alba Iulia și Sibiu, în Sibiu, reprezentînd pînă astăzi singurul exemplar cunoscut. (Vezi Prof. Nicolae Sulică, O nouă publicație romînească din secolul al XVI-lea: Liturghierul diaconului Coresi, tipărit la Brașov, în Tîrgu-Mureș, 1927). El e tipărit pe o hîrtie slabă, nerezistentă, în două culori (negru și roșu), fără paginație: cu 18—19 rînduri pe pagină, cu aceleași litere ca și în Psaltirea romînească a lui Coresi și tradus din slavonește. Filigrana hîrtiei este coroana fabricii de la Brașov. Autorul articolului consideră că diaconul Coresi a primit manuscrisul Liturghierului, tradus de vreun preot romîn, poate chiar unul de la biserica Sf. Nicolae din Brașov. Liturghierul lui Coresi nu cuprinde decât Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur. Litera întrebuițată de Coresi e fină și «de o tăietură deosebit de elegantă», după cum remarcă și N. Iorga («Vezi Almanahul graficei romîne.

1. Vezi în aceeași ordine de idei Vladimir Drimba, *O copie din secolul al XVII-lea a „Tîrcului Evanghelîlor” și „Molitvenicului” diaconului Coresi*, în „Studii și cercetări de istorie și folclor”, București, 1955, t. IV, pp. 535—571.

Craiova, 1926, p. 29), minusculă, în format octav mic (18,50×13,50 cm.), cartea în afară de cele opt litere verzale inițiale, nu are ornamentație. Necesitatea de a-l tipări urgent a exclus introducerea frontispiciilor. Hîrtia pare să fie indigenă, iar filigrana e stema cu coroană, specifică fabricii de hîrtie din Brașov. Legătura e din timpurile noastre. Titlul lucrării, tipărit cu cerneală roșie, sus, pe prima pagină, a cărții, e: «Tocmeala slujbei Dumnezeuiasci. Intru ia și diac[on]stvele». (Diaconstvele însemnînd rînduiala tipiconală a diaconului). Liturghierul lui Coresi, ca și al lui Macarie, nu are rugăciunile de început din Liturghierul de azi. Descriind deosebirea dintre Liturghierul lui Coresi și cele de astăzi, S. Cîndea arată că primul cuprinde pomenirea celor doi sfinți naționali sîrbi, Sava și Simeon, fapt caracteristic numai liturghierelor tipărite la Veneția și în Țara Romînească, pentru sîrbi și romîni.

Deosebirile dintre Liturghierul lui Macarie și Liturghierul lui Coresi, se explică prin faptul că acesta din urmă e tradus după un alt text slavon, decît cel al lui Macarie. Numărul slavonismelor utilizate aici e mare. Autorul arată că întrucît peste un deceniu se vor împlini 400 de ani de la tipărirea acestei cărți, e nevoie să apară studii necesare pentru lămurirea tuturor problemelor legate de această veche și prețioasă carte bisericească» (p. 771).

În *Textul Liturghierului romînesc publicat de diaconul Coresi* în «Mitropolia Ardealului», 1960, nr. 1—2, pp. 70—92, prezintă cu litere latine textul original al primei Liturghii romînești. Dan Simonescu, *Precizări despre Liturghierul lui Coresi* (în «Limba romînă», București, 1962, nr. 4, pp. 433—438) prezintă articolul prof. Spiridon Cîndea, arată că descoperitorul lui în 1927 a fost N. Sulică, (extras din revista «Șoimii», III (Tîrgul Mureș, mai-iunie, 1927), pp. 24—38). Exemplarul are 24 foi nenumerate, numerotate fiind numai caietele, 11 caiete dintre care 1—8 și 10—11 de cîte 4 foi, iar caietul 9 numai din 2 foi. Exemplarului îi lipsește sfîrșitul. *Psaltirea* e tipărită între 6 februarie—27 mai 1570, apoi *Liturghierul iunie—septembrie 1570*. Liturghierul acesta corespunde unui moment culminant din procesul de calvinizare a romînilor din Transilvania. Deși ea a eșuat, a produs cîteva monumente de limbă romînească: Molitvenicul și Cazania din 1564. Ele sînt opera unui compilator, presupus a fi episcopul Gheorghe de Sîngeorz și urmașul său în 1569, Pavel Tordași, care scria din Lăncrăm (sat între Sebeș și Alba), primarului din Bistrița (9 decembrie 1570), să trimită la Alba Iulia preoții ținutului, atrăgînd atenția că aceștia «să aducă bani cu care să-și cumpere cărți romînești: una *Psaltirea*, să o plătească cu 1 florin, altă carte *Liturghia*, să o plătească cu 32 de dinari» (Hurmuzaki, *Documente*, XV, partea I, p. 646).

Prof. N. Sulică, admite la baza traducerii romînești Liturghierul slav al lui Macarie, sau un text identic cu textul lui Macarie, în timp ce Cîndea susține că e tradus după un alt text slavon, altul decît Liturghierul lui Macarie. Dan Simonescu crede că punctul de vedere teologic primează în dezlegarea acestei probleme. Dan Simonescu afirmă că inovațiile liturgice, așa de esențiale în Liturghierul 1570, nu le-a făcut Coresi, el nefiind decît editorul cărții și nu traducătorul (poate mai mult chiar). El trebuie căutat printre clericii cunoscători ai limbii slave, dar și ai practicii liturgice de la biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. Traducătorul probabil a fost diacul Oprea, învățat în teologie și în limba slavă, iar Pavel Tordași, cel care a pus la cale problema Liturghierului, Preoții Iane și Mihai au început să activeze după 1572, totuși colaborarea lui Iane († 1591), e probabilă, deoarece în 1570 el era cleric în Brașov (Vezi *Istoria Bisericii Scheilor Brașovului*, ed. Slerie Stinghe, Brașov, 1899, pp. 3—4).

Dan Simonescu arată că publicarea Liturghierului romînesc încheie seria concesiilor calvine. La această dată, 1570, limba romînă scrisă, căpătase deja multe forme unitare fixe în morfologie, sintaxă, mai puțin în fonetică și lexic. Circulația cărților coresiene tipărite, a ajutat în mod considerabil la unitatea limbii noastre scrise literare. În textul tipiconal limba depășește fondul lexical bisericesc, ogîndind realitatea vieții laice și modul exprimării populare. În încheiere arată că e de datoria lingviștilor de a da ediția științifică, pe care o merită un text romînesc de acum aproape 400 de ani.

Pr. Prof. Dr. Spiridon Cîndea în lucrarea sa *Brașovul cea mai «aminată cetate» pentru activitatea Diaconului Coresi* («Mitropolia Ardealului», Sibiu, 1962, nr. 1—2, pp. 116—132), adîncind studiul asupra condițiilor social-politice și culturale în care a tipărit Coresi, consideră că pe bună dreptate Șerban, fiul lui Coresi, în epilogul Liturghierului slavon, tipărit la

anul 1588, (Braşov), a menţionat «minunata cetate a Braşovului». Punct de întâlnire, acest oraş prin poziţia sa geografică a fost centrul cel mai important pentru schimburile dintre cele trei mari provincii româneşti: Muntenia, Moldova şi Ardealul.

Manuscritele bisericeşti din alte părţi veneau spre vestitele ūrguri ale Braşovului, unde erau «îndreptate», multiplicare prin copiere şi apoi răspândite ca «o preţioasă hrană sultească a neamului nostru». Aici s-a scris prima cronică românească (cronica lui popa Vasile) şi prima gramatică românească. Acest oraş a văzut oşlirile biruitoare ale lui Petru Rareş, Mihai Viteazul şi Radu Şerban, de asemenea cunoscute daniile şi binefacerile lui Neagoe Basarab, ale lui Aron Vodă şi alţi voievozi. (Vezi Nicolae Sulică, *Cea mai veche şcoală românească din cuprinsul României*, Bucureşti, 34 p.). Biserica Sf. Nicolae din Braşov, constituia un puternic focar de cultură. Preotul Costea († 1477), popa Coman (1496), popa Petru cel Bătrîn, preotul Bratu (redacta la 30 noiembrie 1495 scrisori româneşti şi slavoneşti ale saşilor sibiieni, fiind şi tălmăci), popa Petru, preotul Toma (sol trimis la Petru Rareş, 1545, la Mihnea Ciobanul, 1555, popa Enea protopopul Braşovului (1578), popa Dobre etc., formează un şir de figuri valoroase ale vieţii culturale braşovene din vremea lor. Preoţii Iane şi Mihai sînt amintiţi în predoslovnia «Evangeliei cu învăţătură» (1581), iar Iane e şi adevăratul traducător al Cazaniei de la Orăştie (1581).

Idea de a tălmăci româneşte textele bisericeşti făcea parte dintr-o tradiţie locală mai veche a Braşovului românesc (vezi Nicolae Sulică, *Preoţii de la biserica Sf. Nicolae din Braşov, ca precursori ai lui Coresi şi cititori ai limbii noastre literare*, Rev. «Athenaeum», Bucureşti, 1939). În acest mediu, adînc pregătît din punct de vedere cultural, ūşi realizează Coresi opera sa importantă de tipărire a cărţilor religioase. Şcoala de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Braşov e cea dintîi şcoală cu limbă de predare romînă (1559). În rîndul dascărilor de aici sînt amintiţi: Radu, om de încredere al lui Vlad Călugărul (1481—1484), Gheorghe Grămăticul, (1484), dascăful Stoican, translator (1530), Stoica Dobromir, apropiatul lui Petru Rareş, dascăful Dobre, dascăful Oprea, ginerele popii Dobre şi cumnat al protopopului Mihai, transcrie în 1570 Octoiul românesc şi compune epilogul acestui octoih.

Un act, emanînd de la Aron Vodă (1594), menţionează cei patru slujitori («posluşnici») ai bisericii din Braşov. Ei erau deopotrivă dascăli la şcoală şi cîntăreţi în biserică². Sava şi Vasile sînt amintiţi într-un hrisov, prin care în 1602, Pătraşcu Vodă, fiul lui Mihai Viteazul, mama sa, doamna Stanca şi sora sa domniţa Florica, dăruiau bisericii Sf. Nicolae o moşie. Toţi aceşti preoţi dascăli au fost precursorii diaconului Coresi. Ei au făcut posibilă tipărirea cărţilor religioase din secolul al XVI-lea. Răspîndirea literaturii noastre culte bisericeşti a putut fi realizată în secolul al XVI-lea, cu aproape 100 de ani înaintea încercărilor de convertire la Reformă a Bisericii Ortodoxe din Ardeal. Acesta e rodul activităţii dascărilor de la biserica Sf. Nicolae din Braşov. Autorul în partea finală a articolului subliniază de asemenea prezenţa stimulatorie a ideilor Reformei luterane în mediul braşovean. Au existat chiar vlădici ortodocşi calvinizanţi, dar aceste curente n-au reuşit să determine pe romînii ortodocşi să treacă la altă confesiune. Activitatea lui Honterus şi Benkner în Braşov se limitează la un aspect de intensificare a ideilor Reformei, care a dat ca monument cultural catehismul, cu conţinut luteran «Întrebare creştinească» (1559). Inmulţirea traducerilor textelor religioase în limba romînă şi tipărirea acestor manuscrise româneşti în Braşov, se fac desigur impulsionate de interesele mai mult comerciale ale saşilor, de unele interese politice ale claselor stăpînitoare, creîndu-se aici un centru important pentru desfăşurarea «unei activităţi culturale româneşti unice în vremea sa». «Fără acest mediu şi aceste împrejurări istorice, n-ar fi fost posibilă introducerea limbii romîne în şcoală şi în Biserica Ortodoxă a romînilor din Ardeal».

(Vezi de asemenea pentru completarea problemei abordate de articolele prezentate: Radu Manolescu, *Le rôle commercial de la ville de Braşov dans le sud-est de l'Europe au XVI-e siècle*, în «Nouvelle études d'histoire», II, Publiées à l'occasion du XI-e Congrès des sciences historiques, Stockholm, 1960. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, pp. 207—220; Eugen Stănescu, *Essai sur l'évolution de*

2. Vezi articolul Prof. St. Lupşa, „Mitropolia Ardealului în veacul XVI”, în „Mitropolia Ardealului”, Sibiu, 1960, nr. 7—8, pp. 673—598.

la pensée politique roumaine dans la littérature historique du Moyen Âge, în aceleași «Nouvelles-études d'histoire...» pp. 271—304; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei R.P.R., 380 p.; «În secolul al XVI-lea se tipăresc în Transilvania 360 de cărți... Primele 10 tipăriți românești din secolul al XVI-lea sînt toate produse ale meșteșugului tipografic din Transilvania. Tipărițile ieșite din aceste tipografii dovedesc o tehnică lipografică înaintată, un tipar frumos, inițiale, chenare, început de capitole sau foi de titlu artistic lucrate» (p. 230). *Istoria Romîniei*, București, Editura Academiei R.P.R., vol. II, 1962, p. 1158: «Patronajul luteran al municipalității sășești din Brașov asupra tipografiei lui Coresi este pur formal... Nu se poate închipui un patronaj luteran care să îngrijească de tipărirea cărților ortodoxe în limba slavă. Pe de altă parte, sînt cărți românești tipărite de Coresi care nu poartă indicația despre «porunca» judeului orașului... Coresi nu era simbriașul lor... Adevărații susținători ai activității lui Coresi, cei care l-au chemat în orașul lor, nu pot fi decît conducătorii comunității orășenești din suburbiul romînesc de la Scheii Brașovului. Tipografia lui Coresi a lucrat exclusiv, prin toate cărțile tipărite, pentru *biserica romînă*. Ea se afla în strînsă legătură, după cum o arată numeroase indicii, cu biserica Sf. Nicolae a comunității romînești din Scheii» (pp. 1041—1043). De asemenea, Ioan Bogdan, *Documente și registre privitoare la relațiile Țării romînești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV-lea și XVI-lea*, București, V. Socecu, 1902, 346 p. Stănilă, mare vornic al lui Mircea II Ciobanul, în cea de a doua domnie a acestuia, scrie în 1558 brașovenilor: «...căci știți bine că fără noi, voi nu puteți fi, și țara voastră, țara Bîrsei, fără țara noastră nu poate...» (p. 234). Ștefan Pascu, *Le développement des métiers et du marché en Transylvanie au Moyen Âge jusqu'à la fin du XVI-e siècle*, în «Revue roumaine d'histoire», Bucarest, 1962, tome I, pp. 19—38.

Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri romînești*, București, 1962, 32 p.: «...diaconul Coresi și alți traducători de mai tîrziu au înlăturat multe elemente slave și dialectale din textele maramureșene. Coresi revizuieste astfel limba vechilor texte maramureșene pe baza graiului din nordul Țării Romînești și din sudul Transilvaniei» (p. 28).

St. Pașca, *Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc. Versiunile romînești din sec. XVI-lea ale Apostolului în «Cercetări de lingvistică»*, Cluj, II, 1958, pp. 47—95.

2. Noi studii despre vechea pictură bisericească romînă.

Sorin Ulea, *Datarea ansamblului de pictură de la Dobrovăț*, în «Studii și cercetări de Istoria Artei», București, 1961, pp. 483—485, precizează că pictura interioară a mînăstirii Dobrovăț, penultima ctitorie a lui Ștefan cel Mare, începută în 1503 și terminată în 1504, nu e opera zugravilor acestuia, ci a zugravilor lui Petru Rareș. Din studiul inscripțiilor slavone, cuprinsă în tabloul votiv, din care lipsesc cifra unităților și denumirea lunii, se poate fixa data între 1527—1531. Tabloul votiv prezintă exclusiv figurile lui Ștefan cel Mare, Bogdan cel Orb și Petru Rareș, fapt ce se explică în modul următor: Petru Rareș era un fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare, iar Bogdan fiul legitim al lui Ștefan și al doamnei Maria, ultima soție a lui Ștefan cel Mare. Bogdan cel Orb încă nu era căsătorit în momentul ctitoriei bisericii din Dobrovăț. În ceea ce privește Petru Rareș, se știe că a fost căsătorit de două ori, prima soție a murit în 1529 (vezi inscripția de pe piatra ei de mormînt de la Putna în G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 276), iar cu cea de a doua, Elena, s-a căsătorit în primăvara anului 1530. Această precizare înlesnește posibilitatea datării picturii exterioare, azi dispărută de la biserica Sf. Gheorghe a palatului domnesc din Hîrlău, marcînd impetuoaasa activitate a zugravilor din vremea lui Petru Rareș, cînd Moldova ajunge cea mai bogată țară în monumente de pictură murală din întreaga lume ortodoxă a secolului al XVI-lea. Teodora Voinescu, *Zugravi în veacul al XVIII-lea la Biserica Sfinții Impărați din Tîrgoviște*, pp. 473—474, în același număr al susnumitei reviste, amintește că vechea ctitorie a lui Matei Basarab,

e reparată și repictată în 1753, de jupin Dragomir și frații săi. Stratul actual al picturii e executat în 1753 și nu în 1764, cum afirma I. D. Ștefănescu, *La peinture en Valachie et en Transylvanie*. Zugravul principal e Popa Ion (vezi inscripția din diaconicon), ajutat de fiul său Gheorghe și zugravi localnici, ieromonahi din schitul Săteni. (Vezi inscripția din naos).

Numele Popii Ion nu mai e întâlnit în nici un monument contemporan din Târgoviște și el se pare că e acel zugrav «popa» Ion din București, despre care se spunea că «nu se mulțumea a face numai icoane, ci din fugă schița sfinți pe cărțile sale de slujbă» (Vezi Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea*, p. 41). Circulația meșterilor e des întâlnită în acest timp și chiar la Târgoviște, mai înainte, în 1698, Constantin Brîncoveanu adusese de la Hurezi o ceată de zugravi pentru pictarea bisericii Curții Domnești. În proscomidiarul bisericii Sfinții împărați din Târgoviște, un portret de cleric reprezintă pe Popa Petre, protopopul Târgoviștei, fapt care reflectă tendința meșterilor autohtoni de a introduce în cadrul fix al iconografiei religioase, în afară de ctitori, și figurile altor persoane. Studiul picturii bisericii Sfinții împărați din Târgoviște va aduce noi aspecte artistice din opera zugravilor autohtoni din secolul al XVIII-lea.

Vasile Drăguț, *Insemnări despre pictura murală a bisericii fortificate din Drăușeni*, în «Studii și cercetări de istoria artei», București, 1962, nr. 1, pp. 180—188, prezintă pictura bisericii din comuna Drăușeni, situată pe valea râului Homorodul Mare, din raionul Rupea, regiunea Brașov. Rectificând pe prof. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, V. Drăguț scrie că lăcașul bisericii a fost construit la sfârșitul secolului al XIII-lea, fiind inițial formată din trei nave, ca apoi să fie refăcută spre sfârșitul secolului al XV-lea. Din pictura murală a bisericii fortificate din Drăușeni nu se mai păstrează astăzi decât o parte din pictura peretelui de miazăzi al navei centrale, între arcadele inferioare, unde e reprezentată legenda sfinței Ecaterina din Alexandria. Autorul articolului afirmă că ciclul sfinței Ecaterina de aici e unic în Transilvania, prin extensiunea care i se acordă și probabil că meșterii zugravi, care veneau în Transilvania din Slovacia au adus cu ei ideea unui astfel de ciclu dezvoltat (vezi Antonin Friedl, *Capela regală Sf. Ecaterina din Znojmo*, Praga, 1953, (în limba cehă).

Alte legende ca aceea a regelui Ladislau, reprezentate pictural la Dirju, Ghelnița, ciclul sfinței Margareta, legenda sfinței Ursula, nu au un caracter local, ci sînt legale de aria central europeană, în care au o prezență susținută. Artistul care a lucrat la Drăușeni nu a fost preocupat de o rezolvare de ansamblu, deoarece prima secțiune a frizei e mai aglomerată, iar următoarele din ce în ce mai dezlinate. Artistul acordă figurilor și mișcărilor o mai mare insistență, iar îmbrăcămintea e tratată cu mai puțină grijă. Culoarea care domină e albastrul deschis, iar pensulația e foarte diferită. În primele scene culorile sînt oarecum ordonate cromatic, iar în scenele de martiriu pensulația e plină de vervă, dînd dramatismul momentelor evocate. Sfința Ecaterina e prezentată plină de demnitate, iar figurile filozofilor păgîni sînt tratate într-un mod extrem de satiric, caricatural, unele fiind asemănătoare animalelor, tocmai pentru a sublinia ideea de contrast a tabloului. Lipsesc aici elementele de decor paisagistic, toată pictura fiind tratată, fără excepție, în limitele unui decorativ plat. «La Sînta Mărie Orlea la Mălăncrav, pretutindeni aspectul picturilor este determinat în primul rînd de absența planurilor, de absența elementelor de decor, care ar fi făcut necesară sublinierea adîncimii» (p. 187). V. Drăguț, probabil că nu cunoaște erminiile ortodoxe și caracteristicile de bază ale picturii bizantine, de aceea descrie ca în fragmentul de față și mai departe, pictura respectivă, ca un fenomen estetic, rupt de funcția sa, primordială liturgică.

Caracterul spontan și aspectul oarecum schematic al întregii frize arată gama redusă a mijloacelor de expresie. Autorul articolului crede că pictura de la Drăușeni e anterioară pustiirii turcești (1430), biserica fiind reparată abia în 1494, dată la care se poate constata existența picturilor. Tot Vasile Drăguț, *Datarea picturilor murale ctitoricești din biserica din Cepturoaia*, în același număr de revistă, pp. 189—192, descrie tabloul votiv al bisericii din Cepturoaia, din raionul Baș, regiunea Oltenia, biserica fiind ctitorie a Buzzeștilor (secolul XVI). Din vechea zugrăveală se mai păstrează puțin. În 1932 biserica a fost rezugrăvită în părțile unde era stricată vechea pictură. Tabloul votiv, mai puțin

afumal, prezintă pe «jupîn Constandin Buzescu» cu familia sa. Constantin Buzescu era fiul lui Matei Postelnicu, din Cepturoaia. A fost postelnic în tinerețe. În 1712, Constantin Brîncoveanu îi trimite o scrisoare în care-l numește «boiriul Domnii mele». Constantin Buzescu e «donatorul zugrăvelilor de la Cepturoaia, dacă nu cumva ctitorul bisericii în întregime». (?!). Pictura e datată ca fiind realizată între anii 1710 și 1720. Se remarcă arta portretului de aici, iar opera picturală se integrează în ansamblul picturii brîncovenești. Zugravul s-a semnat în colțul din dreapta al panoului «Ădormirea Maicii Domnului». «Stătie ot Craiova». Timpla de zid, zugrăvită tot de el e extrem de afumată. Spălarea ei ar da la iveală un valoros monument de pictură brîncovenească. Nu e exclus ca Stătie ot Craiova să fie același iconar care semnează alături de Chiriac pictura bisericii din Bălcești (1732).

3. O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții «Floarea darurilor».

În revista «Biserica Ortodoxă Română», București, 1962, nr. 7/8, Nicolae N. Smochină și N. Smochină, sub titlul de mai sus, pp. 712—741, defrișează un teren foarte bogat al vechii noastre culturi românești, aducând noi și prețioase ipoteze.

În Biblioteca «Lenin» din Moscova, se păstrează un miscelanu (cola 2748), în care 21 de file (de la 167 la 187 inclusiv) cuprind în limba slavă «Floarea darurilor». Titlul e următorul: «Cartea «Floarea darurilor (virtuților) și a păcălelor, tradusă din limba italiană în valahă sau bogdănească de către Gherman Valahul, iar din limba valahă tradusă în slavă, de Veniamin Ieromonahul Rusin, la anul 1592». Manuscrisul respectiv e o copie de la începutul secolului al XVIII-lea. Nicolae N. Smochină consideră că Gherman Valahul e postelnicul, pîrcălabul de Cetatea Albă de la Curtea lui Ștefan cel Mare și el a tradus «Floarea darurilor» în românește între anii 1478—1484. Legăturile de rudenie dintre Ștefan cel Mare și Ivan al III-lea, cneazul Moscovei, relațiile dintre ei, sînt cunoscute astăzi prin cronicile moldovenești, povestirile despre domnul Moldovei, precum și prin narațiunile despre Vlad Țepeș (Vezi I. Bogdan, *Narațiunile permanente și rusești asupra lui Vlad Țepeș*, București, 1896, «Cronicile slavo-române» XV—XVI, Completele de P. P. Panaitescu, București, 1959, N. Smochină, *Elemente românești în narațiunile slave asupra lui Vlad Țepeș*, Iași, 1939).

I. A. Slepkin, într-un studiu din 1891, publicat la Petersburg, arăta că «Floarea darurilor» a fost tradusă din limba română în limba slavă la anul 1492, de ieromonahul Veniamin. M. Speranskii, în 1904, pune la îndoială afirmațiile lui Slepkin că ieromonahul Veniamin ar fi de origine rusă. N. Smochină respinge ideea că traducerea putea fi făcută în 1592, deoarece în 1523, cu 69 de ani înainte de această dată, deja în Moldova circulau manuscrise bilingve romîno-slave ale «Florii darurilor», dintre care trei au ajuns pînă în zilele noastre. În 1478, sosește la Venetia solia lui Ștefan cel Mare pentru a solicita ajutor împotriva turcilor. Cu un an înainte, la Venetia anărusse cea de a doua ediție în limba italiană a «Florii darurilor». Desigur la reînnoirea soliei, condusă de Ioan Tambiac, unchiul domnului moldovean, va fi fost adus și exemplarul cărții «Floarea darurilor». Dat fiind mediul cultural superior de la curtea lui Ștefan cel Mare, activitatea intensă de sprijinire a artei și culturii de către marele nostru domn moldovean, cu siguranță că aici a fost tradusă de către postelnicul Gherman. În secolele XIV—XV, numeroase manuscrise slavo-bulgaro-romîne se răspîndesc în Rusia carpatină, fiind căutate de ruși. Textele erau copiate cu multe greșeli. Limba slavă din unele texte de acest fel poartă influența tonice românești, fapt pe care-l constatăm chiar și în cărțile tipărite la 1491, în Cracovia, în cărți de cult: Triod, Octoih, Psaltire etc....

Analizînd manuscrisul slav 2748, din 1592, N. Smochină consideră că traducerea slavă s-a făcut la o epocă anterioară anului 1592. În manuscrisul romînesc bilingv nr. 4620, din 1523, ieromonahul Ioan de la mînăstirea Putna, arată în însemnarea sa că Mineiul cu canoane domnești și cu tîlcuri..., cuprinde la urmă și «Floarea darurilor». (Vezi I. Bogdan, *Cîteva manuscrise slavo-romîne din Biblioteca Imperială de la Viena*, în *Analele Academiei Romîne*, seria II. tom. XI, «Memoriile Secțiunii Istorice», București, 1889). Din analiza lingvistică a manuscrisului slav 2748, reiese că el a fost scris cu mult

înainte de 1592. Compararea altor fragmente de texte manuscrise bilingve și texte românești arată că «Floarea darurilor» fusese acceptată și tolerată ca o operă de consolidare moral-religioasă a credincioșilor. Prezența versiunii bilingve a «Florii darurilor» într-un manuscris din Moldova cu data de 1523, dovedește că ea a pătruns pentru prima dată în lumea ortodoxă prin traducerea din limba italiană în limba română și apoi în limba slavă, cunoscut fiind faptul că traducerea ei în limba greacă se face după anul 1529.

Morfologia, topica manuscrisului 4620 (din anul 1523) a textului românesc 559, arată că amândouă conțin tot 35 de capitole, la fel ca și originalul italian din anul 1477.

Concluziile sînt evidente: numeroasele rominisme întâlnite în textul slavon, frazele construite, modul de gîndire românească, cuvintele românești, cu declinație slavă, sau trecute la genul după limba românească, — arată că la origine a existat un text românesc — desigur al lui Gherman, după care s-a făcut traducerea slavă — independent de aceea a lui Veniamin. Numeroasele exemplare, alții în texte bilingve, cit și în limba română, a «Florii darurilor», răspîndite în secolele XVI—XVII, arată gradul de cunoaștere a limbii slave de către diecii romîni.

Studiul prezentat deschide noi perspective cu privire la circulația fenomenului de cultură românească în limba noastră în secolul XV-lea, aducînd noi elemente prețioase. Descifrarea unei fotocopii după manuscrisul 2748 de la Moscova, studierea și compararea acestuia cu toate manuscrisele slave și romîno-slave din fondurile bibliotecilor noastre, vor introduce un nou capitol de o incontestabilă valoare în istoria limbii și culturii noastre vechi.

4. Săpături și cercetări arheologice, în incintele bisericilor.

Sebastian Morintz, P. Roman, Dinu V. Roselli, Panait I. Panail și Gh. Cantacuzino, *Săpăturile arheologice din București*, în «Materiale și cercetări arheologice», VIII, 1962, București, pp. 761—794, prezentînd rezultatul săpăturilor arheologice făcute în ultimii ani, în diferite puncte ale orașului București, arată că în sectorul Curții vechi — Curtea Domnească (actualmente Piața de Flori), s-au găsit urme variate de cultură materială, confirmînd existența unor locuiri din sec. X—XI, precum și continuitatea prefacerilor pe care terenul le-a suportat în secolele XV—XIX. Fragmentele de ceramică date la iveală aici sînt caracteristice perioadei sec. X—XI. Alle elemente, resturi de lemn etc., aparțin unor locuințe distruse de constructori din sec. XVII—XVIII, sau sistemului de fortificație al Vechii Curți Domnești. Se știe că în 1574, Pierre Lescaloppier, vizitînd orașul și Curtea Domnească, semnalează că ea era înlărită cu trunchiuri mari de copaci înfipti în pămînt, unul lîngă altul și legați între ei prin grinzii. Săpăturile efectuate la întîlnirea străzii 30 Decembrie cu Bulevardul 1848, au dat la iveală un complex de locuințe, de la sfîrșitul sec. XVIII-lea, sub ale cărui ziduri s-a găsit o podea de birne de stejar. Între temelii zidului și aceste birne, resturile par a fi din perioada lui Constantin Brîncoveanu. Birnele probabil că au făcut parte din vreun pod al unei ulițe bucureștene de la sfîrșitul sec. XVII-lea și începutul sec. XVIII-lea (Podul Tîrgului din Alară). O conductă de apă, construită în sec. al XVII-lea ce ducea spre Curtea Domnească, a fost identificată aici, iar sistemul ei e același ca și baia de la Golești. Cele două pivnițe din partea de nord-est a Pieții de Flori și de pe Bulevardul 1848 cu feride și arcade, datează din sec. al XVIII-lea.

Cercetările din curtea bisericii Domnița Bălașa au dus la degajarea unor ziduri și urme ale unei vechi biserici, construită din cărămizi, care ar fi fost situată sub actuala biserică și alături de ea. Ținînd seamă de elementele descoperite, pavaj de cărămizi, urme de zgurăveală cu decor negru pe fond roșu, de materialele și modul de construcție, se poate spune că biserică aceasta a fost zidită la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul sec. al XVII-lea. Cele două cavouri descoperite, cu oseminte umane răvășite, par a fi din secolul al XVIII-lea. Cercetările viitoare vor completa informațiile despre această biserică mai veche, ridicată aici la sfîrșitul sec. al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea și legătura dintre aceasta și biserică pe care a ridicat-o aici Bălașa, fiica lui Constantin Brîncoveanu, între anii 1747—1752. Cercetările din strada Baleriilor nr. 8 și strada Sfinții Apostoli nr. 18, duc la concluzia că incinta de aici înconjură povișnișul de est al Dealului Spirei și despărțea locuințele situate în partea dreaptă a Dimboviței, de Curtea Palatului

domnesc, construit în 1776 de Al. Ipsilanti. Săpăturile efectuate în Piața Splaiului au dat la iveală urme de existență omenească (sec. XV—XVI): fragmente ceramice, bucăți de cărămidă, bucăți de mortar. În 1708, se știe că Toma Spătarul Cantacuzino a ridicat pe acest teren casele sale, care în timpul celor două domnii ale lui Grigore Matei Ghica (1733—1735 și 1749) erau local de găzduire a străinilor ce treceau prin țară. Logofătul Constantin Brîncoveanu refăce aceste clădiri. Planurile mai vechi ale Bucureștilor de la sfârșitul sec. al XVIII-lea menționează în acest cot al Dîmboviței, palatul Brîncovenesc, înconjurat de un mare parc, cu alei ce duc la un lac, sau un havuz. Un călător englez, Hoppe, relatează la acea vreme că parcul era foarte frumos și avea și un chioșc poleit. În secolul al XIX-lea o parte din construcția palatului a fost distrusă, ca apoi să dispară în totalitate, făcînd loc altor clădiri.

I. Barnea și E. Lăzărescu, *Sondajul de la Cîmpulung, punctul «Cloașter»*, pp. 66—72, în urma cercetărilor efectuate aici, conclud că materialul ceramic, extrem de sfărîmat, descoperit în cursul întregii cercetări, pare a aparține secolelor XVII și XVIII. Știrile istorice indică la începutul secolului al XVII-lea, că aici mînăstirea Cloașterul era de mult ruinată, iar cea mai nouă fază de construcție observată în sondajele efectuate, datează cel puțin din prima jumătate a secolului al XVI-lea, cea mai veche purtînd data măcar din secolul precedent.

Prima știre sigură ce o avem despre o mînăstire dominicană în Cîmpulung, desigur Cloașterul, este din 1427 (vezi N. Iorga, *Acte și fragmente privitoare la istoria romînilor...* III, Buc., 1897, pp. 81—82). În caz că faza cea mai recentă corespunde refacerii despre care se vorbește în documentul din 1427, atunci e de presupus că prima fază de construcție ar aparține celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea. Fragmentele de nervuri descoperite corectează atribuirea unor alte fragmente asemănătoare, aflate în lapidariul Muzeului raional, presupuse a proveni din casa domnească a lui Matei Basarab. Cercetări ulterioare vor clarifica raporturile între Cloașter și unele sculpturi de factură net gotică, încastrate în pereții turnului de la «Negru-Vodă». De asemenea se vor preciza legăturile între aceeași mînăstire catolică «Cloașter» și portalul și fereastra, ambele de factură gotică, refolosite în biserica Sf. Gheorghe din aceeași localitate.

Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni* (r. Muscel, regiunea Argeș), pp. 73—88, prezintă rezultatul cercetărilor arheologice, efectuate pe Valea Dîmboviței, prin care trece vechiul drum de pătrundere în Transilvania prin Pasul Bran, «Cetățuia și schitul lui Negru-Vodă» (vezi V. Drăghiceanu, *Cetatea și schitul Negru Vodă* în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», V, București, 1912, 18—19, p. 89). Aici s-au degajat complet temeliele a două biserici. Mormintele din cimitirul uneia (s-a găsit aici o monedă de argint, emisă sub Vladislav I Basarab (1364—1376), cîl și pietrele neregulate cioplite ale construcției, molozul, tencuiala zugrăvită, observațiile stratigrafice, considerentele stilistice, fragmentele ceramice, ce pot fi încadrate în prima jumătate a secolului al XVII-lea, sînt importante. Unele obiecte de luptă găsite aici au analogie cu tipologia altor obiecte plasate de unii cercetători în secolele XIV—XV.

Aici probabil că au avut loc lupte. Într-un mormînt s-a găsit o monedă emisă sub Alexandru cel Bun (1400—1432), un inel de argint al cărui prototip poate fi plasat în secolul al XIII-lea. Cu prilejul săpării interiorului bisericii s-au găsit și câteva fragmente ceramice feudale, al căror smalț de culoare verzuie indică specificul ceramicii bizantine din sec. XIII—XIV. Una din cele două biserici, pare a fi fost ridicată în cursul secolului al XIII-lea. Un zid gros al Cetățuii, cît și întreg ansamblul par să indice că aici era un post înaintat împotriva pătrunderii oștilor Ungariei în Țara Romînească, iar mai tîrziu un punct al vamei.

Petre Aurelian, *Săpăturile de la Pietra Frecăței* (raion Măcin, regiunea Dobrogea), pp. 565—589, descrie rezultatele săpăturilor din vasta necropolă de aici. Mormintele corespund celor două epoci: 1. o perioadă sec. II—VI, era noastră, 2. alta — secolele X—XII. Cerceii de argint sînt datați sec. X—XII. O cruce dublă, un relicvar — din bronz, găsit aici, cu reprezentarea lui Hristos răstignit, de proveniență probabil bizantină, e cunoscută la noi și în alte părți, în sec. X—XII. În încheierea articolului, autorul, după ce descrie obiectele și caracteristicile mormintelor, scrie că posesorii de obiecte neromane din sec.

IV—VII, își așează mormintele în interiorul necropolei organizate, căpătînd prin aceasta caracter de populație sedentară, care suferă, dar și transmite influențe importante celor cu care conviețuiesc. Acest fapt constituie un proces de simbioză, început la sfîrșitul sec. al III-lea, și continuat apoi trei secole neîntrerupte, și aparține perioadei de trecere la feudalism. Unor elemente componente le-au trebuit șapte secole pentru a se maturiza, ca apoi în sec. X—XII, să ne aflăm în fața unor forme culturale generale, deplin cristalizate, reflectînd o bază nouă, a unei noi orînduiri social-economice. «Acest drum lung străbătut de populațiile ce au locuit pe meleagurile anticului Berroe, reflectă pe de altă parte și *importantul proces de formare a limbii și poporului român, fiindcă, urmele de cultură materială ce aparțin sec. X—XII e.n.*, sînt comune și generale întregului teritoriu al Dobrogei».

Gh. Ștefan, I. Barnea și B. Mîtreă, *Șantierul arheologic Garvăn (Dinogeția)*, pp. 674—692, consideră săpăturile din ultima vreme de pe popina Bisericiuța (raionul Măcin, reg. Dobrogea), cu un control al unor descoperiri și observații anterioare. Încă din 1951 s-a menționat descoperirea temelii unei mici biserici bizantine și a cimitirului ce o înconjură. Construirea bisericiuței fusese datată de autori ca aparținînd sfîrșitului sec. al XI-lea, prelungindu-se, probabil și în sec. al XII-lea. Prof. Virgil Vătășianu, «Istoria artei feudale în țările romîne», vol. I, București, 1959, pp. 128—129, a afirmat însă că ea ar fi mult mai veche. Autorii articolului verificînd situația stratigrafică și făcînd un sondaj de verificare, conclud că bisericiuța nu poate fi mai veche de a doua jumătate a sec. al XI-lea. Tezaurul de 15 monede bizantine, de aur, din timpul împăraților Roman IV Diogene și Mihail VII Ducas, constituie o dovadă materială a cunoscutei răscoale a populației de la Dunărea de jos, din anii 1073—1074.

LECTOR

Cont. Iac. E. B.